

PĂRINȚII BISERICII

SEĂNTUL IOAN DAMASCHIN
Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

OPERE COMPLETE

I

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

Α'

EDITURA GÂNDUL APRINS 2013

ΣΦΑΝΤΥΛ ΙΟΑΝ ΔΑΜΑΣΧΙΝ
Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

ΟΡΕΡΕ ΟΜΠΛΕΤΕ Ι

ΑΠΙΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ Α'

SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN
Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

OPERE COMPLETE I

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ Α'

Introducere, traducere, note:
Adrian Tănăsescu, Cornel Coman, Cristian Chivu

Coordonator: Cristian Chivu

Editura Gândul Aprins 2015

Tehtnoredactare: Larisa Barbu

© Cristian Chivu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

IOAN DAMASCHIN, sfânt

**Opere complete = Apanta ta erga / Sfântul Ioan Damaschin ; trad., note, introd., nota asupra ed.: Adrian Tănăsescu, Cornel Coman, Cristian Chivu, ; coord.: Cristian Chivu. - București : Gândul Aprins, 2015-
vol.**

ISBN 978-606-93430-6-7

Vol. 1 : Opere complete. - 2015. - ISBN 978-606-93430-7-4

I. Tănăsescu, Adrian (trad.)

II. Coman, Cornel (trad.)

III. Chivu, Cristian (trad.)

În memoria celor doi mari dogmatologi
ai Bisericii lui Hristos,
vrednicii de pomenire,
Părintele Dumitru Stăniloae
și Nikos Matsoukas.

Cuprins

Abrevieri	8
Viața și opera lui Ioan Damaschin.....	9
Notă asupra ediției.....	21
Dialectica.....	27
Despre eresuri.....	209
Bibliografie	295

Abrevieri

ΒΕΠΕΣ	Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων
CC	<i>Corpus Christianorum</i>
CFHB	<i>Corpus Fontium Historiae Byzantinae</i>
ΕΠΕ – ΕΡΕ	Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας
Ε.Θ.Σ.Π.Θ	Ἐπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
GA	<i>Editura Gândul Aprins</i>
GCS	<i>Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte</i>
GOThR	<i>Greek Orthodox Theological Review</i>
FG	<i>Filocalia Greacă</i>
ΘΗΕ	Θρησκευτική καὶ Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια
FR	<i>Filocalia Românească</i>
Mansi	<i>T. D. Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio</i>
OCA	<i>Orientalia Christiana Analecta</i>
PG	J. P. Migne, <i>Patrologia Graeca</i>
PL	J. P. Migne, <i>Patrologia Latina</i>
PTS	<i>Patristische Texte und Studien</i>
SC	<i>Sources Chrétiennes</i>
WBS	<i>Wiener Byzantinistische Studien</i>

Viața și opera lui Ioan Damaschin

Ἐγὼ δὲ ἐμὸν οὐδέν – „de la sinemi nu voi grăi nimic”. Această *afirmație negativă* a sfântului Ioan Damaschin exprimă magistral smerenia abisală a acestui colos al teologiei creștine. Această smerenie este impregnată în toată opera sa, transpărând și din paucitatea datelor biografice. S-au scris tomuri întregi despre opera și învățătura sa și se vor mai scrie, de vreme ce acestea din urmă reprezintă un izvor nesfârșit de cunoaștere, dar a scrie despre viața lui Ioan Damaschin, marele dogmatolog al Bisericii, este foarte dificil, pentru că acest mare smerit a ascuns deliberat multe dintre datele legate de viața sa. Astfel, puținele informații despre viața lui le avem din unele lucrări care îi aparțin, de la unii dintre contemporanii lui și din unele documente ale sinoadelor vremii în care a trăit¹.

Prima biografie greacă mai pe larg a lui Damaschin a fost scrisă foarte târziu în secolul al XII-lea de patriarhul Ioan al VIII-lea, care a avut ca sursă de inspirație unele biografii scrise într-un limbaj simplu în arabă, după propria mărturie². Au urmat apoi mai multe biografii sau surse ale biografiei lui Damaschin³, scrise, evident, în stilul hagiografic entuziast bizantin, care nu pot conferi rigurozitate științifică scurtei noastre introduceri.

¹ Th. Zisis, *Introducere*, I. Damaschin I. EPE 1, p. 9.

² PG 94, 3, 434B.

³ Sursele biografiei lui Damaschin sunt: 1. *Textele arabe*. 2. *Vita Damasce-nica Hierosolymita*. 3. *Viața lui Ioan Merkouropoulos*. 4. *Vita Cosmas Lauri-ana*. 5. *Viața de la „Preasfânta din Halki”*. 6. *Vita Atheniensis*. 7. *Vita Vaticana Barberiana*. 8. *Cuvântul panegiric a lui Constantin Akropolitul*. 9. *Sinaxarele*. Gabriel Mândrilă, *Estetica în elocința Bisericii*, cap. 6, p. 260.

Ioan Damaschin s-a născut în Damasc dintr-o familie de origine greacă din Siria⁴, după unii cercetători, sau siriană elenizată după alți⁵, dar ceea ce pare sigur este că familia lui era una nobilă care a ocupat de-a lungul timpului funcții înalte în administrația civilă a orașului chiar și în timpul califatului umayyad⁶. Bunicul lui Ioan, Mansur ibn Sarjun, de la care a păstrat și numele sub care este regăsit sfântul în documentele arabe, și-a păstrat înalta funcție civilă chiar și după predarea Damascului arabilor în 635⁷, iar fiul acestuia, Sarjun ibn Mansur, tatăl sfântului, a deținut, în timpul califului Abd-el-Malek (685-705), funcția de logothet general, conform mărturiei cronicarului Teofan⁸. Familia, se pare, era cunoscută sub numele Mansur, numele bunicului, de vreme ce împăratul iconoclast Constantin Copronimul îl numește pe Damaschin, cu ironie, Manzer („cel fals”) în loc de Mansur („cel biruitor”)⁹.

Nu se știe sigur anul nașterii marelui dogmatolog al Bisericii. Kotter, autorul ediției critice vorbește despre anul 650¹⁰, Nasrallah 655-660¹¹, Zisis face notă discordantă și aproximează nașterea lui undeva în jurul anului 680¹². Cultura vastă dovedită cu prisosință în operele sale confirmă o pregătire enciclopedică, profundă și intensă, în științele eline. Biografia lui ne spune că a urmat ciclurile educației eline cu un învățător foarte bun, Cosma, un monah

⁴ Zisis, p. 10. R. Browning, *Imperiul Bizantin*, p. 111.

⁵ Mândrilă, p. 291. D.J. Sahas, *John of Damascus on Islam*, Leiben, 1992, p. 43. A. Louth, *Ioan Damaschinul*, ed. Deisis, p. 22.

⁶ Louth, p. 22. Zisis, p. 10. Mândrilă, p. 291.

⁷ Louth, p. 21.

⁸ Teofan, *Cronologia*, PG 108, 741C. Ed. CSHB, p. 533.

⁹ Teofan, p. 643.

¹⁰ Kotter, *Johannes von Damaskos*, în *Theologische Realenzyklopädie*, vol. XVII, 1988, p. 127.

¹¹ Nasrallah, *Saint Jean de Damas*, 1950, p. 58.

¹² Zisis, p. 10.

original din Italia pe care tatăl său l-a cumpărat ca sclav de la saracini¹³. Astfel, el a învățat aritmetică, geometrie, muzică, astronomie, retorică, dialectică și etică după învățăturile lui Platon și Aristotel, apoi, evident, și teologie¹⁴. Același lecții le-a urmat și fratele său vitreg, Cosma, numit mai apoi Melodul, original din Ierusalim, pe care tatăl lui Damaschin, Serghie, le-a înfiat când era încă prunc¹⁵.

Plecând de la comparația sfântului cu evanghelistul Matei în actele sinodale ale Sinodului VII Ecumenic¹⁶, putem deduce că Damaschin în tradiția familiei lui a urmat o carieră în administrația fiscală a umayyazilor, foarte probabil în timpul califatului lui al-Walid (705-715)¹⁷. Biografia lui ne spune că a deținut funcția înaltă de *protosymboulos*, un fel de consilier principal¹⁸. Probabil aceste funcții însemnau de fapt coordonarea fiscală a populației elene, mai ales că în timpul lui Damaschin încă se folosea limba greacă în administrație. De asemenea, foarte probabil ca despărțirea lui Damaschin de funcția sa administrativă să se fi făcut în jurul anului 706, atunci când califul al-Walid a schimbat limba oficială a administrației civile din greacă în arabă¹⁹. Tradiția ne spune că motivul demiterii a fost confruntarea lui cu împăratul iconoclast Leon al III-lea pe tema cinstirii icoanelor, mai precis o malversațiune a acestuia din urmă prin care a plăsmuit o scrisoare a sfântului către acesta prin care îi cerea ajutor să scape din mâinile califului. Scrisoare care a ajuns la calif care l-a acuzat pe Damaschin de tră-

¹³ PG 94, 442.

¹⁴ Ibidem, 444-447.

¹⁵ Ibidem, 444. Despre subiectul „cei doi Cosma” vezi Mândrilă, p. 294-296.

¹⁶ Mansi 13, 357B.

¹⁷ Zisis, p. 11. Louth, p. 23.

¹⁸ PG 94, 450.

¹⁹ Louth, p. 23.

dare și a poruncit să i se taie mâna dreaptă²⁰. Tot tradiția ne spune că în urma rugăciunilor fierbinți ale sfântului la icoana Maicii Domnului, mâna tăiată a fost pusă la locul ei, iar califul i-a redat demnitatea de dinainte²¹. Totuși sfântul a părăsit această funcție, și-a împărțit averile săracilor și a plecat la mănăstire. Este însă foarte puțin probabil ca motivul demisiei lui Ioan să fi fost legat de disputa iconoclastă, pentru că la curtea califului era imposibil să se arate ca un apărător al icoanelor, iar din documentele sinodului ecumenic al VII-lea se înțelege că el a părăsit Damascul înainte de începerea dezbaterii iconoclaste²².

Cert este că Ioan a părăsit Damascul și s-a închinoviat ca monah într-o mănăstire din Palestina, care, după *Viața* scrisă de Ioan al Ierusalimului, ar fi mănăstirea Sfântului Sava din deșertul Iudeei²³. Cu siguranță, el s-a închinoviat undeva în Țara Sfântă și undeva aproape de Ierusalim, de vreme ce într-una din scrierile sale ne spune că este foarte apropiat de patriarhul Ierusalimului, probabil referindu-se la Ioan al V-lea (706-735)²⁴, cel care foarte probabil l-a și hirotonit preot. Aici a îmbătrânit „în iarna cuvintelor” (ἐν χειμῶνι τῶν ἐπῶν)²⁵. Aici, se pare, și-a scris și o mare parte din operă. *Vita Hierosolyma* ne relatează nevoințele lui ascetice și în special tăierea vocii în fața gheron-ului său²⁶. Apoi, se pare că a stat o perioadă și pe lângă Biserica Învierii Domnului din Ierusalim, unde ar fi fost predicator al

²⁰ PG 94, 456.

²¹ Ibidem. De aici și icoana Maicii Domnului cu trei mâini, *Triherusa*, care se păstrează la mănăstirea Hilandar din Athos.

²² Mansi 13, 357: „Ioan, care este numit de ei Mansur, lăsând toate și râvnind Evanghelistului Matei, l-a urmat pe Hristos, considerând mai mare bogăție pătimirea lui Hristos decât comorile Arabiei”.

²³ PG 94 462.

²⁴ *Cuvânt despre Trisagion*, 26, 13-14. Louth, p. 23.

²⁵ *La Adormirea Maicii Domnului*, II, I, 30 și PG 96, 724A.

²⁶ PG 94, 468.

acestei Biserici²⁷. Cronicarul Teofan ne spune chiar că era un predicator foarte bun și îl numește *chrysorrhoeas*, adică „cel din care curge aur”, datorită strălucirii ca aurul a harului duhovnicesc care înflorește în discursul și în viața lui²⁸.

Despre anul trecerii la Domnul a sfântului se admite în genere de către cercetători anul 749, rezultat dintr-un calcul meticolos al cercetătorului Siméon Vailhé, chiar dacă și în privința acestui calcul există anumite dubii²⁹. Ultima informație despre sfânt din această perioadă o avem din documentele sinodului iconoclast de la Hieria, din 754, convocat de Constantin al V-lea, unde se spune că Treimea l-a „doborât” pe Damaschin – numit aici Mansur – alături de Gherman al Constantinopolului și Gheorghe Cipriotul³⁰, ceea ce însemna că toți aceștia erau morți la această dată³¹. Profesorul Zisis însă, plecând de la expresia de mai sus – poate și de la duritatea expresiilor folosite de acest sinod împotriva lui Damaschin –, sugerează că acesta era încă în viață în timpul sinodului³². El spune că Damaschin a murit puțin înainte de Sinodul al VII-lea ecumenic din 787, în ale cărui documente este pomenit în rândul celor trecuți la Domnul³³.

Dacă datele despre viața lui Damaschin sunt smerite, datele despre opera lui sunt mai mult decât generoase.

²⁷ Evstratiadis, 1931, p. 497.

²⁸ Teofan, p. 417. Louth, p. 24.

²⁹ *Échos d'Orient* 9, p. 28-30. Sursa principală a acestuia a fost *Viața sfântului Ștefan Făcătorul de minuni*, identificat în tradiție cu Ștefan, nepotul lui Damaschin. Unii cercetători au conchis că aceste două persoane nu sunt identice, ceea ce pune serios sub semnul întrebării calculul lui Vailhé. Vezi ex. Robert S. Blake, *Deux lacunes comblées dans la Passio XX monachorum Sabaitarum, Analecta Bollandiana*, 38, 26-43. Pentru mai multe informații vezi Mândrilă, p. 308.

³⁰ Mansi 13, 356.

³¹ Louth, p. 24. Mândrilă, p. 310.

³² Zisis, p. 13. Aceeași opinie vezi și la P. Hristou, *ΘΗΕ* 6, 1965, 1221.

³³ Zisis, p. 13.

Ioan Damaschin este unul dintre cei mai mari teologi ai Bisericii, cu o operă vastă și variată. În vreme ce biografia lui împarte opera sa în patru categorii: 1. „Cântările dulce-grăitoare”, 2. Cuvintele panegirice, 3. „Cartea cea sfântă”³⁴ (*Izvorul cunoașterii*) și 4. Lucrările despre icoane³⁵, astăzi noi avem date despre multe alte lucrări, ceea ce ne oferă o imagine oarecum completă a operei lui. Pornind de la împărțirea clasică în domenii teologice³⁶, vom accentua polivalența teologică a acestui mare Părinte al Bisericii. Valențele sale teologice sunt:

A. *Dogmatolog*. Damaschin este cunoscut ca primul mare sintetizator al dogmelor Bisericii prin lucrarea lui principală, *Expunerea credinței ortodoxe*³⁷ partea a trilogiei *Izvorul cunoașterii*³⁸, cunoscută și sub numele de *Dogmatica*. Împărțită în 100 de capitole, lucrarea abordează aproape toată problematica teologică, despre Dumnezeu și însușirile lui, despre îngeri, demoni, bine și rău, despre lume și om, despre Hristos, anume dogma hristologică, despre Maica Domnului, despre icoane, despre liberul arbitru, despre credință, despre taine, despre sfințenie și sfinți. Celelalte două părți ale acestei lucrări sunt *Capetele filosofice*³⁹ sau *Dialectica*, care este partea introductivă a *Izvorului cunoașterii*, în care Damaschin explică termenii

³⁴ Acest calificativ aparține aghiografului.

³⁵ PG 94, 473, 476.

³⁶ Zisis, p. 14-26. Th. Papadopoulos, *Viața și Operele Sfântului Ioan Damaschin*, în *Documentele Congresului teologic cu tema Sfântul Ioan Damaschin*, Thessalonica, p. 232-238.

³⁷ PG 94, 782-1128. În limba română în traducerea lui D. Fecioru, ed. Scripta 1993, și traducerea lui Gheorghe și Gherontie, Iași 1806.

³⁸ PG 94, 521-1228.

³⁹ PG 94, 522-676. În limba română în traducerea lui I. Ică jr., în Louth, p. 443-521.

filosofici folosiți în teologie, și *Despre erezii*⁴⁰, în care sunt abordate pe scurt o sută de erezii. Printre operele dogmatice amintim și lucrările scrise împotriva maniheilor, *Dialogul împotriva maniheilor*⁴¹ și *Cuvântul ortodoxului Ioan către un maniheu*⁴², în care sfântul combate dualismul maniheic și ideea că Dumnezeu este autorul răului. Cele trei opere *Despre icoane*⁴³, scrise în prima fază a certe iconoclaste în apărarea cultului icoanelor și caracterizate de o abordare teologică foarte profundă, reprezintă o lucrare dogmatică foarte importantă a lui Damaschin. Tot aici în acest capitol putem insera lucrarea antinestoriană *Despre credință împotriva nestorienilor*⁴⁴ și lucrările împotriva monofizitismului iacobit *Despre firea compusă împotriva acefalilor*⁴⁵, *Despre cântarea „Sfinte Dumnezeule”, către arhimandritul Iordan*⁴⁶, *Împotriva iacobiților*⁴⁷ și *Despre cele două voințe și lucrări și celelalte însușiri naturale din Hristos*⁴⁸. Alte lucrări dogmatice sunt: *Libel despre cugetarea dreaptă*⁴⁹, *Expunerea sau declararea credinței*⁵⁰, *Despre cei adormiți întru credință*⁵¹. Lucrările *Împotriva ereziei nestorienilor*⁵², *Introducere elementară*

⁴⁰ PG 94, 678-780.

⁴¹ PG 95, 1505-1584.

⁴² PG 94, 1320-1336.

⁴³ PG 94, 1232-1420, în rom. de D. Fecioru, 1937.

⁴⁴ PG 95, 188-224.

⁴⁵ PG 95, 112-125.

⁴⁶ PG 95, 21-61.

⁴⁷ PG 94, 1436-1501.

⁴⁸ PG 95, 128-185.

⁴⁹ PG 94, 1421-1033. În română de I.Ică jr., Louth, p. 523-530.

⁵⁰ PG 95, 417-436.

⁵¹ PG 95, 247-278.

⁵² PG 95, 188-224.

în dogme⁵³, *Fragment împotriva lui Sever*⁵⁴, *Împotriva mohamedanilor*⁵⁵ și opusculele *Despre firea lui Hristos*, *Despre teologie* și *Despre firea omului*⁵⁶ sunt incerte în ce privește autenticitatea lor. Neautentice sunt *Libel despre Ortodoxie*⁵⁷, *Despre Sfânta Treime prin întrebări și răspunsuri*⁵⁸, *Întrebări și răspunsuri despre credința ortodoxă la lucrările lui Athanasie*⁵⁹, *Despre mărturisire*⁶⁰, *Despre azimă*⁶¹, *Despre Preasfântul Trup*⁶², *Dialogul dintre un saracin și un creștin*⁶³, *Despre punerea în icoană a lui Dumnezeu*⁶⁴, *Cuvânt apodictic despre sfintele icoane*⁶⁵, *Dialog înfierător împotriva iconoclaștilor*⁶⁶, *Epistolă către Teofil*⁶⁷, fragmentul *Despre icoane*⁶⁸, precum și lucrările needitate *Despre dreptate*, *Despre unirea ipostatică*, *Despre credința ortodoxă*, *Despre Născătoare de Dumnezeu*, *Despre pronie*⁶⁹.

B. *Ermineut*. Deși Sfântul Ioan Damaschin nu a scris comentarii la textele Scripturii, cu excepția comentariului la Epistolele lui Pavel⁷⁰, el folosește în celelalte lucrări

⁵³ PG 95, 100-112. În română de I. Ică jr., Louth, p. 434-441.

⁵⁴ PG 95, 225.

⁵⁵ PG 94, 1596-1597.

⁵⁶ PG 95, 225-237, 244.

⁵⁷ OCP, 8, 1916, 82-103.

⁵⁸ PG 95, 9-17.

⁵⁹ PG 28, 773-796.

⁶⁰ PG 95, 284-304.

⁶¹ PG 95, 388, 398.

⁶² PG 95, 401-412.

⁶³ PG 95, 1040-1588.

⁶⁴ PG 95, 228.

⁶⁵ PG 95, 309-344.

⁶⁶ PG 95, 1347-1361.

⁶⁷ PG 95, 345-385.

⁶⁸ PG 95, 435-438.

⁶⁹ Zisis, p. 19.

⁷⁰ PG 95, 441-1033. *Omiliile la Exaimeron* (Ekklesiastikos Faros, 13, 1914, 53-69. 119-149) nu sunt decât o colecție de fragmente din *Omiliile* lui

de ale lui foarte multe citate din Sf. Scriptură, mai ales în cele ascetice și cele dogmatico-apologetice⁷¹. Exemplu cel mai elocvent este faptul că în lupta sa pentru cinstirea icoanelor tâlcuiește pe larg textul de la *Deuteronom* 5, 7 „să nu-ți faci ție chip cioplit”, pe care îl invocau în des ereticii iconoclaști⁷².

- C. *Îndrumător al vieții creștine*. Ca unul ce și-a petrecut mare parte din viață ca monah, Damaschin a acordat o mare atenție problemelor ascetice și morale. Principala lucrare morală *Sfintele Paralele*⁷³ este o colecție de texte din Scriptură și Părinți, având ca obiect de studiu cele dumnezeiești, cele omenești și cele morale⁷⁴. Sugestiv este faptul că deși este o lucrare pe care noi o catalogăm drept ascetico-morală, Damaschin, marele dogmatolog, pune la începutul lucrării capitolul „Despre dumnezeirea veșnică a sfintei și celei de-o ființă Treimi și unul și în toate este Dumnezeu”⁷⁵ și acesta pentru a sublinia că Dumnezeu, ca izvor al binelui, este izvorul și modelul moralei. Alte lucrări pe care le putem așeza aici sunt *Despre sfintele posturi, către Komitas*⁷⁶, *Despre cele opt duhuri ale răutății*⁷⁷ și *Despre virtuți și răutăți*⁷⁸. Neautentice par lucrările needitate *Despre trezvia sufletului*, *Despre feciorie* și *Despre rugăciunea domnească*⁷⁹.

Severian de Gavală, unele puse chiar sub numele lui Ioan Hrisostom. PG 56, 429-500. Autenticitatea lucrării needitate *Sinopsă la Vechiul Testament* este nesigură. Vezi Th. Papadopoulos, p. 233.

⁷¹ Vezi I. Galanis, *Documentele Congresului teologic cu tema Sfântul Ioan Damaschin*, Thessalonica, p. 74.

⁷² *Despre Icoane*, II, 7, 28-32.

⁷³ PG 95, 1040-1588.

⁷⁴ Zisis, p. 22.

⁷⁵ Vezi EPE 6, p. 32.

⁷⁶ PG 95, 64-77.

⁷⁷ PG 95, 80-84.

⁷⁸ PG 95, 85-97.

⁷⁹ Zisis, p. 23.

Aici putem să inserăm și operele lui aghiologice: *La martiriul lui Artemie*⁸⁰, *La Ioan Hrisostom*⁸¹, *La Sfânta Varvara*⁸² și lucrarea needitată *La Sfânta Anastasia*⁸³. *Viața sfintei Ecaterina* nu s-a păstrat⁸⁴. Nu par ale lui Damaschin cuvintele: *La cei șaiszeci de răstigniți la Ierusalim*⁸⁵, *La Petru al Capitoliei* (păstrat în traducere georgiană) și cele două needitate *La Meletie al Antiohiei* și *La Sfânta Parascheva*⁸⁶. I se mai atribuie lui Damaschin și *Viața lui Ioan Calavritul*⁸⁷.

D. *Omilet*. Pornind de la numărul omiliilor lui care s-au păstrat până azi și de la calitatea lor teologică, putem trage concluzia că Damaschin a avut o activitate omiletică consistentă. În *Patrologia Graeca* editate ca autentice sunt următoarele omilii: *La Schimbarea la Față*⁸⁸, *La Smochin*⁸⁹, *La Sâmbăta Mare*⁹⁰, *La Adormirea Maicii Domnului* (trei omilii)⁹¹, *La Buna Vestire* (două omilii)⁹², *La Nașterea Născătoarei de Dumnezeu*, foarte probabil doar prima, pentru că a doua aparține se pare lui Theodor Studitul⁹³. De asemenea i se atribu-

⁸⁰ PG 96, 1251-1320.

⁸¹ PG 96, 761-781.

⁸² PG 96, 761-813.

⁸³ Zisis, p. 24.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ A. Papadopoulos-Kerameus, *Palestinskij XII*, 1, Petersburg, 1-7.

⁸⁶ Zisis, p. 24.

⁸⁷ PG 114, 568-582.

⁸⁸ PG 96, 545-576. În română de I. Ică jr., Louth, p. 531-544.

⁸⁹ PG 96, 576-588.

⁹⁰ PG 96, 601-644. În română de I. Ică jr., Louth, p. 555-582.

⁹¹ PG 96, 700-761.

⁹² PG 96, 648-661, 643-648. A doua omilie este în latină, tradusă din arabă. I se atribuie și altă omilie la această sărbătoare, dar aceasta aparține lui Gherman al Constantinopolului (PG 98, 320-340).

⁹³ PG 96, 661-680, 680-697. I se atribuie lui Damaschin și trei omilii ale lui Andrei Criteanul (PG 97, 820-881).

ie greșit și omiliile *La Vinerea Mare*⁹⁴ a lui Proclu al Constantinopolului, *La zămislirea Anei*⁹⁵ a lui Ioan al Evoiei, *La prunci*⁹⁶ a aceluiași, *La cei adormiți*⁹⁷ probabil a lui Mihail Singhelul. Autentice sunt și omiliile *La Nașterea lui Hristos*⁹⁸ și *La Întâmpinarea Domnului*⁹⁹, pe când *La Judecată*¹⁰⁰, *La Îngeri*¹⁰¹, *La Strămutarea mâinii Botezătorului*¹⁰² par neautentice. Dintre omiliile needitate autentică este *La Florii*, în vreme ce de autenticitatea omiliilor needitate *La minunea lui Mihail din Hone*, *La cei patruzeci de mucenici*, *La Înălțare*, *La Parusie*¹⁰³ nu putem fi siguri.

- E. *Imnograf*. Sfântul Ioan Damaschin este recunoscut ca unul dintre cei mai mari imnografi ai Bisericii. Nichifor Calist¹⁰⁴ îl numește „noul Orfeu”, iar Ioan Zonaras¹⁰⁵ și Marcu Evghenicul¹⁰⁶ au lăudat compozițiile lui imnografice. Bineînțeles, este nevoie de o cercetare profundă pentru a cunoaște care dintre compozițiile imnografice aparțin sau nu lui Damaschin. Tradiția consemnează că el este autorul a 14 canoane, printre care amintim *Canonul Paștilor* și *Canonul slujbei de înmormântare*. De asemenea, se consideră că este autorul *Octoihului*.

⁹⁴ PG 96, 589-600.

⁹⁵ PG 96, 1460-1500.

⁹⁶ PG 96, 1501-1508.

⁹⁷ PG 95, 248-277.

⁹⁸ Ed. S. E stratiadis, *Neos Poimen*, 3, 1921, 23-32.

⁹⁹ Ed. N. Camarda, *Epigrafii eline needitate*, Palermo 1873, p. 98-134.

¹⁰⁰ Ed. Basel 1575, 457-458.

¹⁰¹ F. Combefis, *Auctarium*, Paris 1648, 1525-1580.

¹⁰² *Acta Sanctorum*, Iunie 4, 739.

¹⁰³ Zisis, p. 24.

¹⁰⁴ Paranikas, *Anthologia*, 6, XVI.

¹⁰⁵ Zisis, p. 27.

¹⁰⁶ *Opera imnografică a lui Marcu Evghenicul*, ed. Mileva, p. 376.

Mai adăugăm și alte lucrări: romanul *Viața lui Varlaam și Ioasaf*, atribuit de unii cercetători lui Damaschin¹⁰⁷ și *Paschalia*¹⁰⁸. Opusculele *Despre balauri* și *Despre strigoaie*¹⁰⁹, atribuite în trecut lui Damaschin, nu îi aparțin.

Pe temeiul acestor lucruri, putem conchide că opera sfântului Ioan este una dintre componentele de maximă însemnătate ale moștenirii patristice.

¹⁰⁷ F. Dölger, *Der Griechische Barlaam Roman, ein Werk des Johannes von Damaskos*, Ettal, 1953.

¹⁰⁸ PG 95, 239-242.

¹⁰⁹ PG 94, 1600-1604.

Notă asupra ediției

Cele două scrieri ale sfântului Ioan Damaschin cuprinse în volumul de față constituie primele două părți ale trilogiei *Izvorul cunoașterii* – opera teologică fundamentală a acestui geniu atât de multilateral, scrisă ca răspuns la cererea sfântului Cosma al Maiumei, fratele său adoptiv și un alt mare inmograf al Bisericii. Cosma, care a urmat la catedră sfântului sfințit mucenic Petru, martirizat de arabi în anul 743 pentru că – ne spune *Hronograful* sfântului Theofan Mărturisitorul, l-a numit pe Mohamed „proroc mincinos și înainte-mergător al lui Antihrist”, dându-l anatemei pe el, „și toate basmele scrise de el, și pe toți ce cred într-însele”¹. Așadar, de vreme ce sfântul Ioan a trecut la cele veșnice în anul 749, este limpede că el a alcătuit această trilogie în ultimii ani de viață – între 743 și 749. În condițiile în care, ca episcop al Maiumei, Cosma se confrunta atât cu problema monofizită, cât și cu noua amenințare a prozelitismului islamic militant, este firesc ca el să fi cerut de la marele teolog un instrument care să-l ajute în disputele legate de învățătura de credință. Dintre cele trei părți pe care Ioan le anunță chiar din scrisoarea care servește drept prolog, prima și a treia – *Dialectica* și *Dogmatica* – alcătuiesc un tot unitar, pe când *Despre eresuri* a fost, în general, percepută ca având o importanță secundară: în numeroase manuscrise de dată timpurie este omisă, iar în altele este plasată după *Dogmatică*. Motivul nu este greu de înțeles: primele optzeci de capitole din „Despre eresuri” sînt preluate practic *ad*

¹ V. *Theophanis chronographia*, vol. 1, p. 416, r. 24 – p. 417, r. 14, Leipzig, 1883.

litteram din așa-zisul *Sumar* (*Anakephalaiosis*) – făcut, probabil, la începutul secolului al IV-lea – al *Panarionului* lui Epifanie al Ciprului, neprezentând îndeobște vreun interes special din punct de vedere informativ, drept care majoritatea covârșitoare a cititorilor neglijau această parte a trilogiei în favoarea celorlalte două, a căror importanță pentru învățătura de credință a Bisericii e greu de supraestimat, după cum vedem dintr-o notă lăsată într-un manuscris al *Izvorului cunoașterii* de un copist din vechime: „Deși în epistolă² sfântul acesta a zis că după va înfățișa cele aflate la înțelepții elinilor, apoi va expune cele ale eresurilor și pe urmă cele ale adevărului, noi însă am făcut altfel: după cele ale filosofilor am înfățișat cele ale adevărului, apoi cele ale eresurilor – nu împotrivindu-ne sfântului, Doamne ferește, ci preferând să aflăm după adevăr și cu de-amănuntul cele ale adevărului decât cele ale eresurilor”³. Întrucât publicarea într-un singur volum a *Dialecticii* și *Dogmaticii* ar fi avut ca rezultat un volum de dimensiuni prea mari, am preferat să urmărim ordinea enunțată de autor.

Desigur, dintre cele două lucrări prezentate în acest prim volum al *Operele* sfântului Ioan Damaschin *Dialectica* (sau *Capetele filosofice*) este cea care prezintă un interes major. Sîntem de părere că Klaus Oehler, în celebrul său articol *Aristotle in Byzantium*, avea perfectă dreptate să susțină că principalul scop al autorului este cel de dezambiguizare: „Nu e lipsit de interes să studiem relația dintre termenii pe care Ioan i-a folosit în compendiul său de logică⁴ și termenii pe care i-a folosit în tratatele sale teologice. O astfel de comparație arată clar că atunci când a scris *Capetele filosofice* pe Ioan îl interesa în primul rând să distingă înțelesurile termenilor așa cum erau folosiți la Părinți de înțelesurile

² Cea către sfântul Cosma, care servește drept prolog trilogiei.

³ V. PG vol. 94, 675-676.

⁴ „Dialectica”.

pe care ei le aveau la Aristotel. Este surprinzător faptul că în tratatele sale teologice Ioan nu folosește toți termenii pe care i-a folosit în tratatul său de logică, ci, aproape fără excepție, doar așa cum erau folosiți de Părinți și numai cu sensurile pe care le aveau la Părinți. În plus, în tratatele teologice există termeni pe care nu i-a folosit niciodată în tratatul său de logică. Așadar, este puțin probabil ca aceste *Capete filosofice* să fi fost concepute ca o introducere filosofică generală pentru tratatele teologice. Scopul lor era, mai degrabă, cel de a proteja de o înțelegere greșită termenii folosiți atât de Aristotel, cât și de Părinți. Așadar, însemnătatea lor e mai degrabă teologică decât filosofică”⁵. După cum remarcă același autor, „dialectica aristotelică a neoplatonismului devenise legată inextricabil de problemele hristologice din momentul când monofiziții au început să folosească pentru prima dată logica aristotelică, așa cum se găsea ea în *Isagoga* lui Porphyrios și în alte comentarii neoplatonice la Aristotel. Termenii folosiți în hristologie erau, aparent, termenii lui Aristotel. Reacția Ortodoxiei a fost ori cea de a elimina acești termeni, ori cea de a le atribui noi înțelesuri. Lucrul acesta este valabil în secolul VI, pentru cercul lui Theodor din Raith, când acest cerc a încercat să se opună lui Sever al Antiohiei, și în secolul VII, pentru Maxim Mărturisitorul, Anastasie Sinaitul și autorul lucrării *Doctrina Patrum de Incarnatione Verbi*, care este îndreptată împotriva monofiziților și monoteiștilor. În urma acestei controverse a ajuns dialectica lui Aristotel mai încorporată decât oricând în gândirea creștină. Pentru Ioan Damaschin nu se mai punea problema de a înlătura sau nu termenii aristotelici din argumentația creștină: obiectivul lui putea fi numai cel de a-l utiliza pe Aristotel între hotarele Ortodoxiei, și din această perspectivă trebuie să examinăm prima

⁵ V. Klaus Oehler, *Aristotle in Byzantium*, p. 144, în *Greek, Roman and Byzantine Studies*, vol. 5, no. 2 (1964).

parte a compendiului său – *Capetele filosofice*”⁶. Un studiu atent arată foarte clar că sursele *Dialecticii* cuprind, pe lângă sursele patristice, numeroase tratate ce țin de tradiția comentatorilor neoplatonici ai lui Aristotel; este foarte posibil, după cum subliniază tot Oehler, ca în mediile creștine să fi existat și alte compendii similare, din care Ioan s-ar fi putut inspira; „în orice caz”, spune el, „compendiul lui Ioan a creat modelul ce revine în toate cărțile bizantine de logică ce au urmat, inclusiv în operele unor oameni ca Mihail Psellos, Ioan Italos, Nichifor Vlemmydis”⁷. La această concluzie, într-o nimic exagerată, ținem să adăugăm: prin acest „compendiu de logică” sfântul Ioan a conceput un instrument teologic extrem de necesar în condițiile în care terminologia filosofiei profane putea – și poate – deveni o capcană fatală pentru cei ce nu-i conștientizează limitările; și omul contemporan, care în general este departe de structurile gândirii antice, de realitățile culturale și atmosfera intelectuală în care au fost alcătuite textele dogmatice ale Părinților, riscă să înțeleagă foarte greșit numeroase afirmații ale acestora. Putem spune din proprie experiență că lectura *Dialecticii* este ceva salutar pentru cei ce vor să se împărtășească de conținutul acestor texte; personal, după ce am tradus-o am văzut cu alți ochi multe momente ale – ca să dăm un singur exemplu – teologhisirii sfântului Grigorie Palama și am înțeles de ce sfântul Ioan a considerat că trebuie să ajungem la *Dogmatica* sa trecând prin pridvorul acestor „capete filosofice”. Există, într-adevăr, numeroși termeni care fără explicații clare asupra semnificației lor ne pot induce în eroare, mai ales în virtutea faptului că obișnuitele lor echivalente românești au în gândirea noastră asociații departe de cele pe care ei le stărneau în mintea cititorilor din mediul cultural și intelectual pentru care au

⁶ *Ibidem*, pp. 143-144.

⁷ *Ibidem*, p. 144.

fost scrise ele. În legătură cu aceasta, țin să precizez că întrucât termenii elini au adeseori o multitudine de sensuri care depind de context (pornindu-se practic întotdeauna de la un înțeles concret, care ulterior era extins și/sau abstractizat într-o direcție sau alta), iar acea multitudine de sensuri rămânea totdeauna asociată cu termenul respectiv în mintea grecului: de aceea, deși poate părea supărător, am considerat necesar să folosesc în numeroase situații dublete de tipul „neam/gen”, „ființă/substanță” sau „întâmplător/accident”, tocmai pentru a reda într-o mai mare măsură această trăsătură a termenilor elini. Ca să dau numai un exemplu, cuvântul „gen” tinde să fie pentru românul contemporan foarte abstract, nefiind asociat cu nimic în afara unui concept de natură strict intelectuală, pe când γένος era pentru grec un termen cu puternice conotații emoționale, fiind asociat, poate, și cu înțelesul său filosofic, dar totodată – neapărat și chiar în primul rând – cu ceea ce noi numim, în sens restrâns sau larg, „neam”. Pentru vorbitorul grec, cuvântul rămânea în fertila ambiguitate a bogăției sale de noime, dintre care el nu se simțea neapărat obligat să aleagă **una singură**; pentru noi (fenomenul este prezent în multe limbi moderne, dar parcă mai ales în cele romanice), sensul lui a tins, din păcate, să se specializeze, proces în urma căruia s-au pierdut în bună măsură flexibilitatea și potențialul lui semantic.

Mai trebuie menționat că *Dialectica* ne-a parvenit în două versiuni, așa-numitele *recensio fusior*, respectiv *recensio brevior*, ultima fiind, cel mai degrabă, rezultatul unei revizuiți efectuate chiar de către autor. Din motive tehnice, legate de posibilitățile tehnoredactoriale, nu am putut include în prezenta ediție decât versiunea mai lungă (*fusior*). Oricum, diferențele nu sînt esențiale, iar cei interesați să facă o comparație pot găsi cu ușurință versiunea mai scurtă în *Patrologia Graeca*, disponibilă actualmente, în mod gratuit, online.

În ce privește *Despre eresuri*, trebuie să recunoaștem că importanța acestei părți a trilogiei este mult mai redusă; după cum am menționat deja, cea mai mare parte a lucrării este copiată dintr-un rezumat al *Panarionului* sfântului Epifanie. Ea cuprinde, totuși, și câteva puncte de interes aparte, cum ar fi citatele din *Arbitrul* lui Ioan Filopon, care prezintă o mare însemnătate pentru înțelegerea premizelor filosofice ale gândirii monofizite, sau informațiile date de sfântul Ioan – cu un sarcasm deosebit de succulent – despre islamul primar, al cărui contemporan a fost, și despre modul în care polemizau cu acesta creștinii ortodocși.

Pentru text și traducere am urmat în acest volum ediția critică a lui Bonifatius Kotter (*Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 1, ed. De Gruyter, Berlin, 1969, respectiv vol. 4, ed. De Gruyter, Berlin, 1981, în seria *Patristische Texte und Studien* 7, respectiv 22).

În încheiere, ne exprimăm puternica nădejde că apariția acestei prime părți a uneia dintre operele fundamentale ale teologiei creștine ortodoxe va avea o înrâurire binefăcătoare asupra felului în care tradiția dogmatică a Părinților este înțeleasă și asumată în Biserica noastră.

Dialectica

Προοίμιον — Ἐπιστολή

Τῷ ὁσιωτάτῳ καὶ θεοτιμήτῳ Κοσμᾷ,
ἀγιωτάτῳ ἐπισκόπῳ τοῦ Μαιουμᾶ,
Ἰωάννης μοναχός

Τὸ μὲν στενὸν τῆς διανοίας καὶ τὸ ἄπορον τῆς γλώσσης τῆς ἑμαυτοῦ ἐπιστάμενος ὥκνουν, ὦ μακάριοι, τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἐγχειρεῖν καὶ τῶν ἀδυνάτων κατατολμᾶν ὥσπερ τις αὐθάδης καὶ τολμητίας τὸν ἐπηρτημένον τοῖς τὰ τοιαῦτα τολμῶσιν ὑφορώμενος κίνδυνον. Εἰ γὰρ Μωυσῆς, ἐκεῖνος ὁ θεῖος νομοθέτης, ὁ πάσης ἀνθρωπίνης θεας ἀποχωρήσας καὶ τοῦ βίου τὰς τρικυμίας καταλιπὼν καὶ πᾶσαν ὑλικὴν ἀποσμηξάμενος ἔμφασιν καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὀπτικὸν καθηράμενος κἀντεῦθεν πρὸς θεοπτίαν γενόμενος ἐπιτήδειος, ὁ τὴν πρὸς ἡμᾶς τοῦ θεοῦ λόγου φιλάνθρωπον συγκατάβασιν καὶ τὴν αὐτοῦ ὑπερφυᾶ σάρκωσιν ἐν βάτῳ καὶ ἀύλῳ πυρὶ κατιδεῖν ἡξιωμένος, φλέγοντι μὲν καὶ ἐκπυροῦντι τὴν ἄκανθαν καὶ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ λαμπρότητα μεταβάλλοντι, οὐ καταφλέγοντι δὲ οὐδὲ ἀφανίζοντι οὔτε μὴν τῆς οἰκείας αὐτὴν ἐξιστῶντι φύσεως, ὁ πρῶτος τὸ τοῦ ὄντος καὶ ἀληθῶς ὑπὲρ οὐσίαν ὄντος μεμνημένος ὄνομα, τῶν οἰκείων καὶ συμφυλετῶν τὴν προστάσιαν παρὰ θεοῦ ἐγχειριζόμενος, ἰσχνόφωνον ἐκάλει ἑαυτὸν καὶ βραδύγλωσσον, ὡς οὐ δυνάμενος τῷ θεῷ ἐξυπηρε τείσθαι βουλήματι καὶ τοῦτο πρὸς τοῦμφανὲς ἀγεῖν καὶ μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καθίστασθαι, πῶς ἐγὼ ὁ ῥύπῳ μὲν

¹ Termen de respect folosit deseori pe atunci de către cei ce se adresau unui episcop.

² Aici, ca și mai jos, avem de-a face cu pluralul de respect.

³ În sensul alterării firii, adică naturii, rugului.

⁴ În limbaj modern, „inițiat”.

Proimion – Epistolă

Preacuviosului și de Dumnezeu cinstitului¹ Cosma,
preasfințitului episcop al Maiumei,
Ioan monahul

Știindu-mi îngustimea cugetării și sărăcia limbii, șovăiam, o! fericiților², să încerc cele mai presus de putere[a mea] și să cutez asupra celor cu neputință ca un samavolnic și un obraznic, luând aminte la primejdia ce atârână asupra celor ce cutează unele ca acestea – că dacă Moisi, legiuitorul acela dumnezeiesc, care s-a depărtat de orice vedere omenească, și a părăsit furtunile vieții, și s-a dezbatut de orice oglindire materială, și a curățit puterea văzătoare a sufletului, și prin aceasta s-a făcut în stare să Îl vadă pe Dumnezeu, cel ce iubitorul de oameni pogorământ către noi al lui Dumnezeu Cuvântul și întruparea Lui cea mai presus de fire s-a învrednicit a le vedea în rug și în focul nematerial, care pe de o parte învăpăia și ardea spinii, preschimbându-i potrivit strălucirii sale, iar pe de alta nu-i mistuia, nici nu-i nimicea și nu-i scotea din firea lor³, care cel dintâi a fost învățat în chip de taină⁴ numele Celui ce este (și, cu adevărat, mai presus de fire este), căruia de la Dumnezeu i s-a încredințat mijlocirea pentru casnicii⁵ lui și pentru cei de un neam cu el, își zicea „slab la glas” și „gângav”⁶, ca unul ce nu avea putere a sluji voii dumnezeiești, și a o vădi pe aceasta, și a ajunge mijlocitor între Dumnezeu și oameni, eu, cel care sînt pătat cu întinăriunea a tot păcatul și port în sinemi

⁵ În sensul foarte larg de „apropiați (prin înrudirea de sânge)”.

⁶ V. Ieșirea 4, 10.

πάσης ἀμαρτίας κατεστιγμένος, φέρων δὲ τῶν λογισμῶν ἐν ἑμαυτῷ τὸν πολυτάραχον κλύδωνα, καὶ μήτε νοῦν καὶ διάνοιαν κεκαθαρμένος, ὡς ἔσοπτρον θεοῦ καὶ τῶν θείων χρηματίζει ἐμφάσεων, μήτε λόγον ἔχων ἐπαρκέσαι τοῖς νοηθεῖσι δυνάμενον, τὰ θεῖα καὶ ἄρρήτα φθέγξομαι, τὰ πάσης λογικῆς φύσεως ὑπερβαίνοντα τὴν κατάληψιν; Ταῦτα δὴ λογιζόμενος ὥκνουν τὸν λόγον, ἐδεδίδειν τε τὸ ἐπίταγμα, εἰρήσεται γὰρ τἀληθές, μήποτε διπλοῦν ὀφλήσω τὸν γέλωτα, τῆς ἀμαθίας ἅμα καὶ τῆς ἀνοίας· τὸ δὴ χαλεπώτατον. Σύγγνωστον μὲν γὰρ τῆς ἀμαθίας τὸ ἐγκλημα, εἰ μὴ ἐκ ῥαθυμίας προέρχοιτο. Τὸ δὲ σὺν τῇ ἀμαθίᾳ κεκτήσθαι τὴν τῆς γνώσεως οἴησιν, χαλεπὸν καὶ ἐπίμωμον καὶ συγγνώμης ἀπάσης ἀνάξιον καὶ μείζονος, ἵνα μὴ λέγω τῆς ἄκρας ἀμαθίας τεκμήριον. Ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς παρακοῆς ὁ καρπὸς θάνατος, ὁ δὲ ταπεινὸς καὶ ὑπήκοος Χριστοῦ μαθητὴς καθιστάμενος πρὸς ὕψος ἀνάγεται καὶ χάριν παρὰ θεοῦ τὴν φωταγωγὸν κομίζεται καὶ ἀνοίγων τὸ στόμα πληροῦται τοῦ πνεύματος καὶ καρδίαν καθαίρεται διάνοιάν τε φωτίζεται καὶ λαμβάνει λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος, οὐ μεριμνῶν τί λαλήσει, ὄργανον δὲ χρηματίζων ἐν αὐτῷ λαλοῦντος τοῦ πνεύματος, δι' ὧν τῷ ἐν ὑμῖν ἱεραρχοῦντι Χριστῷ πειθόμενος ὑποκύπτω τῷ ἐπιτάγματι καὶ ἀνοίγω τὸ στόμα θαρρόν ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς, ὡς πληρωθῆσεται πνεύματος, καὶ λαλήσω λόγια οὐ τῆς διανοίας καρπὸν τῆς ἐμῆς ἀλλὰ καρπὸν τοῦ τοῦ τυφλοῦ φωτίζοντος πνεύματος, ὅσα δώσει, λαμβάνων καὶ ταῦτα φθεγγόμενος. Καὶ πρότερον μὲν τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν τὰ κάλλιστα παραθήσομαι εἰδώς, ὡς, εἴ τι μὲν ἀγαθόν, ἄνωθεν παρὰ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις δεδωρηται, ἐπειδὴ „πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον παρὰ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων“. Εἴ τι δὲ τῆς ἀληθείας ἀντίπαλον, τῆς σατανικῆς πλάνης „εὐρημα σκοτεινὸν καὶ διανοίας ἀνάπλασμα κακοδαίμονος“, ὡς ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος. Τὸν τῆς μελίσεως οὖν τρόπον

⁷ Sau „rationale“.

⁸ Aici în sensul de „grav“.

⁹ V. Efesenii 6, 19.

¹⁰ V. Luca 12, 11.

¹¹ Iacov 1, 17.

¹² V. Grigorie Teologul, *Cuvântul* 39, P.G. 36, 336-337.

viforul multzbuciumat al gândurilor, și nici nu mi-am curățit mintea și cugetul ca să devină oglindă a lui Dumnezeu și a dumnezeieștilor oglindiri, nici n-am cuvânt în stare să arate în chip îndestulător cele ce se înțeleg cu mintea, cum voi grăi cele dumnezeiești și negrăite, ce covârșesc puterea de cuprindere a toată firea cuvântătoare? Pe acestea, dar, socotindu-le, șovăiam cu cuvântul și mă temeam de poruncă, la drept vorbind, ca nu cumva să-mi agonisesc îndoită batjocură: pentru lipsa de învățătură și totodată pentru lipsa de minte, care este mai grea, pentru că vina lipsei de învățătură e de iertat dacă nu vine din lenevire, dar a dobândi odată cu lipsa învățaturii părerea că ești cunoscător este lucru greu⁸, și vinovat, și nevrednic de vreo iertare, și dovadă de netăgăduit a unei și mai mari – ca să nu zic a celei mai mari – lipse de învățătură. Dar întrucât roada neascultării este moartea, iar cel ce s-a făcut ucenic smerit și ascultător al lui Hristos e ridicat la înălțime, și primește de la Dumnezeu harul călăuzitor la lumină, și deschizând gura se umple de Duhul, și se curățește la inimă, și se luminează la cuget, și i se dă cuvânt întru deschiderea gurii⁹, neîngrijindu-se ce va grăi¹⁰, căci e organ al Duhului, Care grăiește în el, [atunci] prin Voi lui Hristos, Celui care ierarhisește în Voi, crezând, mă plec poruncii și deschid gura îndrăznind întru rugăciunile Voastre că se va umplea de Duhul și voi grăi cuvinte rodite nu de cugetul meu, ci de Duhul, Cea ce luminează orbii, luând câte va da [El] și pe acestea grăindu-le – și mai întâi voi înfățișa cele ce sînt mai bune dintr-ale înțelepților elinești, știind că, dacă este ceva bun, de sús, de la Dumnezeu, este dăruit oamenilor, întrucât *toată darea cea bună și tot darul desăvârșit de sús este pogorându-se, de la Tine, Părintele luminilor*¹¹; iar dacă vreun lucru este potrivit adevărului, a rătăcirii satanicești „născocire întunecată și făcătură a mârșavei cugetări” este, după [cum zice] marele în cuvântarea de Dumnezeu Grigorie¹². Așadar, urmând obiceiului

μιμούμενος τοῖς οἰκείοις τῆς ἀληθείας συνθήσομαι καὶ παρ' ἐχθρῶν σωτηρίαν καρπώσομαι, ἀποπέμψομαι δὲ πᾶν, ὅ τι φαῦλον καὶ τῆς ψευδωνύμου ἐχόμενον γνώσεως. Εἴτα τούτων ἐχόμενα τῶν θεοστυγῶν αἰρέσεων συντάξω τὰ φληναφήματα, ὡς ἂν τὸ ψεῦδος ἐπιγινώσκοντες πλέον τῆς ἀληθείας ἐξώμεθα. Εἴτα τὴν τῆς πλάνης ὀλέτειραν καὶ τοῦ ψεύδους ἐλάτειραν, ὥσπερ κροσσωτοῖς χρυσοῖς τοῖς τῶν θεοπνεύστων προφητῶν καὶ θεοδιδάκτων ἀλίων καὶ θεοφόρων ποιμένων τε καὶ διδασκάλων λόγοις κεκαλλωπισμένην καὶ περικεκοσμημένην ἀλήθειαν σὺν θεῷ καὶ τῇ αὐτοῦ ἐκθήσομαι χάριτι, ἥς ἡ δόξα ἔσωθεν ἀπαστράπτουσα τοὺς ἐντυγχάνοντας μετὰ τῆς δεούσης καθάρσεως καὶ τῶν ταραχῶδων λογισμῶν ἀποθέσεως φωτίζει τοῖς ἀμαρύγμασιν. Ἐρῶ δὲ ἕμὸν μὲν, ὡς ἔφην, οὐδέν, τὰ δὲ τοῖς ἐγκρίτοις τῶν διδασκάλων πεπονημένα εἰς ἓν συλλεξάμενος, ὅση δύναμις, συντετμημένον τὸν λόγον ποιήσομαι κατὰ πάντα ὑπέικων τῷ ὑμετέρῳ προστάγματι. Ἀλλὰ μοι συγγνώμονες γένοισθε, θεοτίμητοι, παρακαλῶ, ταῖς ὑμετέραις ἐντολαῖς πειθαρχήσαντι καὶ λαμβάνοντες τὸ ὑπὲρ τοῦ τῶν εὐχῶν χορηγίαν ἀντίδοτε.

1 Περί γνώσεως

Οὐδὲν τῆς γνώσεως ἐστὶ τιμιώτερον· εἰ γὰρ ἡ γνῶσις φῶς ἐστὶ ψυχῆς λογικῆς, τοῦμπάλιν ἡ ἄγνοια σκότος. Ὡς γὰρ ἡ τοῦ φωτὸς στέρησις σκότος ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ τῆς γνώσεως στέρησις λογισμοῦ σκότος ἐστίν· ἀλόγων μὲν γὰρ ἡ ἄγνοια ἴδιον, λογικῶν δὲ ἡ γνῶσις. Ὡς τοίνυν μὴ πάρεστι γνῶσις, γνωστικῶ κατὰ φύσιν ὄντι καὶ ἐπιστημονικῶ, οὗτος κατὰ

¹³ V. 1 *Timotei* 6, 20.

¹⁴ Este vorba de partea a doua din trilogia *Izvorul cunoașterii*, consacrată istoriei ereziilor.

¹⁵ În traducerea sinodală apare „șesături”, în cele mai vechi – „lanțuri”. Nici una dintre ele nu e corectă: κροσσωτός înseamnă „[haină] cu ciucuri/franjuri”.

albinei, îmi voi însuși cele ce sînt proprii adevărului și voi culege mîntuire și de la vrăjmași, însă voi lepăda tot ce e rău și țin de cunoașterea cu nume mincinos¹³. Apoi, după acestea, voi alcătui o scriere despre aiurelile eresurilor celor urâte de Dumnezeu, ca, [re]cunoscînd minciuna, să ne ținem mai bine de adevăr¹⁴. Apoi, pe adevărul cel pierzător al rătăcirii și alungător al minciunii, ca și cu niște haine cu ciucuri¹⁵ de aur înfrumusețat și împodobit cu cuvintele de Dumnezeu însuflăților proroci, și de Dumnezeu învățaților pescari, și de Dumnezeu purtătorilor păstori și învățători, îl voi înfățișa cu [ajutorul lui] Dumnezeu și cu harul Lui, a cărui¹⁶ slavă, strălucind dinlăuntru¹⁷, pe cei ce citesc cu cuvenita curățire și lepădare a gândurilor tulburătoare îi luminează cu strălucirile [sale]. De la sinemi – precum am zis – nu voi grăi nimic, ci, adunînd întru una, pe cît îmi stă în putere, lucrările învățătorilor celor primiți [de Biserică], pe scurt voi face cuvîntul, întru toate plecîndu-mă Vouă – ci mă iertați, de Dumnezeu cinstiților, rogu-vă, pe mine, cel ce ascult de poruncile Voastre, și primind supunerea răsplătiți-mi prin a rugăciunilor dare.

1. Despre cunoaștere

Nimic nu-i mai de preț decât cunoașterea, că dacă aceasta e lumină a sufletului cuvîntător/rațional, necunoașterea e, dimpotrivă, întuneric; că precum lipsa luminii e întuneric, așijderea și lipsa cunoașterii este întuneric al gândului, întrucît dobitoacelor le este proprie necunoașterea, pe cînd celor cuvîntătoare/raționale – cunoașterea. Așadar, cel ce n-are cunoaștere cu toate că din fire este cuvîntător/rațional

¹⁶ Este, probabil, vorba de adevăr.

¹⁷ V. *Psalmul* 44, 15.

φύσιν ὧν λογικὸς ἐξ ἀμελοῦς καὶ ῥαθύμου ψυχῆς ἀλόγων ἐστὶ χεῖρων· γινώσιν δὲ φημι τὴν ἀληθῆ τῶν ὄντων γινώσιν. Εἰ δὲ τῶν ὄντων αἱ γνώσεις, ἢ ψευδῆς γνῶσις ὡς τοῦ μὴ ὄντος οὕσα γνῶσις ἄγνοια μᾶλλον ἢ περ γνῶσις ἐστὶ· τὸ γὰρ ψευδὸς ἕτερον οὐδὲν ἢ τὸ μὴ ὄν κατέστηκεν. Ἐπειδὴ τοίνυν οὐ γυμνῇ τῇ ψυχῇ ζῶμεν, ἀλλ' ὥσπερ ὑπὸ παραπετάσματι τῷ σαρκίῳ καλυπτομένη ἡμῶν ἡ ψυχὴ, νοῦν μὲν ὀρώντα καὶ γνωστικὸν οἶον ὀφθαλμὸν κέκτεται καὶ δεκτικὸν τῆς τῶν ὄντων γνώσεως καὶ ἐπιστήμης, οὐκ οἴκοθεν δὲ τὴν γινώσιν καὶ τὴν ἐπιστήμην ἔχει, ἀλλὰ δεῖται τοῦ διδάξοντος, προσέλθωμεν τῷ ἀψευδεῖ διδασκάλῳ τῇ ἀληθείᾳ—Χριστὸς δὲ ἐστὶν ἡ ἐνυπόστατος σοφία τε καὶ ἀλήθεια, ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς γνώσεως οἱ ἀπόκρυφοι, ὅς ἐστιν ἡ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς σοφία καὶ δύναμις—καὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ διὰ τῶν θείων γραφῶν ἀκούσωμεν καὶ μάθωμεν τὴν πάντων τῶν ὄντων γινώσιν τὴν ἀληθῆ. Προσερχόμενοι δὲ ἐπιμελῶς καὶ εἰλικρινῶς προσίωμεν, μὴ ἀμβλύνοντες ἡμῶν τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς ὄμμα τοῖς πάθεσι· μόλις γὰρ ἂν καθαρωτάτῳ καὶ διειδεστάτῳ ὀφθαλμῷ τρανῶς ἐνατενίσαι τις τῇ ἀληθείᾳ δυνήσεται. Εἰ δὲ τὸ ἐν ἡμῖν φῶς ἦτοι ὁ νοῦς σκότος, τὸ σκότος πόσον; Ὅλη οὖν ψυχὴ καὶ πᾶση διανοίᾳ προσέλθωμεν. Ὡς γὰρ ἀδύνατον ὀφθαλμὸν συχνῶς περιστρεφόμενον καὶ περιηγόμενον τρανῶς ἐνατενίσαι τῷ ὁρατῷ, ἀλλὰ δεῖ προσεχὲς τὸ ὄμμα ἐνερεῖσαι τῷ βλεπομένῳ, οὕτω πᾶσαν λογισμοῦ ζάλην ἀποσεισάμενοι ἀύλως προσέλθωμεν τῇ ἀληθείᾳ. Προσερχόμενοι δὲ καὶ μέχρι τῆς πύλης φθάνοντες μὴ ἀρκεσθῶμεν, ἀλλ' εὐτόνως κρούσωμεν, ὡς ἂν ἀνοιχθείσης ἡμῖν τῆς τοῦ νυμφῶνος θύρας ἰδῶμεν τὰ ἐν αὐτῷ κάλλη. Πύλη μὲν οὖν ἐστὶ τὸ γράμμα, ὃ δὲ ἐντὸς τῆς πύλης νυμφῶν τὸ κεκρυμμένον ὑπ' αὐτὸ τῶν νοημάτων κάλλος ἦτοι τῆς ἀληθείας πνεῦμα. Εὐτόνως κρούσωμεν, ἀναγνῶμεν ἅπαξ, δῖς, πολλάκις, καὶ οὕτως ὀρύσσοντες τὸν θησαυρὸν τῆς γνώσεως εὕρήσομεν καὶ

¹⁸ În sensul că este capabil de a dobândi știință.

¹⁹ V. Coloseni 2, 3.

²¹ Mai literal „netocind ascuțimea văzului”.

²⁰ V. 1 Corinteni 1, 24.

²² V. Matei 6, 23.

și știutor¹⁸, acesta, cuvântător/rațional fiind din fire, este mai rău decât dobitoacele prin nepăsarea și lenevirea sufletului – și „cunoaștere” numesc adevărata cunoaștere a celor ce sînt; iar de vreme ce cunoașterile sînt ale celor ce sînt, cunoașterea mincinoasă, întrucât e cunoaștere a ceea ce nu este, e mai degrabă necunoaștere decât cunoaștere, fiindcă minciuna nu constituie altceva decât ceea ce nu este. Așadar, deoarece nu trăim doar cu sufletul, ci sufletul nostru, acoperit, ca și cu un văl, cu trupul, pe de o parte are minte văzătoare și cunoscătoare ca un ochi și în stare a primi cunoașterea și știința celor ce sînt, dar pe de alta nu de la sine are cunoașterea și știința, ci îi trebuiește învățător, să venim la Adevăr, Nemincinosul Învățător – iar Hristos este Înțelepciunea Enipostatică și Adevărul Enipostatic, în Care sînt toate vîstieriile cunoașterii cele ascunse¹⁹, Care este Înțelepciunea și Puterea lui Dumnezeu și Tatălui²⁰ –, și să ascultăm glasul Lui prin dumnezeieștile Scripturi, și să învățăm adevărata cunoaștere a tuturor celor ce sînt; și venind [la El], să ne apropiem cu osîrdie și fără fățarnicie, neîmpăienjenind²¹ ochiul cel înțelegător al sufletului cu patimile, căci chiar și avînd ochi cât se poate de curat și străvăzător abia va putea omul să scruteze limpede adevărul – iar dacă lumina care este în noi (adică mintea) e întuneric, întunericul cu cât mai mult²²? Așadar, cu tot sufletul și cu tot cugetul să ne apropiem, că precum este cu neputință ca ochiul care se tot învîrte și se mută de la una la alta să scruteze limpede ceea ce vede, ci trebuie să ne ațintim cu sîrg privirea la cele pe care le vedem, așa să ne apropiem de adevăr: în chip nematerial, lepădând toată furtuna gândurilor; iar venind și ajungînd la ușă, să nu ne mulțumim cu atât, ci să batem cu tărie, ca deschizîndu-se nouă ușa camării de nuntă să vedem frumusețile din ea. Ușa este, dar, litera, iar camera de nuntă cea dinlăuntru de ușă e frumusețea noimelor cea ascunsă sub aceea, adică Duhul adevărului. Cu tărie să batem: să

τοῦ πλούτου κατατρυφήσομεν. Ζητήσωμεν, ἐρευνήσωμεν, ἀνακρίνωμεν, ἐρωτήσωμεν· «πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται». Καὶ «ἐπερώτησον τὸν πατέρα σου καὶ ἀναγγελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου ἐν γνώσει καὶ ἐροῦσί σοι». Ἐὰν οὖν ὦμεν φιλομαθεῖς, ἐσόμεθα καὶ πολυμαθεῖς· ἀλὼτὰ γὰρ ἐπιμελεία καὶ πόνῳ γίνεσθαι πέφυκεν ἅπαντα καὶ πρὸ πάντων καὶ μετὰ πάντα τῇ τοῦ διδόντος θεοῦ χάριτι. Ἐπειδὴ δέ φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος· «Πάντα δοκιμάζοντες τὸ καλὸν κατέχετε», ἐρευνήσωμεν καὶ τῶν ἕξω σοφῶν τοὺς λόγους. Ἰσως τι καὶ παρ' αὐτοῖς τῶν ἀγωγίμων εὐρήσομεν καὶ τι ψυχωφελὲς καρπωσόμεθα· πᾶς γὰρ τεχνίτης δεῖται καὶ τινῶν ὀργάνων πρὸς τὴν τῶν ἀποτελουμένων κατασκευὴν. Πρέπει δὲ καὶ τῇ βασιλίδι ἄβραις τισὶν ὑπηρετεῖσθαι. Λάβωμεν τοίνυν τοὺς δούλους τῆς ἀληθείας λόγους καὶ τὴν κακῶς αὐτῶν τυραννήσασαν ἀσέβειαν ἀπώσωμεθα καὶ μὴ τῷ καλῷ κακῶς χρῶμεθα, μὴ πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἀπλουστέρων τὴν τέχνην τῶν λόγων μεταχειρισώμεθα, ἀλλ', εἰ καὶ μὴ δεῖται ποικίλων σοφισμάτων ἢ ἀλήθεια, πρὸς γε τὴν τῶν κακομάχων καὶ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως ἀνατροπὴν τοῦτοις ἀποχρησώμεθα.

Ἐκ τούτων τοίνυν τὴν ἀρχὴν ποιησώμεθα ὡς στοιχείων καὶ τοῖς ἔτι δεομένοις γάλακτος ἀρμοζόντων Χριστὸν τὸν τοῦ θεοῦ ἐνυπόστατον λόγον ἀρωγὸν ἐπικεκλημένοι, «παρ' οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δῶρημα δίδοται τέλειον». Ἔσται δὲ σκοπὸς τοῖς ἐντυγχάνουσι πρὸς τὸ μακάριον τέλος καθορμισθῆναι τὸν νοῦν· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀναχθῆναι πρὸς τὴν ὑπὲρ πᾶσαν αἴσθησιν καὶ κατάληψιν, ὅς ἐστιν ὁ τῶν πάντων αἴτιος καὶ ποιητὴς καὶ δημιουργός. «Ἐκ γὰρ καλλονῆς τῶν οἰκείων κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς κατοπτεύεται», καὶ «τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται».

²³ Avem aici o listă de cvasisinonime ce desemnează căutarea cunoașterii sub toate aspectele ei legitime.

²⁴ V. Matei 7, 8.

²⁵ V. Deuteronom 32, 7.

²⁶ V. 1 Tesaloniceni 5, 21.

²⁷ Literal: „pentru a-și confecționa produsele”.

²⁸ Este vorba, poate, de o aluzie la 2 Corinteni 10, 5.

citim o dată, de două ori, de multe ori, și, astfel săpând, comoara cunoașterii vom găsi și de bogăție ne vom desfăta. Să căutăm, să cercetăm, să cercăm, să întrebăm²³, că *oricine cere capătă, și oricine caută găsește, și oricui bate se va deschide*²⁴, și: *întreabă pe tatăl tău și va vesti ție, pe cei mai bătrâni decât tine în cunoaștere și vor spune ție*²⁵. Drept aceea, dacă vom fi iubitori de învățătură, vom fi și multînvățați, că este lege a firii ca toate să poată fi dobândite prin sârguință și osteneală – și, mai întâi de toate și după toate, prin harul Dătătorului Dumnezeu. Iar întrucât zice dumnezeiescul apostol: *toate să le cercați, ce este bun țineți*²⁶, să cercetăm și cuvintele înțelepților dinafară; poate vom afla și la ei ceva dintre cele bune de luat și vom culege vreo roadă folositoare de suflet, pentru că orice meșteșugar are trebuință și de ceva unelte pentru a făuri²⁷, și împărătesei se cuvine a fi slujită de niște roabe. Să luăm, dar, cuvintele roabe adevărului²⁸, și să izgonim necinstirea de Dumnezeu, care rău le-a tiranisit, și să nu ne folosim în chip rău de ceea ce este bun, să nu întrebuițăm meșteșugul cuvântului spre înșelarea celor mai simpli, ci, cu toate că adevărului nu-i trebuie tot felul de sofisme, să ne folosim de acestea²⁹ spre răsturnarea celor care se luptă în chip rău și cunoașterii cu nume mincinos.

Așadar, să începem cu acestea, deoarece sînt elementare și se potrivesc celor ce încă au trebuință de lapte, asupră-chemându-L în ajutor pe Hristos, Cuvântul enipostatic al lui Dumnezeu, *de la Care este toată darea cea bună și tot darul desăvârșit*³⁰ – iar scopul le va fi cititorilor cel de a ajunge cu mintea la limanul sfârșitului celui fericit, care este suirea prin simțuri la Cel mai presus de orice simțire și cuprindere cu mintea, Care e Pricinuitorul, și Făcătorul, și Ziditorul tuturor, *pentru că din frumusețea zidurilor Sale, după socoteală*³¹, *Făcătorul lor Se vede*³², și *cele nevăzute ale Lui de la zidirea lumii*,

²⁹ De cuvinte, adică de conceptele și formulările filosofilor profani.

³⁰ V. Iacov 1, 17.

³¹ Mai clar: „prin analogie”.

³² V. Înțelepciunea lui Solomon 13, 5.

Ἀκενοδόξω τοίνυν καὶ ταπεινῷ φρονήματι τῆς γνώσεως ἐφίεμενοι τοῦ ποθουμένου τευξόμεθα· «οὐ γὰρ δύνασθε πιστεύειν εἰς ἐμέ», ἔφη Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, «δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες», καὶ «πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται».

2 Τίς ὁ σκοπός

Ἐπειδὴ πᾶς ἀσκόπως ἐναρχόμενος πράγματος ὡς ἐν σκότει διαπορεύεται—ὁ γὰρ ἀσκόπως κοπιῶν καθο λικῶς πτωχεύει—, φέρε τὸν προκείμενον τοῦ λόγου σκοπὸν πρότερον εἰπῶμεν, ὡς ἂν εὐληπτα εἶη τὰ λεγόμενα. Σκοπὸς τοίνυν ἡμῖν ἔσται φιλοσοφίας ἀπαρξασθαι καὶ παντοδαπὴν γνῶσιν, ὅση δύναμις, συντετμημένως τῇ παρούσῃ ἐναπογράψασθαι δέλτῳ. Διὸ «Πηγὴ γνώσεως» ὀνομαζέσθω. Ἐρῶ τοιγαροῦν ἐμὸν μὲν οὐδέν, τὰ δὲ σποράδην θείοις τε καὶ σοφοῖς ἀνδράσι λελεγμένα συλλήβδην ἐκθήσομαι. Ἄμεινον οὖν πρότερον γνῶναι αὐτόχρημα, τί ἐστὶ φιλοσοφία.

3 Περὶ φιλοσοφίας

α Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις τῶν ὄντων, ἣ ὄντα ἐστί, τουτέστι γνῶσις τῆς τῶν ὄντων φύσεως. Καὶ πάλιν· β Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων τουτέστιν ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων. γ Φιλοσοφία πάλιν ἐστὶ μελέτη θανάτου τοῦ προαιρετικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ· διττὴ γάρ ἡ ζωὴ ἣ τε φυσικὴ, καθ' ἣν ζῶμεν, καὶ ἡ προαιρετικὴ, καθ' ἣν προσπαθῶς τῆς παρούσης ζωῆς ἀντεχόμεθα. Διττὸς

³³ V. Romani 1, 20.

³⁴ V. Ioan 5, 44.

³⁵ V. Luca 14, 11.

³⁶ Prin „cuvânt” se înțelege lucrarea de față.

³⁷ Adică din perspectivă pur ontologică. Ammonios, în *Introducerea sa la Isagoga* lui Porphyrios, ne explică: „deoarece filosoful nu are ca scop cunoașterea tuturor oamenilor din lume, după numărul lor (adică individual – n. n.), ci a firii/naturii omului, deoarece el cercetează ființa/substanța fiecărui lucru și existența” (*In Porphyrii isagogen sive quinque*

*înțelegându-se din fapte, se văd*³³. Deci, dorind de cunoaștere cu cuget lipsit de slavă deșartă și smerit, de lucrul dorit vom avea parte, *că nu puteți crede în Mine*, a zis Hristos Adevărul, *slavă de la oameni primind*³⁴, și: *oricine se înalță va fi smerit, iar cel ce se smerește va fi înălțat*³⁵.

2. Care este scopul

Întrucât oricine începe un lucru fără să aibă scop umblă ca în întuneric (pentru că cel ce se ostenește fără scop îndeobște sărăcește), hai să spunem mai întâi care este scopul pe care îl urmărim prin acest cuvânt³⁶, încât să fie lesne de priceput cele spuse. Așadar, scopul nostru va fi cel de a începe cu filosofia și de a însemna aici în scris pe scurt, cât ne stă în putere, cunoașterea de tot felul. Drept aceea, numească-se [această lucrare] *Izvorul cunoașterii*. Nimic nu voi spune, dar, de la mine însumi, ci voi înfățișa adunate laolaltă cele spuse în felurite locuri de bărbați dumnezeiești și înțelepți. Deci, mai bine este a afla mai întâi cu acrivie ce e filosofia.

3. Despre filosofie

1. Filosofia este cunoaștere a celor ce sînt ca fiind³⁷, altfel spus cunoașterea firii/naturii celor ce sînt. Și iarăși:
 2. Filosofia este cunoașterea lucrurilor dumnezeiești și a celor omenești, adică a celor văzute și a celor nevăzute.
 3. Filosofia, iarăși, este gândul³⁸ morții celei cu voia și al celei firești/naturale, că îndoită este viața: firească/naturală, potrivit căreia trăim, și cu voia, potrivit căreia ne ținem cu împătımire de viața asta; îndoită este și moartea: firească/

voces, p. 2, r. 22 – p. 3, r. 1, în *Commentaria in Aristotelem Graeca* 4.3, Berlin, 1891). Dealtfel, tot acest capitol împrumută masiv din *Introducerea la Isagogă* a lui Ammonios (pp. 2-16 din ed. citată).

³⁸ În sensul de reflecție constantă și susținută.

καὶ ὁ θάνατος ὃ τε φυσικός, ὅς ἐστι χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος, καὶ ὁ προαιρετικός, καθ' ὃν τῆς παρουσίας ζωῆς καταφρονοῦντες πρὸς τὴν μέλλουσαν ἐπειγόμεθα. ὁ Φιλοσοφία αὐθὶς ἐστὶν ὁμοίωσις θεῷ. Ὁμοιοῦμεθα δὲ θεῷ κατὰ τὸ σοφὸν ἥτοι τὴν τοῦ ἀγαθοῦ γνῶσιν τὴν ἀληθῆ καὶ κατὰ τὸ δίκαιον, ὃ ἐστὶ τὸ τοῦ Ἰσου διανεμητικὸν καὶ ἀπροσωπώληπτον ἐν κρίσει καὶ κατὰ τὸ ὅσιον δέ, τὸ ὑπὲρ τὸ δίκαιον, ἥτοι τὸ ἀγαθὸν τὸ εὐεργετεῖν τοὺς αὐτὸν ἀδικοῦντας. ε Φιλοσοφία ἐστὶ τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν. Ἡ γὰρ φιλοσοφία ἀρχὴ ἐστὶ πάσης τέχνης· δι' αὐτῆς γὰρ πᾶσα τέχνη εὔρηται καὶ πᾶσα ἐπιστήμη. Τέχνη μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἐν τισι σφαλλομένη κατὰ τινας, ἐπιστήμη δὲ ἡ ἐν μηδενὶ σφαλλομένη· μόνη δὲ ἡ φιλοσοφία οὐ σφάλλεται. Καθ' ἑτέρους δὲ τέχνη μὲν ἐστὶν ἡ διὰ χειρῶν ἐργαζομένη, ἐπιστήμη δὲ πᾶσα λογικὴ τέχνη, γραμματικὴ, ῥητορικὴ καὶ αἱ τοιαῦται. στ Φιλοσοφία πάλιν ἐστὶ φιλοσοφίας. Σοφία δὲ ἀληθὴς ὁ θεὸς ἐστὶν· ἡ οὖν ἀγάπη ἡ πρὸς τὸν θεὸν αὕτη ἐστὶν ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία. Διαιρεῖται δὲ ἡ φιλοσοφία εἰς θεωρητικὸν καὶ πρακτικόν, τὸ θεωρητικὸν εἰς θεολογικόν, φυσικόν, μαθηματικόν, τὸ δὲ πρακτικὸν εἰς ἠθικόν, οἰκονομικόν, πολιτικόν. Θεωρητικὸν μὲν οὖν ἐστὶ τὸ τὴν γνῶσιν κοσμοῦν. Ἔστιν οὖν θεολογικόν τὸ κατανοεῖν τὰ ἀσώματα καὶ ἄυλα, πρῶτον μὲν θεὸν τὸν ὄντως ἄυλον, ἔπειτα δὲ καὶ ἀγγέλους καὶ ψυχάς. Φυσιολογικόν δὲ ἡ τῶν ὑλικῶν καὶ προχείρων ἡμῖν γνῶσις ἥτοι ζῶων, φυτῶν, λίθων καὶ τῶν τοιούτων. Μαθηματικόν δὲ ἡ τῶν καθ' αὐτὰ μὲν ἀσωμάτων, ἐν σώμασι δὲ θεωρουμένων γνῶσις, ἀριθμῶν φημι καὶ ἀρμονίας φθόγγων, ἔτι δὲ σχημάτων καὶ ἀστρῶν κινήσεως. Ἡ μὲν οὖν περὶ ἀριθμοὺς θεωρία τὴν ἀριθμητικὴν συνίστησιν ἐπιστήμην, ἡ δὲ περὶ φθόγγους τὴν μουσικὴν,

³⁹ Aici este vorba nu de dreptatea cu care ne-am obișnuit în sens teologic, ci de conceptul filosofic respectiv.

⁴⁰ Termenul elin din original este ambivalent, putând semnifica și „meșteșug”, și „artă”.

⁴¹ Este vorba nu de fiziologie în sensul modern, ci, așa cum rezultă din definiție, de cunoașterea firii materiale – a naturii.

naturală, adică despărțirea sufletului de trup, și cu voia, potrivit căreia, disprețuind viața de acum, grăbim către cea care va să fie. 4. Filosofia, iarăși, este asemănare cu Dumnezeu – și ne asemănăm cu Dumnezeu prin înțelepciune, altfel spus prin cunoașterea cea adevărată a binelui, și prin dreptate³⁹ (adică prin echitate și prin nepărtinirea la judecată), și prin cuvioșie, care este mai presus de dreptate (altfel spus, prin bine): a lucra binefaceri celor ce te nedreptățesc. 5. Filosofia este meșteșugul meșteșugurilor⁴⁰ și știința științelor, deoarece filosofia este începutul oricărui meșteșug, că prin ea sînt aflate orice meșteșug și orice știință. Potrivit unora, meșteșugul este cel care e greșit în anumite privințe, știința – cea care nu e greșită în vreo privință; și numai filosofia nu greșește. Iar potrivit altora, meșteșugul este cel care se lucrează cu mâinile, pe când știința este oricare meșteșug discursiv: gramatică, retorică și celelalte de acest fel. 6. Filosofia, iarăși, este iubire de înțelepciune – iar înțelepciunea adevărată Dumnezeu este; așadar, dragostea cea către Dumnezeu, aceasta este adevărata filosofie. Filosofia se împarte în teoretică și practică; cea teoretică [se împarte] în teologică, fiziologică⁴¹, matematică, iar cea practică în etică, economică, politică. Cea teoretică este cea care pune în rînduială⁴² cunoașterea: cea teologică este, dar, a înțelege cele netrupești și nemateriale – mai întâi, pe Dumnezeu, Cel cu adevărat nematerial, apoi și îngerii, și sufletele; cea fiziologică este cunoașterea celor materiale și la îndemîna noastră, adică a animalelor, plantelor, pietrelor și celorlalte de acest fel; iar cea matematică este cunoașterea celor care în sine sînt netrupești, dar se consideră/observă în trupuri/corpurile – vorbesc de numere și de armonia sunetelor, precum și de figuri și de mișcarea astrilor. Teoria privitoare la numere constituie știința aritmetică, cea privitoare la

⁴² Care ordonează cunoașterea – în legătură cu aceasta, trebuie precizat că pentru mentalitatea elină ordinea (κόσμος) era strâns intercorelată cu ideea de frumusețe.

ή δὲ περὶ σχήματα τὴν γεωμετρικὴν, ἡ δὲ περὶ ἄστρον τὴν ἀστρονομικὴν. Ταῦτα δὲ μέσα σωμάτων καὶ ἀσωμάτων εἰσὶν· ὁ γὰρ ἀριθμὸς καθ' αὐτὸν μὲν ἀσώματος ἐστὶ, θεωρεῖται δὲ καὶ ἐν ὕλῃ, σίτω τυχὸν ἢ οἴνῳ ἢ τινὶ τῶν τοιούτων.

Τὸ δὲ πρακτικὸν περὶ ἀρετὰς καταγίνεται· ἡθος γὰρ κοσμεῖ καί, πῶς δεῖ πολιτεύεσθαι, διδάσκει. Καὶ εἰ μὲν ἐνὶ ἀνθρώπῳ νομοθετεῖ, λέγεται ἠθικόν, εἰ δὲ ὅλῳ οἴκῳ, λέγεται οἰκονομικόν, εἰ δὲ πόλεσι καὶ χώραις, λέγεται πολιτικόν.

Ἀλλ' ἀναιρεῖν ἐπεχείρησάν τινες τὴν φιλοσοφίαν φάσκοντες μὴ εἶναι ταύτην μηδὲ γινώσιν τινα ἢ κατάληψιν. Πρὸς οὓς ἐροῦμεν· Πῶς φατε μὴ εἶναι φιλοσοφίαν καὶ γινώσιν καὶ κατάληψιν, ἐγνωκότες καὶ κατειληφότες ἢ μὴ ἐγνωκότες μηδὲ κατειληφότες; Εἰ μὲν οὖν κατειληφότες, ἰδοὺ ἔστι γινώσις καὶ κατάληψις, εἰ δὲ μὴ ἐγνωκότες, οὐδεὶς ὑμῖν πιστεύσει περὶ πράγματος διαλεγομένοις, οὐ τὴν γινώσιν οὐ κατειλήφατε.

Ἐπεὶ τοίνυν ἔστι φιλοσοφία καὶ γινώσις τῶν ὄντων ἐστὶ, περὶ τοῦ ὄντος εἴπωμεν. Εἰδέναι δὲ δεῖ, ὥς τοῦ λογικοῦ μέρους τῆς φιλοσοφίας ἀρχόμεθα, ὅπερ ὄργανόν ἐστι μᾶλλον τῆς φιλοσοφίας ἢ περὶ μέρος· αὐτῷ γὰρ πρὸς πᾶσαν ἀπόδειξιν κέχρηται. Διαλεγόμεθα οὖν περὶ ἀπλῶν φωνῶν τέως δι' ἀπλῶν ἐννοιῶν ἀπλᾶ δηλουσῶν πράγματα· πρότερον γὰρ τὴν τῶν λέξεων σημασίαν δηλώσαντες οὕτω καὶ περὶ λόγων διασκεψόμεθα.

4 Περὶ τοῦ ὄντος, οὐσίας τε καὶ συμβεβηκότος

Τὸ ὄν κοινὸν ὄνομά ἐστι πάντων τῶν ὄντων. Τοῦτο διαιεῖται εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός. Οὐσία μὲν οὖν ἐστὶ τὸ

⁴³ În sensul moral al cuvântului.

⁴⁴ În sensul originar de management al relațiilor și problemelor domestice, ca să zicem așa, inclusiv al chestiunilor economice în sensul modern al cuvântului.

⁴⁵ Cuvântul „sunet” are aici, ca și în numeroase locuri de mai jos, un înțeles aparte, și anume cel de înveliș sonor sau formă sonoră a unui concept, altfel spus „termen”.

sunete – muzica, cea privitoare la figuri – geometria, iar cea privitoare la aștri – astronomia. Acestea sînt intermediare între trupuri/corpur și cele netrupești, pentru că numărul, în sine, e netrupesc, dar se consideră/observă și în materie – în grâu, să zicem, sau în vin, sau în altceva de felul acesta.

Cea practică se ocupă cu virtuțile, fiindcă pune în rînduială caracterul⁴³ și învață cum trebuie să ne purtăm; și dacă legiuiește unui singur om se cheamă etică, dacă legiuiește unei case întregi se cheamă economie⁴⁴, iar dacă legiuiește cetăților și țărilor se cheamă politică.

Unii însă au încercat să suprimе filosofia, zicând că nu există filosofie, nici cunoaștere, nici cuprindere cu mintea. Acestora le vom spune: „Cum ziceți voi că nu există filosofie, și cunoaștere, și cuprindere cu mintea? Cunoscând și înțelegând, sau necunoscând și neînțelegând? Dacă [faceți asta] înțelegând, iată că există cunoaștere și înțelegere; dacă [o faceți] necunoscând, nimeni nu vă va crede când vorbiți despre un lucru a cărui cunoaștere n-ați cuprins-o”.

Așadar, întrucât există filosofie și există cunoașterea celor ce sînt, să vorbim despre ceea ce este. Se cade a ști că începem cu partea logică a filosofiei (care e mai degrabă instrument decît parte a acesteia, întrucât filosofia se folosește de ea pentru oricare demonstrație). Ei bine, discutăm deocamdată despre sunetele simple⁴⁵, care prin concepte simple arată lucruri simple, fiindcă mai întîi vom arăta semnificația cuvintelor, și abia apoi vom investiga zicerile⁴⁶.

4. Despre ceea ce este, ființă/substanță și întîmplător/accident

„Ceea ce este” este denumirea comună a tuturor celor ce sînt. Aceasta⁴⁷ se împarte în ființă/substanță și întîmplător/

⁴⁶ V. *infra*, cap. 8.

⁴⁷ Ceea ce este.

κυριώτερον ὡς ἐν ἑαυτῷ καὶ μὴ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν, συμβεβηκὸς δὲ τὸ μὴ δυνάμενον ἐν ἑαυτῷ εἶναι ἐν δὲ τῇ οὐσίᾳ θεωρούμενον. Ἡ μὲν γὰρ οὐσία τὸ ὑποκείμενον ἐστὶν ὥσπερ ὕλη, συμβεβηκὸς δὲ ἡ ἐν τῇ οὐσίᾳ ὡς ἐν ὑποκειμένῳ θεωρουμένη, οἶον χαλκὸς καὶ κηρὸς οὐσία σχῆμα δὲ καὶ μορφή καὶ χρῶμα συμβεβηκός, καὶ σῶμα μὲν οὐσία χρῶμα δὲ συμβεβηκός, καὶ ψυχὴ μὲν οὐσία ἐπιστήμη δὲ συμβεβηκός. Τὸ μὲν οὖν σῶμα οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ χρώματι ἀλλὰ τὸ χρῶμα ἐν τῷ σώματι, οὐδὲ ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ ψυχῇ, οὐ δὲ ὁ χαλκὸς ἢ ὁ κηρὸς ἐν τῷ σχήματι ἀλλὰ τὸ σχῆμα ἐν τε τῷ κηρῷ καὶ τῷ χαλκῷ. Οὐδὲ λέγεται τὸ σῶμα τοῦ χρώματος ἀλλὰ τὸ χρῶμα τοῦ σώματος, οὐ δὲ ἡ ψυχὴ τῆς ἐπιστήμης ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη τῆς ψυχῆς, οὐδὲ ὁ κηρὸς τοῦ σχήματος ἀλλὰ τὸ σχῆμα τοῦ κηροῦ. Καὶ τὸ μὲν χρῶμα καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ τὸ σχῆμα ἀλλοιοῦνται, τὸ δὲ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ὁ κηρὸς τὰ αὐτὰ μένουσιν οὐκ ἀλλοιουμένης τῆς οὐσίας. Καὶ ἡ μὲν οὐσία καὶ ἡ ὕλη τοῦ σώματος μία, χρώματα δὲ πολλὰ. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ πάντων τῶν λοιπῶν τὸ μὲν ὑποκείμενον οὐσία ἐστὶ, τὸ δὲ ἐν ὑποκειμένῳ τῇ οὐσίᾳ θεωρούμενον συμβεβηκός.

Ὅρίζονται δὲ τὴν μὲν οὐσίαν οὕτως· Οὐσία ἐστὶ πρᾶγμα αὐθύπαρκτον καὶ μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς ὑπαρξιν. Συμβεβηκὸς δὲ ἐστὶ τὸ μὴ δυνάμενον ἐν ἑαυτῷ εἶναι ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν. Οὐσία τοίνυν ἐστὶ θεὸς καὶ πᾶν κτίσμα, εἰ καὶ ὁ θεὸς ὑπερουσίος οὐσία ἐστίν. Εἰσὶ δὲ καὶ οὐσιώδεις ποιότητες, περὶ ὧν ἐροῦμεν.

5 Περὶ φωνῆς

Ἐπειδὴ σκοπὸς ἡμῖν ἐστὶ διαλαβεῖν περὶ πάσης ἀπλῶς φιλοσόφου φωνῆς, δεῖ δὲ ἡμᾶς πρότερον γνῶναι, περὶ ποίας φωνῆς ἡ φιλοσοφία καταγίνεται, ἐξ αὐτῆς τῆς φωνῆς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου ποιούμενοί φαμεν· Ἡ φωνὴ ἡ

⁴⁸ V. *supra*, nota 45.

accident. Ființa/substanța este cea mai importantă, întrucât are existența în sineși și nu în altceva, pe când întâmplătorul/accidentul este ceea ce nu poate ființa în sineși, ci se consideră/observă în ființă/substanță – pentru că ființa/substanța este subiectul (cum ar fi materia), pe când întâmplătorul/accidentul este ceea ce se consideră/observă în ființă/substanță ca în subiect. De pildă, arama și ceara sînt ființe/substanțe, pe când înfățișarea, și forma, și culoarea sînt accidente; și trupul este ființă/substanță, pe când culoarea este întâmplător/accident; și sufletul este ființă/substanță, pe când știința este întâmplător/accident. Trupul nu este în culoare, ci culoarea este în trup; nici sufletul nu este în știință, ci știința este în suflet; nici arama sau ceara nu sînt în înfățișare, ci înfățișarea este în aramă și în ceară. Nici nu se spune „trupul culorii”, ci „culoarea trupului”; nici „sufletul științei”, ci „știința sufletului”; nici „ceara înfățișării”, ci „înfățișarea cerii”. Și culoarea, și știința, și înfățișarea se schimbă, pe când trupul, și sufletul, și ceara rămân aceleași, neschimbându-se ființa/substanța; și ființa/substanța și materia trupului este una, pe când culorile [lui] sînt multe. Așijderea și în privința tuturor [celorlalte]: subiectul este ființă/substanță, iar ceea ce se consideră/observă în subiect – în ființă/substanță – este întâmplător/accident.

Ființa/substanța se definește astfel: ființa/substanța este lucru de-sine-existent, ce n-are nevoie de altceva ca să existe. Întâmplătorul/accidentul este ceea ce nu poate fi în sineși, ci își are existența în altceva. Așadar, ființă/substanță este Dumnezeu și orice zidire, măcar că Dumnezeu e Ființă/Substanță mai presus de ființă/substanță. Mai sînt și calități ființiale/substanțiale, despre care vom vorbi.

5. Despre sunet⁴⁸

Întrucât scopul nostru este cel de a trata despre fiecare sunet filosofic general și, pe de altă parte, trebuie mai întâi să știm cu ce fel de sunete se îndeletnicește filosofia, începându-ne cuvântul chiar de la sunetul însuși zicem: sunetul este ori

ἄσημος ἐστὶν ἢ σημαντική. Καὶ ἄσημος μὲν ἐστὶν ἢ μηδὲν σημαίνουσα, σημαντική δὲ ἢ σημαίνουσά τι. Εἴτα πάλιν ἢ ἄσημος φωνή ἢ ἀναρθρός ἐστὶν ἢ ἑναρθρος. Ἀναρθρος μὲν οὖν ἐστὶν ἢ μὴ δυναμένη γραφῆναι, ἑναρθρος δὲ ἢ δυναμένη γραφῆναι. Ἐστὶν οὖν ἀναρθρος καὶ ἄσημος φωνή οἶον ἢ γινομένη ἀπὸ λίθου τυχὸν ἢ ξύλου, οὔτε γὰρ γράφεται οὔτε σημαίνει τι, ἄσημος δὲ καὶ ἑναρθρος οἶον σκινδαψός· τοῦτο γὰρ γράφεται μὲν, ἀλλ' οὐδὲν σημαίνει, οὔτε γὰρ γέγονε σκινδαψός οὔτε ἐστί. Περὶ μὲν οὖν τῆς ἀσήμου φωνῆς καὶ τῆς ἀνάρθρου καὶ ἐνάρθρου οὐδεὶς λόγος τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἡ δὲ σημαντική φωνή πάλιν ἢ ἀναρθρός ἐστὶν ἢ ἑναρθρος.

Ἀναρθρος μὲν οὖν σημαντική φωνή ἐστὶν ὡς ἡ ὑλακὴ τῶν κυνῶν· αὕτη γὰρ σημαίνει μὲν τὸν κύνα, ὅτι κυνός φωνή ἐστί. Σημαίνει δὲ καὶ τινος παρουσίαν. Ἀναρθρος δέ ἐστι, διότι οὐ γράφεται. Οὔτε οὖν περὶ ταύτης ἐστὶ λόγος τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἡ δὲ σημαντική ἐστὶν ἢ καθόλου ἢ μερική· καθόλου μὲν οἶον ἄνθρωπος, μερική δὲ οἶον Πέτρος, Παῦλος. Οὔτε οὖν περὶ τῆς μερικῆς ἐστὶ λόγος τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀλλὰ περὶ τῆς σημαντικῆς καὶ ἐνάρθρου καὶ καθόλου ἡγουν κοινῆς καὶ ἐπὶ πολλῶν λεγομένης.

Αὕτη δὲ πάλιν ἢ οὐσιώδης ἐστὶν ἢ ἐπουσιώδης. Οὐσιώδης μὲν οὖν ἐστὶν ἢ δηλωτικὴ τῆς οὐσίας ἡγουν φύσεως τῶν πραγμάτων (ἐπουσιώδης δὲ ἢ δηλοῦσα τὰ συμβεβηκότα), οἶον ἄνθρωπός ἐστι ζῶον λογικὸν θνητόν. Ταῦτα ὅλα οὐσιώδη εἰσίν. Ἐὰν γὰρ ἀφέλῃς τι τούτων ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἔσται ἄνθρωπος. Ἐὰν γὰρ εἴπῃς, ὅτι οὐκ ἔστι ζῶον, οὐκ ἔτι ἐστὶν ἄνθρωπος. Καὶ ἐὰν εἴπῃς «οὐκ ἔστι λογικόν», οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος. Ὅμοίως καί, ἐὰν εἴπῃς, ὅτι οὐκ ἔστι θνητόν, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος· πᾶς γὰρ ἄνθρωπος καὶ ζῶόν ἐστι καὶ λογικόν καὶ θνητόν. Διὰ τοῦτο οὖν λέγονται οὐσιώδεις,

⁴⁹ Pentru că nu este alcătuit din elemente fonetice care să permită redarea lui în scris.

⁵⁰ Acest termen care, conform unora dintre autorii antici (Megasthenes, Athenaios, Aelius Herodianus etc.) desemna un instrument muzical cu coarde, a ajuns ulterior un exemplu clasic de cuvânt fără sens.

⁵¹ Literal „adăugat la ființă/substanță”.

purtător de semnificație, ori nepurtător de semnificație – și nepurtător de semnificație este cel care nu înseamnă nimic, pe când cel purtător de semnificație este cel care înseamnă ceva. Pe urmă, iarăși, sunetul nepurtător de semnificație este ori nearticulat, ori articulat; de pildă, nearticulat este cel ce nu poate fi scris⁴⁹, pe când articulat este cel ce poate fi scris. Așadar, sunet nearticulat și nepurtător de semnificație este, de pildă, cel făcut de o piatră, să zicem, sau de un lemn, că [acela] nici nu se scrie, nici nu înseamnă ceva, iar nepurtător de semnificație și articulat este „skindapsós”⁵⁰, fiindcă acesta se [poate] scrie, dar nu înseamnă nimic, pentru că nici n-a fost [ceva care să se numească] „skindapsós”, nici nu este. Ei bine, despre sunetul nepurtător de semnificație (fie el nearticulat sau articulat) nu vorbește deloc filosofia.

Sunetul purtător de semnificație, iarăși, este fie nearticulat, fie articulat. De pildă, sunet nearticulat [și] purtător de semnificație este lătratul câinilor, fiindcă acesta îl însemnează/semnifică pe câine, că este sunet de câine (pe de altă parte, însemnează/semnifică și prezența a ceva/cuiva), iar nearticulat este întrucât nu se scrie. Deci, nici despre acesta nu vorbește filosofia. Pe de altă parte, cel purtător de semnificație este ori general, ori particular: de pildă, general este „om”, particular este „Petru”, „Pavel”. Deci, nici despre cel particular nu vorbește filosofia, ci despre cel ce este purtător de semnificație, și articulat, și general, altfel spus comun și zis cu privire la multe/mulți.

Acesta, iarăși, este ființial/substanțial ori epiființial/episubstanțial⁵¹: de pildă, ființial/substanțial este cel ce arată ființa/substanța, adică firea/natura lucrurilor (epiființial/episubstanțial fiind cel ce arată întâmplătoarele/accidente), ca [atunci când spunem] „omul este vietate cuvântătoare/rațională muritoare”. Toate acestea sînt ființiale/substanțiale, că dacă îi iei omului ceva dintre acestea, n-o să mai fie om; că dacă zici că nu este vietate, nu mai e om, și dacă zici: „nu este rațional/cuvântător”, nu mai e om; așijderea și dacă zici că nu este muritor,

ὅτι αὐταὶ συμπληροῦσι τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀδύνατον συστήναι τὸν ἄνθρωπον ἐκτὸς αὐτῶν. Ὅμοίως καὶ ἐπὶ ἐκάστου πράγματος τὰ συνιστῶντα τὴν φύσιν αὐτοῦ οὐσιώδη λέγονται, ἐπουσιώδη δὲ τὰ συμβεβηκότα, ἅτινα ἐνδέχεται εἶναι ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, ἀνθρώπῳ τυχόν ἢ ἵππῳ ἢ ἐτέρῳ τοιούτῳ τινί, καὶ μὴ εἶναι, οἷον τὸ λευκόν· κἂν γὰρ ἐστί τις λευκὸς κἂν μέλας, οὐδὲν ἦττον ἔσται ἄνθρωπος. Ταῦτα οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπουσιώδη εἰσὶν ἡγουν συμβεβηκότα, ἅτινα αὐτὰ τε δυνάμεθα ἔχειν καὶ τὰ τούτων ἐναντία. Ἡ οὐσιώδης φωνὴ ἢ τὸ τί ἐστι δηλοῖ ἢ τὸ ποῖόν τί ἐστι, οἷον ἐρωτῶμενοι «τί ἐστὶν ἄνθρωπος» φαμέν «ζῶον», εἰτα ἐρωτῶμενοι «ποῖον ζῶον» λέγομεν «λογικὸν θνητόν».

Ἡ οὖν οὐσιώδης φωνὴ ἢ δηλοῦσα τὸ ποῖόν τί ἐστι λέγεται διαφορά. Ἡ δὲ δηλοῦσα τὸ τί ἐστὶν ἢ πολλὰ εἶδη σημαίνει καὶ ποιεῖ τὸ γένος, ἢ πολλοὺς τῷ ἀριθμῷ μὲν διαφέροντας ἀλλήλων, τῷ δὲ εἶδει οὐδαμῶς, καὶ ποιεῖ τὸ εἶδος—τὸ μὲν πρότερον ἡγουν τὸ γένος οἷον ἢ οὐσία ἐστίν· ἢ γὰρ οὐσία σημαίνει καὶ ἄνθρωπον καὶ ἵππον καὶ βούν. Ἐκαστον γὰρ αὐτῶν οὐσία τε λέγεται καὶ ἔστιν, ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο εἶδος ὑπάρχει ἑκαστον. —τὸ δὲ δεύτερον ἡγουν τὸ εἶδος οἷον ὁ ἄνθρωπός ἐστι· σημαίνει γὰρ πολλοὺς ἡγουν πάντας τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, οἵτινες τῷ μὲν ἀριθμῷ διαφέρουσιν ἀλλήλων (ἄλλος γὰρ ἐστὶν ὁ Πέτρος καὶ ἄλλος ὁ Παῦλος καὶ οὐκ εἰσιν εἷς ἀλλὰ δύο) τῷ δὲ εἶδει οὐ διαφέρουσιν ἡγουν τῇ φύσει (πάντες γὰρ ἄνθρωποι καὶ λέγονται καὶ εἰσιν).

Ἐστὶν οὖν τὸ μὲν μερικώτερον καὶ ἀριθμῷ διαφέρον οἷον ὁ Πέτρος ἄτομον καὶ πρόσωπον καὶ ὑπόστασις, ὅπερ τὸν τινὰ σημαίνει. Ἐρωτῶμενοι γὰρ «τίς ἐστὶν οὗτος», λέγομεν «ὁ Πέτρος». Σημαίνει δὲ καὶ τὸ ἄλλος· ἄλλος γὰρ ἐστὶν ὁ Πέτρος καὶ ἄλλος ὁ Παῦλος καὶ αὐτὸς καὶ οὗτος καὶ ἐκεῖνος. Ταῦτα ἐπὶ τοῦ ἀτόμου λαμβάνεται καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅπερ καθ' ἑαυτὰ ὑφέστηκε. Τὸ δὲ περιέχον τὰ

⁵² Adică respectivele trăsături sînt parte integrantă a firii/naturii respective în deplinătatea ei.

nu mai e om, fiindcă orice om este și vietate, și cuvântător/rațional, și muritor. Așadar, se numesc ființiale/substanțiale deoarece ele împreună-plinesc⁵² firea/natura omului și nu este cu putință să se alcătuiască omul fără ele. Așijderea și în privința oricărui [alt] lucru: cele care alcătuiesc firea/natura lui se cheamă ființiale/substanțiale, iar epiființiale/episubstanțiale sînt întâmplătoarele/accidentele, care pot să fie în subiect (în om, să zicem, sau în cal, sau în altceva de felul acesta), dar pot și să nu fie (ca, de pildă, albul, că și dacă este cineva alb, și dacă este negru, nu este cu nimic mai puțin om). Acestea, dar, și cele ca acestea sînt epiființiale/episubstanțiale, adică întâmplătoare/accidente – câte le putem avea, dar putem avea și contrariile lor.

Sunetul ființial/substanțial arată ori ce [anume] este ceva, ori de ce fel este (ca atunci când, întrebați fiind: „ce este omul?”, zicem: „vietate”; apoi, întrebați fiind: „ce fel de vietate?”, spunem: „cuvântătoare/rațională muritoare”). Așadar, sunetul ființial/substanțial care arată de ce fel este ceva se cheamă deosebire/distincție, iar cel care arată ce [anume] este înseamnă/semnifică ori [mai] multe specii și constituie neamul/genul, ori [mai] mulți [netăiați/indivizi] care prin număr se deosebesc unul de altul, dar nicidecum prin specie, și constituie specia: cel dintâi, adică neamul/genul, este, de pildă, ființa/substanța (deoarece ființa/substanța înseamnă/semnifică [potențial] și omul, și calul, și boul, pentru că fiecare [dintre aceștia] se numește – și este – ființă/substanță, dar fiecare e altă specie), iar cel de-al doilea, adică specia, este, de pildă, omul, fiindcă înseamnă/semnifică [mai] mulți sau toți oamenii cei în parte, care prin număr se deosebesc între ei (că unul este Petru și altul este Pavel, și nu sînt unul [singur] cei doi), dar prin specie sau prin fire/natură nu se deosebesc (că toți se numesc – și sînt – oameni).

Există, dar, ceea ce e mai particular și se deosebește prin număr, cum ar fi Petru: netăiatul/individul, și persoana, și ipostasul; care pe de o parte arată „cine”-ul (că întrebați fiind: „cine este acesta?”, zicem: „Petru”), iar pe de alta înseamnă/semnifică și alteritatea (că altul este Petru și altul este Pavel, și el, și

ἄτομα λέγεται εἶδος, καὶ ἔστι καθολικώτερον τοῦ ἀτόμου, ὅτι πολλὰ ἄτομα περιέχει οἷον ὁ ἄνθρωπος. Περιέχει γὰρ καὶ Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ πάντας τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, ὅπερ λέγεται φύσις καὶ οὐσία καὶ μορφή κατὰ τοὺς ἁγίους πατέρας. Τὸ δὲ πολλὰ εἶδη περιέχον λέγεται γένος οἷον τὸ ζῶον· περιέχει γὰρ ἄνθρωπον, βούν, ἵππον, καὶ ἔστι καθολικώτερον τοῦ εἶδους. Οἱ δὲ ἅγιοι πατέρες τὸ εἶδος καὶ τὸ γένος ἐκάλεσαν φύσιν καὶ μορφήν καὶ οὐσίαν. Ποιεῖ δὲ τὸ εἶδος ἡγουν ἢ φύσις καὶ ἡ οὐσία καὶ ἡ μορφή οὐκ ἄλλον οὐδὲ ἄλλοιον ἀλλὰ ἄλλο· ἄλλο γὰρ κατὰ φύσιν λέγομεν τὸν ἄνθρωπον καὶ ἄλλο τὸν ἵππον, οὐχὶ ἄλλον καὶ ἄλλον. Λέγεται δὲ ἐπὶ τοῦ εἶδους τοῦτο καὶ αὐτὸ καὶ ἐκεῖνο καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅπερ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται. Ἡ δὲ διαφορὰ ἄλλοιον ποιεῖ· ἄλλοιον γὰρ ζῶον τὸ λογικόν καὶ ἄλλοιον τὸ ἄλογον καὶ τοιοῦτον καὶ οἷον καὶ ὅποῖον. Ἡ δὲ ἐπουσιώδης φωνὴ ἢ ἐνὶ εἶδει ὑπάρχει ἢ πολλοῖς. Καὶ εἰ μὲν ἐνὶ, λέγεται ἴδιον, ὡς τὸ γελαστικόν μόνῳ τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχον καὶ τὸ χρεμετιστικόν μόνῳ τῷ ἵππῳ. Εἰ δὲ πολλοῖς εἶδουσιν ὑπάρχει, ποιεῖ τὸ συμβεβηκὸς οἷον τὸ λευκόν· τοῦτο γὰρ ὑπάρχει καὶ ἀνθρώπῳ καὶ ἵππῳ καὶ κυνὶ καὶ ἄλλοις πολλοῖς εἶδεσι. Καὶ αὐταὶ εἰσιν αἱ πέντε φωναί, ὅφ' ἅς ἀνάγεται πᾶσα φιλόσοφος φωνή.

⁵³ „Ce este”-le (τὸ τί ἐστι) – sintagmă de sorginte aristotelică, adeseori echivalată de traducătorii occidentali moderni prin „esență”, care îl confundă, dealtfel, cu mai subtilul și foarte greu traductibilul τὸ τί ἦν εἶναι. În *Topicele* 103b22, Aristotel enumeră τὸ τί ἐστι între cele zece categorii în care se încadrează cele patru tipuri de predicabile pe care le enunțase ceva mai sus, la 101b23-25; or, în *Categoriile* 1b26 sînt prezentate aceleași zece categorii, cu singura deosebire că în loc de τὸ τί ἐστι apare οὐσία. Pe de altă parte, în *Topicele* 103b27-29, Aristotel afirmă explicit că τὸ τί ἐστι poate fi, într-adevăr, sinonim cu οὐσία, dar alteori semnifică ori cantitatea, ori calitatea, ori una dintre celelalte categorii (v. Deborah K. W. Modrak, *Aristotle's Theory of Language and Meaning*, pp. 34-35, Cambridge University Press, 2001).

acesta, și acela). Acestea și cele ca acestea, câte subzistă de sine [stătător], se aplică netăiațului/individului; iar ceea ce cuprinde netăiații/indivizii se cheamă specie, și este mai generală decât netăiațul/individul, deoarece cuprinde [mai] mulți netăiați/indivizi (de pildă, „omul”, căci [specia] „om” cuprinde și pe Petru, și pe Pavel, și pe toți oamenii cei în parte, numindu-se, potrivit sfinților părinți, „fire/natură”, și „ființă/substanță”, și „formă”); iar ceea ce cuprinde [mai] multe specii se cheamă neam/gen (de pildă, „vietatea”, fiindcă aceasta cuprinde omul, boul, calul, și e mai generală decât specia). Iar sfinții Părinți au numit [și] specia, și neamul/genul „fire/natură”, și „formă”, și „ființă/substanță”. Iar specia (adică firea/natura, și ființa/substanța, și forma) reprezintă nu „altul” sau „de alt fel”, ci „altceva”, întrucât spunem că după fire/natură altceva este omul și altceva este calul, nu că altul este omul și altul este calul; și cu privire la specie spunem „aceasta”, și „aceea”, și celelalte de felul acesta, câte sînt predicate în [categoria lui] „ce [anume] este”⁵³. Iar deosebirea/distincția formează „de alt fel”-ul, căci „de alt fel” este vietatea cuvântătoare/rațională, și „de alt fel” este cea necuvântătoare/irațională, și „de acest fel”, și „un fel de”, și „de ce fel”. Iar [ceea ce este desemnat de] sunetul epiființial/episubstanțial subzistă ori într-o singură specie, ori în mai multe specii – și dacă [subzistă] într-una singură, constituie o proprietate [caracteristică] (de pildă, însușirea de a râde subzistă doar în om, iar cea de a râncheza doar în cal); iar dacă [subzistă] în [mai] multe, constituie un întâmplător/accident (cum ar fi albeața, fiindcă aceasta subzistă și în om, și în cal, și în câine, și în multe alte specii). Și acestea sînt cele cinci sunete în care se încadrează oricare sunet filosofic⁵⁴. Așadar, pe acestea trebuie să le cunoaștem, ce înseamnă fiecare,

⁵⁴ Această schemă a celor cinci „sunete” prin care poate fi precizată relația în care un predicat se poate afla în raport cu subiectul său își are originea la Aristotel, fiind modificată ulterior de Porphyrios (în *Isagoga* sa, acesta substituie specia definiției, modificând esențial perspectiva din care se face predicarea). Aceste cinci „sunete” au ajuns să fie cunoscute în filosofia scolastică sub denumirea de „predicabile”.

Ταύτας οὖν δεῖ ἡμᾶς γινῶναι, ἐκάστη τις τί σημαίνει καὶ ἐν τίνι κοινωνοῦσιν ἀλλήλαις καὶ ἐν τίνι διαφέρουσιν. Εἰσὶ δὲ αὗται· γένος, εἶδος, διαφορά, ἴδιον, συμβεβηκός. Γένος μὲν τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἶδει ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον τουτέστι λεγόμενον καὶ κατονομαζόμενον· κατηγορεῖσθαι γὰρ ἐστι τὸ κατὰ τινος λέγεσθαι. Εἶδος δὲ τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον. Διαφορὰ δὲ ἡ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἶδει ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγορουμένη καὶ ἐν τῷ ὀρισμῷ λαμβανομένη ὡς οὐσιώδης. Αὕτη δέ ἐστι, ὃ οὐκ ἐνδέχεται εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ εἶδει καὶ ἀδύνατον μὴ εἶναι ἐν τῷ εἶδει, οὗ ἐστιν, ὃ καὶ παρὸν σῶζει καὶ ἀπὸν φθείρει. Καὶ ἀδύνατον αὐτὸ καὶ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ εἶδει, οἷον τὸ λογικὸν ἀδύνατον μὴ εἶναι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· τὸ γὰρ ἄλογον οὐκ ἄνθρωπος. Τοῦτο παρὸν συνιστᾷ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπὸν φθείρει· τὸ γὰρ ἄλογον οὐκ ἄνθρωπος. Δεῖ οὖν γινώσκειν, ὅτι αὕτη λέγεται οὐσιώδης καὶ φυσικὴ καὶ συστατικὴ καὶ διαιρετικὴ καὶ εἰδοποιὸς διαφορὰ καὶ οὐσιώδης ποιότης καὶ φυσικὸν ἰδίωμα καὶ ἰδίωμα φύσεως, ἣτις λέγεται παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ἰδιαίτατα διαφορὰ ὡς ιδιωτάτη καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως παραστατικὴ τῆς ἐχούσης αὐτήν. Ἰδιον δέ ἐστι τὸ ἐνὶ εἶδει ὑπάρχον καὶ παντὶ τῷ εἶδει καὶ ἀεί, ὃ καὶ ἀντιστρέφει· πᾶς γὰρ ἄνθρωπος γελαστικόν, καὶ πᾶν γελαστικόν ἄνθρωπος. Συμβεβηκός δέ ἐστι τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἶδει ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγορούμενον καὶ μὴ λαμβανόμενον ἐν τῷ ὀρισμῷ, ἀλλὰ δυνάμενον καὶ ὑπάρχειν καὶ μὴ ὑπάρχειν, ὃ οὔτε παρὸν σῶζει οὔτε ἀπὸν φθείρει. Τοῦτο λέγεται ἐπουσιώδης διαφορὰ καὶ ποιότης. Τοῦτο ἢ χωριστόν ἐστιν ἢ ἀχώριστον· χωριστόν

⁵⁵ Adică este factorul constitutiv determinant al naturii umane.

⁵⁶ În sensul literal de „făcător-de-specie”.

și ce au în comun, și în ce se deosebesc – iar ele sînt: neamul/genul, specia, deosebirea/distincția, proprietatea [caracteristică], întâmplătorul/accidentul. Neam/gen este ceea ce cu privire la [mai] multe ce se deosebesc prin specie este predicat (adică spus și numit, că a fi predicat înseamnă a fi spus cu privire la ceva/cineva) în [categoria lui] „ce [anume] este”; specie este ceea ce cu privire la [mai] multe ce se deosebesc prin număr e predicat în [categoria lui] „ce [anume] este”, iar deosebire/distincție este ceea ce cu privire la [mai] multe ce se deosebesc prin specie este predicat în [categoria lui] „de ce fel este” și se include în hotărnicire/definiție ca ființial/substanțial. Aceasta este ceea ce nu poate [și] să fie, și să nu fie în aceeași specie și n-are cum să nu fie în specia unde este [prezentă]; prezența ei conservă specia, iar absența ei o distruge. Și nu este cu puțință ca și ea, și contrariul ei să fie [prezente] în aceeași specie (de pildă, raționalitatea nu are cum să nu fie [prezentă] în om, fiindcă ceea ce este irațional nu este om). Prezența ei constituie⁵⁵ firea/natura omului, iar absența ei o distruge, că ceea ce este irațional nu este om. Se cade, așadar, să știm că aceasta se numește „deosebire/distincție ființială/substanțială”, și „firească/naturală”, și „constitutivă”, și „dieretică”, și „specifică”⁵⁶, și „calitate ființială/substanțială”, și „însușire firească/naturală”, și „însușire a firii/naturii”, care se numește la filosofi „deosebire/distincție în sensul cel mai propriu”, deoarece reprezintă însăși firea/natura ce o posedă și îi este proprie în cel mai înalt grad. Proprietate este ceea ce subzistă într-o singură specie, și în întreaga specie, și întotdeauna, și admite reflexivitate: orice om e în stare să rădă, orice făptură în stare să rădă este om. Întâmplător/accident este ceea ce cu privire la [mai] multe ce se deosebesc prin specie este predicat în [categoria lui] „de ce fel este” și nu face parte din hotărnicire/definiție, ci poate și să existe, și să nu existe, a cărui prezență nu conservă și a cărui absență nu distruge. Acesta se numește deosebire/distincție și calitate epiființială/episubstanțială. Acesta este ori separabil, ori inseparabil: separabil atunci când câteodată se întâmplă, iar câteodată dispăre din unul și același ipostas (de pildă, șederea, statul

μέν, ὃ ποτὲ μὲν γίνεται ποτὲ δὲ ἀπογίνεται ἐν τῇ αὐτῇ ὑποστάσει, ὡς κάθισις, ἀνάκλισις, στάσις, νόσος, ὑγίεια· ἀχώριστον δέ, ὅπερ οὐσίας μὲν οὐκ ἔστι συστατικὸν ὡς μὴ ἐν ὅλῳ τῷ εἶδει θεωρούμενον. Ὅμως ἡνίκα γένηται ἐν τινὶ ὑποστάσει, ἀδύνατον χωρισθῆναι αὐτῆς, οἷον ἡ σιμότης, ἡ γρυπότης, ἡ γλαυκότης καὶ τὰ τοιαῦτα. Τοῦτο τὸ ἀχώριστον συμβεβηκὸς λέγεται καὶ χαρακτηριστικὸν ἰδίωμα· τοῦτο γάρ τὸ ἀφόρισμα ἀποτελεῖ τὴν ὑπόστασιν ἥγουν τὸ άτομον. Ἄτομον δὲ ἔστι τὸ ἐξ οὐσίας καὶ συμβεβηκόντων καθ' ἑαυτὸ ὑφιστάμενον, ἀριθμῷ τῶν ὁμοειδῶν κεχωρισμένον, οὐ τὸ τι δηλοῦν ἀλλὰ τὸν τινά· περὶ ὧν ἐν τοῖς ἐξῆς ἀκριβέστερον σὺν θεῷ μαθησόμεθα.

6 Περὶ διαιρέσεως

Διαίρεσις ἔστιν ἡ πρώτη τομὴ τοῦ πράγματος, οἷον τὸ ζῶον διαιρεῖται εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον. Ἐπιδιαίρεσις δὲ ἔστιν ἡ δευτέρα τομὴ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, οἷον τὸ ζῶον ἐπιδιαιρεῖται εἰς ἅπουν, δίπουν, τετράπουν, ἅπουν μὲν ἰχθύν, δίπουν δὲ ἄνθρωπον καὶ ὄρνεον, τετράπουν βοῦν, ἵππον καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὑποδιαίρεσις δὲ ἔστιν ἡ τοῦ τμηθέντος σκέλους τομὴ οἷον τὸ ζῶον διαιρεῖται εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον, τὸ λογικὸν εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον. Ἰδοὺ τὸ πρῶτον διαιρεῖται εἰς δύο σκέλη, εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον. Ἡ δὲ τοῦ ἐνὸς τῶν σκελῶν διαίρεσις ἡ λέγουσα «τὸ λογικὸν διαιρεῖται εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον» ὑποδιαίρεσις ἔστιν. Οὐκ ἐπὶ πάντων δὲ γίνεται διαίρεσις καὶ ἐπιδιαίρεσις, ἀλλ' ὅτε μὴ πάντα περιέχονται ὑπὸ τὴν πρώτην διαίρεσιν, οἷον τοῦ ζῴου διαιρουμένου εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον καὶ ἐν τοῖς λογικοῖς καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις θεωρεῖται τὸ δίπουν. Ἀναγκαίως οὖν ἐπὶ διαιρουμένων ἥγουν δευτέραν διαίρεσιν τοῦ αὐτοῦ πράγματος ποιούμεθα ἥγουν τοῦ ζῴου καὶ φάμεν· Τὸ ζῶον διαιρεῖται εἰς ἅπουν, δίπουν, τετράπουν.

întins, statul în picioare, boala, sănătatea), iar inseparabil atunci când nu este parte constitutivă a ființei/substanței (fiindcă nu se observă la toată specia), dar când se întâmplă într-un ipostas nu poate fi separat de el (de pildă, a fi cărn, sau a avea nasul coroiat, sau a fi cărunt și celelalte de acest fel). Acest întâmplător/accident inseparabil se mai numește și însușire caracteristică, fiindcă această distingere produce ipostasul, altfel spus netăiatul/individul – iar netăiat/individ este ceea ce subzistă de sine [stătător] din ființă/substanță și întâmplătoare/accidente, distingându-se prin număr de cei/cele de aceeași specie și arată nu „ce”-ul, ci „cine”-ul. Despre lucrurile acestea vom fi învățați mai exact, cu [ajutorul lui] Dumnezeu, în cele ce urmează.

6. Despre diereză

Diereza este împărțirea primară a lucrului (de pildă, vietatea se împarte în cuvântătoare/rațională și necuvântătoare/irațională), iar epidiereza este împărțirea secundară a aceluiași lucru (de pildă, vietatea se supraîmparte în: apodă, bipedă, tetrapodă; apod este peștele, bipede sînt omul și pasărea, tetrapode sînt boul, calul și cele de același fel). Hipodiereza este împărțirea ramurii rezultate dintr-o împărțire [anterioară] (de pildă, vietatea se împarte în cuvântătoare/rațională și necuvântătoare/irațională, cea cuvântătoare/rațională – în muritoare și nemuritoare). Iată: cea dintâi se împarte în două ramuri – în cuvântătoare/rațională și necuvântătoare/irațională –, iar diereza uneia dintre ramurile acestea, care spune: „ceea ce este cuvântător/rațional se împarte în muritor și nemuritor”, este hipodiereză. Nu toate sînt supuse însă, pe lângă diereză, și epidierezei, ci [doar] atunci când nu toate sînt cuprinse sub prima diereză (de pildă, când vietatea se divide în cuvântătoare/rațională și necuvântătoare/irațională, iar bipedalitatea se observă atât la cele cuvântătoare/raționale, cât și la cele necuvântătoare/iraționale, în mod necesar aplicăm, dar, aceluiași lucru – adică vietății – epidiereza – adică diereza secundară –, și zicem: „vietatea se împarte în apodă, bipedă, tetrapodă”.

Διαιρετικοὶ δὲ τρόποι εἰσὶν ὀκτώ δι' αἰτίαν τοιαύτην· πᾶν γὰρ διαιρούμενον ἢ καθ' αὐτὸ διαιρεῖται ἢ γουν κατ' οὐσίαν ἢ κατὰ συμβεβηκός. Καὶ εἰ μὲν καθ' αὐτὸ ἢ ὡς πρᾶγμα ἢ ὡς φωνή· καὶ εἰ ὡς πρᾶγμα—ἢ ὡς γένος εἰς εἶδη, ὡς ὅταν διέλῃς τὸ ζῶον εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον, —ἢ ὡς εἶδος εἰς ἄτομα, ὡς ὁ ἄνθρωπος εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ τοὺς λοιποὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, —ἢ ὡς ὅλον εἰς μέρος· καὶ τοῦτο διχῶς, ἢ εἰς ὁμοιομερῆ ἢ εἰς ἀνομοιομερῆ. Καὶ ὁμοιομερὲς μὲν ἐστίν, ὅταν τὰ τμήματα καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὄρον τοῦ τε ὅλου καὶ ἀλλήλων δέχωνται, οἷον ἡ σὰρξ διαιρεῖται εἰς πολλὰς σάρκας, καὶ ἕκαστον μέρος τῆς σαρκὸς σὰρξ λέγεται καὶ τὸν ὀρισμὸν τῆς σαρκὸς ἐπιδέχεται. Ἀνομοιομερὲς δὲ ἐστὶ τὸ ἀνάπαλιν, ὅταν τὸ τμηθὲν μὴ ἐπιδέξηται μήτε τὸ ὄνομα μήτε τὸν ὀρισμὸν μήτε τοῦ ὅλου μήτε ἀλλήλων, ὡς ἵνα διέλῃς τὸν Σωκράτην εἰς χεῖρας καὶ πόδας καὶ κεφαλὴν· οὔτε γὰρ ὁ τμηθεὶς ποῦς ἀπὸ Σωκράτους Σωκράτης λέγεται ἢ κεφαλὴ οὔτε τὸν ὀρισμὸν Σωκράτους ἢ τῆς κεφαλῆς ἐπιδέχεται. —ἢ ὡς ὁμώνυμος φωνὴ εἰς διάφορα σημαίνόμενα, καὶ οὕτω πάλιν διχῶς· ἢ γὰρ ὅλον τι σημαίνεται ὑπὸ τῆς φωνῆς ἢ μέρος. Καὶ ὅλον μὲν ὡς ἡ κύων φωνή· φέρεται γὰρ κατὰ τε χερσαίου κυνὸς καὶ ἀστρώου καὶ θαλασσίου, ἅπερ ὅλον τί εἰσι καὶ οὐ μέρος ζώου· ὡς δὲ μέρος, ὅτε τὸ τῆς γλώσσης ὄνομα φέρεται κατὰ τοῦ ἄκρου τοῦ ὑποδήματος καὶ τοῦ αὐλοῦ καὶ τοῦ γευστικοῦ μορίου τῶν ζώων, ἅτινα μέρη εἰσὶ καὶ οὐχὶ ὅλα. Καὶ οὕτω μὲν καθ' αὐτὸ διαιρεῖται τὸ διαιρούμενον. Κατὰ συμβεβηκός δέ—ἢ ὡς οὐσία εἰς συμβεβηκότα, ὡς ὅταν εἴπω· Τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν εἰσι λευκοὶ οἱ δὲ μέλανες· ἄνθρωποι μὲν γὰρ οὐσία, λευκότης δὲ

⁵⁷ V. *supra*, cap. 5.

⁵⁸ Este vorba de steaua Sirius („Steaua Câinelui”) sau de întreaga constelație *Canis Maior*.

⁵⁹ Evident, potrivit terminologiei eline.

⁶⁰ Altfel spus, așa se împarte potrivit primului mod de diereză obiectul acesteia.

Modurile de diereză sînt opt, din cauză că orice se împarte se împarte ori de sine (adică după ființă/substanță), ori după întîmplător/accident; și dacă [se împarte] de sine, [se împarte] ori ca lucru, ori ca sunet⁵⁷. Dacă [se împarte] ca lucru, [se împarte] ori ca neam/gen în specii (ca atunci când împarți vietatea în rațională și irațională), ori ca specie în netăiați/indivizi (de pildă, omul se împarte în Petru, și Pavel, și ceilalți oameni în parte), ori ca întreg în părți – și această ultimă [împărțire] este de două feluri: ori în părți similare, ori în părți nesimilare; și în părți similare este atunci când părților li se aplică și denumirea, și hotărnicirea/definiția atît întregului, cît și celorlalte părți (ca atunci când împărțim carnea în mai multe bucăți, și fiecare bucată de carne se numește „carne” și i se aplică hotărnicirea/definiția cărnii), iar în părți nesimilare este atunci când părții, din contră, nu i se aplică nici denumirea, nici hotărnicirea/definiția întregului, nici ale celorlalte părți (ca atunci când îl împarți pe Socrate în mâini, și picioare, și cap, fiindcă piciorul tăiat din Socrate nici nu se numește „Socrate” sau „cap”, nici nu i se aplică hotărnicirea/definiția lui Socrate sau a capului). Se împarte și sunetul omonim/echivoc în diversele sale semnificații, și tot în două moduri, fiindcă sunetul semnifică ori un întreg, ori o parte (întreg, ca în cazul sunetului „câine”, fiindcă acesta poate însemna și „câine de uscat”, și „câine stelar”⁵⁸, și „câine de mare”, acestea toate fiind întreguri, nu părți de vietate; sau parte, atunci când denumirea „limbă” este înțeleasă ca „parte superioară a sandalei”, sau „parte superioară a fluierului”⁵⁹, sau „organ gustativ al vietăților”, acestea toate fiind părți, nu întreguri). Așadar, în acest fel se împarte de sine ceea ce se împarte⁶⁰. Pe de altă parte, după întîmplător/accident se împarte ori ca ființă/substanță în întîmplătoare/accidente (ca atunci când zic: „dintre oameni, unii sînt albi, alții sînt negri”, fiindcă „oameni” arată ființa/substanța, iar albeața

καὶ μελανία συμβεβηκότα. — ἢ ὡς συμβεβηκὸς εἰς οὐσίας, ὡς ὅταν εἴπω· Τῶν λευκῶν τὰ μὲν ἔμψυχα τὰ δὲ ἄψυχα· λευκὸν μὲν γὰρ συμβεβηκός, ἔμψυχον δὲ καὶ ἄψυχον οὐσίαι. — ἢ ὡς συμβεβηκὸς εἰς συμβεβηκότα, ὡς ὅταν εἴπω· Τῶν ψυχρῶν τὰ μὲν λευκὰ καὶ ξηρὰ τὰ δὲ μελανὰ καὶ ὑγρὰ· τό τε γὰρ ψυχρὸν καὶ τὸ λευκὸν καὶ τὸ μελανὸν καὶ τὸ ὑγρὸν καὶ τὸ ξηρὸν, ἅπαντα συμβεβηκότα. — Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος τρόπος ὡς τὰ ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς ἓν. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τῆς ἱατρικῆς ἱατρικὸν βιβλίον, ἱατρικὸν ἐργαλεῖον· ἀπὸ γὰρ ἑνός, τῆς ἱατρικῆς, ὠνομάσθησαν ἱατρικὰ. Πρὸς ἓν δὲ ὑγιεινὸν φάρμακον, ὑγιεινὸν βρώμα· πρὸς ἓν γὰρ βλέπουσι, τὴν ὑγίειαν. Τῶν δὲ ἀφ' ἑνὸς τὰ μὲν ἕκ τινος αἰτίου λέγεται, ὡς ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἀληθινοῦ αἰτίου τοῦ ἀνθρώπου λέγεται, τὰ δὲ ὡς ἀπὸ τινος ἐξηρημένου ὡς ἱατρικὸν σμιλίον καὶ τὰ τοιαῦτα.

Καὶ αὕτη μὲν ἔστιν ἡ καθόλου διαίρεσις, καθ' ἣν διαιρεῖται πᾶν διαιρούμενον, ἢ ὡς γένος εἰς εἶδη ἢ ὡς εἶδος εἰς ἄτομα ἢ ὡς ὅλον εἰς μέρη ἢ ὡς ὁμώνυμος φωνὴ εἰς διάφορα σημαινόμενα ἢ ὡς οὐσία εἰς συμβεβηκότα ἢ ὡς συμβεβηκὸς εἰς οὐσίας ἢ ὡς συμβεβηκὸς εἰς συμβεβηκότα ἢ ὡς τὰ ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς ἓν.

Τινὲς δὲ ἀπαγορεύουσι τὴν ἀπὸ εἰδους εἰς ἄτομα διαίρεσιν μᾶλλον ἀπαρίθμησιν φάσκοντες· πᾶσα γὰρ διαίρεσις εἰς δύο ἢ τρία ἢ σπανίως πάνυ εἰς τέσσαρα γίνεται. Τὸ δὲ εἶδος εἰς ἅπειρα τῷ πλήθει διαιρεῖται· ἅπειροι γὰρ τῷ πλήθει οἱ κατὰ μέρος ἄνθρωποι.

⁶¹ Termenul ἐξηρημένον este suficient de vag în acest context pentru a nu ne permite o traducere clară, dar în sursele ideii pe care o expune aici sfântul Ioan avem explicații ceva mai precise, care ne pot ajuta să elucidăm sensul acestui pasaj. De exemplu, Ioan Filopon spune în comentariul său la *Categoriile* lui Aristotel: „Dintre cele care derivă de la un lucru, unele își trag denumirea ca de la o cauză paradigmatică (de pildă, omul din imagine – de la omul adevărat), iar altele ca de la o [cauză] făcătoare (de pildă, bisturiul medical)” (*Commentaria in Aristotelem graeca*, vol. 13.1, p. 17, rr. 8-10, Berlin, 1898). Elias, în comentariul său la aceleași *Categorii*,

și negreala sînt întîmplătoare/accidente), ori ca întîmplător/accident în ființe/substanțe (ca atunci când zic: „dintre cele albe, unele sînt însuflețite, altele – neînsuflețite”, fiindcă albul este întîmplător/accident, iar însuflețitul și neînsuflețitul – ființe/substanțe), ori ca întîmplător/accident în întîmplătoare/accidente (ca atunci când zic: „dintre cele reci, unele sînt albe și uscate, altele sînt negre și umede”, acestea toate fiind întîmplătoare/accidente). Mai există și alt mod, așa cum este cazul [cu] cele [derivate] de la un lucru și cele [relative] la un lucru: [derivate] de la un lucru (de pildă, de la medicină [derivă] carte medicală, instrument medical, fiindcă [acestea] au primit denumirea de „medicale” de la un singur lucru, și anume medicina); [relative] la un lucru ([de pildă,] doctorie sănătoasă, mâncare sănătoasă, fiindcă [acestea] se raportează la un lucru, și anume la sănătate). Dintre cele [derivate] de la un lucru, unele își trag denumirea de la o cauză (de pildă, imaginea omului își trage denumirea [de om] de la cauza sa, [adică] omul adevărat), iar altele – de la ceva aparte (de pildă, scalpelul medical și celelalte de acest fel)⁶¹.

Și aceasta este diereza universală, potrivit căreia se împarte tot ce se împarte: sau ca neam/gen în specii, sau ca specie în netăiați/indivizi, sau ca întreg în părți, sau ca su-net omonim/echivoc în întîmplătoare/accidente în diverse semnificații, sau ca ființă/substanță în întîmplătoare/accidente, sau ca întîmplător/accident în ființe/substanțe, sau ca întîmplător/accident în întîmplătoare/accidente, sau cele [derivate] de la unul și [relative] la unul.

Unii interzic însă diereza de la specie în netăiați/indivizi, zicând că este mai degrabă enumerare, că orice diereză se face în două, sau în trei, sau – foarte rar – în patru, pe când specia se împarte în nenumărat de multe, că nenumărat de mulți sînt oamenii cei în parte.

repetă aproape cuvânt cu cuvânt aceeași frază (v. *Commentaria in Aristotelem graeca*, vol. 18.1, p. 140, rr. 20-23, Berlin, 1900).

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὥς οὐδὲ ἐνὶ τρόπῳ τῆς διαιρέσεως θεωρεῖται ἐν τοῖς τμήμασι τὸ φύσει πρότερον καὶ ὕστερον οὐδὲ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Ἐν δὲ τοῖς ὡς ἀφ' ἐνὸς καὶ πρὸς ἓν διαιρουμένοις καὶ τὸ φύσει πρότερον καὶ ὕστερον θεωρεῖται καὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον καὶ ἐξ οὗ ἡ ὀνομασία.

7 Περὶ τοῦ φύσει προτέρου

Φύσει οὖν πρότερόν ἐστι τὸ συνεισφερόμενον καὶ μὴ συνεισφέρον καὶ συναναιροῦν καὶ μὴ συναναιρούμενον, οἷον τὸ ζῶον φύσει πρότερόν ἐστι τοῦ ἀνθρώπου. Ἀναιρουμένου γὰρ καὶ μὴ ὄντος ζώου ἐξ ἀνάγκης οὐδὲ ἄνθρωπος ἔσται· ζῶον γὰρ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος. Ἀνθρώπου δὲ ἀναιρουμένου καὶ μὴ ὄντος δυνατόν εἶναι ζῶον· ἔσται γὰρ ἵππος, κύων καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινά εἰσι ζῶα. Πάλιν εἰσφερομένου ἀνθρώπου πάντως καὶ ζῶον εἰσφέρεται· ζῶον γὰρ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος. Ζώου δὲ εἰσφερομένου οὐ πάντως εἰσφέρεται ἄνθρωπος ἀλλ' ἢ ἵππος ἢ κύων ἢ τι τῶν τοιούτων. Οὔτε οὖν ὁ Πέτρος ἐστὶ φύσει πρότερος τοῦ Παύλου οὔτε τὸ λογικὸν ζῶον τοῦ ἀλόγου. Πέτρου γὰρ ἀναιρουμένου καὶ μὴ ὄντος ἔσται Παῦλος· καὶ Παύλου εἰσφερομένου οὐ συνεισφέρεται Πέτρος, οὔτε Πέτρου εἰσφερομένου συνεισφέρεται Παῦλος, καὶ οὔτε Πέτρος ἐστὶ μᾶλλον ἢ γουν πλέον τοῦ Παύλου ἄνθρωπος ἢ ζῶον οὔτε Παῦλος τοῦ Πέτρου μᾶλλον. Εὐρίσκεται δὲ φάρμακον ὑγιεινότερον φαρμάκου καὶ βιβλίον ἱατρικώτερον βιβλίου ἄλλου.

⁶² Aici sînt numite astfel cele rezultate prin diereză.

⁶³ Adică existența a ceea ce este posterior ontologic presupune existența a ceea ce este anterior, dar nu și viceversa; pe de altă parte, dacă ceea ce este anterior ontologic dispare, dispare și ceea ce este posterior, dar nu și viceversa.

⁶⁴ Vietatea, omul ș.a.m.d. trebuie înțelese aici la modul ontologic, ca naturi, nu ca indivizi.

Mai trebuie știut că în nici un [alt] mod de diereză nu se observă la secțiuni⁶² anterioritate și posterioritate prin fire/natură, nici mai multul și mai puținul, ci doar în cele ce se împart ca de la unul și [relativ] la unul se observă și anterioritate prin fire/natură, și posterioritate; și mai multul, și mai puținul; și [lucrul] de la care [le] vine denumirea.

7. Despre ceea ce este anterior prin fire/natură

Ei bine, anterior prin fire/natură este ceea ce-i împreună-introdus, dar nu împreună-introduce, și împreună-desființează, dar nu este împreună-desființat⁶³ (de pildă, vietatea⁶⁴ este anterioară prin fire/natură omului, că atunci când vietatea este desființată și nu mai există, în mod necesar nu va mai exista nici omul, căci omul este vietate; dar când este desființat omul și nu mai există, vietatea poate să existe, că vor exista calul, câinele și celelalte de acest fel, câte sînt vietăți). Iarăși, dacă este introdus omul, este împreună-introdusă neapărat și vietatea, că vietate este omul; dar dacă este introdusă vietatea nu este împreună-introdus neapărat și omul, ci, de pildă, calul, sau câinele, sau altceva de acest fel. Așadar, nici Petru nu este prin fire/natură anterior lui Pavel, nici vietatea cuvântătoare/rațională – celei necuvântătoare/iraționale, că dacă este desființat Petru și nu mai există, va exista Pavel, și dacă este introdus Pavel nu va fi împreună-introdus Petru, nici Pavel nu va fi împreună-introdus dacă este introdus Petru; și nici Petru nu este mai om sau mai vietate decât Pavel, nici Pavel decât Petru – pe când leac mai sănătos decât alt leac se găsește, și carte mai medicală decât alta.

8 Περί ὀρισμοῦ

Ὅρισμός ἐστι λόγος σύντομος δηλωτικός τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγματος τουτέστιν ὁ λόγος ὁ δι' ὀλίγου σημαίνων τὴν φύσιν τοῦ ὑποκειμένου πράγματος, οἷον ἄνθρωπός ἐστι ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Πολλοὶ μὲν γὰρ ἐξέθεντο περὶ φύσεως ἀνθρώπου λόγους κατεπεκτάδην ἤγουν ἐκτεταμένους καὶ μεγάλους, ἀλλ' οὐκ εἰσιν ὀρισμοί, διότι οὐκ εἰσι σύντομοι. Εἰσὶ δὲ καὶ σύντομοι λόγοι ὡς τὰ ἀποφθέγματα, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ δηλοῦσι φύσιν πράγματος, οὐκ εἰσιν ὀρισμοί. Καὶ τὸ ὄνομα δὲ πολλάκις δηλοῖ τὴν φύσιν τοῦ ὑποκειμένου πράγματος, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ὀρισμός· τὸ μὲν γὰρ ὄνομα μία λέξις ἐστίν, ὁ δὲ ὀρισμός λόγος. Λόγος δὲ ἐκ δύο τὸ ἐλάχιστον σύγκειται λέξεων. Ἔστιν οὖν ὁ μὲν ὅρος ὄνομα ἐξηπλωμένον, ὄνομα δὲ ὅρος κατὰ σύνοψιν.

Συνίσταται δὲ ὁ ὀρισμός ἐκ γένους καὶ συστατικῶν διαφορῶν ἤγουν οὐσιωδῶν, ὡς ἐπὶ τοῦ ὅρου τοῦ ζῶου· ζῶον γὰρ ἐστὶν οὐσία ἔμψυχος αἰσθητική. Ἰδοὺ ἡ μὲν οὐσία γένος ἐστί, τὸ δὲ ἔμψυχον καὶ αἰσθητικόν συστατικαὶ διαφοραί. Λαμβάνεται δὲ καὶ ἐξ ὕλης καὶ εἶδους, οἷον ἀνδριάς ἐστὶν ἐκ χαλκοῦ πεποιημένος, ἀνδρὸς εἶδος σημαίνων· ὁ μὲν οὖν χαλκὸς ὕλη ἐστί, τὸ δὲ τοῦ ἀνδρὸς εἶδος εἶδος. Αναλογεῖ δὲ ἡ μὲν ὕλη τῷ γένει, τὸ δὲ εἶδος τῇ διαφορᾷ. Λαμβάνεται δὲ

⁶⁵ Am tradus aici λόγος prin „zicere”, nu „cuvânt”, pentru a evita interpretarea acestui termen în sensul de unitate lexicală de bază, cu care „cuvânt” e asociat în mod frecvent.

⁶⁶ Această sintagmă (ca și ideea privitoare la diferența dintre nume și definiție) se întâlnește deja la Antisthene, ucenic al lui Socrate (v. fragment 44b13, *Antisthenes fragmenta*, Milan, 1966). Ea apare ulterior la Aristotel (de exemplu, în *Topicele* 112a19) și la numeroși comentatori ai acestuia, în extrem de influența *Isagogă* a lui Porfiriu și apoi la unii dintre Părinții Bisericii (mai ales la Grigorie al Nyssei: *Către elini, pe temeiul celor general recunoscute*, p. 31, rr. 6-7, în *Gregorii Nysseni opera*, vol. 3.1, Leiden, 1958; *Împotriva macedonienilor, despre Duhul Sfânt*, p. 101, r. 32, în *Gregorii*

8. Despre hotărnicire/definiție

Hotărnicirea/definiția e zicere⁶⁵ pe scurt, care arată firea/natura lucrului despre care este vorba, altfel spus zicere care semnifică pe scurt firea/natura lucrului despre care este vorba (de pildă, „omul este vietate cuvântătoare/rațională, muritoare, capabilă de înțelegere/gândire și de știință⁶⁶” – pentru că mulți au alcătuit despre firea/natura omului ziceri pe larg, adică întinse și mari, însă [acestea] nu sînt hotărniciri/definiții, întrucât nu-s pe scurt. Există și ziceri pe scurt, cum ar fi apoftegmele, dar întrucât n-arată firea/natura lucrului, nu sînt hotărniciri/definiții. Și numele arată, de multe ori, firea/natura lucrului, însă nu este hotărnicire/definiție, pentru că numele este un singur cuvânt, pe când hotărnicirea/definiția este o zicere, iar zicerea este alcătuită din cel puțin două cuvinte. Așadar, hotărnicirea/definiția este un nume desfășurat, iar numele este o hotărnicire/definiție condensată.

Hotărnicirea/definiția se alcătuiește din neam/gen și din deosebiri/distincțiile constitutive, adică ființiale/substanțiale (de pildă, dacă e să luăm hotărnicirea/definiția vietății, „vietatea este ființă/substanță însuflețită simțitoare”). Iată: ființa/substanța este neam/gen, pe când însușirea de a fi însuflețit și cea de a fi simțitor sînt deosebiri/distincții constitutive. [Hotărnicirea/definiția] mai poate fi derivată și din materie și formă (de pildă, „statuia este ceva făcut din bronz, ce reprezintă un chip de om”: așadar, bronzul este materia, iar chipul de om – forma”); iar materia corespunde aici neamului/genului, pe când chipul – deosebiri/distincției. [Hotărnicirea/definiția] mai poate fi derivată și din

Nyssen opera, vol. 3.1, Leiden, 1958; *Împotriva lui Eunomiu*, cartea 1, cap. 1, sc. 496, rr. 9-11, în *Gregorii Nysseni opera*, vol. 1.1, Leiden, 1960 *et alibi*, și lista poate continua), reprezentând în tradiția filosofică antică o definiție clasică, dacă putem spune așa, a omenității.

καὶ ἐξ ὑποκειμένου καὶ τέλους, οἷον ἰατρικὴ ἐστὶ τέχνη περὶ ἀνθρώπεια σώματα καταγινομένη ὑγείας περιποιητική. Ἰδοὺ ὑποκείμενά εἰσι τῇ ἰατρικῇ τὰ ἀνθρώπεια σώματα, τέλος δὲ αὐτῆς ἡ ὑγεία.

Ἡ δὲ ὑπογραφή ἐκ τῶν ἐπουσιωδῶν σύγκειται ἡγουν ἰδίων καὶ συμβεβηκότων, οἷον ἀνθρωπός ἐστι γελαστικόν, ὀρθοπεριπατητικόν, πλατυώνυχον· ταῦτα γὰρ ὅλα ἐπουσιώδη εἰσί. Διὸ καὶ ὑπογραφή λέγεται, ὡς οἷον σκιάζουσα καὶ οὐ τὴν οὐσιώδη ὑπαρξιν τοῦ ὑποκειμένου δηλοῦσα ἀλλὰ τὰ παρεπόμενα. Ὁ δὲ ὑπογραφικὸς ὁρισμὸς μικτὸς ἐστὶν ἐξ οὐσιωδῶν καὶ ἐπουσιωδῶν, οἷον ἀνθρωπός ἐστι ζῶον λογικόν, ὀρθοπεριπατητικόν, πλατυώνυχον.

Εἴρηται δὲ ὁρισμὸς ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν τῆς γῆς ὀροθεσιῶν· ὥσπερ γὰρ τὸ ὀροθέσιον χωρίζει τὸ ἴδιον ἐκάστου ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου, οὕτω καὶ ὁ ὁρισμὸς τὴν φύσιν ἐκάστου χωρίζει ἀπὸ τῆς τοῦ ἑτέρου φύσεως. Ὑγεία δὲ ὁρισμοῦ ἐστὶ τὸ μὴ ἐλλεῖπιν μήτε πλεονάζειν ταῖς λέξεσι, κακία δὲ τὸ τε ἐλλεῖπιν καὶ τὸ πλεονάζειν ταῖς λέξεσι.

Τέλειος δὲ ὁρισμὸς ἐστὶν ὁ ἀντιστρέφων πρὸς τὸ ὀριστόν, ἀτελής δὲ ὁ μὴ ἀντιστρέφων. Οὐτε οὖν ὁ ἐλλείπων ταῖς λέξεσιν ἀντιστρέφει οὔτε ὁ πλεονάζων. Ὅτε μὲν γὰρ πλεονάσει ταῖς λέξεσι, λείπει τοῖς πράγμασιν· ὅτε δὲ λείψει ταῖς λέξεσι, πλεονάζει τοῖς πράγμασιν. ὥστε λέγειν· θαυμαστὸν ἐφεῦρεν ἡ φύσις μηχανήμα, ἔνδειαν πλουτοῦσαν καὶ πλοῦτον ὑποκρινόμενον ἔνδειαν. Οἷον ὁ τέλειος ὁρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου «ζῶον λογικὸν θνητόν». Ἰδοὺ ἀντιστρέφει· πᾶν γὰρ ζῶον λογικὸν θνητόν ἀνθρωπός

⁶⁷ Aici, termenul ὑπογραφή are un înțeles strict specializat, „tehnic”, și ilustrează, evident, nu în sens imagistic, ci în cel de descriere a subiectului prin intermediul unora dintre însușirile lui neesențiale.

⁶⁸ „Atributul consecvențial” (τὸ παρεπόμενον) este sinonim cu „proprietatea” aristotelică (τὸ ἴδιον): o însușire care este, în mod caracteristic, prezentă la indivizii unei anumite specii, însă nu este esențială pentru specia respectivă, a cărei esență nu este afectată de pierderea ei.

⁶⁹ Adică nu acoperă decât parțial realitatea pe care o definește.

subiect și scop (de pildă, „medicina este un meșteșug care privește trupurile omenеști, aducător de sănătate”; iată: subiectele medicinei sînt trupurile omenеști, iar scopul ei este sănătatea).

Ilustrația⁶⁷, pe de altă parte, este alcătuită din [elemente] epiființiale/episubstanțiale, adică din proprietăți și întâmplătoare/accidente (de pildă, „omul e în stare să rîdă, umblă în poziție verticală, are unghii late” – fiindcă acestea toate sînt epiființiale/episubstanțiale). De aceea se și numește ilustrație – că este oarecum obscură și arată nu subzistența ființială/substanțială a subiectului, ci [însușirile lui] consecvențiale⁶⁸. Iar definiția ilustrativă este amestecată din [elemente] ființiale/substanțiale și epiființiale/episubstanțiale (de pildă, „omul este vietate cuvântătoare/rațională, care umblă în poziție verticală și are unghii late”).

Hotărnicirea/definiția își trage numele metaforic de la hotarele pămînturilor, că după cum hotarul desparte ceea ce este [bunul] propriu al fiecăruia de cel străin, așa și hotărnicirea/definiția desparte firea/natura fiecăruia de firea/natura celorlalte.

O definiție sănătoasă nu este nici cu lipsă, nici cu prisos în cuvinte, pe cînd una rea este ori cu lipsă, ori cu prisos în cuvinte. Definiție desăvârșită este cea reflexivă, iar nedesăvârșită cea nereflexivă. Așadar, nici cea cu lipsă în cuvinte nu este reflexivă, nici cea cu prisos, că atunci cînd este cu prisos în cuvinte este cu lipsă în lucruri⁶⁹, iar cînd este cu lipsă în cuvinte este cu prisos în lucruri⁷⁰, așa încît se poate spune că minunat tertip a născocit firea/natura: sărăcie care-i bogată și bogăție care se preface a fi sărăcie. De pildă, hotărnicirea/definiția desăvârșită a omului este: „vietate cuvântătoare/rațională muritoare”. Iată că este reflexivă, că orice vietate cuvântătoare/rațională muritoare este om, și orice om este vietate cuvântătoare/rațională muritoare.

⁷⁰ Adică acoperă prea multe lucruri.

ἐστι, καὶ πᾶς ἄνθρωπος ζῶν ἐστι λογικὸν θνητόν. Ἐὰν οὖν λείψῃ μιᾷ λέξει, πλεονάζει τοῖς πράγμασιν, οἷον ζῶν λογικόν. Ἰδοὺ ἔλειψε τῇ λέξει, οὐ γὰρ εἶπον «θνητόν», καὶ ἐπλεόνασε τοῖς πράγμασιν, οὐ γὰρ μόνος ἄνθρωπος ζῶν λογικὸν ἀλλὰ καὶ ἄγγελος, καὶ οὐκ ἀντιστρέφει. Ἐὰν δὲ εἶπω «ζῶν λογικόν, θνητόν, γραμματικόν», πάλιν οὐκ ἀντιστρέφει· ἐπλεόνασε γὰρ τῇ λέξει διὰ τοῦ εἰπεῖν «γραμματικόν», ἔλειψε δὲ τοῖς πράγμασιν. Οὐ πάντα γὰρ ἄνθρωπον ὠρίσατο, ἀλλ' ἢ μόνον τοὺς γραμματικούς. Πᾶν μὲν γὰρ ζῶν λογικόν, θνητόν, γραμματικόν ἄνθρωπός ἐστιν, οὐ πᾶς δὲ ἄνθρωπος ζῶν λογικόν, θνητόν, γραμματικόν ἐστιν· οὐ γὰρ πᾶς ἄνθρωπος γραμματικός ἐστι.

Τέλαιοι οὖν ὀρίσμοί εἰσιν οἱ ἀντιστρέφοντες πρὸς τὸ ὀριστόν. Ἀλλ' ἐπεὶ καὶ τὸ ἴδιον ἀντιστρέφει πρὸς τὸ οὗ ἐστιν ἴδιον—εἴ τι γὰρ ἄνθρωπος, τοῦτο γελαστικόν, καὶ εἴ τι γελαστικόν, τοῦτο ἄνθρωπος—, δεῖ ἡμᾶς προσδιορισμένους εἰπεῖν, ὅτι τέλειοι ὀρίσμοί εἰσιν οἱ ἐκ γένους καὶ συστατικῶν διαφορῶν παραλαμβανόμενοι καὶ μήτε ἐλλείποντες τῇ λέξει μήτε πλεονάζοντες καὶ ἀντιστρέφοντες πρὸς τὸ ὀριστόν. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ λαμβανόμενοι ἐκ τοῦ συναμφοτέρου, τοῦ τε ὑποκειμένου καὶ τοῦ τέλους, τέλειοί εἰσι, καὶ οἱ ἐκ τοῦ συναμφοτέρου, τῆς τε ὕλης καὶ τοῦ εἶδους, ἔστι δὲ ὅτε καὶ οἱ ἐκ μόνου τοῦ ὑποκειμένου, ὅταν τὸ ὑποκείμενον ἐκεῖνο οὐχ ὑπόκειται ἐτέρα τέχνη ὡς ἡ ὕελος τῇ ὕελοψικῇ, καὶ ἐκ τοῦ τέλους μόνου, ὅταν τὸ τέλος ἐκεῖνο οὐ δύναται τέλος εἶναι ἐτέρας τέχνης ὡς ἐπὶ τῆς ναυπηγικῆς. Ὡστε ἐκ πάντων τούτων δεῖ γινῶναι, ὅτι τελειότης ἐστὶν ὅρου τὸ ἀντιστρέφειν.

Διαφέρει δὲ ὀρίσμος ὅρου τῷ καθολικωτέρῳ καὶ μερικωτέρῳ· ὁ γὰρ ὅρος καθολικώτερός ἐστι τοῦ ὀρισμοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ὅρος δηλοῖ τὸ ὀροθέσιον, δηλοῖ δὲ καὶ τὴν ἀπόφασιν, ὥς φαμεν «ὠρίσεν ὁ βασιλεύς», δηλοῖ καί, εἰς ὃν ἀναλύεται ἡ πρότασις, ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς σὺν θεῷ

Așadar, dacă lipsește un cuvânt, prisosesc lucruri: de pildă, [dacă zicem] „vietate cuvântătoare/rațională”, iată că [definiția] are cuvânt lipsă (că n-am zis „muritoare”), și prisosesc lucruri, că nu doar omul este vietate cuvântătoare/rațională, ci și îngerul, și [definiția] nu mai e reflexivă. Iar dacă zic: „vietate cuvântătoare/rațională, muritoare, cărturară”, iarăși nu este reflexivă, că are cuvânt de prisos, zicând: „cărturară”, iar în privința lucrurilor e cu lipsă, că nu a definit orice om, ci numai pe cărturari (că orice vietate cuvântătoare/rațională, muritoare, cărturară este om, dar nu orice om este vietate cuvântătoare/rațională, muritoare, cărturară, că nu orice om este cărturar).

Așadar, definiții desăvârșite sînt cele reflexive – dar întrucât și proprietatea se află într-o relație reflexivă cu ceea ce o posedă (că dacă este ceva om, are însușirea de a râde, și dacă are ceva însușirea de a râde, este om), trebuie să precizăm că definiții desăvârșite sînt cele derivate din neam/gen și din deosebiri/distincțiile constitutive și care n-au nici lipsă, nici prisos în cuvinte și sînt într-o relație reflexivă cu lucrul definit. Așijderea, desăvârșite sînt și cele derivate din suma subiectului și scopului, și cele din materie și specie, iar câteodată și cele [derivate] doar din subiect, atunci când acel subiect nu e subiect al altui meșteșug (precum, de pildă, sticla este subiect doar al sticlăriei), și doar din scop, atunci când acel scop nu poate fi scop al altui meșteșug (precum stau lucrurile, de pildă, cu facerea de corăbii). Așa încât din toate acestea trebuie să cunoaștem că desăvârșirea definiției e reflexivitatea.

Definiția diferă de termen prin aceea că unul este mai general, iar cealaltă mai particulară, pentru că termenul este mai general decât definiția, deoarece cuvântul „termen” arată și hotarul/limita, arată și hotărârea (ca atunci când spunem: „împăratul a hotărât”), arată și în ce se

μαθησόμεθα, δηλοῖ δὲ καὶ τὸν ὀρισμὸν. Ὁ δὲ ὀρισμὸς μόνον δηλοῖ τὸν λόγον τὸν σύντομον, τὸν δηλωτικὸν τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγματος. Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐπὶ τῆς οὐσίας μόνῃς λαμβάνεται ὀρισμὸς καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς. Οὐτε δὲ ἀτόμου οὔτε συμβεβηκότων δυνάμεθα ποιήσασθαι ὀρισμὸν ἀλλ' ὑπογραφήν, διὰ τὸ τὸν ὀρισμὸν ἐκ γένους καὶ συστατικῶν διαφορῶν συγκεῖσθαι, τὴν δὲ ὑπογραφήν ἐξ ἐπουσιωδῶν.

9 Περὶ γένους

Ἰστέον, ὡς ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων τρία δεῖ ζητεῖν. Ἐάν ἐστι τῶν ὁμωνύμων, καὶ πόσα σημαίνει καὶ περὶ ποίου αὐτῶν ἐστιν ὁ λόγος. Δεῖ οὖν πρότερον εἰπεῖν, τί ἐστὶν ὁμωνυμον. Ὁμωνυμα οὖν εἰσιν, ὅταν δύο ἢ καὶ πλείονα ἐν ἔχουσιν ὄνομα, ἕκαστον δὲ αὐτῶν ἄλλο τι σημαίνει καὶ ἄλλης οὐσίας ἐστὶν ἢ γουν ἕτερον ὀρισμὸν δέχεται, ὡς καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ γένους· τὸ γὰρ γένος τῶν ὁμωνύμων ἐστί. Λέγεται γὰρ γένος πρῶτον μὲν τὸ ἀπὸ τῆς πατρίδος καὶ τοῦ τεκόντος, καὶ ἕκαστον αὐτῶν διχῶς· ἢ προσεχῶς ἢ πόρῳ. Ἀπὸ μὲν τῆς προσεχοῦς πατρίδος, ὡς λέγεται τις Ἱεροσολυμίτης, ἀπὸ δὲ τῆς πόρῳ Παλαιστίνος. Ὁμοίως ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς τεκόντος, ὡς ὅταν ὁ Ἀχιλλεὺς υἱὸς ὦν τοῦ Πηλέως λέγεται Πηλεΐδης, ἀπὸ δὲ τοῦ πόρῳ, ὡς ὅταν ὁ αὐτὸς Ἀχιλλεὺς ἀπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ Αἰακοῦ Αἰακίδης· οὗτος γὰρ ἦν τοῦ Πηλέως πατήρ. Λέγεται πάλιν γένος ἢ ἐνὸς πρὸς πολλοὺς τοὺς ἐξ αὐτοῦ σχέσις, ὡς ὅταν πάντες οἱ ἔχοντες τὸ

⁷¹ V. Aristotel, *Analiticele* 24b16-17. Dintre comentatorii ulterioari, David exemplifică: „De pildă, „Socrate umblă” este propoziție; aceasta se descompune în „Socrate” și „umblă” – așadar, acestea amândouă, după cum spune Aristotel, se numesc „termen”. Așadar, termen este și „Socrate”, [termen] este și „umblă”” (*Prolegomene filosofice*, p. 13, rr. 20-23, seria *Comentaria in Aristotelem Graeca*, 18.2, *Davidis prolegomena et in Porphyrii isagogen commentarium*, Berlin, 1904). Pentru a dobândi o imagine mai exactă asupra numeroaselor paralele dintre capitolul despre definiție din

descompune propoziția⁷¹ (precum o să aflăm, cu [ajutorul lui] Dumnezeu, în continuare), arată și definiția – pe când cuvântul „definiție” arată numai zicerea pe scurt care arată firea/natura lucrului despre care este vorba. Mai trebuie știut că definiția se poate da numai în cazul ființei/substanței și a speciilor acesteia. Nici în privința netăiatului/individului, nici în privința întâmplătoarelor/accidentelor nu putem da o definiție, ci doar o ilustrație, pentru că definiția este alcătuită din neam/gen și din deosebiri/distincțiile constitutive, pe când ilustrația – din cele epiființiale/episubstanțiale.

9. Despre neam/gen

Trebuie știut că în privința omonimelor/echivocelor trei lucruri trebuie să avem în vedere: dacă respectivul cuvânt face parte dintre cele omonime/echivoce, câte înțelesuri are și despre care dintre ele este vorba. Așadar, trebuie mai întâi să spunem ce anume este un omonim. Ei bine, cu omonime avem de-a face atunci când două sau și mai multe lucruri au unul și același nume, dar fiecare dintre ele înseamnă altceva și este de altă ființă/substanță, adică se definește altfel – cum este cazul acum cu neamul/genul, fiindcă și cuvântul „neam/gen” face parte dintre omonime/echivoce. Că mai întâi se numește „neam/gen” cel de la baștină și de la părinte, și fiecare dintre acestea în două feluri: de aproape sau de departe (de pildă, de la baștina mai de aproape cineva se numește ierusalimitean, iar după cea mai de departe palestinian). Așijderea și în privința părintelui mai de aproape (ca atunci când Ahile, fiind fiu al lui Peleu, se numește Peleian), și a celui mai de departe (ca atunci când același Ahile se cheamă Aiacid de la bunicul său Ajax, fiindcă acesta era tatăl lui Peleu). Iarăși: se cheamă „neam/gen” legătura

Dialectica și această lucrare a filosofului alexandrin, vezi întreaga parte a cincea (*Praxis* 5) a acesteia din urmă.

καταγώγιον ἐξ Ἰσραὴλ λέγονται Ἰσραηλῖται. Περὶ μὲν οὖν τῶν προειρημένων γενῶν οὐκ ἔστι λόγος τοῖς φιλοσόφοις. Λέγεται πάλιν γένος, ᾧ ὑποτάσσεται τὸ εἶδος, οἷον ὑπὸ τὸ ζῶον ἔστιν ἄνθρωπος, ἵππος καὶ ἕτερα εἶδη· τὸ οὖν ζῶον γένος ἐστί. Περὶ τούτου τοῦ γένους παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος. Γένος οὖν ἔστι τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἶδει ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον, ὥσπερ τὸ ζῶον γένος ὃν κατηγορεῖται ἀνθρώπου καὶ ἵππου καὶ βοῦς καὶ ἄλλων πλειόνων ἐν τῷ τί ἐστιν, ἅτινα τῷ εἶδει διαφέρουσιν ἀλλήλων· ἕτερον γὰρ εἶδος ἀνθρώπου καὶ ἄλλο ἵππου καὶ ἄλλο βοῦς. Ἐν τῷ τί δέ ἐστι κατηγορεῖται. Ἐρωτώμενοι γὰρ «τί ἐστιν ἄνθρωπος», φαμὲν «ζῶον». Ὁμοίως καὶ ἵππος· ἐρωτώμενοι «τί ἐστιν», λέγομεν «ζῶον». Ὡστε γένος ἐστίν, ᾧ ὑπόκειται τὸ εἶδος. Τὸ γὰρ γένος εἰς εἶδη διαιρεῖται καὶ καθολικώτερον τοῦ εἶδους ἐστὶ καὶ περιέχει τὰ εἶδη καὶ ἐπάνω αὐτῶν ἐστιν. Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὡς ἐπάνω λέγεται τὸ καθολικώτερον, ὑποκάτω δὲ καὶ ὑποκείμενον πρὸς κατηγορίαν τὸ μερικώτερον. Ἔστι γὰρ ὑποκείμενον πρὸς ὑπαρξιν ὡς ἡ οὐσία, ὑπόκειται γὰρ πρὸς ὑπαρξιν τῷ συμβεβηκότι· ἐν αὐτῇ γὰρ ὑφίσταται τὸ συμβεβηκός. Καὶ ἔστιν ὑποκείμενον πρὸς κατηγορίαν τὸ μερικόν· κατηγορεῖται γὰρ τὸ μὲν γένος τοῦ εἶδους καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀτόμων. Δῆλον δὲ ὡς καθολικώτερόν ἐστι τὸ γένος τοῦ εἶδους καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀτόμων, περὶ ὧν ἀκριβέστερον ἐν τοῖς ἐξῆς σὺν θεῷ μαθησόμεθα. Νῦν δὲ εἰπόντες περὶ τοῦ γένους εἴπωμεν καὶ περὶ τοῦ εἶδους.

⁷² Aici, *Dialectica* urmează îndeaproape ideile expuse la Ioan Filopon, *Comentariu la Categoriile aristotelice*, p. 30, rr. 25-31 și următoarele, în *Philoponi (olim Ammonii) in Aristotelis categorias commentarium*, seria *Commentaria in Aristotelem Graeca*, vol. 13.1, Berlin, 1898.

unuia cu cei mulți care se trag din el, ca atunci când toți cei care își trag obârșia din Israil se cheamă israiliteni. Despre neamurile/genurile sus-pomenite nu vorbesc, dar, filosofii. Se mai numește „neam/gen” cel căruia îi este subordonată specia (de pildă, vietății îi sînt subordonate omul, calul și celelalte specii). Așadar, „vietate” este un neam/gen. Ei bine, despre acest [fel de] neam/gen vorbesc filosofii. Așadar, neam/gen este ceea ce cu privire la [mai] multe ce se deosebesc prin specie e predicat în categoria „ce este”-lui (de pildă, „vietate”, neam/gen fiind, se predică, în categoria „ce este”-lui, în privința omului, și calului, și boului, și a multor alora, câtor se deosebesc între ele prin specie, fiindcă alta este specia omului, și alta e cea a calului, și alta e cea a boului). Și se predică în categoria „ce este”-lui, deoarece fiind întrebați: „ce este omul?”, spunem: „vietate”. Așijderea și cu calul – fiind întrebați: „ce este?”, zicem: „vietate”. Așa încât neam/gen este cel căruia îi este subordonată specia, fiindcă neamul/genul se împarte în specii, și e mai general decât specia, și cuprinde speciile, și este deasupra lor – deoarece trebuie știut că „deasupra” se cheamă ceea ce este mai general, iar „dedesubt” și „subpus/subiect în raport cu predicarea” ceea ce e mai particular, deoarece subiect[ul poate fi subiect] în raport cu existența (ca în cazul ființei/substanței, fiindcă [aceasta] e subiect în raport cu existența întâmplătorului/accidentului, că în ea subzistă întâmplătorul/accidentul), sau în raport cu predicarea – ca în cazul particularului, fiindcă neamul/genul e predicat cu privire la specie și specia e predicată cu privire la netăiați/indivizi⁷². Și e vădit că neamul/genul este mai general decât specia și specia decât netăiați/indivizii, [lucruri] despre care vom afla mai amănunțit, cu [ajutorul lui] Dumnezeu, în cele ce urmează. Iar acum, după ce am vorbit despre neam/gen, să vorbim și despre specie.

10 Περί εἶδους

Καὶ τὸ εἶδος δὲ τῶν ὁμωνύμων ἐστίν, διςσῶς λεγόμενον· λέγεται γάρ εἶδος καὶ ἡ ἐκάστου μορφή, καθ' ὃ εἴρηται· «Πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιον τυραννίδος». Ἔστι πάλιν εἶδος τὸ οὐσιῶδες τὸ τασσόμενον ὑπὸ τὸ γένος. Καὶ πάλιν εἶδος ἐστίν, οὗ κατηγορεῖται τὸ γένος ἐν τῷ τί ἐστι. Καὶ πάλιν εἶδος ἐστὶ τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον. Ἄλλ' αἱ μὲν πρῶται δύο ὑπογραφαὶ κατὰ τὴν σχέσιν μόνον διαφέρουσιν ὡς ἀνάβασις καὶ κατάβασις καὶ ἁρμόζουσιν ἐπὶ παντὸς εἶδους. Ἡ δὲ τρίτη καὶ τελευταία ὑπογραφή μόνον ἐπὶ τοῦ εἰδικωτάτου εἶδους τοῦ προσεχῶς ἐπάνω τῶν ἀτόμων ὄντος, τοῦ περιέχοντος τὰς ὑποστάσεις, ὡς λέγομεν τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου. Εἵπομεν οὖν, ὡς τὸ γένος τριςσῶς λέγεται· ἀπὸ τοῦ τεκόντος καὶ ἀπὸ τῆς πατρίδος καὶ καθ' ἑκάτερον διχῶς καὶ κατὰ τρίτον τρόπον, ᾧ ὑποτάσσεται τὸ εἶδος. Καὶ τὸ εἶδος δὲ διςσῶς λέγεται· ὡς ἡ ἐκάστου μορφή καθ' ἓνα τρόπον, κατὰ δεύτερον τρόπον, οὗ κατηγορεῖται τὸ γένος, τὸ καὶ ὑπὸ τὸ γένος τασσόμενον ὡς ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενον. Περί τούτου τοῦ γένους καὶ τοῦ εἶδους παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ γένους διαλεγόμενοι τοῦ εἶδους ἐμνημονεύσαμεν εἰπόντες «γένος ἐστὶ τὸ διαιρούμενον εἰς εἶδη», καὶ πάλιν περὶ τοῦ εἶδους διαλεγόμενοι τοῦ γένους ἐμνημονεύσαμεν εἰπόντες «εἶδος ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ γένους διαιρούμενον», χρὴ γινώσκειν, ὅτι ὥσπερ περὶ πατρὸς λέγοντες ἐξ ἀνάγκης καὶ υἱοῦ μνημονεύομεν—οὗτος γάρ ἐστι πατὴρ ὁ ἔχων υἱόν—καὶ περὶ υἱοῦ διαλεγόμενοι ἐξ ἀνάγκης καὶ πατρὸς μνημονεύομεν—οὗτος γάρ ἐστιν υἱὸς ὁ ἔχων πατέρα—, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀδύνατον περὶ τοῦ γένους διαλαβεῖν ἐκτὸς τοῦ εἶδους ἢ περὶ τοῦ εἶδους ἐκτὸς

⁷³ Citatul face parte din piesa *Aiolos* a lui Euripide, operă din care nu s-au păstrat decât fragmente.

⁷⁴ În ierarhia ontologică.

10. Despre specie

Și [cuvântul] „specie” face parte dintre omonime/echivoce, putând fi spus în două înțelesuri, că „specie” se numește și înfățișarea fiecăruia (înțeles în care se spune: „mai întâi, înfățișare vrednică de domnie”⁷³), și [tot] specie este cea ființială/substanțială, subordonată neamului/genului. Și iarăși, specie este cea despre care se predică neamul/genul în categoria „ce este”-lui. Și iarăși, specie este ceea ce în privința [mai] multora ce se deosebesc prin număr este predicat în categoria „ce este”-lui. Primele două ilustrații se deosebesc însă doar relativ, la fel ca „urcare” și „coborâre”, și se potrivesc oricărui fel de specie, pe când a treia și cea de pe urmă ilustrație [se potrivește] doar speciei de ordinul cel mai specific, care este imediat deasupra netăiaților/indivizilor⁷⁴ și cuprinde ipostasurile (ca atunci când spunem „specia om”). Așadar, spunem că „neam/gen” are trei înțelesuri: de la părinte, și de la baștină (în ambele cazuri într-un dublu sens), și un al treilea, [anume] cel căruia îi este subordonată specia. Și „specie” poate avea două înțelesuri: primul este cel de înfățișare a fiecăruia, iar al doilea – de cea cu privire la care este predicat neamul/genul, care se și subordonează neamului/genului, deoarece rezultă din el prin diereză. Despre acest neam/gen și această specie se vorbește la filosofi. Iar întrucât și discutând despre neam/gen am pomenit de specie, zicând: „neam/gen este ceea ce se împarte în specii”, și iarăși, discutând despre specie, am pomenit de neam/gen, zicând: „specie este ceea ce rezultă din neam/gen prin diereză”, trebuie știut că după cum, vorbind de tată, ne duce gândul în mod necesar și la fiu (că tată este cel ce are fiu), și, vorbind de fiu, ne duce gândul în mod necesar și la tată (că fiu este cel ce are tată), așa și aici este cu neputință să discutăm despre neam/gen fără specie sau despre specie fără neam/gen, că neamul/genul se împarte, negreșit, în specii, și cel din care nu rezultă specii prin diereză nu este neam/gen; iar speciile sînt

τοῦ γένους· τὸ γὰρ γένος εἰς εἶδη διαιρεῖται πάντως, καὶ τὸ μὴ ἔχον εἶδη ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα οὐκ ἔστι γένος. Καὶ τὰ εἶδη ἐκ τοῦ γένους διαιροῦνται, καὶ τὰ μὴ ἔχοντα γένος οὐκ εἰσιν εἶδη. Καὶ ὥσπερ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἦγουν ὁ Ἀδάμ μὴ ἐσχηκώς πατέρα οὐ λέγεται υἱός, λέγεται δὲ πατήρ, ἔσχε γὰρ υἱούς· ὁ δὲ Σὴθ καὶ υἱὸς λέγεται τοῦ τεκόντος αὐτόν, ἔσχε γὰρ πατέρα τὸν Ἀδάμ, καὶ πατήρ λέγεται τοῦ τεχθέντος ἐξ αὐτοῦ, ἐγέννησε γὰρ τὸν Ἐνῶς· ὁ δὲ Ἀβελ υἱὸς μὲν λέγεται, ἔσχε γὰρ πατέρα τὸν Ἀδάμ, πατήρ δὲ οὐ λέγεται, οὐ γὰρ ἔσχεν υἱόν, — οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ γένους καὶ τοῦ εἶδους. Τὸ πρῶτον γένος, ὅπερ οὐ διαιρεῖται ἀπὸ ἐτέρου γένους οὐδὲ ἔχει πρὸ αὐτοῦ γένος, γένος μόνον ἔστι καὶ οὐκ ἔστιν εἶδος καὶ λέγεται γενικώτατον γένος, ὃ καὶ ὀριζόμενοι φασιν· Γενικώτατον γένος ἐστίν, ὃ γένος ὄν οὐκ ἔστιν εἶδος διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐπάνω αὐτοῦ γένος. Τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα, ἐὰν ἔχωσιν ὑποκάτω αὐτῶν ἄλλα εἶδη ἐξ αὐτῶν διαιρούμενα, καὶ εἶδη εἰσὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ἦγουν τῶν ἐπάνω, ἐξ ὧν τέμνονται, καὶ γένη τῶν ἐξ αὐτῶν τεμνομένων ἦγουν τῶν ὑποκάτω καὶ λέγονται καὶ γένη καὶ εἶδη ὑπάλληλα. Τὰ δὲ εἶδη τὰ ἔσχατα καὶ κατώτερα τὰ μὴ ἔχοντα ὑποκάτω αὐτῶν ἄλλα εἶδη τουτέστι μὴ περιέχοντα εἶδη ἀλλὰ άτομα ἦγουν ὑποστάσεις οὐ λέγονται γένη ἀλλ' εἶδη μόνον· ἀδύνατον γὰρ ῥηθῆναι γένος τὸ μὴ περιέχον εἶδη.

Λέγεται οὖν τὸ εἶδος τὸ μὴ περιέχον εἶδη ἀλλ' ὑποστάσεις εἰδικώτατον εἶδος, διότι εἶδος ὄν οὐκ ἔστι καὶ γένος, ὥσπερ τὸ γένος τὸ μὴ ὄν καὶ εἶδος λέγεται γενικώτατον γένος.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὡς ἐξ ἀνάγκης τὰ εἶδη καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὀρισμὸν τοῦ γένους δέχονται καὶ τοῦ γένους τοῦ γένους αὐτῶν ἕως τοῦ γενικωτάτου. Ἀλλήλων δὲ τὰ εἶδη οὐ δύνανται τὸν ὀρισμὸν δέξασθαι.

⁷⁵ În funcție de perspectiva din care le privim.

rezultatul dierezei neamului/genului, și cele ce nu au neam/gen nu sînt specii. Și precum întâiul om – adică Adam – care nu avea tată, nu este numit „fiu”, e însă numit „tată” (că avea fii), pe când Sith este numit și fiu al părintelui său (că îl avea tată pe Adam), și tată al celui născut din el (că a născut pe Enos), iar Abel este numit fiu (că îl avea tată pe Adam), însă nu este numit tată (că n-avea fiu), așa stau lucrurile și cu neamul/genul și specia. Neamul/genul primar, ce nu rezultă din împărțirea/diereza altui neam/gen, nici n-are neam/gen care să-i preceadă, este numai neam/gen, și nu este specie, și se numește „neam/gen de ordinul cel mai general”, după cum spun și cei care dau definiția lui: „Neamul/genul de ordinul cel mai general este ceea ce, neam/gen fiind, nu este specie, întrucât nu are neam/gen deasupra lui”. Iar cele ce rezultă din acesta prin diereză, dacă au sub ele alte specii rezultate din ele prin diereze, sînt și specii (ale celor de dinaintea, altfel spus de deasupra lor, din care rezultă prin divizare), și neamuri/genuri (ale celor obținute din ele prin divizare, adică al celor de sub ele), și se numesc alternativ⁷⁵ și neamuri/genuri, și specii. Iar speciile cele mai de pe urmă și mai de jos, care nu au sub ele alte specii – adică nu cuprind specii, ci netăiați/indivizi, adică ipostasuri – nu se numesc „neamuri/genuri”, ci numai „specii”, că nu e cu putință să se numească „neam/gen” ceea ce nu cuprinde specii.

Așadar, specia care nu cuprinde [alte] specii, ci [numai] ipostasuri, se cheamă „specie de ordinul cel mai specific”, deoarece, specie fiind, nu este și neam/gen, după cum și neamul/genul care nu e și specie se numește „neam/gen de ordinul cel mai general”.

Mai trebuie știut că speciilor li se aplică în mod necesar și numele, și definiția neamului/genului și a neamului/genului neamului/genului lor, până la [neamul/genul] de ordinul cel mai general. Unei specii nu i se poate însă aplica definiția altei specii.

Ἵνα οὖν σαφέστερον ἢ τὸ λεγόμενον, οὕτως εἰπωμεν· Ὅν ἐστι πρᾶγμα αὐθύπαρκτον καὶ μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς σύστασιν ἢ τὸ μὴ καθ' ἑαυτὸ δυνάμενον εἶναι ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν. Οὐσία δέ ἐστι πρᾶγμα αὐθύπαρκτον καὶ μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς σύστασιν μόνον. Ἰδοὺ οὐκ ἐδέξατο ἡ οὐσία ὅλον τὸν ὀρισμὸν τοῦ ὄντος. Ὡστε τὸ ὄν οὐκ ἔστι γένος τῆς οὐσίας οὔτε ἡ οὐσία εἶδος τοῦ ὄντος· τὸ γὰρ εἶδος ὅλον ἀπαραλείπτως τὸν ὀρισμὸν τοῦ γένους αὐτοῦ δέχεται. Ἀλλ' οὐ δὲ τὸ συμβεβηκὸς ἐστὶν εἶδος τοῦ ὄντος. Οὐδὲ γὰρ δέχεται ὅλον τὸν ὀρισμὸν αὐτοῦ ἀλλὰ τὸ ἡμῖς. Συμβεβηκὸς γάρ ἐστι πρᾶγμα τὸ μὴ καθ' ἑαυτὸ δυνάμενον εἶναι ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν μόνον. Ἰδοὺ οὔτε ἡ οὐσία δέχεται ὅλον τὸν ὀρισμὸν τοῦ ὄντος οὔτε τὸ συμβεβηκὸς, ἀλλ' ἡ μὲν οὐσία τὸ ἡμῖς καὶ τὸ συμβεβηκὸς τὸ ἄλλο ἡμῖς. Ὡστε εἰ καὶ τέμνεται τὸ ὄν εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐκ ἔστι γένος αὐτῶν.

Ἡ οὐσία δὲ τέμνεται εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον. Ἰδοὺ τὸ σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον εἶδη εἰσὶ τῆς οὐσίας· ἕκαστον γὰρ αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τέλειον τὸν ὅρον τῆς οὐσίας ἐπιδέχεται. Ὡστε ἡ οὐσία οὐκ ἔστιν εἶδος μὴ ἔχουσα ἐπάνω αὐτῆς γένος, ἀλλ' αὕτη ἐστὶ πρῶτον καὶ γενικώτατον γένος.

Πάλιν τὸ σῶμα τέμνεται εἰς ἔμψυχον καὶ ἄψυχον· ἰδοὺ πάλιν τὸ σῶμα εἶδος ὄν τῆς οὐσίας γένος ἐστὶ τοῦ ἐμψύχου καὶ τοῦ ἀψύχου. Τὸ ἔμψυχον πάλιν διαιρεῖται εἰς αἰσθητικὸν καὶ ἀναίσθητον. Αἰσθητικὸν μὲν οὖν ἐστὶ τὸ ζῶον τὸ ζῶν καὶ αἰσθησιν ἔχον, ἀναίσθητον δὲ τὸ φυτόν· οὐ γὰρ ἔχει αἰσθησιν. Ἐμψυχον δὲ λέγεται τὸ φυτὸν διὰ τὸ ἔχειν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν καὶ γεννητικὴν δύναμιν. Τὸ ζῶον πάλιν τέμνεται εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον, τὸ λογικὸν εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον, τὸ θνητὸν εἰς ἄνθρωπον, ἵππον, βοῦν καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα οὐκέτι τέμνεται εἰς ἄλλα εἶδη ἀλλ'

Așadar, ca să fie mai limpede ce spunem, să zicem așa. Ceea ce este e lucru care subzistă de sine [stătător] și nu are nevoie de altul pentru a se constitui, sau ceea ce nu poate ființa de sine [stătător], ci își are subzistența în altceva, pe când ființa/substanța este lucru care subzistă de sine [stătător] și nu are nevoie de altul pentru a se constitui, și atât. Iată că ființei/substanței nu i se aplică întreaga definiție a ceea ce este, așa încât ceea ce este nu e neam/gen al ființei/substanței, nici ființa/substanța nu este specie a ceea ce este, pentru că speciei i se aplică definiția întreagă, fără vreo omisiune, a neamului/genului său. Nici întâmplătorul/accidentul nu este însă specie a ceea ce este, căci nu i se aplică întreaga definiție a acestuia, ci numai jumătate, fiindcă întâmplătorul/accidentul e lucru care nu poate ființa de sine [stătător], ci doar în altceva își are subzistența. Iată că nici ființei/substanței nu i se aplică întreaga definiție a ceea ce este, nici întâmplătorului/accidentului, ci ființei/substanței jumătate și întâmplătorului/accidentului cealaltă jumătate – așa încât deși ceea ce este se divide în ființă/substanță și întâmplător/accident, nu este neam/gen al acestora.

Ființa/substanța se divide în trup/corp și netrupesc/incorporal. Trupul/corpul și netrupescul/incorporalul sînt, iată, specii ale ființei/substanței, pentru că fiecareia dintre ele i se aplică și numele, și întreaga definiție a ființei/substanței, așa încât ființa/substanța nu este specie, neavând neam/gen deasupra sa, ci însăși fiind neamul/genul dintâi și cel mai general.

Trupul/corpul se divide, la rândul său, în însuflețit și neînsuflețit: iată, iarăși, că trupul/corpul, fiind specie a ființei/substanței, este neam/gen al însuflețitului și neînsuflețitului. Însuflețitul se împarte și el în simțitor și nesimțitor. Simțitoare e vietatea ce are viață și simțire, pe când nesimțitoare este planta, fiindcă [aceasta] n-are simțire; planta se cheamă însă însuflețită pentru că are putere de a se nutri, și de a crește, și de a naște. Vietatea, la rândul ei, se împarte în cuvântătoare/rațională și necuvântătoare/irațională; cea cuvântătoare/rațională în muritoare și fără

εἰς ἄτομα ἡγουν ὑποστάσεις· διαιρεῖται γὰρ ὁ ἄνθρωπος εἰς Πέτρον, Παῦλον, Ἰωάννην καὶ τοὺς λοιποὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, οἵτινες οὐκ εἰσιν εἶδη ἀλλ' ὑποστάσεις. Τὰ γὰρ εἶδη, ὡς εἶπομεν, οὐ δέχονται τὸν ὀρισμὸν ἀλλήλων, οἷον τὸ σῶμα οὐ δέχεται τὸν ὀρισμὸν τοῦ ἀσωμάτου, ὁ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὸν ὀρισμὸν τοῦ ἵππου· ὁ δὲ Πέτρος καὶ Παῦλος καὶ Ἰωάννης ἓνα ὄρον δέχονται, τὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὁμοίως καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ μέρος ἄνθρωποι, ὥστε οὐκ εἰσιν εἶδη τοῦ ἀνθρώπου ἀλλ' ἄτομα ἡγουν ὑποστάσεις.

Πάλιν τὸ εἶδος τεμνόμενον μεταδίδωσι τοῖς ὑποκάτω αὐτοῦ καὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ὄρου. Ὁ δὲ Πέτρος τεμνόμενος εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα οὔτε τῇ ψυχῇ οὔτε τῷ σώματι μεταδίδωσι τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ὄρου· οὔτε γὰρ μόνῃ ἢ ψυχῇ Πέτρος οὔτε μόνον τὸ σῶμα ἀλλὰ τὸ συναμφοτέρων.

Ἔτι πᾶσα διαίρεσις ἀπὸ γένους εἰς εἶδη γινομένη μέχρι δύο ἢ τριῶν σπανίως δὲ τεσσάρων φθάνει· ἀδύνατον γὰρ διαιεθῆναι γένος εἰς πέντε εἶδη καὶ ἐπάνω. Ὁ δὲ ἄνθρωπος εἰς πάντας τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους διαιρεῖται, οἵτινες ἀπειροὶ εἰσι τῷ ἀριθμῷ. Διό τινες οὐδέ φασι λέγεσθαι διαίρεσιν τὴν ἀπὸ εἰδους εἰς ἄτομα ἀλλ' ἀπαρίθμησιν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ Πέτρος καὶ Παῦλος καὶ Ἰωάννης εἶδη ἀλλ' ἄτομα ἡγουν ὑποστάσεις. Οὔτε ὁ ἄνθρωπος γένος τοῦ Πέτρου καὶ Παύλου καὶ Ἰωάννου καὶ τῶν λοιπῶν ὑποστάσεων ἀλλ' εἶδος. Διὸ εἰδικώτατον εἶδος ἔστιν ὁ ἄνθρωπος· εἶδος γὰρ ἔστι τοῦ ἐπάνω ὡς ὑπ' αὐτοῦ περιεχόμενον καὶ εἶδος τῶν ὑποκάτω ὡς περιέχον αὐτά. Τό τε γὰρ ὑπὸ γένους περιεχόμενον εἶδος ἔστι, καὶ τὸ περιέχον τὰ ἄτομα τουτέστιν ὑποστάσεις εἶδος ἔστι. Τοῦτο οὖν ἔστι τὸ εἰδικώτατον εἶδος τὸ προσεχῶς ἐπάνω τῶν ἀτόμων ὑπάρχον· ὁ καὶ ὀριζόμενοι φασι. Εἶδος ἔστι τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἔστι κατηγορούμενον.

moarte; cea muritoare în om, cal, bou și celelalte de acest fel, câte nu se divid în alte specii, ci în netăiați/indivizi, adică în ipostasuri, fiindcă [specia] „om” se împarte în Petru, Pavel, Ioan și ceilalți oameni în parte, care nu sînt specii, ci ipostasuri – pentru că unei specii, după cum am zis, nu i se aplică definiția altei specii (de pildă, trupului nu i se aplică definiția netrupescului, omului nu i se aplică definiția calului, pe când lui Petru, și lui Pavel, și lui Ioan li se aplică o singură definiție, [și anume] cea de „om”, la fel ca celorlalți oameni în parte, așa încât nu sînt specii ale omului, ci netăiați/indivizi, adică ipostasuri).

Specia, iarăși, divizându-se, le împărtășește celor aflate mai jos de ea și numele, și definiția sa, pe când Petru, divizându-se în suflet și trup, nu împărtășește nici sufletului, nici trupului numele și definiția sa, pentru că Petru nu e numai suflet, nici numai trup, ci suma amândorura.

Pe lângă asta, orice diereză care se face din neam/gen în specii ajunge până la două sau trei, rareori patru, că nu e cu puțință să se împartă un neam/gen în cinci specii sau și mai mult. Iar [specia] „om” se împarte în toți oamenii în parte, care sînt nenumărați. De aceea, unii spun că diereza speciei în netăiați/indivizi nici nu se cheamă diereză, ci enumerare – de unde se vede că Petru, și Pavel, și Ioan, nu sînt specii, ci netăiați/indivizi, adică ipostasurile. Nici omul nu este neam/gen, ci specie a lui Petru, și a lui Pavel, și a lui Ioan, și a celorlalte ipostasuri. Prin urmare, [specia] „om” este specie de ordinul cel mai specific, deoarece este specie a ceea ce se află deasupra (întrucât este cuprins de aceasta) și [totodată] specie a celor de mai jos (întrucât le cuprinde pe acestea), fiindcă ceea ce este cuprins de neam/gen este specie, și ceea ce cuprinde netăiații/indivizii – adică ipostasurile – este specie. Așadar, specia de ordinul cel mai specific este cea care subzistă nemijlocit deasupra netăiaților/indivizilor, precum zic și cei ce o definesc: „Specie e ceea ce se predică în categoria „ce este”-lui cu privire la mai multe ce se deosebesc prin număr”.

Ὅμοιως καὶ ὁ ἵππος καὶ ὁ κύων καὶ τὰ τοιαῦτα εἶδη εἰσὶν εἰδικώτατα. Τὰ δὲ μεταξὺ τοῦ γενικωτάτου γένους καὶ τῶν εἰδικωτάτων εἰδῶν γένη εἰσὶν ὑπάλληλα καὶ εἶδη, εἶδη μὲν τῶν ἐπάνω γένη δὲ τῶν ὑποκάτω.

Καὶ αὗται εἰσιν αἱ οὐσιώδεις καὶ φυσικαὶ διαφοραὶ καὶ ποιότητες, αἵτινες λέγονται διαιρετικαὶ καὶ συστατικαί, διαιρετικαὶ μὲν τῶν ἐπάνω συστατικαὶ δὲ τῶν ὑποκάτω· τὸ γὰρ σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον διαιροῦσι τὴν οὐσίαν, ὁμοίως τὸ ἐμψυχον καὶ τὸ ἄψυχον διαιροῦσι τὸ σῶμα, ὁμοίως τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ ἀναίσθητον διαιροῦσι τὸ ἐμψυχον. Αὗται οὖν συνιστῶσι τὸ ζῶον. Λαμβάνω γὰρ οὐσίαν ἐμψυχον αἰσθητικὴν καὶ ποιῶ τὸ ζῶον· ζῶον γὰρ ἐστὶν οὐσία ἐμψυχος αἰσθητικὴ. Λαμβάνω πάλιν οὐσίαν ἄψυχον ἀναίσθητον καὶ ποιῶ τὸν λίθον. Πάλιν λαμβάνω οὐσίαν ἐμψυχον ἀναίσθητον καὶ ποιῶ φυτόν. Πάλιν τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον τὸ ζῶον διαιροῦσι, τὸ θνητὸν καὶ ἀθάνατον διαιροῦσι τὸ λογικόν, τὸ χερσαῖον καὶ τὸ ἐνυδρον διαιροῦσι τὸ ἄλογον. Λαμβάνω τὸ ζῶον γένος ὃν τούτων καὶ τὸ λογικόν καὶ τὸ θνητὸν καὶ συνιστῶ τὸν ἄνθρωπον· ἄνθρωπος γὰρ ἐστὶ ζῶον λογικὸν θνητόν. Καὶ λαμβάνω τὸ ζῶον καὶ τὸ ἄλογον καὶ τὸ θνητὸν καὶ τὸ χερσαῖον καὶ συνιστῶ ἵππον, κύνα καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ λαμβάνω τὸ ζῶον καὶ τὸ ἄλογον καὶ τὸ θνητὸν καὶ τὸ ἐνυδρον καὶ συνιστῶ ἰχθύν. Διαφοραὶ δὲ λέγονται οὐσιώδεις καὶ φυσικαί, ὅτι αὗται ποιοῦσι διαφέρειν εἶδος ἄλλου εἶδους καὶ φύσιν καὶ οὐσίαν ἐτέρας οὐσίας καὶ φύσεως.

Așijderea și calul, și câinele, și toate cele de acest fel sînt specii de ordinul cel mai specific, iar cele aflate între neamurile/genurile de ordinul cel mai general și speciile de ordinul cel mai specific sînt alternativ neamuri/genuri și specii: specii ale celor de deasupra lor și neamuri/genuri ale celor de dedesubt.

Și acestea sînt deosebiri/distincțiile și calitățile ființiale/substanțiale și firești/naturale, ce sînt numite „împărțitoare/dieretice” și „alcătuitoare/constitutive” – împărțitoare/dieretice ale celor de deasupra, alcătuitoare/constitutive ale celor de dedesubt (pentru că însușirea de a fi trup/corp și cea de a fi netrupesc/incorporal împart ființa/substanța, așijderea însușirea de a fi însuflețit și cea de a fi neînsuflețit împart trupul/corpul, așijderea însușirea de a fi simțitor și cea de a fi nesimțitor împart ceea ce este însuflețit: fiindcă eu iau[, de pildă,] ființă/substanță însuflețită simțitoare, și am vietate, că vietatea este ființă/substanță însuflețită simțitoare; iau, iarăși, ființă neînsuflețită nesimțitoare, și am piatră; iau, iarăși, ființă însuflețită nesimțitoare, și am plantă). Iarăși, însușirea de a fi cuvântător/rațional și cea de a fi necuvântător/irațional împart vietatea; însușirea de a fi muritor și cea de a fi nemuritor împart ceea ce este cuvântător/rațional; însușirea de a fi terestru și cea de a fi acvatic împart ceea ce e necuvântător/irațional. Iau vietatea – care este neamul/genul acestora –, și însușirea de a fi cuvântător/rațional, și cea de a fi muritor, și alcătuiesc/constitui omul (că omul este vietate cuvântătoare/rațională muritoare); și iau vietatea, și însușirea de a fi necuvântător/irațional, și cea de a fi muritor, și cea de a fi terestru, și alcătuiesc/constitui cal, câine și celelalte de acest fel; și iau vietatea, și însușirea de a fi necuvântător/irațional, și cea de a fi muritor, și cea de a fi acvatic, și alcătuiesc/constitui pește. Iar deosebiri/distincțiile sînt numite „ființiale/substanțiale” și „firești/naturale” deoarece ele fac ca o specie să se deosebească de alta și o fire/natură și ființă/substanță de altă fire/natură și ființă/substanță.

11 Περί ατόμου

Τὸ ἄτομον τετραχῶς λέγεται. Ἄτομον γάρ ἐστι τὸ μὴ τεμνόμενον μηδὲ μεριζόμενον, ὡς ἡ στιγμή καὶ τὸ νῦν καὶ ἡ μονάς, ἅτινα καὶ ἄποσα λέγονται. Ἄτομον λέγεται καὶ τὸ δύστητον τουτέστι τὸ δυσχερῶς τεμνόμενον ὡς ὁ ἀδάμας λίθος καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἄτομον λέγεται καὶ τὸ εἶδος, ὅπερ οὐκέτι εἰς ἕτερα εἶδη τέμνεται ἥτοι τὸ εἰδικώτατον εἶδος ὡς ἄνθρωπος, ἵππος καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἄτομον δὲ κυρίως λέγεται, ὅπερ τέμνεται μὲν, οὐ σῶζει δὲ μετὰ τὴν τομὴν τὸ πρῶτον εἶδος, ὥσπερ Πέτρος τέμνεται εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα, ἀλλ' οὔτε ἡ ψυχὴ καθ' αὐτὴν ἐστὶ τέλειος ἄνθρωπος ἢ Πέτρος τέλειος οὔτε τὸ σῶμα. Περί τούτου τοῦ ατόμου παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος, ὅπερ ἐπὶ τῆς οὐσίας δηλοῖ τὴν ὑπόστασιν.

12 Περί διαφορᾶς

Διαφορὰ καὶ ποιότης καὶ ιδίωμα κατὰ μὲν τὸ ὑποκείμενον ἐν εἰσιν, κατὰ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἕτερον καὶ ἕτερον· ἡ γὰρ λογικότης λέγεται καὶ ποιότης τοῦ ἀνθρώπου καὶ ιδίωμα καὶ διαφορὰ, ἀλλὰ καθ' ἕτερον καὶ ἕτερον τρόπον. Ὡς μὲν γὰρ ποιοῦσα καὶ οἶονε μορφοῦσα τὴν οὐσίαν λέγεται ποιότης, εἶτα ὡς ἰδία γενομένη ταύτης τῆς οὐσίας λέγεται ιδίωμα. Ἐν δὲ τῇ πρὸς τὸ ἄλογον συγκρίσει, βούν τυχὸν ἢ ἡμίονον ἢ κύνα, λέγεται διαφορὰ· ἐν αὐτῇ γὰρ ἄνθρωπος τῶν ἀλόγων διαφέρει.

Αὕτη δὲ τριχῶς λέγεται, κοινῶς τε καὶ ιδίως καὶ ἰδιαίτατα. Ἀδύνατον γὰρ μὴ διαφέρειν ἀλλήλων δύο τινὰ κατὰ τι. Ἄλλοις οὖν διαφέρει εἶδος εἶδους, καὶ ἄλλοις ὑπόστασις τῆς ὁμοειδοῦς καὶ ὁμοουσίου ὑποστάσεως

11. Despre netăiat/individ

[Cuvântul] „netăiat/individ” are patru înțelesuri, pentru că netăiat/individ este ceea ce nu se divide, nici n-are părți (cum ar fi punctul, și „acum”-ul, și monada/unitatea, care se mai cheamă și „necuantificabile”). Netăiat/individ este și ceea ce anevoie se taie, cum ar fi diamantul și celelalte de acest fel. „Netăiat/individ” se cheamă și specia care nu se mai poate tăia/divide în alte specii, adică specia de ordinul cel mai specific (de pildă, „om”, „cal” și celelalte de acest fel). Iar în sens propriu „netăiat/individ” se cheamă ceea ce se poate tăia/divide, dar după tăiere/diviziune nu-și păstrează specia inițială: de pildă, Petru se poate tăia/divide în suflet și trup, dar în sine nici sufletul nu este om desăvârșit sau Petru desăvârșit, nici trupul. La filosofi e vorba despre acest [ultim] netăiat/individ, care din perspectiva ființei/substanței arată ipostasul.

12. Despre deosebire/distincție

„Deosebirea/distincția”, și „calitatea”, și „însușirea” sînt unul și același lucru în ce privește subiectul lor, însă în ce privește lucrarea se deosebesc, pentru că însușirea de a fi cuvântător/rațional se numește și calitate a omului, și însușire, și deosebire/distincție [a lui], însă în moduri diferite (întrucât ca făcătoare și, ca să zicem așa, formatoare a ființei/substanței se cheamă „calitate”, apoi, întrucât se însușește acestei ființe/substanțe, se cheamă „însușire”, iar prin comparație cu ceea ce e necuvântător/irațional – boul, de pildă, sau catârul, sau câinele – se cheamă deosebire/distincție, fiindcă prin ea se deosebește/distinge omul de [vietățile] necuvântătoare/iraționale).

[Cuvântul] acesta se folosește în trei înțelesuri: unul general, unul aparte și unul foarte aparte, fiindcă nu este cu puțință ca două lucruri să nu se deosebească în nici o privință. Așadar, în anumite privințe se deosebește specie de specie, și în alte privințe se deosebește ipostas de alt ipostas din aceeași specie și de

καὶ ἄλλοις ὑπόστασις ἑαυτῆς. Διαφέρει μὲν γὰρ τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου τοῦ εἶδους τοῦ ἵππου κατὰ τὸ λογικὸν καὶ ἄλογον. Καὶ λέγεται τὸ λογικὸν καὶ ἄλογον οὐσιώδης διαφορὰ. Ὅμοίως καὶ πάντα, οἷς διαφέρει εἶδος εἶδους, φυσικὴ καὶ οὐσιώδης καὶ συστατικὴ διαφορὰ καὶ ποιότης λέγεται καὶ φυσικὸν ἰδίωμα, ὅπερ παντὶ τῷ εἶδει ἐνυπάρχει ἀπαραλλάκτως, ἥτις καλεῖται παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ἰδιαίτατα διαφορὰ ὡς οἰκειότερα καὶ τῆς φύσεως παραστατικὴ. Πάλιν διαφέρει ἄνθρωπος ἀνθρώπου ἢ ἵππος ἵππου ἢ κύων κυνός, τουτέστιν ἄτομον ὁμοειδοῦς ἀτόμου, καθὼς ὁ μὲν ἐστὶ μακρὸς ὁ δὲ κολοβός, ὁ μὲν παλαιὸς ὁ δὲ νέος, ὁ μὲν σιμὸς ὁ δὲ γρυπός, ὁ μὲν φρόνιμος ὁ ἕτερος μωρός. Ταῦτα πάντα ἐπουσιώδεις διαφοραὶ καὶ ποιότητες λέγονται, ὅπερ ἐστὶ τὸ συμβεβηκός, περὶ οὗ ἀκολούθως ἐροῦμεν.

13 Περὶ συμβεβηκότος

Συμβεβηκός ἐστίν, ὃ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς. Καὶ πάλιν, ὃ ἐνδέχεται τῷ αὐτῷ καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι· καὶ γὰρ ἐνδέχεται ἄνθρωπον καὶ λευκὸν εἶναι καὶ μὴ εἶναι λευκόν, ὁμοίως καὶ μακρὸν καὶ φρόνιμον καὶ σιμόν. Τοῦτο οὔτε παρὼν σφίζει τὸ εἶδος, οὐ γὰρ λαμβάνεται εἰς τὸν τοῦ εἶδους ὀρισμόν, οὔτε ἀπὸν φθείρει· καὶ γὰρ μὴ ἢ ὁ Αἰθίοψ λευκός, οὐδὲν παραβλαβήσεται πρὸς τὸ εἶναι ἄνθρωπος. Γίνεται οὖν καὶ ἀπογίνεται καὶ τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν οὐ παραβλάπτει. Ἐφημεν γὰρ, ὡς ἡ οὐσία ὑποκείμενον καὶ ὕλη τίς ἐστὶ τῷ συμβεβηκότι.

aceeași ființă/substanță, și în alte privințe se deosebește ipostasul de sine însuși (că specia omului se deosebește de specia calului în virtutea faptului că una este cuvântătoare/rațională, iar cealaltă necuvântătoare/irațională – și însușirea de a fi cuvântător/rațional, respectiv necuvântător/irațional, se cheamă „deosebire/distincție ființială/substanțială”). Așijderea și toate cele prin care se deosebește specie de specie se cheamă „deosebire și calitate firească/naturală”, și „ființială/substanțială”, și „alcătuitoare/constitutivă”, și „însușire firească/naturală”, care subzistă fără schimbare în toată specia și mai e numită de filosofi „deosebire/distincție în sensul cel mai propriu”, întrucât e mai proprie firii/naturii respective și o reprezintă. Iarăși, om de om se deosebește, și cal de cal, și câine de câine (adică un netăiat/individ [se deosebește] de alt netăiat/individ din aceeași specie întrucât unul este înalt, iar altul scund; unul este bătrân, iar altul tânăr; unul este cârn, iar altul e coroiat; unul este deștept, iar altul prost). Toate acestea se numesc deosebiri/distincții și calități epiființiale/epi-substanțiale – ceea ce nu e alta decât întâmplătorul/accidentul, despre care vom vorbi în cele ce urmează.

13. Despre întâmplător/accident

Întâmplător/accident este ceea ce poate fi prezent sau absent fără ca subiectul să se distrugă; și iarăși, [este] ceea ce poate și să fie, și să nu fie în unul și același lucru (fiindcă, de pildă,] omul poate și să fie alb, și să nu fie alb, așijderea și mare, și deștept, și cârn). Acesta nici nu conservă specia prin prezența sa (fiindcă nu face parte din definiția speciei), nici n-o distruge prin absența sa (fiindcă harapul, deși nu este alb, întru nimic nu se lipsește de omenitate). Așadar, ori că e prezent, ori că e absent, nu știrbește ființa/substanța care este subiect/substrat (deoarece am zis că ființa/substanța este un fel de subiect/substrat și materie pentru întâmplător/accident).

Τοῦτο τὸ συμβεβηκὸς διαιρεῖται εἰς δύο, εἰς τὴν κοινῶς λεγομένην διαφορὰν καὶ εἰς τὴν ἰδίως διαφορὰν. Κοινῶς μὲν οὖν διαφορὰ ἐστὶ τὸ χωριστὸν συμβεβηκός, οἷον κάθηται τις καὶ ἕτερος ἴσταται· ἐνδέχεται ἐν τῷ ἀναστῆναι τὸν καθήμενον καὶ καθίσει τὸν ἰστάμενον χωρισθῆναι τὴν διαφορὰν αὐτῶν καὶ λαβεῖν ἄλλην ἀντ' ἄλλης. Καὶ ἑαυτοῦ δέ τις λέγεται διαφέρειν κατὰ τὸ χωριστὸν συμβεβηκός· διαφέρει γὰρ ἑαυτοῦ ἐν τῷ καθῆσθαι καὶ ἀνίστασθαι, ἐν τῷ νεάζειν καὶ γηρᾶν, ἐν τῷ νοσεῖν καὶ ὑγιαίνειν καὶ τοῖς τοιούτοις. Ἰδίως δὲ διαφορὰ ἐστὶ τὸ ἀχώριστον συμβεβηκός, οἷόν ἐστι τις σιμός· ἀδύνατον χωρισθῆναι αὐτοῦ τὴν σιμότητα, ὁμοίως καὶ τὴν γλαυκότητα καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ ταῦτα οὖν τὰ ἀχώριστα συμβεβηκότα ἀτομον ἀτόμου τουτέστιν ὑπόστασις ὑποστᾶσεως διαφέρει, αὐτὸς δὲ ἑαυτοῦ οὐδέποτε. Ταῦτα δὲ οὐ συν τελοῦσιν εἰς τὸν ὅρισμόν τῆς φύσεως· ἐνδέχεται γὰρ ἄνθρωπον εἶναι σιμόν καὶ μὴ εἶναι. Καὶ ἀπογινομένης τῆς γλαυκότητος οὐδὲν ἦττον ὁ ἄνθρωπος μένει ἄνθρωπος.

14 Περὶ ἰδίου

Τὸ ἴδιον τετραχῶς λέγεται. Πρῶτον, ὁ μόνῳ μὲν ὑπάρχει τῷ εἶδει, οὐ παντὶ δέ, ὥσπερ τὸ γεωμετερεῖν τῷ ἀνθρώπῳ· μόνος γὰρ ὁ ἄνθρωπος γεωμέτρης, ἀλλ' οὐ πᾶς ἄνθρωπος γεωμέτρης. Δεύτερον, ὅπερ παντὶ μὲν τῷ εἶδει ὑπάρχει, οὐ μόνῳ δέ, ὡς τὸ δίπουν· πᾶς γὰρ ἄνθρωπος δίπους, οὐ μόνον δὲ ἄνθρωπος δίπους ἀλλὰ καὶ περιστερὰ καὶ τὰ τοιαῦτα. Τρίτον, ὅπερ παντὶ μὲν καὶ μόνῳ, οὐκ ἀεὶ δέ, ὥσπερ τὸ πολιοῦσθαι τῷ ἀνθρώπῳ· τοῦτο γὰρ παντὶ μὲν καὶ μόνῳ ἀνθρώπῳ ἀρμόζει, οὐκ ἀεὶ δὲ ἀλλ' ἐν τῷ γήρᾳ. Τέταρτον, ὅπερ γίνεται τῶν τριῶν τῶν πρώτων συνερχομένων,

Întâmplătorul/accidentul se împarte în două [feluri]: deosebirea/distincția în înțelesul general și deosebirea/distincția în înțelesul propriu. Deosebire/distincție în înțelesul general este întâmplătorul/accidentul separabil (de pildă, unul șade și altul stă: amândoi se pot separa de deosebirile/distincțiile lor – cel ce șade prin sculare, cel ce stă prin așezare – și pot primi altele în locul lor). Și de sine însuși se spune că cineva se deosebește, potrivit întâmplătorului/accidentului separabil (că se deosebește de sine însuși așezându-se și sculându-se, fiind tânăr și îmbătrânind, fiind bolnav și fiind sănătos, și prin celelalte de acest fel). Deosebire/distincție în înțelesul propriu este întâmplătorul/accidentul inseparabil (de pildă, când este cineva cârn: nu este cu puțință să se separe de însușirea de a fi cârn, nici de cea de a avea ochii cenușii, nici de celelalte de acest fel). Așadar, în privința tuturor acestor întâmplătoare/accidente inseparabile, netăiat/individ de netăiat/individ – adică ipostas de ipostas – se deosebește, însă de sine însuși niciodată. Acestea nu fac parte din definiția firii/naturii, deoarece omul poate să fie cârn, poate și să nu fie, și dacă n-are ochii cenușii omul rămâne cu nimic mai puțin om.

14. Despre proprietate

[Cuvântul] „proprietate” are patru înțelesuri. Mai întâi, este ceea ce subzistă doar într-o specie, nu în toată (de pildă, îndeletnicirea cu geometria subzistă în [specia] „om”, că numai omul e geometru, însă nu orice om este geometru). În al doilea rând, este ceea ce subzistă în toată specia, dar nu numai în ea (cum ar fi însușirea de a avea două picioare, fiindcă orice om are două picioare, însă nu numai omul, ci și porumbea și celelalte de acest fel). În al treilea rând, este ceea ce [subzistă] într-o specie întreagă și doar în ea, dar nu întotdeauna (de pildă, încărunțirea la om, fiindcă aceasta se aplică oricărui om și numai omului, dar nu întotdeauna, ci la bătrânețe). În al patrulea rând, este ceea ce

τουτέστι παντί καὶ μόνῳ καὶ αἰεί, ὅπερ καὶ ἀντιστρέφει, ὥσπερ τὸ γελαστικὸν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τὸ χρεμετιστικὸν τῷ ἵππῳ καὶ τὰ τοιαῦτα· μόνος γὰρ ἄνθρωπος ἔχει τὸ γελαστικὸν καὶ πᾶς ἄνθρωπος καὶ αἰεί, εἰ καὶ μὴ αἰὲ κέχρηται αὐτῷ. Εἴ τι γὰρ ἄνθρωπος, πάντως γελαστικόν, καὶ εἴ τι γελαστικόν, πάντως ἄνθρωπος. Τοῦτό ἐστι τὸ ἀντιστρέφειν. Περὶ τούτου τοῦ σημαινομένου παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος. Ὁ καὶ ὑπογράφοντές φαμεν· Ἰδιὸν ἐστὶ, ὃ παντί καὶ μόνῳ τῷ εἶδει καὶ αἰὲ ὑπάρχει. Τοῦτο δὲ τριχῶς διαιροῦσιν· ἀπὸ τῆς διοργανώσεως τουτέστι δι-απλάσεως, ὡς τὸ πλατυνύχον καὶ τὸ ὀρθοπεριπατητικόν τῷ ἀνθρώπῳ· ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, ὡς τῷ πυρὶ τὸ ἀνωτάτω φέρεσθαι· ἀπὸ τῆς δυνάμεως, ὡς λέγομεν τῷ πυρὶ ὑπάρχειν τὴν θερμαντικὴν δύναμιν ὑπερβάλλουσιν τὰς τῶν ἄλλων σωμάτων θερμότητας.

Λέγεται δὲ τὸ ἴδιον ἐπουσιῶδες.

15 Περὶ τῶν κατηγορουμένων

Πᾶσα κατηγορία ἢ ἐπὶ πλέον γίνεται ἢ ἐπίσης, ἐπ' ἑλαττον δὲ οὐδέποτε. Καὶ ἐπὶ πλέον μὲν, ὅτε τὰ καθολικώτερα κατηγοροῦνται τῶν μερικωτέρων· καθολικώτερα οὖν εἰσι τὰ ἐπάνω, μερικώτερα δὲ τὰ ὑποκάτω. Καθολικώτερον μὲν οὖν ἐστὶ πάντων τὸ ὄν, διὸ πάντων κατηγορεῖται· καὶ γὰρ καὶ ἡ οὐσία ὃν λέγεται καὶ τὸ συμβεβηκὸς ὃν λέγεται. Οὐ δυνάμεθα δὲ εἰπεῖν, ὅτι τὸ ὄν οὐσία ἐστίν· οὐ μόνον γὰρ οὐσία ἐστὶ τὸ ὄν ἀλλὰ καὶ συμβεβηκός. Ὁμοίως καὶ τὰ γένη κατηγοροῦνται τῶν εἰδῶν ὡς καθολικώτερα, τὰ δὲ εἶδη οὐ

⁷⁶ Cu privire la înțelesul „tehnic” al acestui termen vezi capitolul 8.

⁷⁷ În schema „arborelui” ontologic.

rezultă din combinarea primelor trei, adică [subzistă] într-o specie întreagă, și doar în ea, și întotdeauna, și prezintă reflexivitate (de pildă, râsul la om, și rânchezatul la cal, și așa mai departe, că numai omul poate să râdă, și orice om, și întotdeauna, chiar dacă nu se folosește de această însușire așa; că dacă este ceva om, negreșit e în stare să râdă, și dacă ceva e în stare să râdă, negreșit e om – [și] aceasta înseamnă reflexivitate). De înțelesul acesta vorbesc filosofi, pe care ilustrându-l⁷⁶ spunem: „Proprietatea este ceea ce subzistă într-o specie întreagă, și doar în ea, și întotdeauna”. Proprietatea [în acest ultim înțeles] se împarte în trei [tipuri]: după structură, adică după conformație (cum ar fi, în cazul omului, însușirea de a avea unghii late și cea de a umbla în poziție verticală); după lucrare (cum ar fi, în cazul focului, însușirea de a tinde în sus); după putere/potență (așa cum spunem că în foc subzistă o putere/potență încălzitoare ce depășește căldurile celorlalte corpuri).

Despre proprietate se mai spune și că este epiființială/episubstanțială.

15. Despre predicate

Orice predicat este ori mai cuprinzător [decât subiectul], ori la fel de cuprinzător, dar mai puțin cuprinzător – niciodată; și mai cuprinzător este atunci când sînt predicate lucruri mai generale cu privire la lucruri mai particulare. Așadar, mai generale sînt cele superioare, iar mai particulare sînt cele inferioare⁷⁷. Mai general decât toate este „ceea ce este”, drept care se și predică despre toate (că și ființa/substanța se numește „care este”, și întâmplătorul/accidentul se numește „care este”). Nu putem spune însă că „ceea ce este” e ființă/substanță, fiindcă [potențial] nu e numai ființă/substanță, ci și întâmplător/accident. Așijderea și neamurile/genurile sînt predicate cu privire la specii, întrucât sînt mai generale, pe când speciile nu sînt predicate cu

κατηγοροῦνται τῶν γενῶν αὐτῶν· τὰ γὰρ εἶδη μερικώτε-
ρα τῶν γενῶν εἰσι. Κατηγορεῖται τοίνυν ἡ οὐσία τοῦ ζῶου
καὶ τὸ ζῶον τοῦ ἀνθρώπου· καὶ γὰρ τὸ ζῶον οὐσία ἐστὶ καὶ
ὁ ἄνθρωπος ζῶόν ἐστιν. Οὐκ ἀντιστρέφει δέ· πᾶς μὲν γὰρ
ἄνθρωπος ζῶον, οὐ πᾶν δὲ ζῶον ἄνθρωπος. Καὶ ὁ ἵππος
γὰρ καὶ ὁ κύων ζῶα εἰσιν, ὁμοίως καὶ πᾶν ζῶον οὐσία ἐστίν,
οὐ πᾶσα δὲ οὐσία ζῶόν ἐστιν· καὶ ὁ λίθος γὰρ καὶ τὸ ξύλον
οὐσία ἐστίν, ἅτινα οὐκ εἰσι ζῶα. Ὅμοίως καὶ τὸ εἶδος κατη-
γορεῖται τῶν ὑπ' αὐτοῦ περιεχομένων ἀτόμων τουτέστιν
ὑποστάσεων ὡς καθολικώτερον. Τὸ δὲ ἄτομον ἡγουν ἡ
ὑπόστασις οὐ κατηγορεῖται τοῦ εἶδους· μερικώτε-
ρα γὰρ ἐστὶ τοῦ εἶδους ἡ ὑπόστασις. Καὶ Πέτρος τοίνυν ἄνθρωπός ἐστι
καὶ Παῦλος ἄνθρωπός ἐστιν, οὐ πᾶς δὲ ἄνθρωπος Πέτρος
ἢ Παῦλος· εἰσὶ γὰρ καὶ ἄλλαι ὑποστάσεις ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ
ἀνθρώπου. Καὶ αἱ διαφοραὶ δὲ κατηγοροῦνται τῶν εἰδῶν,
οἷς ἐνυπάρχουσι, καὶ τῶν ἀτόμων αὐτῶν. Καθολικώτε-
ραι γὰρ εἰσιν αἱ διαφοραὶ τῶν εἰδῶν· τὸ γὰρ λογικὸν κα-
θολικώτερόν ἐστι τοῦ εἶδους τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ γὰρ πᾶς
μὲν ἄνθρωπος λογικός, οὐ πᾶς δὲ λογικός ἄνθρωπος· καὶ ὁ
ἄγγελος γὰρ λογικός ὢν οὐκ ἐστὶν ἄνθρωπος.

Καὶ αὕτη μὲν ἐστὶν ἡ ἐπὶ πλέον κατηγορία· ἡ δὲ ἐπίσης
κατηγορία, ὅτε ἀντιστρέφει. Κατηγοροῦνται γὰρ τὰ ἴδια
τῶν εἰδῶν, ὧν ἐστὶν ἴδια, ἀλλὰ καὶ τὰ εἶδη κατηγοροῦνται
τῶν ιδίων αὐτῶν· πᾶς γὰρ ἄνθρωπος γελαστικός, καὶ πᾶς
γελαστικός ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ καὶ γελᾶν λέγεται πίθηκος,
οὐ γελᾷ τῇ καρδίᾳ ἀλλὰ τοῖς σχήμασι· μιμητικὸν γὰρ ζῶόν
ἐστὶν.

Ὅστε ἡ μὲν τῶν γενῶν κατὰ τῶν εἰδῶν κατηγορία καὶ
ἡ τῶν διαφορῶν κατὰ τῶν εἰδῶν καὶ ἡ τῶν εἰδῶν κατὰ τῶν
ἀτόμων ἐπὶ πλέον λέγεται, ἡ δὲ τῶν ιδίων ἐπίσης. Ταῦτα
δὲ τὰ ἐπίσης ἀντιστρέφοντα καὶ ἀντικατηγορούμενα
λέγονται.

⁷⁸ Adică subiectul și predicatul.

privire la neamurile/genurile lor, întrucât speciile sînt mai particulare decât neamurile/genurile. Așadar, ființa/substanța este predicată cu privire la vietate și vietatea cu privire la om, fiindcă și vietatea este ființă/substanță, și omul este vietate. [Aici] nu avem reflexivitate, pentru că orice om este vietate, însă nu orice vietate este om (că și calul, și câinele sînt vietăți); de asemenea, orice vietate este ființă/substanță, dar nu orice ființă/substanță este vietate, deoarece ființă/substanță sînt și piatra, și lemnul, care nu sînt vietăți. De asemenea, și specia este predicată cu privire la netăiații/indivizii – adică ipostasurile – cuprinși sub ea, întrucât este mai generală, pe când netăiatul/individul – adică ipostasul – nu este predicat cu privire la specie, fiindcă ipostasul e mai particular decât specia. Așadar, și Petru este om, și Pavel este om, însă nu orice om este Petru sau Pavel, fiindcă există și alte ipostasuri sub specia „om”. Și deosebiri/distincțiile sînt predicate cu privire la speciile în care subzistă, și cu privire la netăiații/indivizii lor, fiindcă deosebiri/distincțiile sînt mai generale decât speciile, întrucât însușirea de a fi cuvântător/rațional este mai generală decât specia „om” (că orice om este cuvântător/rațional, dar nu oricine este rațional este om, fiindcă și îngerul, cuvântător/rațional fiind, nu este om).

Acesta este predicatul care e mai cuprinzător [decât subiectul]. Pe de altă parte, predicat la fel de cuprinzător [ca subiectul] avem atunci când reflexivitatea este prezentă, fiindcă proprietățile sînt predicate cu privire la speciile cărora le sînt proprii, însă și speciile sînt predicate cu privire la proprietățile lor (pentru că orice om poate să râdă și oricine poate să râdă este om – că deși se spune că maimuța râde, ea nu râde cu inima, ci cu mimica, că este vietate imitatoare).

Așadar, predicare mai cuprinzătoare decât subiectul se numește cea a genurilor cu privire la specii, și cea a deosebirilor/distincțiilor cu privire la specii, și cea a speciilor cu privire la netăiați/indivizi, iar predicare la fel de cuprinzătoare [ca subiectul] – cea a proprietăților; iar acestea care sînt la fel de cuprinzătoare⁷⁸ se numesc „reflexive” și „reciproc predicabile”.

16 Περί συνωνύμου καὶ ὁμωνύμου κατηγορίας

Συνώνυμος μὲν κατηγορία ἐστίν, ὅτε καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὅρον αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος δέχεται τὸ ὑποκείμενον, οἷον τὸ ζῶον κατηγορεῖται τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ δέχεται ὁ ἀνθρώπος καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὅρον τοῦ ζῶου· ζῶον γάρ ἐστιν οὐσία ἔμψυχος αἰσθητική. Καὶ ὁ ἀνθρώπος δὲ ἐπιδέχεται τὸν ὅρον τοῦτον· καὶ οὐσία γάρ ἐστιν ὁ ἀνθρώπος καὶ ἔμψυχος καὶ αἰσθητικός.

Ὅμωνυμος δὲ ἐστὶ κατηγορία, ὅτε τὸ μὲν ὄνομα δέχεται, τὸν δὲ ὅρον οὐδαμῶς, οἷον ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνθρώπου τὸ μὲν ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου δέχεται, τὸν δὲ ὅρον τοῦ ἀνθρώπου οὐ δέχεται· ὁ γὰρ ὅρος τοῦ ἀνθρώπου ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Ἡ δὲ εἰκὼν οὔτε ζῶόν ἐστιν· οὐ γὰρ ἐστὶν ἔμψυχος οὔτε λογικόν οὔτε νοῦ καὶ ἐπὶ στήμης δεκτικόν.

Χρῆ γινώσκειν, ὅτι, ὅσα κατηγορεῖται κατὰ τινος καθ' ὑποκειμένου ἤγουν συνωνύμως, καὶ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῷ κατηγορηθῆσεται, οἷον τὸ ζῶον ὡς καθ' ὑποκειμένου κατηγορεῖται τοῦ ἀνθρώπου ἤγουν συνωνύμως καὶ ὁ ἀνθρώπος τοῦ Πέτρου· ὑπόκειται γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ ὁ Πέτρος. Κατηγορεῖται οὖν καὶ τοῦ Πέτρου τὸ ζῶον· καὶ ὁ Πέτρος γὰρ ζῶόν ἐστι.

17 Περί ὑποκειμένου

Τὸ ὑποκείμενον δισσῶς λέγεται, τὸ μὲν πρὸς ὑπαρξιν, τὸ δὲ πρὸς κατηγορίαν. Καὶ πρὸς ὑπαρξιν μὲν, ὥσπερ ὑπόκειται ἡ οὐσία τοῖς συμβεβηκόσιν· ἐν αὐτῇ γὰρ ἔχουσι τὸ εἶναι καὶ ἐκτὸς αὐτῆς οὐχ ὑφίστανται. Τὸ δὲ πρὸς κατηγορίαν ὑποκείμενόν ἐστὶ τὸ μερικόν· ὑπόκειται γὰρ τὸ μερικόν τῷ

16. Despre predicarea sinonimică/univocă și cea omonimică/echivocă

Predicarea sinonimică/univocă este atunci când subiectului i se aplică și denumirea, și hotărnicirea/definiția corespunzătoare acestei denumiri (de pildă, „vietate” se predică privitor la om, și omului i se aplică și denumirea, și hotărnicirea/definiția vietății, fiindcă vietatea este ființă/substanță însuflețită simțitoare, și omului i se aplică, de asemenea, această hotărnicirea/definiție, întrucât este și ființă/substanță, și însuflețit, și simțitor).

Predicarea omonimică/echivocă este atunci când denumirea se aplică, dar hotărnicire/definiția nicidecum (de pildă, imaginii omului i se aplică denumirea de om, dar nu și hotărnicirea/definiția omului, întrucât hotărnicirea/definiția omului e cea de vietate cuvântătoare/înțelegătoare, muritoare, capabilă de înțelegere/gândire și de știință, pe când imaginea nu e nici vietate (că nu este însuflețită), nu-i nici cuvântătoare/rațională, nici capabilă de înțelegere/gândire și de știință).

Trebuie știut că toate câte sînt predicate privitor la ceva ca la un subiect, adică sinonimic/univoc, se vor predica și privitor la ceea ce este subiect față de lucrul respectiv (de pildă, „vietate” se predică privitor la om ca la un subiect, adică sinonimic/univoc, și „om” – cu privire la Petru, fiindcă Petru este subiect față de „om”: așadar, „vietate” se predică și privitor la Petru, fiindcă și Petru e vietate).

17. Despre subiect

[Cuvântul] „subiect” are două înțelesuri – unul privitor la existență, celălalt privitor la predicare: privitor la existență, așa cum ființa/substanța este subiect al întâmplătoarelor/accidentelor, fiindcă în ea își au ființarea și fără ea nu subzistă; privitor la predicare, subiectul este particularul, fiindcă particularul este subiect, în ce privește predicarea,

καθολικωτέρῳ πρὸς κατηγορίαν, ἐπειδὴ τὸ καθολικώτερον κατηγορεῖται τοῦ μερικωτέρου, ὡς τὸ ζῶον κατηγορεῖται τοῦ ἀνθρώπου. Λέγεται δὲ τὸ μὲν καθόλου καθ' ὑποκειμένου, τὸ δὲ μερικώτερον ὑποκείμενον πρὸς κατηγορίαν. Λέγεται δὲ τὸ συμβεβηκὸς ἐν ὑποκειμένῳ τῇ οὐσίᾳ, ἡ δὲ οὐσία ὑποκείμενον πρὸς ὑπαρξιν.

18 Περὶ τῆς ἐν τῷ τί ἐστι καὶ τῆς ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγορίας

Ἐν τῷ τί μὲν ἐστι κατηγορία ἐστὶν ἡ τῶν γενῶν κατὰ τῶν εἰδῶν αὐτῶν κατηγορία τουτέστιν ἡ τὸ τί ἐστι τὸ ὑποκείμενον σημαίνουσα καὶ ἡ τῶν εἰδῶν δὲ κατὰ τῶν ἀτόμων αὐτῶν· ἐρωτῶμενοι γὰρ «τί ἐστὶν ἄνθρωπος» λέγομεν «ζῶον» καὶ ἐρωτῶμενοι «τί ἐστὶ Πέτρος» λέγομεν «ἄνθρωπος». Ἡ δὲ ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγορία ἐστὶν ἡ τῶν διαφορῶν κατὰ τῶν εἰδῶν, οἷς ἐνυπάρχουσι, καὶ τῶν συμβεβηκῶν κατὰ τῶν ἀτόμων, οἷς ἐνυπάρχουσι, τουτέστιν ἡ τὸ ποῖόν τί ἐστι τὸ ὑποκείμενον σημαίνουσα· ἐρωτῶμενοι γὰρ «ὅποιον ζῶον ὁ ἄνθρωπος» φαμὲν «λογικὸν θνητόν». Τὸ δὲ λογικὸν καὶ τὸ θνητόν διαφοραὶ εἰσιν οὐσιώδεις. Πάλιν ἐρωτῶμενοι «ὅποιος ἄνθρωπός ἐστιν ὁ Πέτρος» φαμὲν «μακρὸς τυχὸν ἢ κολοβὸς ἢ σιμὸς ἢ γρυπός». Τὸ δὲ διὰ τί ἐστι σημαίνει τὸ τέλος ἡγουν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τὸ ζητούμενον γέγονεν· ἐρωτῶμενοι γὰρ «διὰ τί κλίνη» φαμὲν «διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνάπαυσιν».

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ φύσει διαφέροντα ἄλλο καὶ ἄλλο λέγονται. Λέγομεν γάρ· Ἄλλο ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ ἄλλο ἵππος, ἄλλο δὲ κατὰ φύσιν· καὶ γὰρ ἕτερον εἶδος τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄλλο τοῦ ἵππου. Τὰ δὲ ἀριθμῶ διαφέροντα ἡγουν αἱ ὑποστάσεις ἄλλος καὶ ἄλλος λέγονται. Λέγομεν

față de ceea ce este mai general, întrucât ceea ce este mai general se predică privitor la ceea ce e mai particular, așa cum „vietate” se predică privitor la om; și ceea ce este universal se spune privitor la [un] subiect, iar subiect din perspectiva predicării este ceea ce e mai parțial. Și se spune că întâmplătoarele/accidentele sînt în subiectul ființă/substanță, iar ființă/substanță este subiect din perspectiva existenței.

18. Despre predicarea în categoria „ce este”-lui și în categoria „de ce fel este”-lui

Predicarea în categoria „ce este”-lui este predicarea genurilor cu privire la speciile lor (adică cea care semnifică ce [anume] este subiectul) și a speciilor față de netăiații/indivizii lor (că întrebați fiind: „ce este omul?”, zicem: „vietate”, și întrebați fiind: „ce este Petru?”, zicem: „om”); iar predicarea în categoria „de ce fel este”-ului este predicarea deosebiriilor/distincțiilor cu privire la speciile în care subzistă și a întâmplătoarelor/accidentelor cu privire la netăiații/indivizii în care subzistă, adică cea care semnifică de ce fel este subiectul (că întrebați fiind: „ce fel de vietate este omul?”, zicem: „cuvântătoare/rațională muritoare”, iar însușirea de a fi cuvântător/rațional și cea de a fi muritor sînt deosebiri/distincții ființiale/substanțiale; iarăși, fiind întrebați: „ce fel de om este Petru?”, zicem: „înal”, de pildă, sau „scund”, sau „cârn”, sau „coroiat”). „Pentru ce este”-ul semnifică scopul, adică pricina, pentru care s-a făcut ceea ce cercetăm, că întrebați fiind: „pentru ce este patul?”, zicem: „pentru odihna oamenilor”.

Mai trebuie știut că cele ce se deosebesc/disting prin fire/natură se numesc „altceva” și „altceva” (că zicem: „altceva este omul și altceva calul” – și [spunem] „altceva” din perspectiva firii/naturii, fiindcă altceva este specia omului, și altceva cea a calului). Iar cele ce diferă [între ele] prin număr – adică ipostasurile – se cheamă „altul” și „altul” (deoarece spunem că altul este Petru și altul este Pavel – și nu putem

γὰρ, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ Πέτρος καὶ ἄλλος ὁ Παῦλος. Οὐ δυνάμεθα δὲ εἰπεῖν, ὅτι ἄλλο ἐστὶ Πέτρος καὶ ἄλλο Παῦλος, ἐπεὶ ψευδόμεθα· ἐν γὰρ εἰσι τῇ φύσει, οὐκ εἰσι δὲ εἷς τῷ ἀριθμῷ.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν οὐσία ἄλλο καλεῖται, ὁμοίως καὶ αἱ οὐσιώδεις διαφοραί, τὸ δὲ συμβεβηκὸς ἄλλοιον, διότι αἱ μὲν οὐσιώδεις διαφοραὶ περὶ τὸ εἶδος ἡγουν περὶ τὴν φύσιν θεωροῦνται καὶ ταύτην συνιστῶσι, τὸ δὲ συμβεβηκὸς περὶ τὸ ἄτομον· συστατικὰ γὰρ τῆς ὑποστάσεως τὰ συμβεβηκότα. Ἄλλο οὖν ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ ἄλλο ἵππος, ἄλλοιός δὲ καὶ ἄλλος ὁ Πέτρος καὶ ἄλλοιός καὶ ἄλλος ὁ Παῦλος. Πᾶσα δὲ διαφορὰ οὐσιώδης τε καὶ ἐπουσιώδης ἑτεροῖον ποιεῖ· τὸ γὰρ ἑτεροῖον σημαίνει καὶ τὸ ἄλλο καὶ τὸ ἄλλοιον. Καὶ ἡ μὲν φύσις τὸ τί σημαίνει, ἡ δὲ ὑπόστασις τὸν τινὰ καὶ τόδε τι. Πᾶσα δὲ διαφορὰ ὁποῖόν ἐστιν.

19 Κοινωνίαι καὶ διαφοραὶ τῶν ε φωνῶν

Δεῖ γινώσκειν, ὅτι κοινωνοῦσιν αἱ πέντε αὗται φωναὶ ἀλλήλαις κατὰ τὸ πάσας κατὰ πλειόνων κατηγορεῖσθαι. Διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων, ὅτι τὸ μὲν γένος κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἶδει ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορεῖται, τὸ δὲ εἶδος κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορεῖται. Ἡ δὲ διαφορὰ καὶ τὸ συμβεβηκὸς κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἶδει ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστὶ κατηγοροῦνται, τὸ δὲ ἴδιον κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ τουτέστι καθ' ἑνὸς εἶδους καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸ ἀτόμων ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστὶ κατηγορεῖται. Διαφέρει δὲ ἡ

⁷⁹ Adică sînt elemente constitutive.

⁸⁰ Altfel spus, o anumită persoană sau un anumit lucru.

⁸¹ V. *supra*, cap. 5.

să spunem că altceva este Petru și altceva Pavel, fiindcă am minți, că una sînt [aceștia doi] după fire/natură, dar nu sînt una după număr).

Mai trebuie știut că ființa/substanța se cheamă „altceva”, așijderea și deosebirele/diferențele ființiale/substanțiale, pe când întâmplătorul/accidentul – „de alt fel”, fiindcă deosebirele/diferențele ființiale/substanțiale se consideră/observă împrejurul speciei, adică împrejurul firii/naturii, și pe aceasta o constituie, pe când întâmplătorul/accidentul – împrejurul netăiatului/individului, pentru că întâmplătoarele/accidentele constituie⁷⁹ ipostasul. Așadar, altceva este omul și altceva calul, dar de alt fel și altul este Petru și de alt fel și altul este Pavel. Orice deosebire/diferență – și ființială/substanțială, și epiființială/episubstanțială – face [ca ceea ce o posedă să fie] diferit, fiindcă „diferit” semnifică și „altceva”-ul, și „de alt fel”-ul; și firea/natura semnifică „ce”-ul, pe când ipostasul – „cine”-le și lucrul particular⁸⁰, iar orice deosebire/diferență – „de ce fel este”-le.

19. Trăsăturile comune și deosebirele celor cinci sunete⁸¹

Trebuie știut că aceste cinci sunete au în comun faptul că toate sînt predicate cu privire la mai multe lucruri, și se deosebesc între ele prin aceea că neamul/genul este predicat în categoria „ce este”-lui cu privire la mai multe lucruri ce se deosebesc prin specie, specia este predicată în categoria „ce este”-lui cu privire mai multe lucruri ce se deosebesc prin număr, deosebirea/distincția și întâmplătorul/accidentul sînt predicate în categoria „de ce fel este”-lui cu privire la mai multe lucruri ce se deosebesc prin specie, proprietatea e predicată în categoria „de ce fel este”-lui cu privire la mai multe lucruri ce se deosebesc prin număr, altfel spus cu privire la o specie și la netăiații/indivizii subordonați ei. Iar deosebirea/

διαφορὰ τοῦ συμβεβηκότος, ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ οὐσιώδης ἐστὶν ἡγουν μέρος τῆς οὐσίας τοῦ ὑποκειμένου, τὸ δὲ συμβεβηκὸς οὐχ ὡς μέρος τῆς οὐσίας ἀλλ' ἐπουσιώδης.

20 Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ διαφορᾶς

Κοινὰ δὲ γένους καὶ διαφορᾶς τὸ περιεκτικὰ εἶναι τῶν εἰδῶν ἀμφοτέρω καὶ τὸ συνωνύμως κατηγορεῖσθαι τῶν εἰδῶν καὶ τῶν ἀτόμων. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ὅσα κατηγορεῖται κατὰ τινος ὡς καθ' ὑποκειμένου ἡγουν συνωνύμως, καὶ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῷ συνωνύμως κατηγορηθήσεται, ὅσα δὲ ὁμωνύμως, οὐδαμῶς. Ἰδία δὲ τοῦ γένους πρὸς διαφορὰν· ὅτι τὸ γένος ἐπὶ πλέον ἐστὶ τῶν ὑπ' αὐτὸ διαφορῶν καὶ τῶν ἄλλων τριῶν φωνῶν· ὅτι τὸ γένος περιέχει τὰς διαφορὰς δυνάμει· ὅτι τὸ γένος φύσει πρότερον τῶν διαφορῶν· ὅτι τὸ γένος ἐν τῷ τί ἐστίν, ἡ δὲ διαφορὰ ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστὶν κατηγορεῖται· ὅτι τὸ προσεχὲς γένος ἔν, αἱ δὲ διαφοραὶ πλείους· ὅτι τὸ γένος ἀναλογεῖ ὅλη, μορφή δὲ ἡ διαφορὰ.

21 Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ εἶδους

Κοινὰ γένους καὶ εἶδους· τὸ κατὰ πλείονων ἐν τῷ τί ἐστὶν κατηγορεῖσθαι· τὸ φύσει πρότερα εἶναι τῶν ὑπ' αὐτά· τὸ ὅλον τι εἶναι ἀμφοτέρω. Ἰδία δὲ γένους καὶ εἶδους· ὅτι τὸ γένος καθολικώτερόν ἐστὶ τοῦ εἶδους· ὅτι τὸ εἶδος περιττεύει

⁸² Genul proxim este unul dintre elementele necesare pentru formularea unei definiții în gândirea aristotelică, fiind constituit de genul cel mai apropiat de obiectul definiției.

distincția se deosebește de accident prin aceea că deosebirea/distincția este ființială/substanțială – adică parte a ființei/substanței subiectului –, pe când accidentul nu există ca parte a ființei/substanței, ci este epiființial/episubstanțial.

20. Trăsăturile comune și deosebirile neamului/genului și deosebirii/distincției

Neamul/genul și deosebirea/distincția au în comun următoarele: faptul că amândouă cuprind specii și cel că sînt predicate sinonimic/univoc cu privire la specii și la netăiați/indivizi. Trebuie știut că toate câte sînt predicate privitor la ceva ca la un subiect – adică sinonimic/univoc – vor fi predicate sinonimic/univoc și despre ceea ce este subiect față de acela, pe când cele predicate omonimic/echivoc – nicidecum. Trăsăturile proprii neamului/genului față de deosebire/distincție sînt următoarele: că neamul/genul e mai cuprinzător decât deosebirile/distincțiile și decât celelalte trei sunete; că neamul/genul cuprinde potențial deosebirile/distincțiile; că neamul/genul este prin fire/natură anterior deosebirilor/distincțiilor; că neamul/genul este predicat în categoria „ce este”-lui, pe când deosebirea/distincția e predicată în categoria „de ce fel este”-lui; că genul proxim⁸² e unul singur, pe când deosebirile/distincțiile sînt mai multe; că neamul/genul corespunde materiei, iar deosebirea/distincția – formei.

21. Trăsăturile comune și deosebirile neamului/genului și speciei

Neamul/genul și specia au în comun faptul că sînt predicate în categoria „ce este”-lui cu privire la mai multe lucruri; că prin fire/natură sînt anterioare celor subordonate lor; că amândouă sînt ceva întreg. Trăsăturile proprii neamului/genului, respectiv speciei, sînt următoarele: că neamul/genul este mai

τοῦ γένους ταῖς διαφοραῖς· ὅτι τὸ γένος συνωνύμως κατηγορεῖται τοῦ εἶδους, τὸ δὲ εἶδος οὐκ ἀντιστρέφει· ὅτι οὔτε τὸ γένος εἰδικώτατον οὔτε τὸ εἶδος γενικώτατον οὔτε τὸ γενικώτατον ἔσται εἶδος οὔτε τὸ εἰδικώτατον ἔσται γένος.

22 Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ ἰδίου

Κοινὰ γένους καὶ ἰδίου· ὅτι ἀμφότερα τοῖς εἶδεσιν ἔπονται ἥγουν κατηγοροῦνται· ὅτι ἐπίσης κατηγοροῦνται, ὧν κατηγοροῦνται ἀμφότερα· ὅτι συνωνύμως κατηγοροῦνται. Διαφορὰ δὲ γένους καὶ ἰδίου· ὅτι φύσει πρότερον τὸ γένος τοῦ ἰδίου· ὅτι τὸ γένος κατὰ πλειόνων εἰδῶν κατηγορεῖται, τὸ δὲ ἴδιον ἐνός· ὅτι τὸ μὲν ἴδιον ἀντιστρέφει πρὸς τὸ εἶδος, τὸ δὲ γένος οὐκέτι· ὅτι τὸ μὲν ἴδιον μόνῳ τῷ εἶδει ὑπάρχει, τὸ δὲ γένος οὐ μόνῳ.

23 Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ συμβεβηκός

Κοινὸν γένους καὶ συμβεβηκός τὸ κατὰ πλειόνων κατηγορεῖσθαι. Ἴδια δὲ γένους καὶ συμβεβηκός· ὅτι τὸ γένος πρότερον ὑπάρχει τῶν εἰδῶν, οἷς ὑπάρχει τὰ συμβεβηκότα, τὰ δὲ συμβεβηκότα τῶν εἰδῶν ὕστερα· ὅτι τοῦ μὲν γένους ἐπίσης ἢ μετοχή, τῶν δὲ συμβεβηκῶν οὐκέτι.

⁸³ Elias explică în *Comentariul* său la *Isagoga* lui Porfiriu: „...Că[, de pildă,] deopotrivă se împărtășesc oamenii de vîtate (de apartenență la genul „vîtate” - n. n.) și de însușirea de a rîde” (v. *Eliae in Porphyrii isagogen et Aristotelis categorias commentaria*, p. 98, rr. 10-12, în *Commentaria in Aristotelem graeca* 18.1, Berlin, 1900).

general decât specia; că specia este mai bogată în deosebiri/distincții decât neamul/genul; că neamul/genul este predicat sinonimic/univoc cu privire la specie, însă această predicare nu este reflexivă; că nici neamul/genul nu poate fi de ordinul cel mai specific, nici specia nu poate fi de ordinul cel mai general, nici ceea ce este de ordinul cel mai general nu va fi specie, nici ceea ce este de ordinul cel mai specific nu va fi neam/gen.

22. Trăsăturile comune și deosebiri neamului/genului și proprietății

Neamul/genul și proprietatea au în comun următoarele: că amândouă urmează speciilor, adică sînt predicate privitor la ele; că amândouă sînt predicate în mod egal despre cele cu privire sînt predicate⁸³; că sînt predicate sinonimic/univoc. Deosebiri dintre neam/gen și proprietate sînt următoarele: că prin fire/natură neamul/genul este anterior proprietății; că neamul/genul este predicat cu privire la mai multe specii, pe când proprietatea – cu privire la una singură; că proprietatea este într-o relație de reflexivitate cu specia, pe când neamul/genul – nu; că proprietatea subzistă doar în specie, pe când neamul/genul – nu numai.

23. Trăsăturile comune și deosebiri neamului/genului și întâmplătorului/accidentului

Neamul/genul și întâmplătorul/accidentul au în comun faptul că sînt predicate cu privire la mai multe lucruri, iar trăsăturile proprii neamului/genului, respectiv întâmplătorului/accidentului sînt următoarele: că neamul/genul este anterior speciilor în care subzistă întâmplătoarele/accidente, pe când întâmplătoarele/accidente sînt posterioare speciilor; că participarea la neam/gen este egală, pe când cea la întâmplătoare/accidente – nu; că întâmplătorul/accidentul există

ὅτι τὸ συμβεβηκὸς προηγουμένως τοῖς ἀτόμοις ὑπάρχει καὶ τότε τοῖς εἶδεσι, τὸ δὲ γένος ἀνάπαλιν· ὅτι τὰ γένη ἐν τῷ τί ἐστι κατηγοροῦνται, τὰ δὲ συμβεβηκότα ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστιν ἢ πῶς ἔχον.

24 Κοινωνία καὶ διαφορὰ διαφορᾶς καὶ εἶδους

Κοινὰ διαφορᾶς καὶ εἶδους· ὅτι ἐπίσης μετέχονται· ὅτι ἀεὶ πάρεισιν, οἷς μετέχονται. Ἰδια διαφορᾶς καὶ εἶδους· ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι, τὸ δὲ εἶδος ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται· ὅτι ἡ διαφορὰ πλείονα εἶδη περιέχει καὶ τὰ τούτων άτομα, τὸ δὲ εἶδος μόνον τὰ ὑπ' αὐτὸ ἄτομα· ὅτι ἡ διαφορὰ φύσει προτέρα τῶν εἰδῶν· ὅτι διαφορὰ μετὰ διαφορᾶς συντίθεται, εἶδος δὲ μετὰ εἶδους οὐδαμῶς.

25 Κοινωνία καὶ διαφορὰ διαφορᾶς καὶ ἰδίου

Κοινὰ διαφορᾶς καὶ ἰδίου· τὸ ἐπίσης κατηγορεῖσθαι πᾶσι τοῖς μετέχουσι· τὸ ἀεὶ καὶ παντὶ τῷ εἶδει παρεῖναι. Ἰδια διαφορᾶς καὶ ἰδίου· ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ πολλὰ εἶδη περιέχει, τὸ δὲ ἴδιον ἐν μόνον· ὅτι ἡ διαφορὰ οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς τὸ εἶδος, τὸ δὲ ἴδιον ἀντιστρέφει.

⁸⁴ În sensul compatibilității.

mai întâi în netăiați/indivizi și abia apoi în specii, pe când neamul/genul – invers; că neamul/genul este predicat în categoria „ce este”-lui, pe când întâmplătoarele/accidentele – în categoria „de ce fel este”-lui sau „cum este”-lui.

24. Trăsăturile comune și deosebirile deosebirii/distincției și speciei

Deosebirea/distincția și specia au în comun următoarele: că participarea la ele este egală; că sînt prezente întotdeauna în cele care participă la ele. Trăsăturile proprii deosebirii/distincției, respectiv speciei, sînt următoarele: că deosebirea/diferența este predicată în categoria „de ce fel este”-lui, pe când specia – în categoria „ce este”-lui; că deosebirea/distincția cuprinde mai multe specii și netăiații/indivizii acestora, pe când specia – doar indivizii subordonați ei; că deosebirea/distincția este prin fire/natură anterioară speciilor; că o deosebire/distincție se poate combina cu alta⁸⁴, dar specie cu specie – nicidecum.

25. Trăsăturile comune și deosebirile deosebirii/distincției și proprietății

Deosebirea/distincția și proprietatea au în comun următoarele: că sînt predicate în mod egal cu privire la toate cele care participă la ele; că sînt întotdeauna prezente în întreaga specie. Trăsăturile proprii deosebirii/distincției, respectiv proprietății, sînt următoarele: că deosebirea/distincția cuprinde multe specii, pe când proprietatea – una singură; că relația dintre deosebire/distincție și specie nu este reflexivă, pe când cea dintre proprietate și specie este.

26 Κοινωνία καὶ διαφορὰ διαφορᾶς καὶ συμβεβηκός

Κοινὰ διαφορᾶς καὶ συμβεβηκός, ὅτι ἀμφοτέρω κατὰ πλειόνων ἐν τῷ ποίῳ τί ἐστὶ κατηγοροῦνται καὶ ὅτι ἡ διαφορὰ καὶ τὸ ἀχώριστον συμβεβηκός ἀεὶ παρῇσιν, οἷς κατηγοροῦνται. Ἰδία διαφορᾶς καὶ συμβεβηκός· ὅτι αἱ μὲν διαφοραὶ περιέχουσιν, οὐ περιέχονται, τὰ δὲ συμβεβηκώτα περιέχονται. Περιέχουσι μὲν γὰρ τὰ εἶδη ἀμφοτέρω ὡς πλειόνων εἰδῶν κατηγορούμενα, ἀλλ' ἡ διαφορὰ οὐ περιέχεται, διότι οὐ δέχεται τὸ αὐτὸ εἶδος τὰς ἐναντίας διαφορᾶς, τὸ δὲ συμβεβηκός περιέχεται, διότι τὸ αὐτὸ εἶδος καὶ τὸ αὐτὸ ἄτομον πολλὰ συμβεβηκώτα δέχεται, πολλάκις καὶ τὰ ἐναντία· — ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον οὐκ ἐπιδέχεται, ἀλλὰ τὰ συμβεβηκώτα· ὅτι αἱ ἐναντία διαφοραὶ ἀμιγῆς εἰσι, μίγνυνται δὲ τὰ ἐναντία συμβεβηκώτα.

27 Κοινωνία καὶ διαφορὰ εἶδους καὶ ἰδίου

Κοινὰ εἶδους καὶ ἰδίου· ὅτι ἀλλήλων ἀντικατηγοροῦνται ἡγοῦν ἀντιστρέφουσιν· ὅτι ἐπίσης μετέχονται· ἐπίσης δὲ μετέχεσθαι ἐστὶ τὸ μὴ τὸ ἐν μᾶλλον ἢ ἥττον τοῦ ἑτέρου μεταδιδόναι ἑαυτῶν τοῖς μετέχουσιν ἀτόμοις. Διαφορὰ εἶδους καὶ ἰδίου· ὅτι τὸ μὲν εἶδος οὐσιῶδες, τὸ δὲ ἰδιον ἐπουσιῶδες· ὅτι τὸ μὲν εἶδος ἀεὶ ἐνεργεῖα, τὸ δὲ ἰδιον καὶ

⁸⁵ O traducere mai literală ar fi, poate, „...că una nu se împărtășește mai mult decât cealaltă indivizilor participanți [la ea]”. Tradiția comentatorilor lui Aristotel o susține însă pe cea oferită în text – v., de exemplu, Elias, în *Comentariul la Isagogă*: „...Că deopotrivă sînt părtași la specia umană toți cîți se împărtășesc de ea, și deopotrivă sînt părtași la însușirea de a rîde” (v. *Eliae in Porphyrii isagogen et Aristotelis categorias commentaria*, în *Commentaria in Aristotelem graeca*, vol. 18.1, p. 103, rr. 10-12, Berlin, 1900).

26. Trăsăturile comune și deosebiri deosebirii/distincției și întâmplătorului/accidentului

Deosebirea/distincția și întâmplătorul/accidentul au în comun următoarele: că amândouă sînt predicate în categoria „ce este”-lui cu privire la mai multe lucruri și că deosebirea/distincția și întâmplătorul/accidentul inseparabil sînt prezente întotdeauna în cele cu privire la care sînt predicate. Trăsăturile proprii deosebirii/distincției, respectiv întâmplătorului/accidentului, sînt următoarele: că deosebirile/distincțiile cuprind, nu sînt cuprinse, pe cînd întâmplătoarele/accidentele sînt cuprinse (fiindcă amândouă cuprind speciile, deoarece sînt predicate cu privire la mai multe specii, însă diferența/distincția nu e cuprinsă, întrucît una și aceeași specie nu acceptă diferențele/distincțiile contrarii, pe cînd întâmplătorul/accidentul este cuprins, întrucît una și aceeași specie și unul și același individ acceptă multe întâmplătoare/accidente, de multe ori chiar contrarii); că deosebirii/distincției nu i se aplică [noțiunile de] „mai mult” și „mai puțin”, pe cînd întâmplătoarelor/accidentelor – da; că deosebirile/distincțiile contrarii nu pot fi combinate, pe cînd întâmplătoarele/accidentele contrarii pot.

27. Trăsăturile comune și deosebirile speciei și proprietății

Specia și proprietatea au în comun următoarele: că sînt predicate reciproc una cu privire la cealaltă, adică relația dintre ele e reflexivă; că sînt împărțășite în mod egal (iar împărțășirea în mod egal înseamnă că nu se împărțășesc unuia mai mult sau mai puțin decît altuia netăiaților/indivizilor care participă la ele⁸⁵). Trăsăturile proprii speciei, respectiv proprietății, sînt următoarele: că specia este ființială/substanțială, pe cînd proprietatea – epiființială/episubstanțială; că specia este întotdeauna actuală, pe cînd

δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ· ἔτι τὰ διαφόρους ἔχοντα ὁρισμούς καὶ αὐτὰ δηλονότι διάφορα καθεστήκασιν.

28 Κοινωνία καὶ διαφορὰ εἶδους καὶ συμβεβηκότης

Κοινὰ εἶδους καὶ συμβεβηκότης τὸ κατὰ πλειόνων κατηγορεῖσθαι. Διαφορὰ εἶδους καὶ συμβεβηκότης· ὅτι τὸ μὲν εἶδος ἐν τῷ τί ἐστι, τὸ δὲ συμβεβηκὸς ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγορεῖται· ὅτι τοῦ εἶδους ἡ μετοχὴ ἐνός ἐστι, τῶν δὲ συμβεβηκόντων καὶ πλειόνων τις μετέχει· ὅτι τὸ εἶδος φύσει πρότερον τῶν συμβεβηκόντων· ὅτι τοῦ εἶδους ἡ μετοχὴ ἐπίσης, τὰ δὲ συμβεβηκότες τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπιδέχονται.

29 Κοινωνία καὶ διαφορὰ ἰδίου καὶ ἀχωρίστου συμβεβηκότης

Κοινὰ ἰδίου καὶ συμβεβηκότης ἀχωρίστου τὸ μὴ ἄνευ αὐτῶν συστήναι ἐκεῖνα, οἷς ὑπάρχουσι, καὶ ὅτι ἀμφοτέρω ἀεὶ πάρεσι. Διαφορὰ ἰδίου καὶ συμβεβηκότης· ὅτι τὸ μὲν ἴδιον ἐνὶ εἶδει ὑπάρχει, τὸ δὲ συμβεβηκὸς πλείοσιν· ὅτι τὸ μὲν ἴδιον ἀντιστρέφει πρὸς τὸ εἶδος, τὸ δὲ συμβεβηκὸς οὐκέτι· ὅτι τὸ μὲν συμβεβηκὸς ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, τὸ δὲ ἴδιον οὐδαμῶς.

proprietatea poate fi și potențială, și actuală; pe deasupra, că cele au hotărniciri/definiții diferite sînt, evident, și ele diferite una de alta.

28. Trăsăturile comune și deosebiri ale speciei și întîmplătorului/accidentului

Specia și întîmplătorul/accidentul au în comun faptul că sînt predicate cu privire la mai multe lucruri. Trăsăturile proprii speciei, respectiv întîmplătorului/accidentului, sînt următoarele: că specia e predicată în categoria „ce este”-lui, pe cînd întîmplătorul/accidentul – în categoria „de ce fel este”-lui; că se poate participa [doar] la o singură specie, dar la mai multe întîmplătoare/accidente; că specia este prin fire/natură anterioară întîmplătoarelor/accidentelor; că participarea la specie este egală, pe cînd participarea la întîmplătoare/accidente admite mai multul și mai puținul.

29. Trăsăturile comune și deosebiri ale proprietății și întîmplătorului/accidentului inseparabil

Proprietatea și întîmplătorul/accidentul inseparabil au în comun următoarele: cele în care există nu se pot constitui fără ele, și amîndouă sînt prezente întotdeauna. Trăsăturile proprii proprietății, respectiv întîmplătorului/accidentului inseparabil, sînt următoarele: că proprietatea există într-o singură specie, pe cînd întîmplătorul/accidentul – în mai multe; că proprietatea se află într-o relație reflexivă cu specia, pe cînd întîmplătorul/accidentul nu; că întîmplătorul/accidentul acceptă mai multul și mai puținul, pe cînd proprietatea nicidecum.

30 Περί ὑποστάσεως καὶ ἐνυποστάτου καὶ ἀνυποστάτου

Τὸ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα δύο σημαίνει· ἀπλῶς μὲν γὰρ λεγόμενον σημαίνει τὴν ἀπλῶς οὐσίαν, ἡ δὲ καθ' ἑαυτὴν ὑπόστασις τὸ ἄτομον σημαίνει καὶ τὸ ἀφοριστικὸν πρόσωπον. Καὶ τὸ ἐνυπόστατον δὲ δύο σημαίνει· σημαίνει γὰρ καὶ τὸ ἀπλῶς ὄν, καθὼ σημαίνόμενον οὐ μόνον τὴν ἀπλῶς οὐσίαν ἀλλὰ καὶ τὸ συμβεβηκὸς ἐνυπόστατον καλοῦμεν. Σημαίνει δὲ καὶ τὴν καθ' αὐτὸ ὑπόστασιν ἡγουν τὸ ἄτομον. Καὶ τὸ ἀνυπόστατον δὲ δισσῶς λέγεται· λέγεται γὰρ ἀνυπόστατον καὶ τὸ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄν. Λέγεται πάλιν ἀνυπόστατον καὶ τὸ συμβεβηκός, διότι τὸ συμβεβηκὸς οὐκ ἔχει ἰδίαν ὑπαρξιν, ἀλλ' ἐν τῇ οὐσίᾳ ὑφέστηκεν.

31 Περί οὐσίας καὶ φύσεως καὶ μορφῆς ἀτόμου τε καὶ προσώπου καὶ ὑποστάσεως

Οἱ μὲν ἔξω φιλόσοφοι κατὰ τὸν προλελεγμένον λόγον διαφορὰν εἶπον οὐσίας καὶ φύσεως, οὐσίαν μὲν εἰπόντες τὸ ἀπλῶς εἶναι, φύσιν δὲ οὐσίαν εἰδοποιηθεῖσαν ὑπὸ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν καὶ μετὰ τοῦ ἀπλῶς εἶναι καὶ τὸ τοιῶσδε εἶναι ἔχουσιν, εἴτε λογικὴν εἴτε ἄλογον, εἴτε θνητὴν εἴτε ἀθάνατον, ἡγουν αὐτήν, ὥς φαμεν, τὴν ἀμετάβλητον καὶ ἀμετάθετον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν καὶ δύναμιν τὴν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ ἐντεθεῖσαν ἐκάστῳ εἶδει πρὸς κίνησιν, τοῖς μὲν ἀγγέλοις πρὸς τὸ νοεῖν καὶ ἐκτὸς προφορικοῦ λόγου μεταδιδόναι ἀλλήλοις τὰ νοήματα, τοῖς δὲ ἀνθρώποις πρὸς τὸ νοεῖν καὶ λογίζεσθαι καὶ διὰ προφορικοῦ λόγου διαδιδόναι ἀλλήλοις τὰ ἐν καρδίᾳ νοήματα, τοῖς δὲ ἀλόγοις τὴν ζωτικὴν καὶ αἰσθητικὴν καὶ ἀναπνευστικὴν κίνησιν, τοῖς δὲ φυτοῖς τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν καὶ γεννητικὴν δύναμιν, τοῖς

30. Despre ipostas, și enipostatic, și anipostatic

Denumirea de ipostas are două semnificații, fiindcă în sensul general semnifică ființa/substanța pur și simplu, iar în sens propriu semnifică netăiatul/individul și persoana distinctă. Și „enipostatic” tot două înțelesuri are, că semnifică și ceea ce este pur și simplu (înțeles potrivit căruia numim „enipostatic” nu numai ființa/substanța pur și simplu, ci și întâmplătorul/accidentul), dar semnifică și ipostasul în sens propriu, adică netăiatul/individul. Și „anipostatic” se spune tot în două înțelesuri, că „anipostatic” se numește și ceea ce nu este nicidecum, dar și întâmplătorul/accidentul, deoarece întâmplătorul/accidentul nu are existență proprie, ci subzistă în ființă/substanță.

31. Despre ființă/substanță, și fire/natură, și formă, precum și netăiat/individ, și față/persoană, și ipostas

Filosofii cei dinafară, din rațiunea zisă mai sus, făceau deosebire între ființă/substanță și fire/natură, numind „ființă/substanță” ființarea pur și simplu, iar „fire/natură” ființa/substanța care este specificată de diferențele/distincțiile ființiale/substanțiale și are, odată cu ființarea pur și simplu, și ființarea într-un anumit fel; care este ori cuvântătoare/rațională, ori necuvântătoare/irațională, ori muritoare, ori fără moarte, adică însuși, precum am zis, principiul, și pricina, și puterea cea neschimbată și nemutată care este pusă de Făcător în fiecare specie spre mișcare: în îngeri spre a gândi și fără cuvânt rostit a-și împărtăși gândurile unul altuia, în oameni spre a gândi, și a raționa, și prin cuvânt rostit a-și împărtăși unul altuia gândurile din inimă, în necuvântătoare mișcarea de viață și simțire și respirație, în plante putere de a se nutri și de a crește și de a naște, în pietre cea de a se încălzi și a se răci și a fi mutată din loc în loc de o forță externă, adică [puterea] neînsuflețită. Pe aceasta au numit-o

δὲ λίθοις τὴν τοῦ θερμαίνεσθαι καὶ τοῦ ψύχεσθαι καὶ τὴν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἐτεροκίνητον μετάβασιν ἤγουν τὴν ἄψυχον. Ταύτην ἐκάλεσαν φύσιν ἤγουν τὰ εἰδικώτατα εἶδη, οἷον ἄγγελον, ἄνθρωπον, ἵππον καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς καθολικώτερα καὶ περιεκτικὰ τῶν ὑποστάσεων καὶ ἐν ἐκάστη τῶν ὑπ' αὐτῶν περιεχομένων ὑποστάσεων ὁμοίως καὶ ἀπαρραλείπτως ὑπάρχοντα. Ὡστε τὸ μὲν μερικώτερον ἐκάλεσαν ὑπόστασιν, τὸ δὲ καθολικώτερον καὶ περιέχον τὰς ὑποστάσεις ἐκάλεσαν φύσιν, τὴν δὲ ἀπλῶς ὑπαρξιν ἐκάλεσαν οὐσίαν.

Οἱ δὲ ἅγιοι πατέρες παρεάσαντες τὰς πολλὰς ἐρεσχελίας τὸ μὲν κοινὸν καὶ κατὰ πολλῶν λεγόμενον ἤγουν τὸ εἰδικώτατον εἶδος οὐσίαν καὶ φύσιν καὶ μορφήν ἐκάλεσαν, οἷον ἄγγελον, ἄνθρωπον, ἵππον, κύνα καὶ τὰ τοιαῦτα· καὶ γὰρ καὶ ἡ οὐσία παρὰ τὸ εἶναι λέγεται, καὶ ἡ φύσις παρὰ τὸ πεφυκέναι, τὸ δὲ εἶναι καὶ πεφυκέναι ταυτόν ἐστι· καὶ ἡ μορφή δὲ καὶ τὸ εἶδος τὸ αὐτὸ σημαίνει τῇ φύσει. Τὸ δὲ μερικὸν ἐκάλεσαν ἄτομον καὶ πρόσωπον καὶ ὑπόστασιν οἷον Πέτρος, Παῦλος. Ἡ δὲ ὑπόστασις θέλει ἔχειν οὐσίαν μετὰ συμβεβηκότων καὶ καθ' ἑαυτὴν ὑφίστασθαι καὶ αἰσθήσει ἤγουν ἐνεργεῖα θεωρεῖσθαι. Ἀδύνατον δὲ δύο ὑποστάσεις μὴ διαφέρειν ἀλλήλων τοῖς συμβεβηκόσι καὶ ἀριθμῷ διαφέρειν ἀλλήλων. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ ιδιώματα τὰ συμβεβηκότα εἰσὶ τὰ χαρακτηρίζοντα τὴν ὑπόστασιν.

32 Περί ὁμωνύμων

Ὅμωνυμα μὲν εἰσὶ τὰ τῷ ὀνόματι κοινωνοῦντα, τῷ δὲ ὀρισμῷ ἢ τῇ ὑπογραφῇ διαφέροντα. Οἷον τὸ κύων ὄνομα ὁμωνυμὸν ἐστι, δηλοῖ δὲ τὸν χερσαῖον καὶ τὸν θαλάσσιον κύνα· ἕτερον δὲ ὀρισμὸν ἔχει ὁ χερσαῖος καὶ ἕτερον ὁ θαλάσσιος, ἐπειδὴ καὶ ἐτέρα φύσις καὶ ἐτέρα. Ὑπογράφουσι

„fire/natură”, adică speciile de ordinul cel mai specific, cum ar fi îngerul, omul, calul și celelalte de acest fel, ca fiind mai generale decât ipostasurile, și cuprinzătoare ale acestora, și existând deopotrivă și deplin în fiecare dintre ipostasurile cuprinse sub ele – așa încât ceea ce e mai particular au numit „ipostas”, iar ceea ce este mai general și cuprinde ipostasurile au numit „fire/natură”, pe când existența pur și simplu au numit-o „ființă/substanță”.

Sfinții părinți, în schimb, nesocotind multe flecăreli, au numit „ființă/substanță”, și „fire/natură”, și „formă” ceea ce e comun și se spune despre mulți, adică specia de ordinul cel mai specific – de pildă, „om”, „cal”, „câine” și celelalte de acest fel –, pentru că și ființa/substanța își trage numele de la „a fi”, și firea/natura, iar „formă” și „specie” semnifică același lucru ca „fire/natură”; iar particularul l-au numit „netăiat/individ”, și „față/persoană”, și ipostas – de pildă, Petru, Pavel. În mod necesar, ipostasul are ființă/substanță cu întâmplătoare/accidente, și subzistă de sine stătător, și se observă în mod sensibil, adică actual/după lucrare⁸⁶. Pe deasupra, nu se poate ca două ipostasuri să nu se deosebească între ele prin întâmplătoare/accidente și să nu se deosebească între ele prin număr. Trebuie știut și că însușirile caracteristice sînt întâmplătoarele/accidente ce caracterizează ipostasul.

32. Despre omonime/echivoce

Omonimele/echivocele sînt cele ce se împărtășesc de aceeași denumire, dar se deosebesc prin hotărnicire/definiție și ilustrație (de pildă, numele „câine” este omonim/echivoc, fiindcă arată și câinele de uscat, și câinele de mare, iar câinele de uscat n-are aceeași hotărnicire/definiție ca cel de mare, căci firile/naturile lor sînt diferite). Omonimele/

⁸⁶ Adică observăm prin simțuri lucrarea lui.

δὲ τὰ ὁμώνυμα οὕτως· Ὅμώνυμά εἰσιν, ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος. Λόγον ἐνταῦθα τὸν ὀρισμὸν εἶπε καὶ τὴν ὑπογραφὴν· κατὰ τοῦνομα δὲ εἶπε δηλῶν ἕτερον εἶναι τὸν ὀρισμὸν αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, καθ' ὃν γίνονται ὁμώνυμα. Οἷον ὁ χειρσαῖος καὶ ὁ θαλάσσιος κύων κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ κυνὸς εἰσιν ὁμώνυμοι· εἰ γὰρ θελήσει τις τὸν ὀρισμὸν τοῦ χειρσαίου κυνὸς ἀποδοῦναι καὶ τοῦ θαλασσίου, καθ' ὃ κύων καλεῖται ἕκαστος αὐτῶν, ἄλλον ὀρισμὸν ἀποδίδωσι τῷ χειρσαίῳ καὶ τῷ θαλασσίῳ ἕτερον. Ἐνδέχεται δὲ αὐτοὺς καὶ κοινωνεῖν τῷ ὀρισμῷ πάλιν καὶ τῷ ὀνόματι· ζῶα γὰρ λέγονται ἀμφότερα καὶ τὸν ὀρισμὸν τοῦ ζώου δέχονται, ἀλλ' οὐκ εἰσι κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ ζώου ὁμώνυμοι ἀλλὰ μᾶλλον συνώνυμοι. Ἐπὶ δὲ τῶν ὁμωνύμων τρία δεῖ ζητεῖν· εἰ ἔστι τῶν ὁμωνύμων καὶ κατὰ πόσων σημαينوμένων φέρεται καὶ περὶ ποίου σημαينوμένου ἢ ἐρώτησις γέγονεν.

33 Περὶ συνωνύμου

Συνώνυμα δὲ εἰσιν, ὅσα καὶ τῷ ὀνόματι καὶ τῷ ὀρισμῷ ἢ τῇ ὑπογραφῇ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος κοινωνοῦσιν, οἷον τὸ ζῶον δηλοῖ καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἵππον, καὶ κατὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἡγουν τοῦ ζώου συνώνυμοί εἰσιν· ἕκαστον γὰρ αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὀρισμὸν τοῦ ζώου δέχεται. Ὑπογράφουσι δὲ τὰ συνώνυμα οὕτως· Συνώνυμά εἰσιν, ὧν τό τε ὄνομα κοινόν καὶ ὁ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός.

echivoce sînt ilustrate astfel: „Omonimele/echivocele sînt cele ce au doar numele în comun, pe cînd logosurile ființelor/substanțelor corespunzătoare denumirii sînt diferite”. „Logos” a numit aici hotărnicirea/definiția și ilustrația, iar „corespunzătoare denumirii” arată că există diferite hotărniciri/definiții ale respectivei denumiri, fapt în virtutea căruia rezultă omonimia/echivocul (de pildă, „câine de uscat” și „câine de mare” sînt omonime/echivoce cît privește denumirea „câine”, că dacă va voi cineva să dea hotărnicirea/definiția câinelui de uscat și a celui de mare va da o hotărnicire/definiție celui de uscat și alta celui de mare, deși amîndouă se cheamă „câine”). Este posibil ca omonimele/echivocele să aibă și definiție, și hotărnicire/denumire comună, căci amîndoi cîinii se numesc „vietate” și li se aplică hotărnicirea/definiția vietății, dar în ce privește denumirea de vietate nu avem omonimie, ci sinonimie. Apoi, în privința omonimelor/echivocelor avem trei lucruri de cercetat: dacă [respectivul cuvînt] face parte dintre omonime/echivoce, câte semnificații are denumirea respectivă și despre care dintre ele este vorba.

33. Despre sinonime/univoce

Sinonimele sînt cele care au în comun și denumirea, și hotărnicirea/definiția sau ilustrația respectivei denumiri (de pildă, „vietate” desemnează și omul, și calul, și din perspectiva denumirii acesteia [„om” și „cal”] sînt sinonime, pentru că fiecăruia dintre ele i se aplică și hotărnicirea/definiția vietății, și denumirea ei). Sinonimele sînt ilustrate astfel: „Sinonime sînt cele la care și denumirea este comună, și logosul ființei/substanței cel corespunzător numelui e același”.

34 Περί πολυνύμων

Πολυνύμα δέ εἰσιν, ὅσα τῷ μὲν ὀρισμῷ κοινωνοῦσι, τῷ δὲ ὀνόματι διαφέρουσιν, ἥγουν ὅτε τὸ αὐτὸ πρᾶγμα πολλοῖς καλεῖται ὀνόμασιν οἷον φάσγανον, ἄορ, σπάθη, μάχαιρα, ξίφος· πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ὀνόματα ἓνα ὄρον ἐπιδέχονται, ἥγουν σίδηρος ἀμφήκης τουτέστιν σίδηρος ἀμφοτέρωθεν ἠκονημένος. Ὑπογράφουσι δὲ τὰ πολυνύμα οὕτω· Πλεῖστα ὀνόματα καθ' ἑνὸς κυρίου λεγόμενα.

35 Περί ἐτέρων καὶ ἐτερωνύμων

Τὰ δὲ κατ' ἀμφω ἥγουν τῷ ὀνόματι καὶ τῷ ὀρισμῷ διαφέροντα ἢ ἐν ὑποκείμενον ἔχουσι καὶ λέγεται ἐτερώνυμα ὡς ἀνάβασις καὶ κατάβασις, ἔχουσι γὰρ ἐν ὑποκείμενον, τὴν κλίμακα, ἢ οὐκ ἔχουσιν ἐν ὑποκείμενον καὶ λέγονται ἕτερα ὡς οὐσία καὶ συμβεβηκός· ταῦτα γὰρ καὶ ἕτερον ὄνομα ἔχουσι καὶ ἕτεραν ὑπογραφήν καὶ οὐδὲ ἔχουσιν ἐν ὑποκείμενον. Τούτων δὲ ἀμφοτέρων, τῶν τε ἐτερωνύμων καὶ τῶν ἐτέρων, ὑπογραφή αὕτη· Ὡν τό τε ὄνομα καὶ ὁ ὄρος ἕτερος.

36 Περί παρωνύμων

Εἰσὶ δὲ τίνα μέσον τῶν ὁμωνύμων καὶ συνωνύμων, κοινωνοῦντα καὶ διαφέροντα τῷ τε ὀνόματι καὶ τῷ ὄρω, ἅτινα λέγονται παρωνύμα, ὡς ἀπὸ τῆς γραμματικῆς γραμματικός· κοινωνοῦσι γὰρ τῷ ὀνόματι, διαφέρουσι δὲ κατὰ τὴν λῆξιν τοῦ ὀνόματος ἥγουν τὴν τελευταίαν συλλαβήν· καὶ πάλιν τῷ ὄρω κοινωνοῦσί τε καὶ διαφέρουσιν, ὅτι ἢ μὲν γραμματικὴ γνῶσις ἐστίν, ὁ δὲ γραμματικός

⁸⁷ Lit. „cele cu nume diferit”.

⁸⁸ Evident, în mod parțial.

34. Despre polionime

Polionime sînt cele ce au hotărnicirea/definiția în comun, dar se deosebesc prin denumire, adică atunci când același lucru este chemat în mai multe feluri (de pildă, „spadă”, „paloș”, „sabie”, „pală”, căci tuturor acestor denumiri le corespunde o singură hotărnicire/definiție, și anume cea de fier cu două tăișuri, adică fier ascuțit de amândouă părțile). Polionimele sînt ilustrate astfel: „Mai multe denumiri aplicate unui singur lucru”.

35. Despre cele ce sînt diferite și despre eteronime⁸⁷

Cele ce se deosebesc în amândouă privințele (adică și prin denumire, și prin hotărnicire/definiție) au ori un singur subiect, și [atunci] se numesc „eteronime” (cum ar fi suișul și coborășul, fiindcă [acestea] au un singur subiect, care este scara), ori n-au același subiect, și [atunci] se numesc „diferite” (cum ar fi ființa/substanța și întâmplătorul/accidentul, fiindcă acestea sînt diferite și prin denumire, și prin ilustrație, și nu au nici același subiect). Amândouă – și eteronimele, și cele ce sînt diferite –, au următoarea ilustrație: „Cele ce diferă și prin denumire, și prin hotărnicire/definiție”.

36. Despre paronime/derivate

Există anumite lucruri aflate între omonime/echivoce și sinonime/univoce, ale căror denumiri și hotărniciri/definiții sînt comune și totodată diferite, și care se numesc „paronime/derivate” (cum ar fi „gramatic”, derivat de la „gramatică”, deoarece au denumirea în comun [cu cele de la care derivă]⁸⁸, însă diferă [de ele] prin terminația denumirii, adică prin ultima silabă); pe deasupra, au hotărnicirea/definiția în comun [cu acestea] și totodată se deosebesc în privința ei, deoarece

οὐσία, ἐν ἣ ἡ γινῶσις. Παρώνυμα δέ εἰσιν, ὅσα ἀπό τινος διαφέροντα τῇ πτώσει ἡγουν τῇ κλίσει τοῦ ὀνόματος τὴν προσηγορίαν ἔχει.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὡς ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ μουσικὴ οὐκ εἰσι παρώνυμα, ἀλλ' ὁ μουσικὸς ἐκ τῆς μουσικῆς καὶ ὁ γραμματικὸς ἐκ τῆς γραμματικῆς παρωνομάσθη καὶ ὁ δίκαιος ἐκ τῆς δικαιοσύνης.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ μὲν παρώνυμα περιέχουσι τὰ ἀφ' ὧν παρωνομάσθησαν ὡς ὁ γραμματικὸς τὴν γραμματικὴν καὶ ὁ δίκαιος τὴν δικαιοσύνην, τὰ δὲ ἀφ' ἑνὸς οὐδαμῶς· οὐ γὰρ περιέχει τὸ ἱατρικὸν ἐργαλεῖον τὴν ἱατρικὴν.

37 Περὶ τῶν δέκα γενικωτάτων γενῶν

Τῶν λεγομένων τὰ μὲν ἀπλῶς καὶ ἄνευ συμπλοκῆς λέγεται ὡς οὐσία, συμβεβηκὸς καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ μετὰ συμπλοκῆς, ὡς ἵππος τρέχει, Σωκράτης φιλοσοφεῖ. Τῶν δὲ ἀπλῶς λεγομένων καὶ ἄνευ συμπλοκῆς α τὸ μὲν οὐσίαν σημαίνει οἷον ἄνθρωπος, ἵππος· β τὸ δὲ ποσὸν οἷον δύο, τρία, δίτηχυ, τρίτηχυ· γ τὸ δὲ πρὸς τι ὡς πατήρ, υἱός· δ τὸ δὲ ποιὸν ὡς λευκόν, μέλαν· ε τὸ δὲ ποῦ ὡς ἐν ναῶ, ἐν ἀγορᾷ· στ τὸ δὲ ποτὲ ὡς πέρυσι, σήμερον· ζ τὸ δὲ κεῖσθαι ὡς τὸ ἴστασθαι, καθῆσθαι· η τὸ δὲ ἔχειν ὡς τὸ ἐνδεδύσθαι, ὑποδεδύσθαι· θ τὸ δὲ ποιεῖν ὡς τὸ καίειν, τέμνειν· ι τὸ δὲ πάσχειν ὡς τὸ καίεσθαι, τέμνεσθαι.

⁸⁹ În sensul de derivație.

⁹⁰ V. *supra*, capitolul 6 (*Despre diereză*).

⁹¹ Acestea sînt așa-numitele categorii: cele ce pot fi subiect sau predicat într-o propoziție (cunoscute în gîndirea scolastică drept *praedicamenta*, care nu trebuie confundate cu predicabilele).

⁹² Cu privire la multiplele sensuri ale lui „a avea” în lb. elină și în special în terminologia filosofică, v. *infra*, cap. 59.

⁹³ Pentru o corectă înțelegere a acestui termen trebuie neapărat ținut cont de faptul că în elină πάθος, tradus de obicei prin „patimă” sau „pătîmire”, nu are în mod obligatoriu o conotație negativă. În sensul ascetic cu care s-a obișnuit cititorul român, „patima” este însușirea pasivă și suferirea de către om a lucrării satanice care corupe puterile firești ale

gramatica este cunoaștere, pe când gramaticul este ființa/substanța în care este cunoașterea. Așadar, paronime/derivate sînt cele câte își trag numele de la ceva prin flectarea denumirii⁸⁹.

Trebuie știut că gramatica și muzica nu sînt paronime/derivate, ci „muzician” derivă de la „muzică”, și „gramatic” de la „gramatică”, și „drept” de la „dreptate”.

Mai trebuie știut și că paronimele/derivatele cuprind cele de la care își trag denumirea (de pildă, gramaticul cuprinde gramatica și dreptul dreptatea), pe când cele ce sînt [derivate] de la un lucru⁹⁰ nicidecum (că instrumentul medical nu cuprinde medicina).

37. Despre cele zece neamuri/genuri de ordinul cel mai general⁹¹

Dintre cele câte se spun, unele se spun simplu și necombinat (cum ar fi „ființă/substanță”, „întâmplător/accident” și celelalte de acest fel), iar altele combinat (cum ar fi „calul aleargă”, „Socrate filosofează”). Dintre cele câte se spun simplu și necombinat, unele semnifică:

1. ființa/substanța – de pildă, „om”, „cal”;
2. cantitatea – de pildă, „doi”, „trei”, „de doi coți”, „de trei coți”;
3. relația – de pildă, „tată”, „fiu”;
4. calitatea – de pildă, „alb”, „negru”;
5. undele – de pildă, „în biserică”, „în piață”;
6. cândul – de pildă, „anul trecut”, „astăzi”;
7. poziția – de pildă, „a sta în picioare”, „a fi așezat”;
8. a avea/habitudinea⁹² – de pildă, „a fi îmbrăcat”, „a fi dezbrăcat”;
9. acțiunea – de pildă, „a arde”, „a tăia”;
10. suferirea/afectul⁹³ – de pildă, „a fi ars”, „a fi tăiat”.

sufletului său ori introduce în el porniri nefirești; în limbajul metafizic al tradiției aristotelice, $\pi\acute{\alpha}\theta\omicron\varsigma$ este însă opusul acțiunii, precum reiese limpede din exemplele oferite aici de sfântul Ioan.

Αὗται αἱ δέκα λέγονται κατηγορίαι ὡς ἐκ τοῦ λέγεσθαι κατὰ τινων· τὸ γὰρ ἀγορεύειν λέγειν ἐστίν.

Χρῆ γινώσκειν, ὅτι ἕκαστον τούτων τῶν δέκα γενικώτατον γένος ἐστί. Τούτων οὖν τῶν δέκα κατηγοριῶν τῶν καὶ γενικωτάτων γενῶν ἡ μὲν μία οὐσία ἐστίν, αἱ δὲ ἐννέα συμβεβηκότα. Εἰσὶ δὲ αὗται· οὐσία, ποσόν, πρὸς τι, ποιόν, ποῦ, ποτέ, κείσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν.

38 Περὶ ὁμογενῶν καὶ ὁμοειδῶν ἑτερογενῶν τε καὶ ἑτεροειδῶν καὶ ἀριθμῶ διαφερόντων

Ὅμογενῇ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τάσσεται. Ἑτερογενῇ δὲ εἰσιν, ὅσα ὑπ' ἄλλην καὶ ἄλλην κατηγορίαν εἰσίν· ταῦτα ἕτερα τῷ γένει εἰσίν. Ὅμοειδῇ δὲ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος τάσσεται καὶ κοινωνοῦσι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος. Ἑτεροειδῇ εἰσὶ τὰ τῷ εἶδει διαφέροντα ἀλλήλων ἡγουν ὅσα τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας διαφέρουσιν ὡς ἄνθρωπος, ἵππος. Ἀριθμῶ δὲ διαφέρουσιν, ὅσα τῇ συμπλοκῇ τῶν συμβεβηκότων τὴν ιδιότητα τῆς οἰκείας ὑποστάσεως ἀφωρίσαντο καὶ τὴν καθ' αὐτὸ ἐσχήκασιν ὑπαρξιν ἡγουν τὰ άτομα ὡς Πέτρος, Παῦλος καὶ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων. Τῶν πάντη ἑτερογενῶν ἕτεραι τῷ εἶδει καὶ αἱ διαφοραὶ οἷον ζῶον καὶ ἐπιστήμη· τὸ μὲν γὰρ ζῶον ὑπὸ τὴν οὐσίαν τελεῖ, ἡ δὲ ἐπιστήμη ὑπὸ τὸ ποιόν. Τοῦ μὲν οὖν ζώου διαφοραὶ συστατικαὶ μὲν τὸ ἔμψυχον, τὸ αἰσθητικόν, διαιρετικαὶ δὲ τὸ λογικόν, τὸ ἄλογον, τὸ πτηνόν, τὸ ἐνυδρον· τῆς δὲ ἐπιστήμης συστατικαὶ μὲν τὸ τοῖς ἐμψύχοις καὶ λογικοῖς ἐνυπάρχειν, ἔτι δὲ καὶ τὸ

⁹⁴ În lb. elină, „categorii” înseamnă ceea ce se spune (ἀγορεύεται) cu privire (κατὰ) la ceva.

⁹⁵ Categoriile.

Acestea zece sînt numite „categorii” întrucît sînt zise cu privire la ceva⁹⁴, cîci ἀγορεύειν înseamnă „a zice”.

Trebuie știut că fiecare dintre toate acestea zece este neam/gen de ordinul cel mai general. Așadar, dintre aceste zece categorii, care sînt și neamurile/genurile de ordinul cel mai general, una este ființă/substanță, iar celelalte nouă – întîmplătoare/accidente. Ele sînt: ființa/substanța, cantitatea, relația, calitatea, undele, cîndul, poziția, a avea/habitusul, acțiunea, suferirea/afectul.

38. Despre cele ce sînt de același neam/gen, și cele ce sînt de aceeași specie, precum și despre cele ce sînt din neamuri/genuri diferite, și cele ce sînt din specii diferite, și cele ce se deosebesc prin număr

De același neam/gen sînt cele subordonate aceleiași categorii, iar de neamuri/genuri diferite sînt cele care intră sub categorii diferite, fiindcă acestea⁹⁵ diferă prin neam/gen. De aceeași specie sînt cele ce se rînduiesc sub aceeași specie și au în comun logusul ființei/substanței (de pildă, Petru și Pavel). De specii diferite sînt cele ce se deosebesc prin specie, adică cele ce se deosebesc prin logusul ființei/substanței (de pildă, omul și calul). Prin număr se deosebesc cele ce în virtutea combinației întîmplătoarelor/accidentelor și-au distins „apartele” propriului ipostas și au dobîndit ființare de sine stătătoare, adică ne-tăiații/indivizii (de pildă, Petru, Pavel și fiecare dintre oameni). La cele total diferite prin neam/gen sînt diferite după specie și deosebirile/distincțiile (de pildă, [faptul de a fi] vietate și știința, fiindcă vietatea este subordonată ființei/substanței, pe cînd știința – calitățile: deosebirile/distincțiile constitutive ale vietății sînt, dar, însușirea de a fi însuflețit și cea de a fi simțitor, pe cînd cele împărțitoare/dieretice sînt cea de a fi cuvîntător/rațional, cea de a fi necuvîntător/irațional, cea de a fi înaripat, cea de a fi acvatic, pe cînd deosebirile/distincțiile constitutive ale științei

δυσμετάβλητον, διαιρετικά δὲ γραμματική, φιλοσοφία. Ἦς γὰρ κατηγορίας ὑπάρχει τὸ γένος, ἐκείνης καὶ τὸ εἶδος καὶ αἱ τοῦ εἶδους διαφοραί· τῶν δὲ ὑπ' ἄλληλα γενῶν τε καὶ εἰδῶν οὐδὲν κωλύει τὰς αὐτὰς εἶναι διαφοράς, εἰ καὶ μὴ πάσας. Διαφοράς δὲ ἐνταῦθ' αὖ φημι τὰς συνιστώσας αὐτά.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι αἱ ἐννέα κατηγορίαι αἱ ἐκτὸς τῆς οὐσίας ἔχουσιν ἑκάστη, εἰ καὶ συμβεβηκότα εἰσὶ, συστατικὰς καὶ διαιρετικὰς διαφοράς καὶ ἑκάστη αὐτῶν γενικώτατον γένος ἐστὶ καὶ ἔχει καὶ εἶδη καὶ γένη ὑπάλληλα καὶ εἰδικώτατα εἶδη. Πάντως γάρ, ὅτι, ἐνθα γένος, καὶ διαφοραὶ διαιρετικά εἰσιν· αὗται γάρ εἰσιν αἱ διαιροῦσαι τὰ γένη εἰς εἶδη· καὶ, ἐνθα εἶδη, εἰσὶ καὶ συστατικά διαφοραί· αὗται γάρ εἰσιν αἱ συνιστῶσαι τὰ εἶδη.

Τὸ ἐν τριχῶς λαμβάνεται· ἢ γένει, οἷον φαμεν ἄνθρωπον καὶ ἵππον ἐν τῷ γένει καὶ ταυτόν· ὑφ' ἐν γὰρ γένος εἰσίν, ὑπὸ τὸ ζῶον· ἢ εἶδει, ὡς Σωκράτην φαμέν καὶ Πλάτωνα ὑφ' ἐν εἶδος ὄντας, ὑπὸ τὸν ἄνθρωπον, ἐν εἶναι τῷ εἶδει καὶ ταυτόν· ἢ ἀριθμῷ, ὡς Σωκράτην φαμέν ἕνα εἶναι καθ' αὐτόν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων κεχωρισμένον.

39 Περὶ τοῦ ἐν τινι

Τὸ ἐν τινι ἐνδεκαχῶς·

α ὡς γένος ἐν εἶδει ὡς τὸ ζῶον ἐν τῷ ὀρισμῷ τοῦ ἀνθρώπου γένος ὄν τοῦ ἀνθρώπου·

β ὡς εἶδος ἐν γένει ὡς ἄνθρωπος ἐν τῇ διαίρεσει τοῦ ζώου·

γ ἐν τόπῳ ὡς ἱερεὺς ἐν τῷ ναῷ·

⁹⁶ Este vorba de cele ce sînt în același timp – din perspective diferite – și genuri, și specii (v. *supra*, cap. 10).

⁹⁷ Adică specia „om” rezultă din genul „vietate” prin diereză.

sînt cea de a exista în cele însuflețite și cuvîntătoare/raționale, precum și faptul că se schimbă anevoie, pe cînd cele împărțitoare/dieretice sînt gramatica, filosofia – întrucît și specia, și deosebiri/distincțiile speciei țin de aceeași categorie ca genul respectiv, și nimic nu oprește ca cele ce sînt alternativ neamuri/genuri și specii să aibă aceleași deosebiri/diferențe, măcar că nu pe toate – am în vedere aici deosebiri/distincțiile constitutive).

Trebuie știut că cele nouă categorii care sînt în afara ființei/substanței au fiecare – măcar că sînt întâmplătoare/accidente – deosebiri/distincții constitutive și împărțitoare/dieretice, și fiecare dintre ele este neam/gen de ordinul cel mai general și are și cele ce sînt alternativ neamuri/genuri și specii⁹⁶, și specii de ordinul cel mai specific – căci, negreșit, acolo unde este neam/gen sînt și deosebiri/diferențe împărțitoare/dieretice, fiindcă acestea sînt cele ce împart neamurile/genurile în specii; și acolo unde sînt specii sînt și deosebiri/distincții constitutive, fiindcă acestea sînt cele care constituie speciile.

„Unul” se înțelege în trei feluri: sau după neam/gen (cum spunem, de pildă, că omul și calul sînt unul și același lucru în ce privește genul, deoarece fac parte dintr-unul și același gen, și anume din cel al vietății), sau după specie (cum spunem că Socrate și Platon, întrucît fac parte dintr-una și aceeași specie, și anume cea a omului, spunem că sînt unul și același lucru după specie), sau după număr (cum spunem că Socrate este unul în sine, aparte de ceilalți oameni).

39. Despre a fi în ceva

„A fi în ceva” se înțelege în unsprezece feluri:

1. a fi ca neamul/genul în specie (așa cum „vietate” este în hotărnicirea/definiția omului, fiind neam/gen al omului);
2. a fi ca specia în neam/gen (așa cum omul este în die-reza vietății⁹⁷);
3. a fi într-un loc (ca popa în biserică);

δ ἐν χρόνῳ ὡς Νῶε ἐν τῷ καιρῷ τοῦ κατακλυσμοῦ·
ε ἐν ἀγγείῳ ὡς οἶνος ἐν κρατῆρι·

στ ὡς ὅλον ἐν μέρεσιν ὡς Σωκράτης ἐν τοῖς οἰκείοις
μέλεσι κεφαλῇ τε καὶ χερσὶ καὶ ποσὶ· τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἐν
τινὶ ἀλλ' ἐν τισιν·

ζ ὡς μέρος ἐν ὅλῳ ὡς κεφαλὴ, χεὶρ ἐν Σωκράτει·
η ὡς εἶδος ἐν ὕλῃ ὡς τὸ εἶδος τοῦ ἀνδριάντος ἐν τῷ
χαλκῷ·

θ ὡς ἐν τῷ ποιητικῷ αἰτίῳ ὡς τὰ πάντα ἐν τῷ θεῷ·
ι ὡς ἐν τῷ τελικῷ αἰτίῳ ὡς ἡ κλίνη ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων
ἀναπαύσει· διὰ τὴν ἀνάπαυσιν γὰρ τῶν ἀνθρώπων γίνεται
κλίνη·

ια ὡς ἐν ὑποκειμένῳ ὡς λευκὸν ἐν σώματι· Ἰστέον, ὅτι
μέρη ὅλου λέγονται, ὅλον δὲ μερῶν οὐδαμῶς, ἀλλ' ὅλον
ἐν μέρεσι.

40 Περί οὐσίας

Οὐσία ἐστὶ πρᾶγμα αὐθύπαρκτον μὴ δεόμενον
έτέρου πρὸς σύστασιν· καὶ πάλιν οὐσία ἐστὶ πᾶν, ὅτιπερ
αὐθυπόστατόν ἐστι καὶ μὴ ἐν ἑτέρῳ ἔχει τὸ εἶναι ἤγουν
τὸ μὴ δι' ἄλλο ὄν μηδὲ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν μηδὲ
δεόμενον ἑτέρου πρὸς σύστασιν, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ὄν, ἐν ᾧ
καὶ τὸ συμβεβηκὸς ἔχει τὴν ὑπαρξιν· τὸ γὰρ χρῶμα διὰ
τὸ σῶμα γέγονεν, ἵνα χρῶζῃ αὐτό, καὶ οὐ τὸ σῶμα διὰ
τὸ χρῶμα. Καὶ τὸ χρῶμα ἐν τῷ σώματι ὑπάρχει καὶ οὐ τὸ
σῶμα ἐν τῷ χρώματι· ὅθεν καὶ τὸ χρῶμα τοῦ σώματος
λέγεται καὶ οὐ τὸ σῶμα τοῦ χρώματος. Πολλάκις τοιγαρὺν
ἀλλασσομένου τοῦ χρώματος καὶ μεταβαλλομένου ἢ οὐσία
οὐ μεταβάλλεται ἤγουν τὸ σῶμα, ἀλλὰ μένει τὸ αὐτό.
Λέγεται δὲ οὐσία παρὰ τὸ εἶναι.

4. a fi în timp (ca Noe în vremea potopului);
 5. a fi într-un vas (ca vinul în crater⁹⁸);
 6. a fi ca întregul în părți (ca Socrate în măduarele sale – în cap, și în mâini, și în picioare) – iar aceasta nu într-un ceva, ci în [mai multe] ceva-uri;
 7. a fi ca partea în întreg (cum este capul sau mâna în Socrate);
 8. a fi ca forma în materie (ca forma statuii în aramă);
 9. a fi ca în pricina făcătoare/poietică (cum sînt toate în Dumnezeu);
 10. a fi ca în pricina finală (cum este patul în odihna omului, că pentru odihna omului se face pat);
 11. a fi ca în subiect (ca albul în trup).
- Este de știut că se spune „părți ale întregului”, dar nicidecum „întreg al părților”, ci „întreg în părți”.

40. Despre ființă/substanță

Ființa/substanța e lucru care există de sine stătător, fără să aibă nevoie de altceva pentru a se constitui; și iarăși, ființa/substanța e tot ce subzistă de sine stătător și nu în altceva își are existența, adică nu pentru altceva este și nu în altceva își are existența, nici nu are nevoie de altceva pentru a se constitui, ci în sineși este și în sine însuși își are existența, în care și întâmplătorul/accidentul își are existența (deoarece culoarea s-a făcut pentru corp, ca să-l coloreze, și nu corpul pentru culoare; și culoarea există în corp, și nu corpul în culoare – drept care se și spune „culoarea corpului”, nu „corpul culorii”). Iată pricina pentru care, de multe ori schimbându-se și prefăcându-se culoarea, ființa/substanța – corpul, adică – nu se prefăce, ci rămâne aceeași. Iar „ființă” se numește de la „a fi”.

⁹⁸ Vas mare, cu gura largă și două mânere, în care se amesteca vinul cu apa (v. DEX 2009, *sub voce*).

41 Περί φύσεως

Φύσις ἐστὶν ἀρχὴ τῆς ἐκάστου τῶν ὄντων κινήσεως τε καὶ ἡρεμίας, οἷον ἡ γῆ κινεῖται μὲν κατὰ τὸ βλαστάνειν, ἡρεμεῖ δὲ κατὰ τὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον μεταβάσιν· οὐ γὰρ κινεῖται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Ἡ οὖν ἀρχὴ καὶ ἡ αἰτία τῆς κινήσεως τε καὶ τῆς ἡρεμίας αὐτῆς, καθ' ἣν πέφυκεν οὕτω κινεῖσθαι καὶ ἡρεμεῖν οὐσιωδῶς ἡγουν φυσικῶς καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός, φύσις λέγεται παρὰ τὸ τοιῶσδε πεφυκέναι τε καὶ ὑπάρχειν. Αὕτη δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν εἰ μὴ οὐσία· ἐκ γὰρ τῆς οὐσίας ἔχει τὴν τοιαύτην δύναμιν ἡγουν τὴν κίνησιν καὶ ἡρεμίαν. Καὶ ἡ οὐσία ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς κινήσεως αὐτῆς καὶ ἡρεμίας. Λέγεται δὲ φύσις παρὰ τὸ πεφυκέναι.

42 Περί μορφῆς

Μορφή ἐστὶν ὑπὸ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν οἷονεὶ μορφωθεῖσα καὶ εἰδοποιηθεῖσα οὐσία, ἣτις σημαίνει τὸ εἰδικώτατον εἶδος· οἷον ἡ οὐσία μορφωθεῖσα καὶ εἰδοποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ σώματος τοῦ ἐμψύχου καὶ αἰσθητικοῦ καὶ ἀποτελέσασα τὸ ζῶον, πάλιν τε προσλαβοῦσα τὸ λογικόν καὶ τὸ θνητὸν ἀποτελεῖ τὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶδος. Ὅπερ εἰδικώτατον εἶδος μορφή λέγεται οἷον οὐσία μεμορφωμένη.

Οἱ οὖν ἄγιοι πατέρες ἐπὶ τοῦ εἰδικωτάτου εἶδους τάσσουνσι τὸ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ μορφῆς ὄνομα καὶ ταυτὸν λέγουσιν οὐσίαν καὶ φύσιν καὶ μορφήν τὸ εἰδικώτατον εἶδος· καὶ ὁμοούσια καὶ ὁμοφυῆ καὶ ὁμογενῆ καὶ σύμμορφα λέγουσι τὰ ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἰδικώτατον εἶδος ἄτομα. Ἐτεροούσια δὲ καὶ

⁹⁹ În lb. elină, cuvântul „fire/natură” (φύσις) este format pe același radical ca πεφυκέναι („a fi din fire, în mod natural (într-un anumit fel)”).

¹⁰⁰ V. nota anterioară.

41. Despre fire/natură

Firea/natura este obârșia mișcării și repausului fiecăruia dintre cele ce sînt (de pildă, pământul se mișcă în ce privește odrăslirea/germinarea, dar este în repaus în ce privește mutarea din loc în loc, că nu se mișcă din loc în loc). Așadar, obârșia și pricina mișcării și repausului său, potrivit căreia îi este dat să se miște ori să fie în repaus – în chip ființial/substanțial, altfel spus firesc, și nu accidental –, se numește „fire/natură”, deoarece în acest fel este ea din fire⁹⁹ și există. Iar aceasta nu este altceva decât ființa/substanța, că din ființă/substanță are asemenea putere – adică mișcare și repaus – și [nu alta decât] ființa/substanța este pricina mișcării și repausului ei. Iar „fire” se numește de la „a fi (în mod natural)”¹⁰⁰.

42. Despre formă

Forma este ființă/substanță căreia deosebiri/distincțiile ființiale/substanțiale i-au conferit, ca să zic așa, formă și specificitate, care semnifică specia de ordinul cel mai specific (de pildă, ființa/substanța căreia corpul însuflit și simțitor i-a conferit formă și specificitate și care constituie vietatea, iar când primește, de asemenea, însușirea de a fi cuvântătoare/rațională și muritoare constituie specia „om”). Această specie de ordinul cel mai specific se numește formă – ființă/substanță care a luat, cum ar fi, formă.

Ei bine, sfinții părinți aplică denumirea de „ființă/substanță”, și „fire/natură”, și „formă” speciei de ordinul cel mai specific, și spun că ființa/substanța, și firea/natura, și forma sînt același lucru – specia de ordinul cel mai specific; și spun că netăiații/indivizii subordonați acestei specii de ordinul cel mai specific sînt de o ființă/substanță, și de o fire/natură, și de un neam/gen, și de o formă, și [mai] spun că speciile de ordinul cel mai specific sînt diferite ca ființă/

έτεροφυή καὶ έτεροειδή καὶ έτερογενή καὶ έτερόμορφα τὰ ειδικάτατα είδη λέγουσιν. Οὐ δυνατόν γάρ είδος ἄλλω είδει ἡ φύσιν ἄλλη φύσει ἡ οὐσίαν ἄλλη οὐσία μὴ εἶναι έτεροούσιον καὶ έτεροφυή καὶ έτερόμορφον.

Χρή γινώσκειν, ὡς ἀδύνατόν έστιν έκ δύο οὐσιῶν ἡγουν φύσεων μίαν φύσιν σύνθετον γενέσθαι· ἀδύνατον γάρ εν τῷ αὐτῷ ἅμα τὰς ἀντιδιηρημένας συστατικῶς ὑπάρξαι διαφοράς. Ὑπόστασιν δέ μίαν σύνθετον έκ διαφόρων φύσεων δυνατόν γενέσθαι, ὡς ὁ ἄνθρωπος έκ ψυχῆς έστι συντεθειμένος καὶ σώματος· εἰ γάρ καὶ λέγεται μία φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἄλλ' οὐ μιᾶς φύσεως ὁ ἄνθρωπος λέγεται ὁ καθέκαστα. Μία μὲν γάρ φύσις τῶν ἀνθρώπων σύνθετος λέγεται, διότι ὑφ' εν είδος πᾶσαι αἱ τῶν ἀνθρώπων τελοῦσι σύνθετοι ὑποστάσεις. Μιᾶς δέ φύσεως ὁ καθέκαστα ἄνθρωπος οὐ λέγεται, διότι έκάστη τῶν ἀνθρώπων ὑπόστασις έκ δύο συνέστηκε φύσεων, έκ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, καὶ ἀσυγχύτους ταύτας εν ἑαυτῇ φυλάττει· καὶ μάρτυς ἡ έκ τοῦ θανάτου γινομένη διαίρεσις.

43 Περί ὑποστάσεως

Τὸ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα δύο σημαίνει· ποτὲ μὲν τὴν ἀπλῶς ὑπαρξιν, καθὸ σημαινόμενον ταυτόν έστιν οὐσία καὶ ὑπόστασις, ὅθεν τινὲς τῶν ἀγίων πατέρων είπον αὐτάς φύσεις ἡγουν τὰς ὑποστάσεις· ποτὲ δέ τὴν καθ' αὐτὸ καὶ ιδιουσύστατον ὑπαρξιν, καθ' ὃ σημαινόμενον τὸ ἄτομον δηλοῖ τῷ ἀριθμῷ διαφέρον ἡγουν τὸν Πέτρον, τὸν Παῦλον, τὸν τινά ἱππον. Χρή γάρ γινώσκειν, ὡς οὔτε οὐσία ἀνειδέος ὑφέστηκε καθ' ἑαυτὴν οὐδὲ διαφορὰ οὐσιώδης οὔτε είδος

¹⁰¹ Αντιδιηρημέναι διαφοραί sînt în gîndirea aristotelică deosebiriile/distincțiile mutual exclusive în virtutea cărora se face diereza oricărui gen, adică împărțirea lui în specii, în care aceste deosebiri/distincții se regăsesc distribuite conform exclusivității mutuale care le caracterizează (v. Aristotel, *Topicele* 143a36-144b1-2).

substanță, și diferite ca fire/natură, și diferite ca specie, și diferite ca neam/gen, și diferite ca formă, că nu se poate ca o specie – respectiv fire/natură, respectiv ființă/substanță – să nu fie de altă ființă/substanță, și fire/natură, și formă decât altă specie – respectiv fire/natură, respectiv ființă/substanță.

Trebuie știut că nu se poate ca din două ființe/substanțe – adică firi/naturi – să se facă o singură fire/natură compusă, căci nu se poate ca deosebirea/distincțiile împărțite opozițional¹⁰¹ să existe constitutiv în mod simultan într-unul și același lucru. Pe de altă parte, se poate să se facă un singur ipostas din firi/naturi diferite (de pildă, omul este compus din suflet și trup, că deși se vorbește de o singură fire/natură a oamenilor, dar despre omul aparte nu se spune că e de o singură fire, că se vorbește de o singură fire compusă a oamenilor întrucât toate ipostasurile compuse ale oamenilor sînt subordonate unei singure specii, dar nu se spune că omul aparte este de o singură fire/natură, deoarece fiecare ipostas omenesc este alcătuit din două firi/naturi – din suflet, adică, și din trup, și le păstrează în sineși neamestecate, precum dă mărturie separarea care se face prin moarte.

43. Despre ipostas

Denumirea de ipostas semnifică două lucruri: uneori, existența pur și simplu, înțeles în care ființa/substanța și ipostasul sînt totuna (și de aceea unii dintre sfinții Părinți au numit pe acestea – adică ipostasurile – „firi/naturi”), iar alteori existența de sine stătătoare și aparte constituită, înțeles în care [termenul de „ipostas”] arată netăiatul/individul care se deosebește prin număr (adică Petru, Pavel, cutare cal). Deoarece trebuie știut că nu subzistă de sine stătător nici ființa/substanța fără specie, nici deosebirea/distincția ființială/substanțială, nici specia, nici întâmplătorul/accidentul,

οὔτε συμβεβηκός, ἀλλὰ μόναι αἱ ὑποστάσεις ἦτοι τὰ ἄτομα καὶ ἐν αὐτοῖς αἱ τε οὐσίαι καὶ αἱ οὐσιώδεις διαφοραί, τὰ τε εἶδη καὶ τὰ συμβεβηκότα θεωροῦνται. Καὶ ἡ μὲν ἀπλῆ οὐσία ἐν πάσαις ταῖς ὑποστάσεσιν ὡσαύτως θεωρεῖται, ἐν τε ταῖς ἀψύχοις καὶ ἐμψύχοις, λογικαῖς τε καὶ ἀλόγοις, θνηταῖς τε καὶ ἀθανάτοις. Αἱ δὲ οὐσιώδεις διαφοραὶ ἄλλαι ἐν ταῖς ἀψύχοις καὶ ἐν ταῖς ἐμψύχοις ἕτεραι, ἐν ταῖς λογικαῖς ἄλλαι καὶ ἐν ταῖς ἀλόγοις ἕτεραι, ὁμοίως ἐν ταῖς θνηταῖς ἄλλαι καὶ ἐν ταῖς ἀθανάτοις ἕτεραι, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἐν ταῖς ἐκάστου εἰδικωτάτου εἶδους ὑποστάσεσιν αἱ αὐταὶ συνάπτουσαι μὲν αὐτὰς ἀλλήλαις τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, χωρίζουσαι δὲ αὐτὰς ἐκ τῶν ἑτεροειδῶν ὑποστάσεων. Ὅμοίως καὶ τὰ συμβεβηκότα ἐν αὐταῖς ἦτοι ταῖς ὑποστάσεσι θεωροῦνται χωρίζοντα ἐκάστην ὑπόστασιν ἐκ τῶν ὁμοειδῶν ὑποστάσεων. Διὸ καὶ τὸ ἄτομον κυρίως τὸ τῆς ὑποστάσεως ἐκκληρώσατο ὄνομα· ἐν αὐτῇ γὰρ ἡ οὐσία ἐνεργεῖα ὑφίσταται προσλαβοῦσα τὰ συμβεβηκότα.

44 Περί προσώπου

Πρόσωπόν ἐστιν, ὅπερ διὰ τῶν οἰκείων ἐνεργημάτων τε καὶ ιδιωμάτων ἀριδιηλον καὶ περιορισμένην τῶν ὁμοφυῶν αὐτοῦ παρέχεται ἡμῖν τὴν ἐμφάνειαν, οἷον ὁ Γαβριὴλ τῇ ἁγίᾳ θεοτόκῃ διαλεγόμενος, εἰς τῶν ἀγγέλων ὑπάρχων, μόνος ἐκεῖσε παρῶν διελέγετο, κεχωρισμένος τῶν ὁμοουσίων ἀγγέλων διὰ τῆς ἐν τῷ τόπῳ παρουσίας καὶ διαλέξεως, καὶ ὁ Παῦλος ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν δημηγορῶν, εἰς τῶν ἀνθρώπων ὢν, διὰ τῶν ιδιωμάτων καὶ ἐνεργημάτων αὐτοῦ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων διεστέλλετο.

¹⁰² Cu privire la semnificația pe care o ia aici termenul „logos”, v. cap. 32.

¹⁰³ În elină, cuvântul „ipostas” (ὑπόστασις) provine de la „a subzista” (ὑφίστημι).

¹⁰⁴ V. Luca 1, 28-37.

¹⁰⁵ V. Fapte 21, 40.

ci numai ipostasurile (adică netăiații/indivizii), și în acestea se consideră/observă ființele/substanțele, și deosebirile/distincțiile ființiale/substanțiale, și speciile, și întâmplătoarele/accidentele. Și ființa/substanța simplă se consideră/observă în toate ipostasurile deopotrivă (în cele neînsuflețite și în cele însuflețite, în cele cuvântătoare/raționale și în cele necuvântătoare/iraționale, în cele muritoare și în cele fără de moarte), pe când deosebirile/distincțiile ființiale/substanțiale sînt unele în cele neînsuflețite și altele în cele însuflețite, unele în cele cuvântătoare/raționale și altele în cele necuvântătoare/iraționale, așijderea în cele muritoare unele și în cele fără de moarte altele – și, pe scurt, în ipostasurile fiecăreia dintre speciile de ordinul cel mai specific pe de o parte le leagă între ele pe acestea prin logosul¹⁰² ființei/substanței și tot ele, pe de alta, le disting de ipostasurile de altă specie. Deopotrivă și întâmplătoarele/accidentele se consideră/observă în acestea (adică în ipostasuri), deosebind fiecare ipostas de ipostasurile de aceeași specie. De aceea și netăiatului/individului i se atribuie în sens propriu denumirea de ipostas tocmai fiindcă în ipostas subzistă¹⁰³ în mod actual ființa/substanța care a asumat întâmplătoarele/accidentele.

44. Despre față/persoană

Făță/persoană este ceea ce prin propriile acțiuni și în-sușiri ne prezintă o manifestare evidentă și delimitată de cele ce sînt de o fire/natură cu ea (de pildă, Gavriil, vorbind cu sfânta Născătoare de Dumnezeu, era unul dintre îngeri, dar numai el era acolo de față vorbind, despărțit de îngerii cei de aceeași fire cu el prin prezența și împreună-vorbirea într-un [anumit] loc¹⁰⁴; și Pavel, grăind poporului pe trepte, era unul dintre oameni, dar prin însușirile și acțiunile sale se distingea de ceilalți oameni¹⁰⁵).

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὥς οἱ ἅγιοι πατέρες ὑπόστασιν καὶ πρόσωπον καὶ άτομον τὸ αὐτὸ ἐκάλεσαν, τὸ καθ' ἑαυτὸ ἰδιοσυστάτως ἐξ οὐσίας καὶ συμβεβηκότων ὑφιστάμενον καὶ ἀριθμῷ διαφέρον καὶ τὸν τινὰ δηλοῦν οἶον Πέτρον, Παῦλον, τὸνδε τὸν ἵππον. Εἴρηται δὲ ὑπόστασις παρὰ τὸ ὑφεστάναι.

45 Περί ἐνυποστάτου

Καὶ τὸ ἐνυπόστατον δὲ ποτὲ μὲν τὴν ἀπλῶς ὑπαρξιν σημαίνει, καθ' ὃ σημαινόμενον οὐ μόνον τὴν ἀπλῶς οὐσίαν ἐνυπόστατον λέγομεν ἀλλὰ καὶ τὸ συμβεβηκός, ὅπερ κυρίως οὐκ ἐνυπόστατόν ἐστιν ἀλλ' ἑτεροῦπόστατον, ποτὲ δὲ καὶ τὴν καθ' αὐτὸ ὑπόστασιν ἡγουν τὸ ἄτομον δηλοῖ, ὅπερ κυρίως οὐκ ἐνυπόστατον ἀλλ' ὑπόστασις ἐστὶ τε καὶ λέγεται. Κυρίως δὲ ἐνυπόστατόν ἐστιν ἢ τὸ καθ' ἑαυτὸ μὲν μὴ ὑφιστάμενον ἀλλ' ἐν ταῖς ὑποστάσεσι θεωρούμενον, ὥσπερ τὸ εἶδος ἡγουν ἢ φύσις τῶν ἀνθρώπων ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει οὐ θεωρεῖται ἀλλ' ἐν Πέτρῳ καὶ Παύλῳ καὶ ταῖς λοιπαῖς τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσεσιν, ἢ τὸ σὺν ἄλλῳ διαφόρῳ κατὰ τὴν οὐσίαν εἰς ὄλου τινὸς γένεσιν συντιθέμενον καὶ μίαν ἀποτελοῦν ὑπόστασιν σύνθετον, οἶον ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς ἐστὶ καὶ σώματος συντεθειμένος· οὔτε ἡ ψυχὴ μόνη λέγεται ὑπόστασις οὔτε τὸ σῶμα ἀλλ' ἐνυπόστατα, τὸ δὲ ἐξ ἀμφοτέρων ἀποτελούμενον ὑπόστασις ἀμφοτέρων. Ὑπόστασις γὰρ κυρίως τὸ καθ' ἑαυτὸ ἰδιοσυστάτως ὑφιστάμενόν ἐστὶ τε καὶ λέγεται.

Λέγεται πάλιν ἐνυπόστατον ἢ ὑφ' ἑτέρας ὑποστάσεως προσληφθεῖσα φύσις καὶ ἐν αὐτῇ ἐσχηκυῖα τὴν ὑπαρξιν. Ὅθεν καὶ ἡ σὰρξ τοῦ κυρίου μὴ ὑποστάσα καθ' ἑαυτὴν μηδὲ πρὸς καιροῦ ῥοπήν οὐχ ὑπόστασις ἀλλὰ μᾶλλον ἐνυπόστατόν ἐστιν· ἐν γὰρ τῇ ὑποστάσει τοῦ θεοῦ λόγου ὑπέστη προσληφθεῖσα ὑπ' αὐτῆς καὶ ταύτην καὶ ἔσχε καὶ ἔχει ὑπόστασιν.

¹⁰⁶ V. *supra*, nota 103.

Trebuie știut că sfinții Părinți au numit „ipostas”, și „față/persoană”, și „netăiat/individ” același lucru, [și anume] ceea ce subzistă din ființă/substanță și întâmplătoare/accidente în mod de sine stătător și aparte, și se deosebește prin număr, și arată pe cineva (de pildă, Petru, Pavel, calul acesta). Iar „ipostas” se numește de la „a subzista”¹⁰⁶.

45. Despre enipostatic

Și enipostaticul semnifică uneori simpla existență (înțeles potrivit căruia numim „enipostatic(ă)” nu numai simpla ființă/substanță, ci și întâmplătorul/accidentul, care propriu-zis nu-i enipostatic, ci eteroipostatic), iar alteori și ipostasul de sine stătător (adică netăiatul/individul), care propriu-zis nu-i enipostatic, ci ipostas și este, și se numește. Iar propriu-zis, enipostatic este ori ceea ce nu subzistă de sine stătător, ci se consideră/observă în ipostasuri (de pildă, specia – adică firea/natura oamenilor – nu se consideră/observă teoretic, ci în Petru, și în Pavel, și în celelalte ipostasuri omenești), ori ceea ce se combină, spre a da naștere unui întreg, cu altceva diferit prin ființă/substanță, împreună cu care constituie un singur ipostas compus (de pildă, omul este alcătuit din suflet și trup: nici sufletul singur nu se numește „ipostas”, nici trupul, ci [amândouă] sînt enipostatice, iar ceea ce rezultă din ele e ipostas al amândorura, fiindcă ipostas și este, și se numește, propriu-zis, ceea ce subzistă de sine stătător și aparte).

Se mai numește „enipostatică” și firea/natura care e asumată de alt ipostas și în acesta își are existența (drept care și trupul Domnului, care n-a subzistat de sine stătător, nu este ipostas nici măcar o clipă, ci enipostatic este, fiindcă [nu altcum decît] în Ipostasul lui Dumnezeu Cuvîntul a primit subzistență, fiind asumat de El, și pe Acest Ipostas și L-a avut, și Îl are).

46 Περί ἀνυπόστατου

Καὶ τὸ ἀνυπόστατον δὲ δισσωῶς λέγεται· ποτὲ μὲν γὰρ τὸ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄν σημαίνει ἡγουν τὸ ἀνύπαρκτον, ποτὲ δὲ τὸ μὴ ἐν ἑαυτῷ ἔχον τὸ εἶναι ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν ἡγουν τὸ συμβεβηκός.

47 Διαίρεσις τοῦ ὄντος καὶ τῆς οὐσίας

Τὸ ὄν διαιεῖται εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός, οὐχ ὡς γένος εἰς εἶδη ἀλλ' ὡς ὁμώνυμος φωνὴ ἢ ὡς τὰ ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς ἓν.

Ἡ οὐσία γενικώτατον γένος ἐστίν· αὕτη διαιεῖται
α Τὸ σῶμα εἶδος τῆς οὐσίας καὶ γένους τοῦ ἐμψύχου,
β τὸ ἐμψυχον εἶδος τοῦ σώματος καὶ γένους τοῦ αἰσθητικοῦ,

γ τὸ αἰσθητικὸν ζῶον εἶδος τοῦ ἐμψύχου καὶ γένους τοῦ λογικοῦ,

δ τὸ λογικὸν εἶδος τοῦ ζώου καὶ γένους τοῦ θνητοῦ,
ε τὸ θνητὸν εἶδος τοῦ λογικοῦ καὶ γένους τοῦ ἀνθρώπου,
ὁ ἀνθρώπος εἰδικώτατον εἶδος· εἶδος γάρ ἐστι τοῦ θνητοῦ καὶ εἶδος Πέτρου καὶ Παύλου, ὅπερ ἐστὶ φύσις καὶ μορφή καὶ οὐσία κατὰ τοὺς ἀγίους πατέρας.

48 Περί τοῦ τί ὑπάρχει ἴδιον τῆς οὐσίας

Τί μὲν οὖν ἐστὶν οὐσία καὶ φύσις καὶ μορφή, εἴρηται καὶ τί ὑπόστασις καὶ ἄτομον καὶ πρόσωπον ἐνυπόστατόν τε καὶ

¹⁰⁷ V. *supra*, nota 45.

46. Despre anipostatic

Și „anipostatic” are două înțelesuri, că uneori înseamnă ceea ce nu este nicidecum (adică ceea ce nu există), iar alteori ceea ce nu are ființarea în sine însuși, ci în altceva își are existența (adică întâmplătorul/accidentul).

47. Diereza a ceea ce este și a ființei/substanței

Ceea ce este se împarte în ființă/substanță și accident – nu ca neamul/genul în specii, ci ca sunet¹⁰⁷ omonimic/echivoc sau ca cele [derivate] de la un lucru și [relative] la un lucru.

Ființa/substanța este neam/gen de ordinul cel mai general; ea se împarte astfel:

1. trupul – specie a ființei/substanței și neam/gen al însuflețitului;

2. însuflețitul – specie a trupului și neam/gen al simțitorului;

3. vietatea simțitoare – specie a însuflețitului și neam/gen al cuvântătorului/raționalului;

4. cuvântătorul/raționalul – specie a vietății și neam/gen al muritorului;

5. muritorul – specie a cuvântătorului/raționalului și neam/gen al omului,

iar omul e una dintre speciile de ordinul cel mai specific, fiindcă este specie a muritorului și specie a lui Petru și a lui Pavel, ceea ce potrivit sfinților Părinți este fire/natură, și formă, și ființă/substanță.

48. Despre ceea ce este proprietate a ființei/substanței

Ei bine, am spus ce este ființa/substanța, și firea/natura, și forma, și ce este ipostasul, și netăiatul/individul, și fața/persoana, enipostaticul și anipostaticul, și care este

ἀνυπόστατον καὶ τίς ἡ διαφορὰ οὐσίας καὶ συμβεβηκότων, καὶ ὡς κυριώτερα ἐστὶν ἡ οὐσία τῶν συμβεβηκότων ὡς ἐν αὐτῇ ἐχόντων τῶν συμβεβηκότων τὴν ὑπαρξιν. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τῆς διαιρέσεως αὐτῆς καὶ τί διαφέρει οὐσία τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν, ὅτι δι' αὐτῶν ἡ οὐσία εἰδοποιουμένη τοῖον εἶδος ἀποτελεῖ καὶ τοιάδε γίνεται. Εἴρηται δὲ καὶ τί φύσις καὶ τί μορφή καὶ ὑπόστασις καὶ πρόσωπον καὶ ἄτομον, πῶς τε οἱ ἔξω περὶ τούτων ἐδόξασαν, καὶ πῶς οἱ ἅγιοι πατέρες, οἱ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ὄντως φιλοσοφίας μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, ὠρθοτόμησαν.

Φέρε δὲ νῦν τὰ ἴδια τῆς οὐσίας εἰπώμεν. Ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ μὴ ἐν ὑποκειμένῳ εἶναι· αὕτη γὰρ μᾶλλον ὑπόκειται τῷ συμβεβηκότι εἰς τὸ εἶναι καὶ οὐχὶ αὕτη ἐν ἑτέρῳ ἔχει τὴν ὑπαρξιν. Τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν ἐστὶ· τὸ γὰρ ἐν ὑποκειμένῳ οὔτε παρὸν σφίζει οὔτε ἀπὸν φθείρει· διὸ οὐδὲ ἐν τῷ ὀρισμῷ λαμβάνεται, καὶ συμβεβηκὸς γὰρ πάντως ἐστίν. Αἱ δὲ οὐσιώδεις διαφοραὶ οὐκ εἰσι συμβεβηκότα καὶ παρόντα σφίζουσι καὶ ἀπόντα φθεῖρουσι· διὸ καὶ ἐν τῷ ὀρισμῷ λαμβάνονται. Ἴδιον δὲ καὶ τὸ συνωνύμως κατηγορεῖσθαι ἡγουν μεταδιδόναι καὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ὀρισμοῦ· καὶ τὸ μὴ ἔχειν τι ἐναντίον, τῷ γὰρ λίθῳ ἡγουν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τοῦ λίθου οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον· καὶ τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· τοῦτο δὲ καὶ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν ἐστὶν ἴδιον, οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος μᾶλλον τοῦ ἵππου οὐσία ἢ ζῶον οὐδὲ ὁ ἵππος μᾶλλον τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τὸ τῶν ἐναντίων

¹⁰⁸ În această privință, Maxim Mărturisitorul consideră că așa zic elinii, deoarece aceștia cred că materia este, ca ființă/substanță, coeternă cu Dumnezeu; dar *stricto sensu* „numai ființa/substanța lui Dumnezeu n-are nimic [care să-i fie] contrar, întrucât este veșnică și nemărginită și dăruiește celorlalte [ființe/substanțe] veșnicia, pe când ființei/substanței celor ce sînt le e contrară neființa”, dar întrucât „fără de părere de rău sînt darurile lui Dumnezeu (Romani 11, 29), [ființa/substanța celor ce sînt] e totdeauna și va fi, păstrată prin atotțiitoarea putere [dumnezeiască]” (*Capetele despre dragoste*, cap 28).

deosebirea între ființă/substanță și întâmplătoare/accidente, și că ființa/substanța este mai de seamă decât întâmplătoarele/accidentele, fiindcă întâmplătoarele/accidentele în ea își au existența. Am vorbit și despre diereza acestuia și despre diferența dintre ființă/substanță și deosebirile/distincțiile ființiale/substanțiale, arătând că prin acestea din urmă ființa/substanța specificată constituie o anume specie și devine de un anumit fel. Am mai spus și ce este firea/natura, și ce este forma, și ipostasul, și fața/persoana, și netăiatul/individul – și cum au gândit despre acestea cei din afară, și cum drept au învățat sfinții Părinți, ucenicii și învățătorii adevăratei filosofii.

Haide acum să spunem și care sînt proprietățile ființei/substanței. Proprietate a ființei/substanței este a nu ființa într-un subiect/substrat, fiindcă nu ea își are existența în altceva, ci ea este subiect/substrat al existenței întâmplătorului/accidentului. Lucrul acesta este proprietate și a deosebirilor/distincțiilor ființiale/substanțiale, fiindcă ceea ce este în subiect/substrat nici nu conservă prin prezența sa, nici nu distruge prin absența sa. De aceea nici nu se cuprinde în hotărnicire/definiție, pentru că este, negreșit, întâmplător/accident; pe când deosebirile/distincțiile ființiale/substanțiale nu sînt întâmplătoare/accidente, și prezența lor conservă, iar absența lor distruge – de aceea și sînt cuprinse în hotărnicire/definiție. Proprietate a ființei/substanței este și faptul că ea se predică sinonimic/univoc, adică împărtășește atât denumirea, cât și hotărnicirea/definiția sa. Altă proprietate este cea de a nu avea nimic contrar (fiindcă nu există nimic care să fie contrar pietrei, adică ființei/substanței pietrei)¹⁰⁸. Alta este aceea că nu i se aplică noțiunile „mai mult” și „mai puțin” – iar lucrul acesta este propriu și deosebirilor/distincțiilor ființiale/substanțiale, că omul nu este ființă/substanță sau vietate în mai mică măsură decât calul, nici calul decât omul. Alta este aceea că acceptă în mod succesiv însușiri contrare, dar nu în sine, ci în virtutea

εἶναι δεκτικὸν ἀνὰ μέρος καὶ οὐ κατ' αὐτὸν ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτῆς μεταβολήν. Ἐναντίων δὲ λέγω συμβεβηκότων ἐπουσιωδῶν· τὸ γὰρ λογικὸν οὐκ ἐπιδέχεται τὸ ἄλογον, τὸ δὲ σῶμα θερμαίνεται καὶ μεταβαλλόμενον ψύχεται, καὶ ἡ ψυχὴ ποτὲ μὲν δέχεται ἀρετὴν ποτὲ δὲ κακίαν.

49 Ἔτι περὶ ὁμογενῶν καὶ ὁμοειδῶν
έτερογενῶν τε καὶ έτεροειδῶν
καὶ ὁμοῦποστάτων καὶ ἀριθμῶ διαφερόντων

Ὅμογενῇ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τάσσονται, οἷον ὅσα εἰσιν ὑπὸ τὴν οὐσίαν, ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐννέα κατηγοριῶν· δεῖ γὰρ γινώσκειν, ὥς δέκα εἰσιν αἱ πᾶσαι κατηγορίαι ἥτοι τὰ γενικώτατα γένη, ὅφ' ἂς ἀναφέρεται πᾶσα φωνὴ ἀπλῶς λεγομένη. Εἰσὶ δὲ αὗται·

α οὐσία οἷον λίθος·

β ποσὸν οἷον δύο, τρία·

γ πρὸς τι οἷον πατήρ, υἱός·

δ ποιὸν οἷον λευκόν, μέλαν·

ε ποῦ οἷον ἐν Δαμασκῷ, τοῦτο δὲ τόπου ἐστὶ δηλωτικόν·

στ ποτέ, χθές, αὔριον· τοῦτο δὲ χρόνου ἐστὶ δηλωτικόν·

ζ ἔχειν οἷον ἱμάτιον φορεῖν·

η κεῖσθαι οἷον ἵστασθαι, καθέζεσθαι·

θ ποιεῖν οἷον καίειν·

ι πάσχειν οἷον καίεσθαι.

Ἐτερογενῇ δὲ εἰσιν, ὅσα ὑπ' ἄλλην καὶ ἄλλην κατηγορίαν εἰσὶ· καὶ ὁμογενῇ μὲν οἷον ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἵππος, ὑπὸ τὴν οὐσίαν γὰρ εἰσιν ἀμφοτέρω, ἐτερογενῇ δὲ ὡς ἄνθρωπος καὶ ἐπιστήμη· ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἐστίν, ἡ δὲ ἐπιστήμη ὑπὸ τὴν ποιότητα. Ὅμοειδῇ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὸ αὐτὸ

schimbărilor pe care le suferă (când spun „contrare” am în vedere întâmplătoarele/accidentele cele epiființiale/episubstanțiale, fiindcă ceea ce este cuvântător/rațional nu admite necuvântarea/iraționalitatea, pe când corpul se încălzește și apoi, suferind schimbare, se răcește, iar sufletul câteodată primește virtutea, iar câteodată răutatea).

49. Iarăși despre cele de același neam/gen
și cele de aceeași specie, precum și despre cele
de neamuri/genuri diferite și cele de specii diferite,
despre cele de același ipostas
și despre cele ce se deosebesc prin număr

De același neam/gen sînt cele subordonate aceleiași categorii – de pildă, cele ce sînt subordonate ființei/substanței; la fel și în privința celorlalte nouă categorii, deoarece trebuie știut că zece sînt toate categoriile, adică genurile de ordinul cel mai general, în care se încadrează orice sunet folosit la modul general. Acestea sînt:

1. ființa/substanța (cum ar fi „piatră”);
2. cantitatea (cum ar fi „doi”, „trei”);
3. relația (cum ar fi „tată”, „fiu”);
4. calitatea (cum ar fi „alb”, „negru”);
5. undele (cum ar fi „în Damasc” – acesta arată locul);
6. cândul („ieri”, „azi” – acesta arată timpul);
7. a avea/habitusul (cum ar fi „a purta haină”);
8. poziția (cum ar fi „a sta în picioare”, „a fi așezat”);
9. făptuirea/activitatea (cum ar fi „a arde”);
10. suferirea/afectul (cum ar fi „a fi ars”).

De neamuri/genuri diferite sînt cele care sînt subordonate unor categorii diferite (de pildă, omul și calul sînt de același neam/gen, fiindcă amîndouă sînt subordonate ființei/substanței, pe când omul și știința sînt de neamuri/genuri diferite, fiindcă omul este subordonat ființei/substanței, pe când știința

εἶδος τάσσονται καὶ κοινωνοῦσι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας οἷον Πέτρος, Παῦλος· ἀμφότεροι γὰρ ὑφ' ἐν εἰδός εἰσι, τὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐτεροειδῆ δέ εἰσιν, ὅσα τῷ εἶδει διαφέρουσιν ἡγουν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας οἷον ἄνθρωπος καὶ ἵππος. Οἱ δὲ ἅγιοι πατέρες ὁμογενῇ καὶ ὁμοειδῇ ταῦτόν λέγουσι τὰ ὁμοούσια ἡγουν τὰς ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος ὑποστάσεις.

Ὅμοιόποστατά εἰσιν, ὅτε δύο φύσεις ἐν μιᾷ ὑποστάσει ἐνωθῶσι καὶ μίαν σχῶσιν ὑπόστασιν σύνθετον καὶ ἐν πρόσωπον ὡς ψυχὴ καὶ σῶμα.

Ἐτεροῦπόστατα δὲ καὶ ἀριθμῷ διαφέροντα, ὅσα τῇ συμπλοκῇ τῶν συμβεβηκότων τὴν ιδιότητα τῆς οἰκείας ὑποστάσεως ἀφωρίσαντο ἡγουν ὅσα τοῖς συμβεβηκόσι διαφέρουσιν ἀλλήλων καὶ τὴν ἀνὰ μέρος καὶ καθ' ἑαυτὸ ἔχουσιν ὑπαρξιν οἷον τὰ ἄτομα Πέτρος καὶ Παῦλος· ἄλλος γὰρ ἐστὶν οὗτος καὶ ἄλλος ἐκεῖνος.

50 Περὶ ποσοῦ καὶ ποσότητος

Ποσότης ἐστὶ σωρεία μονάδων· τὴν μὲν γὰρ μονάδα οὐ φασὶ ποσότητα ἀλλ' ἀρχὴν ποσότητος. Μονάδος οὖν καὶ μονάδος συνερχομένων γίνονται δύο, ὥστε οὐ διαίρεσις ἐστὶν ἢ ποσότης ἀλλὰ σωρεία καὶ συνάφεια μονάδων· τό μὲν γὰρ τὰ δύο διελεῖν εἰς ἓν καὶ ἓν ἀνὰ μέρος, τοῦτο διαίρεσις ἐστὶ, τὸ δὲ τὸ ἓν καὶ ἓν δύο εἶπεῖν, τοῦτο μᾶλλον συνάφειά ἐστὶν.

Ἰστέον δέ, ὅτι ποσότης μὲν ἐστὶν αὐτὸ τὸ μέτρον καὶ ὁ ἀριθμὸς ὁ μετρῶν καὶ ἀριθμῶν, ποσὰ δὲ τὰ τῷ ἀριθμῷ καὶ τῷ μέτρῳ ὑποκείμενα ἡγουν τὰ μετρούμενα καὶ ἀριθμούμενα. Τῶν δὲ ποσῶν τὰ μὲν εἰσι διωρισμένα, τὰ δὲ συνεχῇ. Συνεχές μὲν οὖν ἐστὶν, ὅτε ἓν ἐστὶ τὸ μετρούμενον, ὥσπερ ἐν ξύλον εὐρίσκεται δίπηχυ, τρίπηχυ, ἢ λίθος ἢ τι τῶν τοιούτων, καὶ ἓν ὑπάρχον μετρεῖται καὶ λέγεται συνεχές.

– calității). De aceeași specie sînt cele ce se subordonează aceleiași specii și au în comun logosul ființei/substanței (de pildă, Petru și Pavel, că amîndoi sînt subordonați uneia și aceleiași specii, și anume speciei „om”), iar de specii diferite sînt cele ce se deosebesc prin specie, adică prin logosul ființei/substanței (de pildă, omul și calul). Iar sfinții Părinți numesc „de același neam/gen” și „de aceeași specie” unul și același lucru, și anume cele de aceeași ființă/substanță, adică ipostasurile subordonate aceleiași specii.

Lucruri de același ipostas avem atunci cînd două firi/naturi se unesc într-un singur ipostas și au un singur ipostas compus și o singură față/persoană (de pildă, sufletul și trupul).

De ipostas diferit și diferite prin număr sînt cele al căror ipostas se distinge prin combinația întîmplătoarelor/accidentelor, adică cele ce se deosebesc una de alta prin întîmplătoare/accidente și au existență particulară și de sine stătătoare (de pildă, netăiații/indivizii Petru și Pavel, fiindcă altul este Petru, și altul este Pavel).

50. Despre cuantificat și cantitate

Cantitatea este sumă de unități, căci unitatea nu e numită „cantitate”, ci „obârșie a cantității”. Așadar, unitate cu unitate, adunându-se, fac doi – prin urmare, cantitatea nu este împărțire, ci sumă și adunare a unităților, fiindcă a divide pe doi în unu și unu separat, aceasta este împărțire, iar a spune că unu și cu unu fac doi, aceasta este adunare.

Trebuie știut: cantitatea este măsura însăși și numărul cel ce măsoară și numără, iar cuantificatele reprezintă cele ce sînt subiect numărului și măsurii, adică cele ce se măsoară și se numără. Dintre cuantificate, unele sînt discontinue, altele sînt continue. De continuu vorbim atunci cînd unul este lucrul ce se măsoară (de pildă, avem un lemn de doi coți, de trei coți, sau o piatră, sau altceva de acest fel), și unul fiind se măsoară, și e numit „continuu”, pe cînd

Διωρισμένα δέ εἰσι τὰ ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένα ὡς ἐπὶ δέκα λίθων ἢ δέκα φοινίκων· ταῦτα γὰρ κεχωρισμένα εἰσὶν ἀπ' ἀλλήλων. Ταῦτα οὖν ἀριθμεῖσθαι λέγονται, εἰ μὴ διὰ σμικρότητα καὶ πλῆθος μετρηθῶσι μοδίῳ ἢ τινὶ τῶν τοιούτων ὥσπερ σῖτος ἢ τι τοιούτον.

Ὅρίζονται δὲ τὰ μὲν συνεχῇ, ὧν τὰ μόρια πρὸς τινα κοινὸν ὅρον συνάπτουσιν· ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ ξύλου τοῦ διπήχεος ἡγουν δύο πήχεις ἔχοντος τὸ τέλος τοῦ ἐνὸς πήχεος καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἄλλου πήχεος μία ἐστὶ, κεκολλημένοι γὰρ εἰσι καὶ συνημμένοι καὶ οὐκ εἰσιν ἀπ' ἀλλήλων διηρημένοι· τὰ δὲ διωρισμένα, ὧν τὰ μόρια πρὸς τινα κοινὸν ὅρον οὐ συνάπτουσιν ὡς ἐπὶ δέκα λίθων. Ἐὰν γὰρ ἀριθμῆσης πέντε καὶ πέντε, οὐκ ἔχουσι κοινὸν ὅρον τὸν συνάπτοντα αὐτούς· εἰ γὰρ δώσεις τι μεταξὺ τῶν πέντε καὶ τῶν πέντε, γίνονται ἑνδεκα καὶ οὐ δέκα· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα δηλοῖ τοῦ συνεχοῦς καὶ τοῦ διωρισμένου.

Ὑπὸ μὲν οὖν τὸ διωρισμένον ποσὸν ἀνάγεται ὁ ἀριθμὸς καὶ ὁ λόγος. Ἀριθμὸν δὲ λέγομεν ἐνταῦθα τὰ ἀριθμούμενα· τὰ γὰρ ἀριθμούμενα πάντα διωρισμένα εἰσὶν, ὡς δέδεικται. Καὶ ὁ λόγος δὲ διωρισμένος ἐστίν· ὁ γὰρ λόγος ἀριθμούμενος ταῖς λέξεσιν οὐκ ἔχει κοινὸν ὅρον τὸν συνάπτοντα τὰ μόρια αὐτοῦ. Ἐὰν γὰρ ἔχη δέκα λέξεις ὁ λόγος καὶ διέλης αὐτὰς εἰς πέντε καὶ πέντε, οὐκ ἔχουσι κοινὸν ὅρον τὸν συνάπτοντα αὐτάς· ἐὰν γὰρ παρεντεθῇ τι ἐν τῷ μέσῳ, γίνονται ἑνδεκα καὶ οὐ δέκα. Ὅμοίως καὶ ἡ λέξις ἀριθμουμένη συλλαβαῖς οὐκ ἔχει κοινὸν ὅρον τὸν συνάπτοντα τὰς συλλαβάς, οἷον Σωκράτης· μεταξὺ τῆς Σω συλλαβῆς καὶ τῆς κρᾱ οὐκ ἔστι κοινὸς ὅρος συνάπτων αὐτάς.

Συνεχῇ δὲ ποσὰ πέντε· σῶμα, ἐπιφάνεια, γραμμὴ, τόπος, χρόνος. Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ στιγμή ἀποσός ἐστίν· οὐ γὰρ μετρεῖται οὐδὲ ἀριθμεῖται, ἐπεὶ οὐκ ἔχει οὐδεμίαν διάστασιν. Ἡ δὲ γραμμὴ ἔχει μίαν διάστασιν, ἔστι γὰρ μῆκος ἀπλατέες οἷον· αὕτη οὖν ὑπὸ τὸ συνεχές ποσὸν ἀνάγεται.

discontinue sînt cele separate una de alta, cum ar fi zece pietre sau zece finici, fiindcă acestea sînt separate una de alta. Așadar, despre acestea se spune că se numără (asta dacă nu se măsoară, din pricina micimii și mulțimii lor, cu banița sau cu altceva de felul acesta, așa cum se întâmplă cu grâul sau cu altceva de felul acesta).

Drept continue sînt definite cele ale căror părți se îmbină la o limită comună, deoarece unul fiind lemnul cel de doi coți (adică cel ce are doi coți lungime), capătul unui cot și începutul celui alt una sînt, deoarece coții sînt îmbinați și uniți, și nu sînt despărțiți unul de altul; drept discontinue sînt definite cele ale căror părți nu se unesc la o limită comună, cum ar fi zece pietre – că dacă numeri cinci și cinci, [vezi că] nu au limită comună care să le unească, întrucât dacă pui ceva între [cele] cinci și [celelalte] cinci se vor face unsprezece în loc de zece. Înseși denumirile „continuu” și „discontinuu” arată acest lucru.

Dintre cuantificatele discontinue fac parte numărul și zicerea. „Număr” numim aici cele care se numără, fiindcă toate câte se numără sînt discontinue, precum am arătat. Și zicerea este discontinuă, deoarece zicerea, numărându-se prin cuvinte, nu are limită comună care să unească părțile ei – că dacă are zece cuvinte zicerea și le împărțim în cinci și cinci, n-au limită comună care să le unească, întrucât dacă punem ceva între ele devin unsprezece în loc de zece. De asemenea, și cuvântul, numărându-se prin silabe, nu are limită comună care să unească silabele (de pildă, „Socrate”: între silaba „So” și silaba „cra” nu există limită comună care să le unească).

Cuantificatele continue sînt cinci: corpul, suprafața, linia, locul, timpul; și trebuie știut că punctul nu are cantitate, fiindcă nu se măsoară, nici nu se numără, întrucât n-are nici o dimensiune. Linia are o singură dimensiune, întrucât este lungime fără lățime – așadar, face parte dintre cuantificatele

Μία γὰρ οὐσα μετρεῖται καὶ τὰ μόρια αὐτῆς ἔχουσι κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτὰ τὴν μεταξὺ στιγμήν. Ἐπιφάνεια δέ ἐστι τὸ ἔξω μέρος τοῦ σώματος, παρὰ τὸ φαίνεσθαι. Ἐχει δὲ δύο διαστάσεις, μῆκος καὶ πλάτος. Καὶ αὕτη δὲ μία οὐσα μετρεῖται, καὶ τὰ μόρια αὐτῆς ἔχουσι κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτὰ τὴν μεταξὺ γραμμὴν. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν ὁμαλὴ καὶ ἴση ἐπιφάνεια ἐπίπεδος λέγεται, ἡ δὲ ἀνώμαλος καὶ σκολιὰ ἀπλῶς ἐπιφάνεια. Τὸ δὲ σῶμα ἔχει τρεῖς διαστάσεις· μῆκος, πλάτος, βάθος ἡγουν πάχος· καὶ ἐν ὑπάρχον μετρεῖται, καὶ τὰ μόρια αὐτοῦ ἔχουσι κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτὰ τὴν ἐπιφάνειαν. Καὶ ὁ τόπος δὲ ἐπιφάνειά ἐστι τοῦ ἀέρος· ὁ γὰρ τόπος σου ἐπιφάνεια ἡγουν τὸ τέλος τοῦ περιέχοντός σε ἀέρος ἐστὶ καὶ ὡς ἐπιφάνεια ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγεται. Καὶ ὁ χρόνος δὲ μετρεῖται εἰς τὸν παρεληλυθότα καὶ εἰς τὸν μέλλοντα, καὶ ἔχουσι τὰ μόρια αὐτοῦ κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτὰ τὸ νῦν· τὸ δὲ νῦν ἀποσόν ἐστιν. Ἴδου οὖν τρία εἰσὶν ἄποσα· ἡ μονὰς καὶ ἡ στιγμή καὶ τὸ νῦν. Καὶ κυρίως μὲν ταῦτα τὰ ἑπτὰ λέγονται ποσά· ἀριθμός, λόγος, χρόνος, τόπος, γραμμὴ, ἐπιφάνεια, σῶμα. Κατὰ συμβεβηκός δὲ λέγομεν ποσὰ καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς θεωρούμενα, πρᾶξιν, κίνησιν, χρῶμα καὶ τὰ τοιαῦτα· οἶον, εἰ ἐν πολλῷ χρόνῳ γένηται ἡ πρᾶξις καὶ ἡ κίνησις, φαιμέν πολλὴν πρᾶξιν καὶ πολλὴν κίνησιν, εἰ δὲ ἐν ὀλίγῳ, ὀλίγην. Ὅμοίως καί, εἰ ἐν πολλῷ σώματι λευκότης εἴη, φαιμέν πολὺ λευκόν, εἰ δὲ ἐν ὀλίγῳ, ὀλίγον.

Ἔτι τοῦ ποσοῦ τὸ μὲν ἐστὶν ὠρισμένον, τὸ δὲ ἀόριστον. Ὁρισμένον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ δυνάμενον μετρεῖσθαι ἢ ἀριθμεῖσθαι, τὸ δὲ ἀόριστον τὸ ὑπεροχῇ τινι ὑπερβάλλον πᾶν μέτρον καὶ πάντα ἀριθμόν· καὶ λέγεται μέγα καὶ πολὺ ἀορίστως, ὡς λέγομεν· Πολλὴ ἡ εὐσπλαγχνία τοῦ θεοῦ, μέγα τὸ μυστήριον τῆς τοῦ θεοῦ λόγου οἰκονομίας.

¹⁰⁹ Adică locul unde, din această perspectivă, se sfârșește aerul și începi tu.

continue, deoarece una fiind se măsoară, și părțile ei au limită comună ce le unește, care e punctul dintre ele. Suprafața este partea exterioară a corpului, al cărei nume vine de la „a se înfățișa”, și are două dimensiuni: lungime și lățime. Și aceasta una fiind se măsoară, și părțile ei au limită comună ce le unește, care e linia dintre ele. Trebuie știut că suprafața regulată și egală se cheamă „plan”, pe când cea neregulată și strâmbă se cheamă suprafață și atât. Corpul are trei dimensiuni: lungime, lățime, adâncime (adică grosime); și unul fiind se măsoară, și părțile lui au limită comună ce le unește, care este suprafața. Și locul este suprafață a aerului, întrucât locul tău este suprafață, adică sfârșitul¹⁰⁹ aerului ce te cuprinde și, în calitate de suprafață, face parte dintre cuantificatele continue. Și timpul se măsoară, [împărțindu-se] în trecut și viitor, și părțile lui au „acum”-ul drept limită comună ce le unește – iar „acum”-ul nu are cantitate. Iată, deci, trei lucruri sînt lipsite de cantitate: unitatea, și punctul, și „acum”-ul. Și în înțelesul propriu următoarele șapte lucruri se numesc „cuantificate”: numărul, zicerea, timpul, locul/spațiul, linia, suprafața, corpul, iar „cuantificate după întâmplător/accident” le numim și pe cele ce se consideră/observă în ele: făptuirea, mișcarea, culoarea și celelalte de acest fel (de pildă, dacă făptuirea și mișcarea au loc mult timp, vorbim de multă făptuire și multă mișcare, iar dacă au loc scurt timp, vorbim de puțină [făptuire, respectiv mișcare]). De asemenea, dacă este albeață într-un corp mare, spunem „multă albeață”, iar dacă este într-unul mic, spunem „puțină”.

Pe deasupra, cuantificatul poate fi mărginit sau nemărginit. Mărginit este cel ce poate fi măsurat sau numărat, pe când cel nemărginit este cel printr-o anumită covârșire/superioritate întrece orice măsură și orice număr – și vorbim de „mare” și „mult” în înțelesul „nemărginit”, ca atunci când zicem: „multă este milosârdia lui Dumnezeu”, „mare este taina economiei lui Dumnezeu Cuvântul”.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης τὸ μέγα καὶ μικρὸν πολὺ τε καὶ ὀλίγον καὶ τὸ μεῖζον καὶ τὸ μικρότερον καὶ ὀλιγώτερον καὶ πλείω καὶ διπλάσιον καὶ ἥμισυ καὶ τὰ τοιαῦτα ὑπὸ τὰ πρὸς τι τίθησι. Λέγομεν οὖν, ὅτι δυνατόν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον σκοπὸν ὑπὸ ἄλλην καὶ ἄλλην κατηγορίαν ἀνάγεσθαι. Ὡς μὲν γὰρ ἀριθμὸν καὶ μέτρον δηλοῦντα τὰ προειρημένα ὑπὸ τὸ ποσὸν ἀνάγονται, ὥς δὲ σχέσιν ἔχοντα πρὸς ἄλληλα καὶ ὥς πρὸς ἄλληλα λεγόμενα ὑπὸ τὰ πρὸς τι· τὸ γὰρ μέγα πρὸς τὸ μικρὸν λέγεται μέγα καὶ τὸ διπλάσιον πρὸς τὸ ἥμισυ, ὁμοίως καὶ τὰ λοιπὰ. Τὸ δὲ σῶμα, καθὸ μὲν φυσικὸν ἐστίν, ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἀνάγεται, καθὸ δὲ μαθηματικὸν ἡγουν μετρούμενον, ὑπὸ τὸ ποσόν. Ἐτι τοῦ ποσοῦ τὸ μὲν μέγεθος, τὸ δὲ πλῆθος. Τὸ μὲν οὖν μέγεθος μετρεῖται, τὸ δὲ πλῆθος ἀριθμεῖται. Ἀκολουθεῖ δὲ τὸ πηλίκον τῷ μεγέθει, τὸ δὲ ποσὸν τῷ πλήθει.

Ἰδια δὲ εἰσι τοῦ ποσοῦ τρία, ἅτινα λέγονται παρακολουθήματα· πρῶτον τὸ μὴ ἔχειν τι ἐναντίον καθ' αὐτό· τὸ γὰρ σῶμα αὐτὸ καθ' αὐτὸ οὐκ ἔχει τι ἐναντίον, καθὸ δὲ ἐστὶ τυχὸν λευκόν, ἔχει τι ἐναντίον, τὸ μέλαν. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τῷ δύο ἀριθμῷ οὐκ ἐστὶν ἐναντίος ἄλλος ἀριθμὸς· εἰ γὰρ ἔσται, πολλοὶ ἔσονται. Πάντες γὰρ οἱ ἄλλοι ἀριθμοὶ ἐναντίοι ἔσονται, καὶ εὐρίσκεται ἡ φύσις ἄδικος ἐνὶ πολλὰ ἀντιτάξασα· οὐ γὰρ ἐνδέχεται ἐνὶ πολλὰ εἶναι ἐναντία. Δεύτερον τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Οὐδὲ γὰρ οἱ δύο φοίνικες εἰσι μᾶλλον δύο ἢ περ οἱ δύο ἄνθρωποι. Τὸ δὲ μὴ ἔχον ἐναντίον οὐκ ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Τρίτον δέ, ὁ μόνῳ καὶ παντὶ τῷ ποσῷ, τὸ ἴσον καὶ ἄνισον. Γραμμὴ γὰρ γραμμῆς ἴση ἐστὶ καὶ ἄνισος.

¹¹⁰ Sau „atribute consecvențiale”, care însoțesc în mod inseparabil subiectul lor.

Trebuie știut că Aristotel pune marele și micul, multul și puținul, mai marele și mai micul, mai puținul și mai multul, dublul și jumătatea și celelalte de acest fel în categoria relației. Spunem, așadar, că unul și același lucru poate fi pus, din perspective diferite, în categorii diferite – căci întrucât arată numărul și măsura cele spuse mai înainte sînt puse în categoria cantității, iar întrucât sînt în relație una cu alta și se spun una în relație cu alta sînt puse în categoria relației, căci marele se numește „mare” față de mic, și dublul [„dublul”] față de jumătate, așijderea și celelalte. Iar corpul, dacă este firesc/natural, este trecut în categoria ființei/substanței, dar dacă este matematic – adică geometric – este trecut în categoria cantității. De asemenea, din categoria cantității fac parte mărimea și mulțimea, fiindcă mărimea se măsoară, iar mulțimea se numără, și [sintagma] „cât de mare” corespunde mărimii, iar „cât de mult” – mulțimii.

Cuantificatul are trei proprietăți, ce se numesc „trăsături însoțitoare”¹¹⁰. Întîia este cea de a nu avea, ca atare, nimic contrar (deoarece corpul, ca atare, n-are nimic contrar, iar întrucât este, să zicem, alb, are ceva contrar, și anume negreala). Trebuie știut că nu există vreun alt număr contrar numărului „doi”, că dacă ar exista, ar exista mai multe, întrucât toate celelalte numere i-ar fi contrare, și firea/natura se va afla nedreaptă opunând unuia mai multe, fiindcă nu e posibil ca mai multe lucruri să fie contrare unuia singur. A doua proprietate este cea de a nu admite mai multul și mai puținul (fiindcă doi finici nu sînt mai doi decît doi oameni, și ceea ce n-are nimic contrar nu admite mai multul și mai puținul). A treia proprietate, ce aparține oricărui cuantificat și numai cuantificatelor, este egalitatea, respectiv inegalitatea (fiindcă, de exemplu,] o linie este egală sau inegală cu altă linie).

51 Περί τῶν πρὸς τι

Πρὸς τι ταῦτά εἰσιν, ὅσα αὐτά, ἅπερ ἐστίν, ἐτέρων εἶναι λέγεται ἢ ὅπως οὖν ἄλλως πρὸς ἕτερον. Καὶ ἐτέρων μὲν εἶναι λέγεται ὡς πατὴρ υἱοῦ· ὁ γὰρ πατὴρ πάντως υἱοῦ λέγεται πατὴρ. Πρὸς ἕτερον δὲ ὡς μέγα πρὸς μικρὸν καὶ πολὺ πρὸς ὀλίγον· οὐ γὰρ λέγεται ὀλίγου πολὺ ἀλλὰ πρὸς ὀλίγον.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι, ὅταν τι καθ' ἑαυτὸ θεωρῇται, οὐκ ἔστι πρὸς τι, ἡνίκα δὲ σχῇ σχέσιν πρὸς ἕτερον, τότε λέγεται πρὸς τι. Ὡστε τοῦτό ἐστι τὸ εἶναι τῶν πρὸς τι καὶ αὕτη αὐτῶν ἐστίν ἡ ὑπόστασις, ἐν τῷ πρὸς ἕτερον λέγεσθαι ἡγουν ἐν τῷ ἔχειν σχέσιν πρὸς ἕτερον· ἡ γὰρ πρὸς ἄλληλα σχέσις τὰ πρὸς τι ποιεῖ.

Τῶν δὲ πρὸς τι τὰ μὲν ἐν τῷ αὐτῷ ὀνόματι ὀνομάζονται, ὡς φίλος φίλου φίλος, ἐχθρὸς ἐχθροῦ ἐχθρὸς, τὰ δὲ ἐτέρω ὀνόματι, ὡς πατὴρ υἱοῦ πατήρ, διδάσκαλος μαθητοῦ διδάσκαλος.

Πάλιν τῶν πρὸς τι τὰ μὲν καθ' ὑπεροχὴν, ὡς τὸ μεῖζον ἐλάττονος μεῖζον, — τὰ δὲ κατὰ τὸ κρῖνον καὶ κρινόμενον, ὡς ἐπιστήμη ἐπιστητοῦ ἐπιστήμη· ἡ γὰρ ἐπιστήμη κρίνει τὸ ἐπιστητὸν ἡγουν ἡ γνῶσις κρίνει τὸ γνωστόν, καὶ αἰσθησις αἰσθητοῦ αἰσθησις καὶ θέσις θετοῦ θέσις καὶ στάσις στατοῦ στάσις καὶ ἀνάκλισις ἀνακλιτοῦ ἀνάκλισις καὶ τὰ τοιαῦτα· — τὰ δὲ κατὰ δύναμιν καὶ ἀδυναμίαν, δύναμιν μὲν

¹¹¹ Exemplele care urmează în continuare ne stârnesc o anumită nedumerire, nefiind, din punctul nostru de vedere, adecvate și părând a fi rezultatul unei confuzii: la Ammonios Hermeiou și la Ioan Filopon, elevul acestuia, de la care pare să fi fost împrumutată ideea acestui tip de relație (între ceea ce discerne și ceea ce este discernut), ele nu există (v. comentariile celor doi la *Categoriile* lui Aristotel în *Commentaria in Aristotelem Graeca* 4.4, p. 67, rr. 20-21, Berlin, 1895, respectiv *Commentaria in Aristotelem Graeca* 13.1, p. 105, rr. 6-7, Berlin, 1898), apărând în schimb la Simplicios (altul dintre elevii celebri ai lui Ammonios) tot în contextul discuției despre relativ, dar pentru a ilustra cu totul altă idee (v. comentariul acestui

51. Despre relație

Corelate sînt cele despre care se spune că acestea, din perspectiva a ceea ce sînt ele, sînt ale altora ori într-o relație de orice alt fel cu altceva – și „a fi al altuia” se înțelege ca atunci când spunem: „tatăl este al fiului” (căci tatăl se numește, negreșit, tată al fiului), iar „relativ la altul” în același sens ca marele relativ la mic și multul relativ la puțin (căci nu se spune „multul puținului”, ci „mult relativ la puțin”).

Trebuie știut că atunci când ceva este considerat/observat ca atare nu este relativ la ceva, ci [doar] când este în legătură cu ceva, atunci se cheamă „relativ la ceva”. Prin urmare, aceasta este ființarea celor corelate și aceasta e subzistența lor: a fi spuse relativ la altceva, adică a avea legătură/relație cu altceva, fiindcă legătura reciprocă formează lucrurile corelate.

Dintre cele corelate, unele poartă aceeași denumire (de pildă, prietenul este prieten al prietenului [său], dușmanul este dușman al dușmanului [său]), iar altele – denumiri diferite (de pildă, tatăl este tată al fiului, învățătorul este învățător al ucenicului).

Pe de altă parte, dintre lucrurile corelate unele sînt corelate din perspectiva superiorității (de pildă, mai marele este mai mare decât mai micul); altele sînt corelate din perspectiva a ceea ce judecă/discerne și ceea ce este judecat/discernut (de pildă, știința este știință a ceea ce poate fi știut, fiindcă știința judecă/discerne ceea ce poate fi știut, altfel spus cunoașterea judecă/discerne ceea ce poate fi cunoscut, și simțirea este simțire a ceea ce poate fi simțit¹¹, și plasarea este plasare a ceea ce poate fi plasat, și statul este stat a ceea ce poate sta, și culcatul este culcat a ceea ce poate fi culcat, și așa mai departe); altele sînt corelate din perspectiva puterii și neputinței (din perspectiva

autor la aceleași *Categorii* aristotelice în *Commentaria in Aristotelem Graeca* 8, p. 165, rr. 1-31, Berlin, 1907).

ὥς τὸ θερμὸν καὶ τὸ θερμαίνόμενον, ἀδυναμίαν δὲ τὸ κατὰ στέρησιν τῆς δυνάμεως, ὥς λέγομεν ἀδυναμίαν ἔχειν τὴν ὄψιν ὁρᾶν τὴν ἀναστρον σφαῖραν· — τὰ δὲ κατὰ τὸ αἷτιον καὶ αἰτιατόν, ὥς πατὴρ υἱοῦ πατὴρ.

Ἴδιον δὲ τῶν πρὸς τι τὸ πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεσθαι· φίλος γὰρ φίλου φίλος καὶ φίλος φίλου φίλος, διδάσκαλος μαθητοῦ διδάσκαλος καὶ μαθητῆς διδασκάλου μαθητῆς· — καὶ τὸ ἅμα τῇ φύσει εἶναι. Τὸ δὲ ἅμα τῇ φύσει ἐστὶ τὸ συνεισφέρειν καὶ συνεισφέρεσθαι καὶ συναναιρεῖν καὶ συναναιρεῖσθαι· πατὴρ γὰρ ὄντος πάντως καὶ υἱὸς ἔσται, καὶ υἱοῦ ὄντος πάντως καὶ πατὴρ ἔσται καὶ πατὴρ μὴ ὄντος οὐδὲ υἱὸς ἔσται, — τίνας γὰρ ἔσται υἱὸς μὴ ὄντος πατρός; — καὶ υἱοῦ μὴ ὄντος οὐδὲ πατὴρ ἔσται· ὁ γὰρ μὴ ἔχων υἱὸν οὐκ ἔσται πατὴρ. Ὡστε συναναιρεῖται ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ, συναναιρεῖται δὲ οὐχ ἡ ὑπόστασις αὐτοῦ ἀλλ' ἡ σχέσις. Εἰ γὰρ καὶ μένει ὁ υἱός, ἀλλ' οὐχ υἱὸς μένει· μὴ ἔχων γὰρ πατέρα πῶς ἔσται υἱός; Εἰ δὲ καὶ λέγομεν υἱὸν τοῦ τετελευτηκότος, ἢ οὐ κυρίως λέγομεν ἀλλὰ καταχρηστικῶς, ἢ ὥς μὴ ἀπολομένου τοῦ πατρός καὶ εἰς τὸ μὴ εἶναι χωρήσαντος διὰ τὸ τῆς ψυχῆς ἀθάνατον.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι ἐκάστη κατηγορία γενικώτατον γένος ἐστὶ καὶ ἔχει καὶ γένη καὶ εἶδη ὑπάλληλα καὶ διαίρετικὰς τῶν γενῶν καὶ συστατικὰς τῶν εἰδῶν διαφορὰς καὶ εἰδικώτατα εἶδη καὶ ἄτομα· οὔτε δὲ αἱ συστατικαὶ διαφοραὶ λέγονται οὐσιώδεις, εἰ μὴ μόνης τῆς οὐσίας, οὐδὲ τὰ ἄτομα λέγονται ὑποστάσεις, εἰ μὴ τῆς οὐσίας μόνης.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ οὐσία ὥς γένος καὶ σχέσιν ἔχον πρὸς ἕτερον ὑπὸ τὰ πρὸς τι ἀνάγεται· τὸ γὰρ γένος

¹¹² Cu privire la înțelesul exact al expresiei respective (πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεσθαι) *v. infra*, nota 124.

¹¹³ *V. supra*, nota 63.

puterii – ca ceea ce este cald și ceea ce se încălzește, iar din perspectiva neputinței – ceea ce vine din lipsa de putere, ca atunci când spunem că văzul este neputincios să vadă sfera cerească atunci când este fără stele); altele din perspectiva cauzei și cauzatului (de pildă, tatăl este tată al fiului).

Lucrurile corelate au proprietatea de a fi afirmate reciproc¹¹² (căci prietenul este prieten al prietenului [său] și prietenul [său] este prieten al prietenului [dintâi], învățătorul este învățător al ucenicului și ucenicul este ucenic al învățătorului) și de a fi împreună prin fire/natură – iar a fi împreună prin fire/natură înseamnă a împreună-introduce și a fi împreună-introdus, precum și a împreună-desființa și a fi împreună-desființat¹¹³ – căci dacă există tată va exista, negreșit, și fiu, și dacă există fiu va exista, negreșit, și tată, și dacă nu există tată nu va exista nici fiu (că al cui fiu va fi, de vreme ce tatăl nu există?), și dacă nu există fiu nu va exista nici tată (întrucât cel ce n-are fiu nu va fi tată). Prin urmare, fiul este desființat odată cu tatăl și tatăl este desființat odată cu fiul – dar se desființează nu ipostasul lui, ci relația, că și dacă rămâne fiul, el nu ca fiu rămâne – căci cum să fie fiu cel ce nu are tată? Și dacă spunem „fiul răposatului”, ori spunem asta nu în sens propriu, ci prin abuz, ori întrucât, suflul fiind nemuritor, tatăl nu a pierit și nu s-a dus în neființă.

Trebuie știut că fiecare categorie este gen de ordinul cel mai general, și are și cele ce sînt alternativ neamuri/genuri și specii, și deosebiri/distincții ce sînt împărțitoare/dieretice pentru neamuri/genuri și constitutive pentru specii, și specii de ordinul cel mai specific, și netăiați/indivizi; și nici deosebirile/distincțiile constitutive nu se numesc „ființiale/substanțiale” decât dacă sînt doar ale ființei/substanței, nici netăiații/indivizii nu se numesc „ipostasuri” decât dacă sînt doar ai ființei/substanței.

Trebuie știut că și însăși ființa/substanța face parte dintre cele ce sînt corelate întrucât este neam/gen și are legătură cu altceva (fiindcă neamul/genul este neam/gen al speciilor, și speciile sînt [specii] ale neamului/genului, și [prin urmare]

εἰδῶν ἐστὶ γένος καὶ τὰ εἶδη γένους εἰσὶν εἶδη καὶ τῶν πρὸς τί εἰσιν. Ἐτι τὰ πρὸς τι καὶ πρὸς ἀντιστρέφοντα λεγόμενα ἢ ἐν τοῖς αὐθεδράστοις ἔχουσι τὴν σχέσιν ἡγουν οὐσίαις, ἢ οὐκ ἐν τοῖς αὐθεδράστοις ἡγουν συμβεβηκόσι. Καὶ εἰ ἐν τοῖς αὐθεδράστοις, ἢ φυσικὴ αὐτῶν ἐστὶν ἡ σχέσις ὡς πατὴρ καὶ υἱοῦ, ἢ οὐ φυσικὴ. Εἰ δὲ οὐ φυσικὴ, ἢ τυχικὴ ὡς δούλος καὶ δεσπότης ἢ τεχνικὴ ὡς μαθητὴς καὶ διδάσκαλος ἢ προαιρετικὴ ὡς φίλος καὶ φίλος, ἐχθρὸς καὶ ἐχθρὸς. Εἰ δὲ οὐκ ἐν τοῖς αὐθεδράστοις ἀλλ' ἐν τοῖς συμβεβηκόσιν, ἢ φυσικὴ ὡς τὸ διπλάσιον καὶ τὸ ἥμισυ, ἢ οὐ φυσικὴ.

Χρὴ δὲ τὰ πρὸς τι πρότερον ὑπ' ἄλλην κατηγορίαν ἀνάγεσθαι ὡς καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον καὶ τότε ὡς σχέσιν ἔχον πρὸς ἕτερον ὑπὸ τὰ πρὸς τι· δεῖ γὰρ πρότερον εἶναί τι ἀσχέτως καὶ τότε θεωρεῖσθαι ἐν αὐτῷ σχέσιν.

52 Περὶ ποιοῦ καὶ ποιότητος

Ποιότης ἐστὶ, καθ' ἣν ποιοὶ τινες ὀνομάζονται. Καὶ πάλιν ποιότης ἐστὶ, καθ' ἣν παρωνύμως τὰ μετέχοντα αὐτῆς λέγεται· ἐκ τῆς φρονήσεως φρόνιμος λέγεται ὁ ἔχων τὴν φρόνησιν καὶ θερμὸς ὁ μετέχων θερμότητος.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι τὸ ποιὸν καθολικώτερόν ἐστι τῆς ποιότητος· τὸ γὰρ ποιὸν σημαίνει τὴν ποιότητα καὶ τὸ μετέχον αὐτῆς ἡγουν τὴν θερμότητα καὶ τὸ θερμόν, τὸ ἔχον τὴν θερμότητα· ποιοὶ μὲν γὰρ εἰσιν οἱ ἔχοντες τὴν ποιότητα, οἷον οἱ ἔχοντες θερμότητα θερμοὶ λέγονται. Οἱ μὲν θερμοὶ ποιοὶ εἰσιν, ἢ δὲ θερμότης ποιότης. Λέγεται δὲ πολλάκις

¹¹⁴ Nefirească, evident, nu în sensul că este împotriva firii, ci în cel de ceva care nu decurge în mod necesar din natura lucrurilor.

fac parte dintre cele corelate). În plus, cele ce sînt corelate și se afirmă reciproc una față de cealaltă își au relația fie în domeniul celor care subzistă de sine stătător (adică în domeniul ființelor/substanțelor), fie în domeniul celor ce nu subzistă de sine stătător (adică în domeniul întâmplătoarelor/accidentelor). Dacă o au în domeniul celor care subzistă de sine stătător, relația lor este ori firească/naturală (ca cea dintre tată și fiu), ori nefirească/nenaturală¹¹⁴. Dacă este nefirească/nenaturală, este ori fortuită (ca cea dintre rob și stăpîn), ori legată de meșteșug (ca cea dintre ucenic și învățător), ori aleasă în mod liber (ca cea dintre prieten și prieten sau dintre dușman și dușman). Dacă o au nu în domeniul celor care subzistă de sine stătător, ci în domeniul întâmplătoarelor/accidentelor, relația este ori firească/naturală (ca între dublu și jumătate), ori nefirească/nenaturală.

Lucrurile corelate trebuie mai întîi încadrate, ca atare, în altă categorie, și abia atunci, din perspectiva faptului că au legătură cu altceva, să fie încadrate în categoria corelatelor, fiindcă un lucru trebuie să existe mai întîi la modul nerelațional și abia pe urmă să fie considerată în el legătura/relația.

52. Despre calificat și calitate

Calitatea este lucrul în virtutea căruia se spune că ceva este de un anumit fel; calitatea este, de asemenea, lucrul în virtutea căruia cele ce se împărtășesc de el sînt denumite paronimic/derivativ: de la chibzuință se numește „chibzuit” cel ce are chibzuința și „cald” cel ce se împărtășește de căldură.

Trebuie știut: calificatul este mai general decât calitatea, deoarece calificatul semnifică calitatea și ceea ce se împărtășește de ea (de pildă, căldura și caldul, ce are căldura), întrucît calificați sînt cei ce au calitatea (de pildă, cei ce au căldură se numesc „calzi”: cei calzi sînt calificați, iar căldura e calitate). De multe ori și calitatea însăși este

καὶ αὐτὴ ἡ ποιότης ποιόν, ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς ποσότητος.

Τῶν δὲ ποιότητων αἱ μὲν τοῖς ἐμψύχοις {καὶ λογικοῖς} ἐνυπάρχουσι σώμασιν ὡς ἐπιστῆμαι καὶ ἀρεταί, νόσοι καὶ ὑγίεια, καὶ λέγονται ἕξις καὶ διαθέσεις, αἱ δὲ καὶ τοῖς ἐμψύχοις καὶ τοῖς ἀψύχοις ὡς θερμότης, ψύξις, μορφή, σχῆμα, δύναμις καὶ ἀδυναμία. Τούτων δὲ αἱ μὲν εἰσι δυνάμει, αἱ δὲ ἐνεργείᾳ· καὶ εἰ μὲν δυνάμει, ποιοῦσι δύνανιν καὶ ἀδυναμίαν· εἰ δὲ ἐνεργείᾳ, ἡ διὰ βάθους κεχωρήκασιν, ὡς ἡ θερμότης δι' ὅλου τοῦ πυρὸς καὶ ἡ λευκότης δι' ὅλου τοῦ γάλακτος καὶ τῆς χιόνος καὶ ποιεῖ πάθος καὶ παθητικὴν ποιότητα, ἡ ἐπιπολῆς καὶ ποιοῦσι σχῆμα καὶ μορφήν.

Εἰσὶν οὖν τῆς ποιότητος εἶδη τέσσαρα· ἕξις καὶ διάθεσις, δύναμις καὶ ἀδυναμία, πάθος καὶ παθητικὴ ποιότης, σχῆμα καὶ μορφή.

Διαφέρει δὲ ἕξις διαθέσεως, ὅτι ἡ μὲν ἕξις δυσμετάβλητός ἐστι καὶ χρονιωτέρα οἶον ἡ φρόνησις· οὐ γὰρ ταχὺ μεταβάλλεται τις τῆς φρονήσεως εἰς ἀφροσύνην. Ὅμοιως καὶ ἡ ἐπιστήμη, ὅτε ἀκριβῶς τις ἐπίσταται, δυσμετάβλητός ἐστιν ἐν αὐτῷ ἡ γνώσις, ἕξις ἐστί, καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ δικαιοσύνη ὁμοίως. Διαθέσεις δὲ εἰσι τὰ εὐκίνητα καὶ ταχέως μεταβάλλοντα οἶον θερμότης, ψύξις, νόσος, ὑγίεια καὶ τὰ τοιαῦτα· διάκειται μὲν γὰρ κατὰ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος, ταχέως δὲ μεταβάλλεται ἐκ θερμοῦ ψυχρὸς γινόμενος καὶ ἐκ νόσου ὑγιής. Καὶ αὐτὰ δὲ ταῦτα οἶον ἡ νόσος καὶ ἡ ὑγίεια καὶ τὰ τοιαῦτα, ἂν ὥσι μόνιμα καὶ δυσμετάβλητα, ἕξις εἰσί. Καθολικωτέρα δὲ ἐστὶν ἡ διάθεσις· ἀμφοτέραι μὲν γὰρ διαθέσεις λέγονται, διακείται γὰρ πῶς κατὰ ταύτας ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἡ μὲν δυσμετάβλητος διάθεσις ἕξις λέγεται, ἡ δὲ εὐμετάβλητος διαθέσις μόνον.

Δεύτερον εἶδος ποιότητος δύναμις καὶ ἀδυναμία, ἅτινα οὐκ εἰσὶν ἐνεργεία, ἔχουσι δὲ ἐπιτηδειότητα καὶ δύνανιν φυσικὴν ἢ ἀνεπιτηδειότητα, ὥς φαμεν τὸν μὲν

numită „calificat”, la fel cum se întâmplă cu cuantificatul și cantitatea.

Dintre calități, unele subzistă în corpurile însuflețite și cuvântătoare/raționale (de pildă, științele și virtuțile, boala și sănătatea), și se numesc „deprinderi” și „dispoziții”, pe când altele subzistă și în cele neînsuflețite, și în cele însuflețite (cum ar fi căldura, răceala, forma, aspectul, puterea și neputința). Dintre acestea, unele sînt în mod potențial, altele – în mod actual. Dacă sînt în mod potențial, produc putere și neputință; dacă sînt actuale, ori pătrund în profunzime (cum pătrunde căldura tot focul sau albeața tot laptele și toată zăpada) și produc afect și calitate pasivă, ori sînt superficiale și produc aspect și formă.

Așadar, speciile calității sînt patru la număr: deprinderea și dispoziția, puterea și neputința, afectul și calitatea pasivă, aspectul și forma.

Deprinderea se deosebește de dispoziție prin aceea că deprinderea e anevoie de schimbat și mai dăinuitoare (cum ar fi chibzuința, că în nechibzuit omul chibzuit nu se preschimbă repede; așijderea și știința, când cineva știe ceva cu acrivie, cunoașterea din el e anevoie de schimbat – este deprindere; la fel și cu bărbăția, și cu întreaga-înțelegere, și cu dreptatea); pe când dispozițiile sînt cele nestatornice, care se schimbă repede (cum ar fi căldura, răceala, boala, sănătatea și celelalte de acest fel, fiindcă omul e dispus spre ele, dar se schimbă repede, făcându-se rece din cald și sănătos din bolnav) – însă și acestea (cum ar fi boala, sănătatea și celelalte de acest fel), dacă devin statornice și anevoie de schimbat, sînt deprinderi. Dispoziția este mai generală, că amîndouă se cheamă „dispoziții” (omul fiind cumva dispus spre ele), dar dispoziția anevoie de schimbat se cheamă „deprindere”, pe când cea lesne de schimbat se cheamă „dispoziție” și atât.

A doua specie a calității este puterea și neputința, care nu sînt în mod actual, dar au capacitate și putere firească/

παῖδα δυνάμει μουσικόν, εἰ γάρ καὶ μὴ ἔχει ἐνεργεία τὴν μουσικὴν, ἀλλ' ἔχει ἐπιτηδειότητα πρὸς τὸ δέξασθαι τὴν μουσικὴν, τὸ δὲ ἄλογον ἄμουσον ὡς μήτε ἐνεργεία ἔχον τὴν μουσικὴν μήτε δυνάμενον αὐτὴν δέξασθαι· καὶ τὸ σκληρὸν δὲ δύναμιν ἔχει τοῦ μὴ ταχέως διαιρεῖσθαι.

Τρίτον εἶδος παθητικὴ ποιότης καὶ πάθος οἶον θερμότης, λευκότης, ψύξις, μελανία καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὸ μὲν οὖν πάθος εὐαπόβλητόν ἐστιν ὡς ἡ διάθεσις, ὡς ἂν τις ἢ διὰ αἰδῶ ἢ διὰ φόβον ὠχριάσῃ ἢ ἐρυθριάσῃ, ἡ δὲ παθητικὴ ποιότης δυσκίνητος καὶ δυσμετάβλητός ἐστι. Τῶν δὲ παθητικῶν ποιοτήτων τινὲς μὲν ἀπὸ πάθους οὐ γεγέννηται ἡγουν οὐκ ἀλλαχόθεν, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ὑπάρχουσιν ὡς τῷ πυρὶ ἡ θερμότης καὶ τῷ μέλιτι ἡ γλυκύτης· οὔτε γὰρ τῷ πυρὶ ἐπίκτητος ἡ θερμότης οὐδὲ τῷ μέλιτι ἡ γλυκύτης, οὔτε πρότερον μὴ ὄντα τοιαῦτα ὕστερον προσελάβοντο τὴν θερμότητα καὶ τὴν γλυκύτητα, ὅμως δὲ τὸ αὐτὸ πάθος ποιοῦσι κατὰ τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν· τὸ μὲν γὰρ πῦρ θερμὸν ὄν θερμαίνει ἡμᾶς καὶ τὸ μέλι γλυκὺ ὄν γλυκαίνει ἡμᾶς· — τινὲς δὲ ἀπὸ τινος πάθους ἡγουν κράσεως γεγόνασιν καὶ ποιοῦσιν ἐνίοτε πάθος κατὰ τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν ἀλλ' οὐ τὸ αὐτὸ πάθος καὶ τὴν αὐτὴν ποιότητα, ἣν ἔχουσιν, οἶά εἰσι τὰ χρώματα· τὸ γὰρ λευκὸν ἐκ τινος πάθους καὶ κράσεως γινόμενον πάθος μὲν ποιεῖ περὶ τὴν ὄρασιν ἡγουν τὴν διάκρισιν καὶ ἐξάπλωσιν καὶ φωτισμόν, οὐ λευκαίνει δὲ ἡμᾶς. Ἡ οὖν παθητικὴ ἡ μὴ οὔσα ἐπίκτητος ἡ παντὶ τῷ εἶδει ἐνυπάρχει ὡς ἡ θερμότης ὅλῳ τῷ πυρὶ, ἡ οὐ παντὶ ὡς ἡ μελανία τοῖς Αἰθίοψιν· οὐ γὰρ πάντες οἱ ἄνθρωποι μέλανες. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον περὶ σῶμα θεωρεῖται ἀλλὰ καὶ περὶ ψυχὴν.

Τέταρτον εἶδος ποιότητος σχῆμα καὶ μορφή. Τὸ μὲν οὖν σχῆμα ἐπὶ τῶν ἐμψύχων καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων φέρεται, ἡ δὲ

¹¹⁵ Este vorba de amestecarea altor calități, care este privită din perspectiva gândirii aristotelice ca πάθος (deci, ceva suferit de substratul lor, o afectare a acestuia) – de exemplu, cenușiul este rezultatul amestecării dintre alb și negru. O paralelă foarte apropiată de acest pasaj

naturală, respectiv incapacitate firească/naturală (ca atunci când spunem că un copil este un potențial muzician: chiar dacă nu stăpânește în mod actual arta muzicii, el are capacitatea de a și-o însuși, pe când dobitocul este afon, nici stăpânind arta muzicii, nici putându-și-o însuși; și ceea ce este dur are puterea de a nu putea fi spart repede).

A treia specie este calitatea pasivă și afectul (de pildă, căldura, albeața, răceala, negreala și celelalte de acest fel). Afectul este ușor de pierdut, la fel ca dispoziția (de pildă, cineva roșește de rușine sau pălește de teamă), pe când calitatea pasivă este anevoie de schimbat și de mutat. Dintre calitățile pasive, unele nu iau naștere din afect, adică își au existența nu de altundeva, ci după ființă/substanță (de pildă, căldura există în foc și dulceața în miere, fiindcă nici căldura pentru foc, nici dulceața pentru miere nu sînt ceva dobândit, iar focul și căldura nu au fost înainte lipsite de căldură, respectiv dulceață, și au căpătat mai târziu căldura, respectiv dulceața; totuși, după simțurile noastre, ele pricinuiesc același afect, deoarece focul, cald fiind, ne încălzește, și mierea, dulce fiind, ne îndulcește), pe când altele se trag de la un anumit afect (adică amestecare¹¹⁵), și câteodată provoacă o anumită afectare a simțurilor noastre, dar nu aceeași afectare și aceeași calitate pe care o au ele (cum ar fi culorile, întrucât albul, care ia naștere dintr-o anumită afectare și amestecare, provoacă o afectare a văzului, altfel spus percepție, și deschidere [a ochilor], și luminare, dar nu ne albește. Așadar, calitatea pasivă care nu este dobândită ori există în toată specia (cum ar fi căldura, care există în tot focul), ori nu există în toată (cum ar fi negreala, din arapi, că nu toți oamenii sînt negri). Acestea se consideră/observă nu numai cu privire la trup, ci și cu privire la suflet.

A patra specie este [reprezentată de] aspect și formă. Aspectul privește și cele însuflețite, și cele neînsuflețite, pe

damaschinian găsim în comentariul la *Categoriile* lui Aristotel atribuit unui autor enigmatic cunoscut sub numele de Elias, în *Commentaria in Aristotelem Graeca* 18.1, p. 222, rr. 35-37, p. 223, rr. 1-4.

μορφή ἐπὶ τῶν ἐμψύχων μόνον. Εἰ δὲ ῥηθῇ ἐπὶ τῶν ἀψύχων μορφή ἢ εὐμορφον, οὐ κυρίως ἀλλὰ καταχρηστικῶς λέγεται. Καθολικώτερον οὖν ἐστὶ τὸ σχῆμα· καὶ ἡ μορφή γὰρ καλεῖται σχῆμα. Τὸ δὲ τῶν ἀψύχων σχῆμα οὐ καλεῖται μορφή. Ἡ δὲ εὐθύτης ἡγουν ὀρθότης καὶ ἡ καμπυλότης ἡγουν στρεβλότης τῆς ποιότητός εἰσιν.

Χρῇ γινώσκειν, ὅτι τὰ ποιά ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρωνύμως ἀπὸ τῶν ποιότητων λέγονται ὡς ἀπὸ τῆς θερμότητος θερμόν, τινὰ δὲ καὶ ὁμωνύμως ὡς μουσικὴ ἐπιστήμη καὶ μουσικὴ γυνὴ ἢ ἔχουσα τὴν μουσικὴν ἐπιστήμην, τινὰ δέ, εἰ καὶ σπανίως, ἑτερονύμως ὡς ἀπὸ τῆς ἀρετῆς σπουδαῖος· ὁ γὰρ ἐνάρετος σπουδαῖος λέγεται.

Χρῇ γινώσκειν, ὅτι τὸ πάθος διττόν· ἡ γὰρ ἐν τῷ ἥδῃ πεπονθέναι λέγεται, καὶ ἀνάγεται ὑπὸ τὴν ποιότητα, ὡς τὸ ἥδη λελευκασμένον ἱμάτιον λέγεται λευκόν, ἡ ἐν τῷ νῦν πάσχειν, καὶ ἀνάγεται ὑπὸ τὴν τοῦ πάσχειν κατηγορίαν, ὡς τὸ μήπω λευκανθέν ἀλλὰ νῦν λευκαινόμενον.

Χρῇ γινώσκειν, ὡς οὐκ εἰσιν αἱ ποιότητες σώματα ἀλλὰ ἀσώματοι. Εἰ γὰρ ἦσαν σώματα, ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἦσαν· καὶ πάντα δὲ τὰ συμβεβηκότα ἀσώματά εἰσι καὶ καθ' ἑαυτὰ ἀνύπαρκτα, εἰ μὴ ἐν τῇ οὐσίᾳ θεωρηθῶσι.

Χρῇ γινώσκειν, ὅτι αἱ οὐσιώδεις ποιότητες ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἀνάγονται· μέρη γὰρ αὐτῆς εἰσιν ὡς διαιροῦντα αὐτὴν καὶ εἰς τὸν ὀρισμὸν τῶν εἰδῶν αὐτῆς λαμβανόμενα, ὑφ' ἣν δὲ κατηγορίαν τὸ ὅλον, ὑπὸ ταύτην καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ ἀναχθῆσονται. Τὸ βαρὺ καὶ κοῦφον ἡ ἐν ὄγκοις θεωρεῖται ὡς ἐπὶ τῶν σταθμιζομένων καὶ ἀνάγεται ὑπὸ

¹¹⁶ Reamintim cititorului că numeroși termeni din traducerea noastră trebuie înțeleși nu în accepțiunea generală în care sînt folosiți de obicei în limba română, ci într-un sens aparte, restrîns și, ca să spunem așa, tehnic ce corespunde explicațiilor date de autor, ținîndu-se cont și de faptul că termenii filosofici din original nici nu au întotdeauna un corespondent românesc exact. Dealtfel, ca să luăm cazul de față, nici în limba elină cuvîntul μορφή, pe care noi l-am tradus prin „formă”, nu este, în general,

când forma¹¹⁶ – numai cele însuflețite. Dacă se spune „formă” sau „cu bună formă” privitor la cele neînsuflețite, asta nu se spune în sensul propriu, ci în mod abuziv. Așadar, aspectul este mai general, fiindcă și forma se numește „aspect”, dar aspectul celor neînsuflețite nu se numește „formă”. De calitatea [aceasta] țin și însușirea de a fi drept și cea de a fi strâmb.

Trebuie știut că în cea mai mare măsură calificatele își trag numele, paronimic/derivativ, de la calități (de pildă, „cald” de la „căldură”), iar câteodată și omonimic/echivoc (de pildă, μουσική este o știință și tot μουσική este femeia ce stăpânește știința muzicală), iar uneori – deși rar – eteronimic (de pildă, de la „virtute” „destoinic”, fiindcă cel virtuos este numit „destoinic”).

Trebuie știut că afectul este de două feluri: ori se spune [„afect”] în virtutea a ceea ce a fost suferit deja, caz în care se încadrează în categoria calității (de pildă, haina albită este albă), ori în virtutea a ceea ce este suferit acum, caz în care se încadrează în categoria afectului/suferirii (de pildă, ceea ce nu a fost albit, însă este albit acum).

Trebuie știut că nu corpuri, ci corporale sînt calitățile (că dacă ar fi fost corpuri, s-ar fi încadrat în categoria ființei/substanței). Și toate întâmplătoarele/accidente sînt corporale și nu au existență de sine stătătoare, dacă nu sînt considerate/observate în ființă/substanță.

Trebuie știut: calitățile ființiale/substanțiale se încadrează în categoria ființei/substanței, fiindcă sînt părți ale acesteia, întrucît o împart și sînt cuprinse în hotărnicirea/definiția speciilor ei – iar părțile întregului se încadrează în aceeași categorie ca el. Greul și ușorul sînt considerate/observate ori în mase (ca în privința celor care se cântăresc, și [atunci] se încadrează în categoria cantității), ori în ființă/substanță

limitat ca domeniu de aplicare la cele însuflețite, fiind însă limitat în terminologia „tehnică” adoptată de autor.

τὸ ποσόν, ἢ ἐν οὐσίᾳ ὡς ἐν τοῖς στοιχείοις ἡγουν πυρὶ καὶ γῇ καὶ ἀνάγονται ὑπὸ τὴν οὐσίαν ὡς οὐσιώδεις διαφοραί, ὁμοίως καὶ τὸ πυκνὸν καὶ μανὸν ἡγουν ἀραιόν· ἢ γὰρ οὐσιωδῶς ἐν τοῖς στοιχείοις καὶ ἀνάγονται ὑπὸ τὴν οὐσίαν, ἢ ἐπεισάκτως ἐν ἱματίοις καὶ ἀνάγονται ὑπὸ τὴν κείσθαι κατηγορίαν, θέσει γάρ εἰσι.

Τρία δὲ εἰσιν ἴδια τῆς ποιότητος ἡγουν παρακολουθήματα· πρῶτον τὸ ἐναντιότητα ἐπιδέχεσθαι· τὸ γὰρ θερμὸν ἐναντίον τῷ ψυχρῷ καὶ τὸ λευκὸν τῷ μέλανι· δεύτερον τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· ἐνθα γὰρ ἐναντιότης ἐστί, καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον εὐρίσκεται. Τὸ δὲ μᾶλλον ἐστὶν ἐπίτασις, καὶ τὸ ἥττον ὕφεσις. Ἐνδέχεται οὖν εἰπεῖν τόδε τὸ εἶδος μᾶλλον τοῦδε λευκὸν καὶ ἥττον ψυχρόν. Τρίτον παρακολούθημα, τὸ καὶ ἰδιώτα τον τοῦ ποιοῦ, τὸ ὁμοιον καὶ ἀνόμοιον. Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὸ σχῆμα οὐκ ἔχει ἐναντίον.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι οὐ πᾶσαι αἱ στερήσεις ἀποφατικῶς λέγονται, ἀλλὰ καὶ στερήσεις εἰσι καταφατικῶς λεγόμεναι ὡς τυφλότης καὶ κωφότης. Καὶ πάλιν οὐ πᾶν εἶδος καταφατικῶς ὀνομάζεται ἀλλὰ καὶ ἀποφατικῶς, ὥσπερ ἡ ἀκολασία εἶδος οὐσα οὐ καταφατικῶς ἀλλ' ἀποφατικῶς ὀνομάσθη· ἢ γὰρ κατάθεσις κατάφασις λέγεται οἷον «καλὸς ἐστίν», ἢ δὲ ἀρνησις ἀπόφασις οἷον «οὐκ ἔστι καλός»· ὅτε δὲ λέγομεν «ἄνομος εἶ», τὸ ἀρνησιν σημαίνει ὡς τὸ οὐ.

Εἰ δὲ λέγεται τόδε τὸ λευκὸν ἴσον εἶναι τῷδε τῷ λευκῷ, οὐ καθὸ ποιότης λέγεται ἴσον εἶναι ἀλλὰ καθὸ ποσότης καὶ τὸ εἶναι τὴν ἐπιφάνειαν ταύτην ἴσην ἐκείνη τῇ ἐπιφανείᾳ,

¹¹⁷ Credem că hainele sînt date aici ca exemplu de dens/rarefiat „prin poziție” deoarece din unul și același material, cu una și aceeași „ființă/substanță”, se pot face haine cu diferite grade de densitate a țesăturii, determinate – se poate spune din perspectiva prezentată aici – de poziționarea reciprocă a fibrelor textile.

¹¹⁸ V. *supra*, nota 110.

(ca în privința elementelor, adică[, de pildă,] a focului și pământului, și [atunci] se încadrează în categoria ființei/substanței ca deosebiri/distincții ființiale/substanțiale). La fel se întâmplă și în cazul densității și al rarefierii, căci sînt considerate/observate ori ființial/substanțial – în elemente –, caz în care se încadrează în categoria ființei/substanței), ori ca ceva venit din exterior – în haine –, caz în care se încadrează în categoria poziției, întrucât există pozițional)¹¹⁷.

Proprietățile, altfel spus trăsăturile însoțitoare¹¹⁸ ale calității, sînt trei la număr. Prima este cea de a admite contrarietatea (căci caldul e contrar recelui și albul – negrului); a doua este cea de a admite mai multul și mai puținul (fiindcă unde există contrarietate se găsesc și mai multul și mai puținul; mai multul este creștere în intensitate și mai puținul – scădere în intensitate: așadar, se poate spune că cutare specie este mai albă și mai puțin rece decât cutare); a treia trăsătură însoțitoare – care este și cea mai caracteristică pentru calitate – este cea de a admite similaritatea și nesimilaritatea. Trebuie știut însă că nu există nimic care să fie contrar aspectului.

Trebuie știut că nu toate privările sînt exprimate la modul apofatic, ci sînt și unele exprimate la modul catafatic (de pildă, orbirea și surzenia); și iarăși, nu orice specie este denumită la modul catafatic, ci sînt și unele denumite la modul apofatic (de pildă, neînfrînarea, care e specie, nu a fost denumită la modul afirmativ, ci la cel negativ) – întrucât afirmația se cheamă și catafază (de pildă, „este frumos”), iar negația se cheamă și apofază (de pildă, „nu este frumos”), iar când zicem: „ești nelegiuit”, „ne-” semnifică negația, la fel ca „nu”.

Dacă se spune: „albul cutare este la fel ca albul cutare”, asta înseamnă că sînt la fel nu calitativ, ci cantitativ, și [dacă se spune]: „suprafața aceasta e la fel ca suprafața aceea”; precum și în cadrul categoriei cantității similaritatea

ὥς καὶ ἐν τῷ ποσῷ τὸ ὅμοιον καὶ ἀνόμοιον θεωρεῖται οὐ καθὼ ποσόν, ἀλλὰ καθὼ μετέχει ποιότητος.

53 Περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ ποιήσις καὶ ἡ πάθησις ἡγουν ἡ ποιητικὴ δύναμις καὶ ἡ παθητικὴ ὑπὸ τὴν ποιότητά εἰσι, τὸ δὲ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν οὐσία τίς ἐστὶ τοιῶσδε ἐνεργοῦσα ἢ πάσχουσα. Ποιεῖν οὖν ἐστὶ τὸ ἐν ἑαυτῷ ἔχειν τὴν αἰτίαν τῆς ἐνεργείας, πάσχειν δὲ τὸ ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐν ἄλλῳ ἔχειν τὴν αἰτίαν τοῦ πάσχειν ὥς ὁ δημιουργὸς καὶ τὸ δημιουργοῦ μενον· ὁ μὲν γὰρ δημιουργὸς ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν αἰτίαν τῆς δημιουργίας, τὸ δὲ δημιουργούμενον ἐν μὲν τῷ δημιουργῷ τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας, ἐν ἑαυτῷ δὲ τὴν ἐπιτηδεϊότητα τῆς παθήσεως. Δημιουργὸν δὲ ἐνταῦθα τὸν τεχνίτην λέγομεν οἷον τέκτονα, δημιουργούμενον δὲ τὴν ὕλην τὴν ὑποκειμένην τῷ τεχνίτῃ οἷον τὴν ξυλὴν· αὕτη γὰρ ὑπόκειται τῷ τέκτονι.

Τοῦ δὲ ποιεῖν καὶ τοῦ πάσχειν τὰ μὲν ἀπλῶς λέγονται ποιεῖν ὥς ἐπὶ τῶν ποιητικῶν τεχνῶν οἷον τεκτονικῆς, χαλκευτικῆς καὶ τῶν τοιούτων, ἐφ' ὧν καὶ μετὰ τὸ παύσασθαι τὸν ποιοῦντα διαμένει τὸ ποίημα· τοῦ γὰρ οἰκοδόμου παυσαμένου τοῦ οἰκοδομεῖν διαμένει τὸ οἰκοδομηθέν· — τὸ δὲ λέγεται πράττειν, ἐφ' ὧν οὐ διαμένει τὸ πραττόμενον παυσαμένου τοῦ πράττοντος· παυσαμένου γὰρ τοῦ αὐλητοῦ οὐ διαμένει ἀλλ' ἀπόλλυται ἡ αὐλησις· — τὸ δὲ λέγεται θεωρεῖν ὥς τὸ ἀστρονομεῖν, γεωμετρεῖν,

¹¹⁹ Lb. română nu cunoaște o distincție semantică de genul celei pe care o avem aici între ποιεῖν și πράττειν, așa că am lăsat netradus al doilea termen.

¹²⁰ Verbul θεωρεῖν are multiple valențe semantice, așa încât trebuie tradus în funcție de context: poate însemna și „a teoretiza/a studia teoretic”, și „a contempla”, și „a observa”, și „a considera”.

și nesimilaritatea sînt considerate nu după cantitate, ci după măsura împărțășirii de o anumită calitate.

53. Despre a face/făptui/acționa și a suferi/a fi afectat

Trebuie știut că făptuirea/activitatea și suferirea/afectul, adică puterea activă și cea pasivă, se încadrează în categoria calității, iar a face/acționa și a suferi/a fi afectat sînt o anumită ființă/substanță, care acționează ori este afectată în cutare fel. Așadar, a face/acționa înseamnă a avea în sine pricina lucrării, iar a suferi/a fi afectat – a avea în sine și în altul pricina suferirii/afectării (de pildă, lucrătorul și ceea ce e lucrat, deoarece lucrătorul are în sine pricina lucrării, pe când ceea ce e lucrat are în lucrător obârșia lucrării, iar în sine capacitatea de a suferi – și „lucrător” numim aici meșteșugarul, cum ar fi dulgherul, iar „ceea ce e lucrat” numim materialul supus [lucrării] lucrătorului – cum ar fi lemnul, că acesta este supus [lucrării] dulgherului).

Dintre cele ce se încadrează în categoriile făptuirii/acțiunii, respectiv suferirii/afectului, unele se numesc „a face” (ποιεῖν) în sens restrâns (ca în privința meșteșugurilor făuritoare, cum ar fi dulgheritul, fierăritul și celelalte de acest fel, al căror rezultat rămâne și după ce făcătorul încetează [să făptuiască/acționează], fiindcă atunci când zidarul încetează să zidească, zidirea rămâne), despre altele se spune πράττειν¹¹⁹ (când ceea ce se face nu dăinuie atunci când cel care făptuiește/acționează încetează [să mai făptuiască/acționeze], că atunci când fluierașul încetează [să fluiera] fluieratul nu dăinuie, ci pierе), iar despre altele se spune θεωρεῖν¹²⁰ (de pildă, astronomia, geometria, reflecția intelectuală și celelalte de acest fel, precum și speciile care se observă/consideră în cele neînsuflețite, ca de pildă în foc, piatră, lemn și celelalte de acest fel). Primele [două] cazuri

νοεῖν καὶ τὰ τοιαῦτα, ἔτι καὶ τὰ θεωρούμενα εἶδη ἐν τοῖς ἀψύχοις οἷον πυρί, λίθω, ξύλῳ καὶ τοῖς τοιούτοις. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα ἐπὶ τῶν λογικῶν εἰσι, τὸ δὲ ἔσχατον ἐπὶ τῶν ἀψύχων καὶ ἀλόγων· οὐ καθὸ γὰρ ἔμψυχον ποιεῖ ἀλλὰ καθὸ σῶμα πλησιάζον σώματι.

Δύο δὲ ἔχει ἴδια· πρῶτον τὸ ἐπιδέχεσθαι ἐναντιότητα, τὸ γὰρ θερμαίνειν ἐναντίον ἐστὶ τοῦ ψύχειν· δεύτερον τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· ἐνδέχεται γὰρ μᾶλλον θερμαίνειν καὶ ἥττον ψύχειν, ὁμοίως καὶ θερμαίνεσθαι καὶ ψύχεσθαι.

Ἐν πάσαις οὖν ταῖς κατηγορίαις θεωρεῖται τὸ ποιεῖν καὶ πάσχειν· ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ τὸ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, ἐν δὲ τῷ ποσῷ ἀριθμεῖν καὶ ἀριθμεῖσθαι, ἐν δὲ τοῖς πρὸς τι διπλασιάζειν καὶ διπλασιάζεσθαι, ἐν τῇ ποιότητι λευκαίνειν καὶ λευκαίνεσθαι, ἐν τῷ κεῖσθαι καθίζειν καὶ καθέζεσθαι, ἐν τῷ ἔχειν φορεῖν καὶ φορεῖσθαι, ἐν τῇ ποῦ περιέχειν καὶ περιέχεσθαι, καὶ ἐν τῇ ποτὲ περιέχεσθαι καὶ περιέχειν ἐν τῷ ἐνεστῶτι καὶ παρεληλυθότι καὶ μέλλοντι χρόνῳ.

54 Περὶ τοῦ κεῖσθαι

Κεῖσθαι ἐστὶ τὸ ἔχον θέσιν πῶς πρὸς ἕτερον οἷον τὸ σῶμα τὸ κεῖμενόν πῶς πρὸς τὴν τοιαύτην θέσιν ἢ πρὸς ἀνάκλισιν ἢ καθέδραν ἢ στάσιν. Εἶδη δὲ τοῦ κεῖσθαι τρία· τὸ ἴστασθαι, τὸ καθῆσθαι, τὸ ἀνακλίνεσθαι· τὸ μὲν γὰρ ὀρθὸν εἶναι τὸ ἴστασθαι ποιεῖ, τὸ δὲ κατὰ μέρος μὲν κεῖσθαι, κατὰ μέρος δὲ ἴστασθαι ποιεῖ τὸ καθῆσθαι, τὸ δὲ παντελῶς κεῖσθαι ποιεῖ τὸ ἀνακλίνεσθαι. Οὐ δηλοῖ δὲ τὸ κεῖσθαι οὐδὲ τὸ κεῖμενον οὐδὲ τὸν τόπον ἀλλὰ αὐτὴν τὴν θέσιν τοῦ κειμένου πρὸς τὸν τόπον.

Τῶν δὲ κειμένων τὰ μὲν κατὰ φύσιν κεῖνται ὡς τὰ στοιχεῖα ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις οἷον γῆ, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ κατὰ θέσιν καὶ τέχνην ὡς ἀνδριάς, κίων καὶ

¹²¹ Ajungând astfel să acționeze asupra lui.

¹²² Cu privire la valențele semantice ale verbului „a avea” în greacă *v. infra*, cap. 59.

privesc cele cuvântătoare/raționale, pe când ultimul privește cele neînsuflețite și necuvântătoare/iraționale, fiindcă [un lucru de acest fel] nu acționează în temeiul faptului că este înșuflețit, ci ca un corp ce se apropie de alt corp¹²¹.

Ele au două proprietăți: prima este cea de a admite opoziție (căci încălzirea este contrarie răcirii); a doua este [cea de a admite] mai multul și mai puținul, fiindcă e posibil a încălzi mai mult și a răci mai puțin, așijderea și a fi încălzit și a fi răcit [mai mult sau mai puțin].

Așadar, în toate categoriile se observă „a face”-le și „a suferi”-ul: în cea a ființei/substanței – „a naște”-le și „a fi născut”-ul, în cea a cantității – „a număra”-ul și „a fi numărat”-ul, în cea a relației – „a dubla”-ul și „a fi dublat”-ul, în cea a calității – „a albi”-ul și „a fi albit”-ul, în cea a poziției – „a așeza”-ul și „a fi așezat”-ul, în cea a stării – „a purta”-ul și „a fi purtat”-ul¹²², în cea a „unde”-lui – „a cuprinde”-le și „a fi cuprins”-ul, în cea a „când”-ului – „a cuprinde”-le și „a fi cuprins”-ul la timpul trecut, prezent și viitor.

54. Despre poziție

Poziția înseamnă a fi plasat într-un anumit fel față de altceva (de pildă, corpul care este poziționat într-un anume fel din perspectiva unui asemenea plasament: ori a culcatului, ori a șezutului, ori a statului). Speciile poziției sînt trei: a sta, a șede, a fi întins – că a fi drept constituie a sta; a fi parțial întins și parțial a sta constituie a fi așezat, iar a fi culcat cu desăvârșire constituie a fi întins. Iar „a fi plasat” nu indică nici ce [anume] este plasat, nici locul, ci însăși poziția în raport cu locul a ceea ce este plasat.

Dintre cele ce sînt plasate, unele sînt plasate în mod firesc/natural (de pildă, elementele în locurile ce le sînt proprii – cum ar fi pămîntul, apa, aerul, focul și celelalte de acest fel), pe când altele sînt plasate prin punere, în mod artificial (cum ar fi statuia, coloana și celelalte de acest fel).

τὰ τοιαῦτα. Λοιπὸν ἐπιδιαίρεσις ἡ λέγουσα, ὅτι τῶν κειμένων τὰ μὲν στάσιμα ὡς γῆ, τὰ δὲ κινούμενα ὡς τὰ οὐράνια σώματα. Ἐτι τῶν κειμένων τὰ μὲν δυνάμει κεῖνται ἡγουν τὰ δυνάμενα μετέρχεσθαι, τὰ δὲ ἐνεργείᾳ, ὡς ὅπου κεῖνται.

55 Περί τῆς ποῦ

Τὸ ποῦ τόπον σημαίνει· ἐρωτώμενοι γὰρ «ποῦ ἐστὶν ὁ δεῖνα» φαμέν «ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν τῇ πόλει»· ταῦτα δὲ τόπον σημαίνουνσιν. Εἶδη δὲ τῆς ποῦ κατηγορίας κατὰ τὰς διαφορὰς τῶν τόπων ἄνω, κάτω, δεξιὰ, ἀριστερᾶ, ἔμπροσθεν, ὀπισθεν.

56 Περί τῆς ποτέ

Τὸ ποτέ χρόνον δηλοῖ· ἐρωτώμενοι γὰρ «πότε ἐγένετο τόδε;» λέγο μεν «πέρυσι, προπέρυσι», ἅτινα χρόνον σημαίνουνσιν. Εἶδη δὲ τῆς ποτέ κατηγορίας εἰσὶ τοσαῦτα, ὅσαι αἱ τοῦ χρόνου διαφοραί. Τρεῖς δὲ εἰσιν αὗται· ἐνεστώς, παρωχημένος, μέλλον.

57 Περί τοῦ ἔχειν

Τὸ ἔχειν ἐστὶν οὐσία περὶ οὐσίαν. Δηλοῖ δὲ τὸ περιέχειν ἡ περιέχεσθαι καὶ μὴ εἶναι τι μέρος τοῦ πράγματος. Καὶ περιέχει μὲν χιτῶν, ὅπλα καὶ τὰ τοιαῦτα, περιέχεται δὲ δακτύλιος καὶ εἴ τι ἕτερον τοιοῦτον σμικρόν. Δεῖ δὲ καὶ τὸ περιέχον καὶ τὸ περιεχόμενον οὐσίας εἶναι· εἰ γὰρ τὸ μὲν οὐσία εἴη, τὸ δὲ συμβεβηκός, ὡς ἐπιστήμων καὶ ἐπιστήμη, οὐκέτι ὑπὸ τὸ ἔχειν ἀνάγεται. Διαφοραὶ δὲ τοῦ ἔχειν γίνονται κατὰ τὴν διαφορὰν

¹²³ Pentru un tratament mai amănunțit v. *infra*, cap. 59.

O altă epidiereză spune că dintre cele ce sînt plasate unele sînt staționare (cum ar fi pămîntul), iar altele se mișcă (de pildă, corpurile cerești). În plus, dintre cele ce sînt plasate unele sînt plasate potențial (cele care pot fi mutate), iar altele – efectiv (ca atunci când sînt plasate undeva [anume]).

55. Despre unde

„Unde” arată locul, că întrebați fiind: „unde este cutare?”, spunem: „în casă”, „în oraș”, însemnând prin aceasta locul. Speciile categoriei „unde”-lui sînt, în mod corespunzător deosebirii de loc, „sus”, „jos”, „dreapta”, „stînga”, „în față”, „în spate”.

56. Despre când

„Când” arată timpul, că întrebați fiind: „când s-a făcut aceasta?”, spunem: „anul trecut”, „acum doi ani” – expresii care arată timpul. Speciile categoriei „când”-ului sînt tot atâtea cîte sînt și deosebirile/distincțiile timpului, iar acestea sînt trei: prezentul, trecutul, viitorul.

57. Despre a avea¹²³

„A avea” este ființă/substanță împrejur de ființă/substanță și arată că ceva cuprinde sau e cuprins, dar nu e parte a [celuilalt] lucru. Haina, platoșa și celelalte de acest fel cuprind, pe când inelul și celelalte lucruri mici de felul acesta sînt cuprinse. Trebuie ca atît ceea ce cuprinde, cît și ceea ce e cuprins să facă parte din categoria ființei/substanței, că dacă unul este ființă/substanță, iar celălalt întîmplător/accident (de pildă, știutorul și știința), nu mai intră în categoria lui „a avea”. Deosebirile/distincțiile [categoriei] lui „a avea” corespund deosebirilor/distincțiilor celor ce sînt,

τῶν ὄντων· ἡ γὰρ ἔμψυχόν ἐστιν ἡ ἄψυχον, καὶ ἔμψυχον μὲν ἔχειν λεγόμεθα ὡς παῖδα, ἵππον καὶ τὰ τοιαῦτα, ἄψυχον δὲ ὡς δακτύλιον, ὑπόδημα καὶ τὰ τοιαῦτα. Λέγεται δὲ τὸ ἔχειν καὶ κατὰ πολλῶν ἐτέρων σημαιομένων ὁμωνύμως, περὶ ὧν ὕστερον ἐροῦμεν.

58 Περί ἀντικειμένων

Πᾶν ἀντικείμενον ἡ ὡς πρᾶγμα ἀντίκειται ἡ ὡς λόγος. Καὶ εἰ μὲν ὡς λόγος λόγῳ, ποιεῖ κατάφασιν καὶ ἀπόφασιν. Κατάφασις μὲν οὖν ἐστὶ τὸ εἰπεῖν, τίτιν ὑπάρχει, οἷον καλὸς ἐστίν, ἀπόφασις δὲ τὸ εἰπεῖν, τίτιν οὐχ ὑπάρχει, οἷον οὐκ ἐστὶ καλός· λέγονται δὲ ἀμφοτέρω ἀπόφανσις. Εἰ δὲ ὡς πρᾶγμα ἀντίκεινται, ἡ ὡς πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγονται καὶ ποιεῖ τὰ πρὸς τι, ἅτινα καὶ συνεισάγουσιν ἄλληλα καὶ συναναιροῦσιν, ἡ οὐ πρὸς ἀντιστρέφοντα καὶ οὐκ ἔχουσι σχέσιν. Καὶ ταῦτα ἡ οὐ μεταβάλλει εἰς ἄλληλα, ὅμως δὲ ἀμφω κατὰ φύσιν εἰσὶ καὶ ποιεῖ τὰ ἐναντία ὡς ἡ θερμότης καὶ ἡ ψύξις, ἡ τὸ μὲν μεταβάλλει εἰς τὸ ἕτερον, τὸ δὲ ἕτερον οὐ μεταβάλλει. Καὶ τὸ μὲν αὐτῶν ἐστὶ κατὰ φύσιν τὸ δὲ παρὰ φύσιν, καὶ ποιεῖ τὰ κατὰ στέρησιν καὶ ἔξιν ἀντικείμενα ὡς ὁψις καὶ τυφλότης· ἔξις μὲν γὰρ ἐστὶν ἡ ὁψις ὡς ἐκ τοῦ ἔχειν, στέρησις δὲ τῆς ἕξεως ἡγουν τῆς ὁράσεως ἡ τυφλότης.

Τῶν δὲ ἐναντίων τὰ μὲν εἰσιν ἄμεσα, τὰ δὲ ἔμμεσα. Ἄμεσα μὲν οὖν εἰσιν, ὧν ἀναγκαῖον τὸ ἕτερον ἡγουν

¹²⁴ Comentatorii aristotelici precizează în repetate rânduri că a fi într-o relație de reflexivitate (ἀντιστρέφοντα) nu e totuna cu afirmarea corelațională reciprocă (πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεσθαι), această din urmă însușire aparținând perechilor corelaționale. De exemplu, specia „om” și însușirea de a fi biped se află într-o relație reflexivă: dacă cineva este om, este biped; dacă cineva este biped, este om. Nu se poate spune însă că omul este al bipedului sau că bipedul este al omului, așa cum se întâmplă în cazul perechilor corelaționale: tatăl este al fiului, fiul este al tatălui. V. Elias, *Comentariul la Categoriile aristotelice*, în *Commentaria in Aristotelem graeca*, vol. 18.1, p. 209, rr. 31-33, p. 210, rr. 1-9, Berlin, 1900; Olympiodoros, *Comentariul la aceleași Categori*, în *Commentaria in Aristotelem graeca*, vol. 12.1, p. 104, rr. 30-34, Berlin, 1902.

fiindcă acestea sînt ori însuflețite, ori neînsuflețite, și se spune că avem ceva însuflețit (de pildă, copil, cal sau altceva de acest fel) ori ceva neînsuflețit (de pildă, inel, încălțare sau altceva de acest fel). „A avea” se spune omonimic/echivoc și în multe alte înțelesuri, despre care vom vorbi mai jos.

58. Despre cele opuse

Orice este opus e opus ori ca lucru, ori ca cuvânt. Dacă e opus ca cuvânt altui cuvânt, constituie afirmație, respectiv negație. Afirmația înseamnă a spune ce [anume] subzistă în ceva (de pildă, „este frumos”), pe când negația – a spune ce [anume] nu subzistă în ceva (de pildă, „nu este frumos”) – și amîndouă se cheamă aserțiuni. Dacă sînt opuse ca lucru, ori sînt afirmate reciproc¹²⁴ cu perechea lor (și constituie perechile corelaționale, care și se împreună-introduc reciproc, și se împreună-desființează reciproc¹²⁵), ori nu sînt afirmate reciproc în raport cu perechea lor și nu sînt corelate¹²⁶. Și acestea [din urmă] ori nu se transformă reciproc unele în altele, dar totuși amîndouă sînt firești/naturale și constituie contrarii (cum ar fi căldura și răceala), ori unul se transformă în celălalt, dar acela nu se transformă [în el]: primele sînt după fire/natură, celelalte împotriva firii/naturii, și constituie cele opuse din perspectiva habitudinii și privării (cum ar fi vederea și orbirea, fiindcă habitudine este vederea, de la a avea¹²⁷, iar privarea de habitudine – adică de vedere – este orbirea).

Dintre cele contrarii, unele sînt nemijlocit contrarii, altele – mijlocit. Nemijlocit contrarii sînt cele dintre care unul sau celălalt trebuie neapărat să subziste în subiectul/substratul

¹²⁵ Nu poate să existe un singur membru ale perechii relaționale. Ca să folosim exemplul dat de însuși sfîntul Ioan, nu există tată fără fiu, nici fiu fără tată: ori există și tatăl, și fiul, ori nu există nici unul nici celălalt.

¹²⁶ V. *supra*, cap. 51.

¹²⁷ În lb. latină *habeo*.

τὸ ἐν ὑπάρχειν τῷ ὑποκειμένῳ αὐτοῖς ἢ τοῦτοις, ὧν κατηγοροῦνται, οἷον νόσος καὶ ὑγίεια ἐν σώματι ζῶου ὑποκειμένῳ, καὶ ἀνάγκη πάντως ἐν τῷ σώματι ἢ νόσον εἶναι ἢ ὑγίειαν· νόσον δὲ φαμεν πᾶσαν τὴν παρατροπὴν τῆς φύσεως. — Ἐμμεσα δέ, ὧν οὐκ ἀνάγκη τὸ ἕτερον ὑπάρχειν τῷ ὑποκειμένῳ ἢ τούτοις, ὧν κατηγοροῦνται, ὡς τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν· ἐναντία γὰρ εἰσι, καὶ οὐ πάντως ἀνάγκη ἐν αὐτῶν ὑπάρχειν τῷ σώματι· οὐ γὰρ ἀνάγκη πᾶν σῶμα ἢ λευκὸν εἶναι ἢ μέλαν, εἰσὶ γὰρ σώματα φαιὰ καὶ πυρρόα· — εἰ μὴ ἄρα τὸ ἐν τῶν ἀντικειμένων ἀφωρισμένως φύσει ὑπάρχει τινὶ ὡς ἡ θερμότης τῷ πυρὶ καὶ ἡ ψύξις τῇ χιόνι. Τῶν μὲν οὖν ἐμμέσων τὰ μὲν ἔχουσιν ὀνόματα, ὡς τὸ μέσον τοῦ λευκοῦ καὶ τοῦ μέλανος λέγεται φαιόν, τὰ δὲ οὐκ ἔχουσιν ὀνόματα· τὸ μέσον γὰρ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου οὐκ ἔχει ὄνομα, ἀλλὰ τῇ ἀποφάσει ἐκατέρου τὸ ἀνὰ μέσον γνωρίζεται οἷον οὐδὲ δίκαιον οὐδὲ ἄδικον.

Ἀκολουθοῦσι δὲ τοῖς ἐναντίοις ιδιώματα τέσσαρα· πρῶτον, ὅτι τῷ μὲν ἀγαθῷ ἐξ ἀνάγκης τὸ κακὸν ἐναντίον, τῷ δὲ κακῷ ποτὲ μὲν ἀγαθόν, ποτὲ δὲ ἄλλο κακόν· τῇ μὲν γὰρ σωφροσύνη ἐναντίον ἡ ἀκολασία, τῇ δὲ ἀκολασία ποτὲ μὲν σωφροσύνη, ποτὲ δὲ ἡλιθιότης. Ἡλιθιότης δὲ ἐστὶ τὸ μὴ κινεῖσθαι μηδὲ ἐγείρεσθαι τὰ πάθη. Ἡ μὲν οὖν ἀκολασία ἑλλειψὶς ἐστὶ τῆς σωφροσύνης, ἡ δὲ ἡλιθιότης ὑπερβολή, ἐναντία δὲ ἡ ὑπερβολή τῇ ἑλλείψει. — δεύτερον, ὅτι ἀδύνατον ἅμα τὰ ἐναντία ἐπὶ τῶν ἀτόμων εἶναι κατὰ τὸ αὐτό, οὐκ ἐνδέχεται γὰρ ἅμα Σωκράτην ὑγιαίνειν καὶ νοσεῖν, ἢ κατὰ τὸ αὐτὸ μέρος θερμαίνεσθαι ἅμα καὶ ψύχεσθαι. — τρίτον, ὅτι τὰ ἐναντία ἐν τῷ αὐτῷ ὑποκειμένῳ ἢ γένει ἢ εἴδει ἢ ἀριθμῷ, γένει μὲν ὡς ἐν ἀπλῷ σώματι τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν, εἴδει δὲ ὡς ἐν σώματι ζῶου ὑγίεια καὶ νόσος, ἀριθμῷ δὲ δῆλον· τὸ γὰρ αὐτὸ σῶμα τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικὸν ἐνδέχεται κατὰ τὴν ἑαυτοῦ μεταβολήν.

¹²⁸ Este vorba de indivizi – entități numărabile din cadrul speciei.

lor, altfel spus în cele cu privire la care sînt predicate (de pildă, boala și sănătatea subzistă în corpul vietății, și trebuie neapărat ca în trup să fie ori boală, ori sănătate – iar „boală” numim orice dereglare a firii/naturii). Mijlocit contrarii sînt cele dintre care nu e nevoie neapărată ca unul dintre ele să subziste în subiect/substrat, altfel spus în cele cu privire la care sînt predicate (de pildă, albul și negrul, fiindcă acestea sînt contrarii, dar nu trebuie neapărat ca orice corp să fie alb sau negru, fiindcă există corpuri cenușii și roșii) – dacă nu cumva una dintre cele contrarii subzistă prin hotărnicire/definiție, din fire/natură, în ceva (ca, de pildă, căldura în foc și răceala în zăpadă). În ce privește cele mijlocit contrarii, unele au nume (de pildă, ceea ce este intermediar între alb și negru se cheamă „cenușiu”), iar altele nu au, pentru că ceea ce este intermediar între drept și nedrept nu are nume, ci se marchează prin negarea ambelor (de pildă, „nici drept, nici nedrept”).

Cele contrarii sînt însoțite de următoarele patru proprietăți. Întîia este că binelui îi este contrariu în mod necesar răul, pe când răului – uneori binele, iar alteori alt rău, fiindcă întregii-înțelegeri îi e contrariu dezvățul, pe când dezvățului – ba întreaga-înțelegere, ba nesimțirea – iar nesimțirea este atunci când patimile nu se mișcă, nici nu se stărnesc. Dezvățul este lipsă, iar nesimțirea – prisos de întreagă-înțelegere, și prisosul este contrar lipsei. A doua este că cele contrarii nu pot coexista simultan în același individ (fiindcă Socrate nu poate fi în același timp sănătos și bolnav, nici nu poate fi același mădular cald și totodată rece). A treia este că cele contrarii subzistă în același subiect/substrat, care este ori neam/gen, ori specie, ori număr¹²⁸ – în neam/gen ca albul și negrul în corp[uri] în general, în specie ca sănătatea și boala în corpul de vietate, iar în număr este limpede cum anume, fiindcă unul și același corp poate primi [însușiri] contrarii schimbându-se. A patra este că cele contrarii se

—τέταρτον, ὅτι τὰ ἐναντία ἢ ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος ὡς τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν ὑπὸ τὸ χρῶμα, ἢ ὑπὸ τὰ ἐναντία γένη ὡς δικαιοσύνη καὶ ἀδικία ὑπὸ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ἄτινα ἐναντία εἰσὶν, ἢ αὐτὰ τὰ ἐναντία γένη εἰσὶν ὡς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν ἐναντία ὄντα γένη.

59 Περὶ ἕξεως καὶ στέρησεως

Ἔξις λέγεται ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐχομένου καὶ τοῦ ἔχοντος ὡς τοῦ ὅπλου καὶ τοῦ ὠπλισμένου ἡγουν τοῦ ἐνδύοντος καὶ τοῦ ἐνδυομένου· —δεύτερον αἱ ἐπείσακτοι ἐνέργειαι μόνιμοι οὔσαι εἴτε φυσικαὶ εἴτε ψυχικαί· καὶ φυσικαὶ μὲν ὡς ἡ θερμότης ἐν τοῖς θερμαινόμενοις, ψυχικαὶ δὲ ὡς ἐπιστήμη· —τρίτον, ὅπερ οὐπω μὲν ἔχει, ἔχει δὲ ἐπιτηδειότητα δέξασθαι, ὅπερ ἐστὶ πρῶτον σημαινόμενον τοῦ δυνάμει· —τέταρτον ἡ φυσικὴ ποιότης ἡγουν φυσικὴ ἕξις ὡς ἡ θερμότης τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ καθεύδοντος ἡ ὄψις, ὅπερ ἐστὶ δεύτερον σημαινόμενον τοῦ δυνάμει, δύναται γὰρ καίειν, ἐνέργεια δὲ οὐ καίει, πρῶτον δὲ σημαινόμενον τοῦ ἐνεργείᾳ· —πέμπτον ὡς ἡ τελικὴ ἐνέργεια ὡς ἡ ὄρασις ἡ ἤδη ὁρῶσα καὶ ἡ θερμότης ἡ ἤδη θερμαίνουσα.

Στέρησις δὲ τῆς ἕξεως ἀποβολή. Ἀντίκειται οὖν τῷ μὲν πρῶτῳ σημαινόμενῳ τῆς ἕξεως ἡ στέρησις τοῦ ὅπλου ἡγουν τοῦ ἐνδύματος, —τῷ δὲ δευτέρῳ ἡ ἀποβολὴ τῶν ἐπείσακτων ἕξεων, ὅτε τὸ θερμανθὲν ψυχρανθῇ· — τῷ τρίτῳ, ὅπερ οὐδὲ ὅλως πέφυκεν ἔχειν τὸ γένος, ὡς λέγομεν ἔχειν ἐπιτηδειότητα τὸ βρέφος πρὸς μουσικὴν, τὴν δὲ συκὴν οὐδαμῶς. Ἐστέρηται οὖν ἡ συκὴ, ἐπειδὴ τὸ γένος τῶν φυτῶν οὐκ ἔχει ἐπιτηδειότητα δέξασθαι μουσικὴν. Καὶ ὅπερ τὸ μὲν

¹²⁹ Căruia îi aparține lucrul respectiv sau ființa respectivă.

încadrează ori în același neam/gen (cum ar fi albul și negrul, care se încadrează în neamul/genul culorii), ori în neamuri/genuri contrarii (cum ar fi dreptatea și nedreptatea, care se încadrează în neamul/genul binelui, respectiv al răului, care sînt contrarii), ori înseși cele contrarii sînt neamuri/genuri (cum ar fi binele și răul, care sînt neamuri/genuri contrarii).

59. Despre habitudine și privare

Habitudine se numește lucrarea a ceea ce este avut și a celui ce are (de pildă, a armei și a înarmatului sau a ceea ce este îmbrăcat [pe cineva] și a celui ce se îmbracă [acel ceva]); în al doilea rînd, [semnifică] lucrările venite din exterior care dăinuie și sînt ori firești/naturale, ori sufletești – firești ca[, de pildă,] căldura în cele încălzite, sufletești ca[, de pildă,] știința; în al treilea rînd, [semnifică] ceea ce încă nu posedă, însă are capacitatea de a primi – ceea ce coincide cu primul înțeles al cuvîntului „[în mod] potențial”; în al patrulea rînd, calitatea firească/naturală, altfel spus habitudine firească/naturală (cum ar fi căldura focului și înfățișarea celui adormit) – acesta fiind al doilea înțeles al cuvîntului „[în mod] potențial” (căci [focul] poate arde, însă nu arde efectiv) și primul înțeles al cuvîntului „[în mod] efectiv”; în al cincilea rînd, lucrarea deplină (cum ar fi vederea care deja vede și căldura care deja încălzește).

Privarea este lipsire de habitudine. Este opusă primei semnificații al cuvîntului „habitudine” privarea de armă, respectiv de îmbrăcăminte; celui de-al doilea – lipsirea de habitudinile venite din exterior (ca atunci când ceea ce a fost încălzit se răcește); celui de-al treilea – când prin firea/natura sa [întregul] neam/gen¹²⁹ nu e deloc capabil [de ceva anume] (ca atunci când spunem: „Copilul are aptitudine muzicală, pe când smochinul nu”: așadar, smochinul e privat [de aptitudinea muzicală], fiindcă neamul/genul plantelor nu e capabil de muzică; și [câteodată] una dintre

γένος ἔχει ἐπιτηδειότητα, τὶ δὲ τῶν εἰδῶν οὐκ ἔχει· τὸ γὰρ ζῶον ἔχει ἐπιτηδειότητα ὁρᾶν, ὁ δὲ ἀσπάλαξ εἶδος ὦν τοῦ ζῶου οὐκ ἔχει ἐπιτηδειότητα τοῦ ὁρᾶν· — τῷ δὲ τετάρτῳ ἢ ἀποβολή τῆς δυνάμεως τῆς καθ' ἑξιν· — τῷ δὲ πέμπτῳ ἢ ἀποβολή τῆς τελικῆς ἐνεργείας, ὅπερ ἀνωτέρω εἰρήκε τὴν κατὰ στέρησιν καὶ ἑξιν τῶν ἀντικειμένων ἀντίθεσιν ἡγουν τῆς δυνάμεως εἴτε τῆς ποιητικῆς εἴτε τῆς παθητικῆς· αὕτη δὲ χαρακτηρίζεται τοῖς τρισὶ τούτοις, ὅπερ πέφυκεν ἔχειν οὐδὲ ὅλως δὲ ἔχει, ἀλλὰ τελείως ἐστέρηται, καὶ ὅτε πέφυκεν ἔχειν, καὶ ἔνθα πέφυκεν ἔχειν. Οἶον τὸν λίθον οὐ λέγομεν εἶναι τυφλόν, οὐ πέφυκε γὰρ ἔχειν ἑξιν ὁράσεως· οὐδὲ τὸν ἀρτιγέννητον κύνα λέγομεν εἶναι τυφλόν οὐδὲ τὸ ἀρτιγέννητον βρέφος νωδόν, ἐπειδὴ οὐ πεφύκασι κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἔχειν· οὐδὲ τὸν πόδα λέγομεν τυφλόν, οὐ γὰρ πέφυκε τὸ ζῶον ἐν τῷ ποδὶ ἔχειν τὴν ἑξιν τῆς ὁράσεως. Ὅτε οὖν κατὰ τὰ τρία ταῦτα πέφυκεν ἔχειν καὶ μὴ ἔχει, λέγεται στέρησις.

60 Περὶ προτέρου καὶ ὑστέρου

Τὸ δὲ πρότερον διαιρεῖται εἰς τέσσαρα σημαινόμενα. Καὶ κυριώτατόν ἐστι τὸ τῷ χρόνῳ πρότερον. Λέγεται δὲ κυρίως ἐπὶ μὲν ἐμψύχων τὸ πρεσβύτερον, ἐπὶ δὲ τῶν ἀψύχων τὸ παλαιότερον· καταχρηστικῶς δὲ καὶ ἀντ' ἀλλήλων λαμβάνονται. — δεύτερον δὲ τὸ φύσει πρότερον, ὅπερ συνεισφέρεται μὲν, οὐ συνεισφέρει δέ, καὶ συναναιρεῖ καὶ οὐ συναναιρεῖται ὡς τὸ ζῶον πρότερον τοῦ ἀνθρώπου· ζῶου γὰρ μὴ ὄντος οὐδὲ ἀνθρώπος ἔσται, ζῶον γὰρ ὁ ἀνθρώπος. Ἀνθρώπου δὲ μὴ ὄντος ἔσται ζῶον, καὶ ὁ ἵππος γὰρ καὶ ὁ κύων

¹³⁰ Adică, în general, membrii genului „vietate”.

¹³¹ Altfel spus, oricare dintre următoarele trei situații determină o privare de ultimul tip.

specii nu are o [anumită] capacitate pe care neamul/genul[, în general,] o posedă, căci vietatea¹³⁰ este capabilă să vadă, dar specia cârțiței, [deși] aparținând de neamul/genul „vietate”, nu e capabilă să vadă); celui de-al patrulea – lipsirea de puterea habituală; celui de-al cincilea – lipsirea de lucrarea deplină, adică de puterea ori făptuitoare, ori suferitoare, și aceasta este ceea ce am numit mai sus antiteză a celor opuse; iar această ultimă [privare] este caracterizată de următoarele trei¹³¹: a nu avea deloc ceea ce e firesc să ai, ci a fi lipsit cu totul de acel lucru; [a nu avea] la momentul când este firesc să ai; și [a nu avea] acolo unde este firesc să ai. De pildă, nu spunem că piatra este oarbă, căci din firea/natura sa nu are habitudinea vederii; nici despre câinele nou-născut nu spunem că este orb, nici despre copilul nou-născut că este știrb, deoarece pentru ei nu e firesc să aibă [vedere, respectiv dinți,] la momentul respectiv; nici despre picior nu spunem că este orb, căci nu-i firesc ca vietatea să aibă habitudinea vederii în picior. Așadar, când potrivit [unuia dintre] aceste trei [criterii] este firesc ca [ceva sau cineva] să aibă, și nu are, vorbim de privare.

60. Despre anterior și posterior

„Anterior” se împarte în patru semnificații, dintre care principală este cea de „anterior temporal”. Propriu-zis, în ce privește cele însuflețite anteriorul se numește „mai bătrân”, iar în cele neînsuflețite – „mai vechi”; prin abuz, cele două denumiri sînt folosite și una în locul celeilalte. A doua semnificație este cea de „anterior prin fire/natură”, adică ceea ce este împreună-introdus, dar nu împreună-introduce, și împreună-desființează, dar nu este împreună-desființat (de pildă, vietatea e anterioară omului, că dacă [ceva] nu este vietate nu va fi nici om, că vietate este omul, pe când dacă nu este om va [putea] fi vietate, fiindcă și calul, și câinele

ζῳά εἰσι· καὶ ἀνθρώπου ὄντος πάντως ἔσται ζῳον, ζῳον γὰρ ὁ ἄνθρωπος. Ζῳου δὲ ὄντος οὐ πάντως ἄνθρωπος ἀλλ' ἴσως ἵππος, κύων· καὶ ταῦτα γὰρ ζῳά εἰσι. — τρίτον τὸ κατὰ τάξιν, ὥσπερ φαμέν πρῶτον τὸ α, δεύτερον τὸ β, εἶτα τὰ συλλάβια, εἶτα αἱ ψῆφοι. — τέταρτον τὸ κατ' ἀξίαν, ὥς φαμεν· πρῶτον ἐπίσκοπος, εἶτα πρεσβύτερος. Ἐκβάλλουσι δὲ τοῦτον τὸν τρόπον τινές· ἐνδέχεται γὰρ τὸν πρῶτον κατὰ τάξιν ὕστερον εἶναι κατ' ἀξίαν. — πέμπτον, ὥς φαμεν τὸ αἷτιον καὶ αἰτιατόν, ὥς ὁ Σωκράτης πρότερος τῆς ἰδίας εἰκόνος· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν αἷτιος τῆς ἰδίας εἰκόνος. Καὶ ὁ πατήρ πρότερος καὶ μείζων τοῦ υἱοῦ· ὁ γὰρ πατήρ ἐστὶν αἷτιος τοῦ υἱοῦ, ἐκ γὰρ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς γεννᾶται. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Γρηγόριος κατὰ τοῦτο τὸ σημαίνόμενον ἔλαβε τὸ ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις ῥηθέν· «Ὁ πατήρ μου μείζων μου ἐστίν.»

Ἄλλοι δὲ προστιθέασι τὸ κατ' ἐπίνοιαν, ὥς πρότερον τῶν θεμελίων τὸν τοῖχον. Τοῦτο δὲ ἀνάγεται ὑπὸ τὸν τέταρτον τρόπον, τὸν κατ' ἀξίαν· τὸ γὰρ τῇ ἐπινοίᾳ πρότερον, τοῦτο τῷ πράγματι ὕστερον. Ὅσαχῶς δὲ τὸ πρότερον, τοσαυταχῶς καὶ τὸ ὕστερον. Τὸ δὲ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον καὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον οὐκ εἰσι τῶν ὁμωνύμων ἀλλὰ τῶν ἀφ' ἐνός.

61 Περί τοῦ ἅμα

Ἄμα λέγεται κυρίως μέν, ὧν ἡ γένεσις ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, οἷον δύο τινές ἐγεννήθησαν ἐν τῇ αὐτῇ ῥοπῇ. Οὗτος ὁ τρόπος ἀντίκειται τῷ πρώτῳ τρόπῳ τῶν σημαινομένων τοῦ προτέρου. Δεύτερον σημαίνόμενον τῶν ἅμα τὰ ἀλλήλοις

¹³² Este, probabil, vorba despre valorile numerice aferente literelor, care erau folosite și ca cifre.

¹³³ Grigorie al Nazianzului, *Cuvântul* 30, 7, în Gregor von Nazianz. *Die fünf theologischen Reden*, Düsseldorf, 1963.

¹³⁴ Ioan 14, 28.

sînt vietăți; și dacă [ceva] este om va fi, negreșit, vietate, că vietate este omul, dar dacă este vietate nu va fi neapărat om, ci va fi, poate, cal sau câine, că și acestea sînt vietăți). A treia este cea de „anterior prin ordine” (ca atunci când zicem că „a” este întâiul, „b” al doilea, pe urmă vin silabele, pe urmă numerele¹³²). A patra este cea de „anterior prin demnitate”, ca atunci când zicem: „Mai întâi este episcopul, pe urmă preotul”; iar unii resping acest tip [de anterioritate], fiindcă cel ce este primul după ordine poate fi posterior după demnitate. A cincea este atunci când vorbim de pricinuitoare și pricinuit (de pildă, Socrate e anterior imaginii sale, fiindcă el este pricinuitoarea imaginii, și tatăl e anterior fiului și mai mare decît el, fiindcă tatăl este pricinuitoare al fiului, că din tată se naște fiul – drept care și fericitul Grigorie¹³³ în acest înțeles a luat cele zise de Domnul nostru în sfintele Evanghelii: *Tatăl Meu mai mare decît Mine este*¹³⁴).

Alții adaugă înțelesul cel după plănuire (de pildă, așa cum zidul este anterior temeliei¹³⁵). Această semnificație se încadrează însă în a patra, cea după demnitate, fiindcă ceea ce este anterior ca plănuire e posterior în fapt. Felurile de „posterior” sînt tot atâtea la număr ca cele de „anterior”. Anteriorul și posteriorul, ca și mai multul și mai puținul, nu fac parte dintre omonime/echivoce, ci din cele [derivate] de la un lucru¹³⁶.

61. Despre simultan

„Simultane” se numesc, propriu-zis, cele ce iau naștere în același timp (de pildă, doi care s-au născut în aceeași clipă). Acest mod este opus primului mod al semnificațiilor anteriorului. În al doilea înțeles, simultane sînt cele ce

¹³⁵ Este vorba de intenție și scop: rostul temeliei este cel de a susține pereții.

¹³⁶ V. *supra*, capitolul 6.

συνυπάρχοντα καὶ μὴ ὄντα ἕτερον ἑτέρου αἴτιον ἢ αἰτιατόν ὡς τὸ διπλάσιον καὶ τὸ ἥμισυ· ἅμα γὰρ συνυπάρχουσι καὶ συναναιροῦσιν ἄλληλα καὶ συνεισφέρουσιν. Οὗτος δὲ ὁ τρόπος ἀντίκειται τῷ δευτέρῳ καὶ τῷ πέμπτῳ τρόπῳ τοῦ προτέρου· ἐν μὲν γὰρ τῷ δευτέρῳ οὐ συνεισάγουσιν οὐδὲ συναναιροῦσιν ἄλληλα, ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ τὸ μὲν αἴτιον, τὸ δὲ αἰτιατόν. Τρίτον σημαίνόμενον τῶν ἅμα τὰ ἀντιδιηρημένα εἶδη· ἀντιδιηρημένα δὲ εἶδη λέγεται τὰ ἐκ τῆς αὐτῆς διαιρέσεως κατενεχθέντα οἷον τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον ἐκ τοῦ ζώου. Οὗτος δὲ ὁ τρόπος ἀντίκειται τῷ πρώτῳ καὶ τῷ δευτέρῳ καὶ σχεδὸν τοῖς ἄλλοις τρισί.

62 Περί κινήσεως

Κίνησις ἐστὶν ἐντελέχεια τοῦ δυνάμει, καθὸ τοιοῦτόν ἐστιν, οἷον ὁ χαλκὸς δυνάμει ἐστὶν ἀνδριᾶς· δύνатаι γὰρ ὁ χαλκὸς ἀπολαβεῖν τὸ εἶδος τοῦ ἀνδριάντος. Ἐντελέχεια οὖν ἐστὶ τοῦ χαλκοῦ τοῦ δυνάμει ὄντος ἀνδριάντος τὸ διαλύεσθαι, τὸ διαπλάττεσθαι, τὸ διαξέεσθαι, ἅπερ εἰσὶ κινήσεις. Ἐν ὅσαις οὖν κατηγορίαις θεωρεῖται τὸ δυνάμει, ἐν ταύταις θεωρηθήσεται ἡ κίνησις· ἐν ὅσαις δὲ οὐ θεωρεῖται τὸ δυνάμει, οὐδὲ ἡ κίνησις θεωρηθήσεται. Θεωρεῖται οὖν ἐν τῇ οὐσίᾳ, ἐν τῷ ποσῷ, ἐν τῷ ποιῷ, ἐν τῇ ποῦ κατηγορίᾳ. Ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ

¹³⁷ V. *supra*, nota 63.

¹³⁸ V. *supra*, nota 101.

¹³⁹ Definiție aristotelică clasică, din care se vede cu ușurință că în această tradiție filosofică mișcarea este altfel înțeleasă decât în mentalitatea modernă. În ce privește termenul „entelehie”, acesta a fost creat de Aristotel din ἐντελής („deplin”, „împlinit”) și ἔχειν („a avea [ca habitudine]”), cu aluzie la deja existentul în vocabularul filosofic ἐνδελέχεια („continuitate” sau „persistență”); el este convergent cu cel de „lucrare” (ἐνέργεια), însă nuanțele convergenței lor continuă să fie subiect de dezbateri aprinse între specialiștii în filosofie antică. Pentru un tratament modern detaliat al acestei definiții și a semnificației sale

coexistă fără ca unul dintre ele să fie pricinuitor al celuilalt sau pricinuit de el (de pildă, dublul și jumătatea, fiindcă acestea coexistă simultan, și se împreună-introduc reciproc, și se împreună-desființează¹³⁷). Modul acesta este opus celui de-al doilea mod și celui de-al cincilea mod al anteriorului, fiindcă în cel de-al doilea nu se împreună-introduc, nici nu se împreună-desființează reciproc, iar în cel de-al cincilea unul e pricinuitor, iar celălalt – pricinuit. În al treilea înțeles, simultane sînt speciile împărțite opozițional¹³⁸, iar „împărțite opozițional” se numesc speciile rezultate din aceeași diereză (cum ar fi raționalul și iraționalul, [rezultate] din vietate). Acest mod este opus primului și celui de-al doilea [moduri ale anteriorului], iar în mod aproximativ și celorlalte trei.

62. Despre mișcare

Mișcarea este entelehia¹³⁹ a ceea ce e, în mod potențial, ceva (de pildă, arama e, potențial, statuie, fiindcă poate lua formă de statuie; așadar, entelehia aramei – care e, potențial, statuie – este cea a fi topită, modelată, șlefuită – și toate acestea sînt mișcări). Așadar, în toate categoriile în care se consideră/observă potența se consideră/observă și mișcarea, iar în câte nu se consideră/observă potența nu se consideră/observă nici mișcarea. Așadar, mișcarea se consideră/observă în categoria ființei/substanței, în cea a cantității, în cea a calității, în cea a „unde”-lui: în ființă/substanță ca naștere

v. importantul articol publicat de A. Kosman în *Phronesis*, vol. 14, no. 1 (1969), pp. 40-62, și dezvoltarea ulterioară a ideilor acestuia în A. Kosman, *The Activity of Being*, cap. 2, *passim*, Harvard University Press, 2013, unde autorul pledează pentru o înțelegere a entelehiei în contextul respectiv ca „realizare” în sensul de împlinire-**rezultat**, nu **proces** de actualizare. În privința semnificației termenului ἐντελέχεια și a relației acestuia cu cel de ἐνέργεια v. și George Blair, *Energeia kai Entelechia: "Act" in Aristotle*, University of Ottawa Press, 1992, *passim*.

γένεσις καὶ φθορά, ἐν δὲ τῷ ποσῷ αὐξησις καὶ μείωσις, ἐν δὲ τῷ ποιῷ ἀλλοιώσις, ἐν δὲ τῇ ποῦ τὸ κύκλῳ φερόμενον, ὅπερ καλεῖται περιφορά, καὶ τὸ ἐπ' εὐθείας κινούμενον, ὅπερ λέγεται ἐπ' εὐθείας κίνησις. Τῆς δὲ ἐπ' εὐθείας κινήσεως διαφοραί εἰσιν ἕξ· τὸ ἄνω, τὸ κάτω, τὸ ἔσω, τὸ ἔξω, τὸ δεξιὰ, τὸ ἀριστερά. Διὸ μετὰ τῆς περιφορᾶς ἑπτὰ τοπικαὶ κινήσεις εἰσὶ·

πᾶν γὰρ μεταβαλλόμενον ἢ καθ' αὐτὸ μεταβάλλεται ἢ κατὰ τι τῶν ἐν αὐτῷ ἢ κατὰ τι τῶν περὶ αὐτό· καὶ εἰ μὲν καθ' αὐτό, ποιεῖ γένεσιν καὶ φθοράν· εἰ δὲ κατὰ τι τῶν ἐν αὐτῷ ἢ κατὰ τὸ ποσόν, καὶ ποιεῖ αὐξησιν καὶ μείωσιν, ἢ κατὰ τὸ ποιόν, καὶ ποιεῖ ἀλλοιώσιν· εἰ δὲ κατὰ τὸ περὶ αὐτό, ποιεῖ τὴν κατὰ τόπον μεταβολήν· ὁ γὰρ τόπος οὔτε αὐτὸ ἐστὶ κινούμενον οὔτε τι τῶν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ τοῖς κινουμένοις παρέπεται καὶ περὶ τὰ κινουμένα ἐστι.

Διαφέρει δὲ γένεσις καὶ φθορά· γένεσις μὲν γάρ ἐστιν ἢ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πρόοδος· ὅπερ γὰρ οὐκ ἦν πρότερον, τοῦτο γίνεται. Ἡ δὲ φθορά τὸ ἀνάπαλιν ἀπὸ τοῦ ὄντος ἐπὶ τὸ μὴ εἶναι μεταβολή. — αὐξησις δὲ καὶ μείωσις· αὐξησις μὲν γάρ ἐστιν ἢ ἐπὶ τὸ μείζον κίνησις· μείωσις δὲ ἢ ἐπὶ τὸ ἔλαττον. — ἐν δὲ τῇ ἀλλοιώσει πάλιν τὰ ἀντικείμενα πάθη, θερμότης ψύξει, τῷ λευκῷ τὸ μέλαν. Ἀντίκειται τοίνυν τῇ μὲν γενέσει φθορά, τῇ δὲ αὐξήσει μείωσις, τῇ δὲ ἀλλοιώσει τὸ ἀντικείμενον καὶ ἡ ἡρεμία. Ἀντικείμενον μὲν θερμάνσει ψύξις ἡρεμία τε· ὅταν γὰρ λάβῃ πέρας τὸ θερμαινόμενον καὶ ἔλθῃ ἐπὶ τὴν ἄκραν θερμότητα, ἡρεμεῖ καὶ παύεται τοῦ θερμαίνεσθαι. Οὕτω καὶ τῇ κατὰ τόπον μεταβολῇ καὶ ἡ ἐναντία κίνησις ἀντίκειται καὶ ἡ ἡρεμία, ἐναντία μὲν, ὡς ἡ ἄνω κίνησις τῇ κάτω ἡρεμίᾳ τε· ἐὰν γὰρ βῶλον ῥίψῃ τις ἐπὶ τὰ ἄνω, οὐ πρότερον ἐπὶ τὰ κάτω

^{139a} Am preferat să traducem termenul „φθορά” prin extincție, deși în mod tradițional a fost tradus „stricăciune”. Aici evident termenul se referă mai mult la sfârșit, decât la acel proces al degenerescenței. Mai mult termenul „extincție” luat și literal nu exclude acest proces.

¹⁴⁰ În ceea ce se mișcă.

și extincție^{139a}, în cantitate ca înmulțire și împuținare, în calitate ca schimbare, iar în „unde” ca mișcare în cerc, ce se numește „mișcare circulară” și ca mișcare în linie dreaptă, ce se numește „mișcare rectilinie”. Deosebirele/distincțiile mișcării în linie dreaptă sînt șase: în sus, în jos, înăuntru, înafară, la dreapta, la stînga. Prin urmare, împreună cu mișcarea circulară sînt șapte mișcări spațiale.

Orice se [stră]mută se strămută ori ca atare, ori din perspectiva a ceva dintre cele ce sînt în el, ori din perspectiva a ceva dintre cele ce sînt împrejurul lui – și dacă se [stră]mută ca atare, asta constituie naștere și extincție; dacă se [stră]mută din perspectiva a ceva dintre cele ce sînt în el se mută ori cantitativ (și asta constituie înmulțire și împuținare), ori calitativ (și asta constituie schimbare); iar dacă se [stră]mută din perspectiva a ceva dintre cele ce sînt împrejurul lui, asta constituie [stră]mutarea cea după loc, fiindcă locul nu e nici însuși ceea ce se mișcă, nici ceva dintre cele ce sînt în această¹⁴⁰, ci însoțește cele care se mișcă și este împrejurul lor.

Nașterea și extincția se deosebesc între ele, fiindcă nașterea este purcedere din neființă în ființă (fiindcă se naște ceea ce înainte nu era), pe când extincția este, dimpotrivă, [stră]mutarea din ființă în neființă. [Se deosebesc între ele, de asemenea,] înmulțirea și împuținarea, fiindcă „înmulțire” înseamnă mișcare spre mai mult, pe când „împuținare” – mișcare spre mai puțin. Și în schimbare, iarăși, se găsesc afectele opuse: căldura [opusă] răcelii, negrul [opus] albului. Așadar, nașterii îi este opusă extincția, înmulțirii – împuținarea, iar schimbării – contrariul corespunzător, precum și repausul. Opuse încălzirii sînt răcirea și repausul, fiindcă atunci când ceea ce este încălzit ajunge la limită și la temperatura maximă, ajunge în stare de repaus și încetează să se mai încălzească. Așijderea, mutării îi sînt opuse și mișcarea de sens contrar, și repausul – [mișcarea] de sens contrar așa cum[, de pildă,] mișcarea în sus este contrară mișcării în jos și repausului (că

κινήθησεται, πρὶν ἡρεμία τις γένηται. Τῇ δὲ οὐρανίᾳ κινήσει οὐκ ἔστιν ἐναντία κίνησις.

Δοκεῖ δὲ ἡ ἀλλοίωσις παρέπεσθαι ταῖς λοιπαῖς κινήσεσι· καὶ γὰρ καὶ τὸ γινόμενον καὶ τὸ φθειρόμενον καὶ τὸ αὐξάνον καὶ τὸ μειούμενον καὶ τὸ κινούμενον κατὰ τόπον πάντως ἀλλοιοῦται. Ἐπὶ δὲ τῶν φυσικῶν κινήσεων, εἰ καὶ εὐρίσκομεν παρεπομένην τὴν ἀλλοίωσιν ταῖς λοιπαῖς κινήσεσιν, ὅμως ἐνδέχεται ἀλλοιοῦσθαι μὲν, μὴ μέντοι δὲ κινεῖσθαι καθ' ἑτέραν κίνησιν, ὡς ἐπὶ λίθου· οὗτος γὰρ θερμαίνεται καὶ ψύχεται καὶ οὔτε αὖξει οὔτε γίνεται· καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως. Ὡστε εἰ καὶ παρέπεται ἀλλοίωσις ταῖς λοιπαῖς κινήσεσιν, ὅμως ἐνδέχεται καθ' αὐτὴν θεωρεῖσθαι· ὅθεν ὁμολογεῖται αὐτῶν τὸ διάφορον.

Κίνησιν δὲ λέγει Ἀριστοτέλης τὴν μεταβολήν. Ἐν γὰρ τῷ πέμπτῳ λόγῳ τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως ἀπέδειξεν, ὅτι γένεσις καὶ φθορὰ μεταβολαὶ μὲν εἰσι, κινήσεις δὲ οὐκ εἰσι, διότι ἡ κινήσις σωζομένου τοῦ πράγματος γίνεται. Εἰ δὲ καὶ τῇ ἀλλοίωσει καὶ τῇ κατὰ τόπον μεταβολῇ ἔφημεν δύο ἐναντία εἶναι, τὴν τε κίνησιν καὶ τὴν ἡρεμίαν, ἰστέον, ὡς οὐκ ἀδύνατον κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο δύο ἐνὶ εἶναι ἐναντία· ἡρεμία μὲν γὰρ ὡς λῆξις καὶ στέρησις, ἡ δὲ ἀντικειμένη κυρίως ὡς θερμάνσει ψύξις.

63 Περὶ τοῦ ἔχειν

Τὸ ἔχειν κατὰ ὀκτὼ τρόπους λέγεται. — ἡ γὰρ ὡς ἔξιν ἢ διάθεσιν ἢ ἄλλην ποιότητα· λεγόμεθα γὰρ ἔχειν ἐπιστήμην καὶ ἀρετήν. — ἡ ὡς ποσόν· λέγεται γὰρ τρίτηχυ μέγεθος ἔχειν τὸ ξύλον. — ἡ ὡς οὐσίαν περὶ οὐσίαν, ὅπερ

¹⁴¹ Φυσικὴ ἀκροάσις – lucrare mai cunoscută sub denumirea latină de *Physica*, tradusă de obicei în limba română ca *Fizica*, ceea ce nu redă în mod adecvat tema reală a acestui opus aristotelic. „Fizica” Stagiritului tratează probleme nu de fizică în înțelesul modern al cuvântului, ci mai degrabă de filosofie naturală. *Fizica* 224b.

dacă aruncă cineva un bulgăre de pământ în sus, acesta nu se mișcă în jos până când nu ajunge mai întâi într-o stare de anumit repaus). Nu există însă mișcare contrară celei cerești.

Schimbarea pare a însoți celelalte mișcări, fiindcă, negreșit, și ceea ce se naște, și ceea ce suferă extincție, și ceea ce se înmulțește, și ceea ce se împuținează, și ceea ce se mișcă spațial se schimbă. Deși în cazul mișcărilor firești/naturale vedem că schimbarea însoțește celelalte mișcări, e cu puțință, totuși, ca ceva să se schimbe, dar să nu se miște cu altă mișcare (cum se întâmplă cu piatra, fiindcă aceasta se încălzește și se răcește, dar nu se înmulțește, nici nu se naște; la fel și celelalte). Așa încât deși schimbarea însoțește celelalte mișcări, ea poate fi totuși considerată/observată ca atare, drept care este recunoscută deosebirea/distincția dintre ele.

Aristotel numește „mișcare” [stră]mutarea, căci în al cincilea *Cuvânt* din lecturile despre natură¹⁴¹ a demonstrat că nașterea și extincția sînt [stră]mutări, dar nu mișcări, fiindcă mișcarea are loc atunci când lucrul [respectiv] se conservă; și deși am spus că schimbării și [stră]mutării celei după loc le sînt contrarii două lucruri (adică mișcarea și repausul), trebuie știut că nu e cu neputință ca [două lucruri diferite] să fie, din două perspective diferite, contrarii unuia singur (repausul – ca încetare [a mișcării] și privare [de mișcare], iar [mișcarea] de sens opus – în înțelesul propriu, așa cum răcirea este contrarie încălzirii).

63. Despre a avea

„A avea” se spune în opt moduri: ori în sensul de a avea o habitudine, sau dispoziție, sau altă calitate (că spunem: „a avea știință” și „[a avea] virtute”); ori în sensul de a avea o [anumită] cantitate (că spunem: „lemnul are mărimea de trei coți”); ori în sensul de ființă/substanță împrejur de ființă/substanță, care este un neam/gen de ordinul cel mai

ἐστὶ γενικώτατον γένος. Τοῦτο δέ—ἡ περὶ ὅλον τὸ σῶμα ὡς χιτῶν—ἡ περὶ τι μέρος ὡς δακτύλιος ἐν δακτύλῳ—ἡ ὡς μέρος ἐν ὅλῳ· λεγόμεθα γὰρ ἔχειν χεῖρα· —ἡ ὡς ἐν ἀγγείῳ, ὡς λέγομεν οἶνον ἔχειν τὸ κεράμιον, —ἡ ὡς κτήμα· λεγόμεθα γὰρ οἰκίαν ἔχειν ἢ ἀγρὸν, λεγόμεθα δὲ καὶ γυναῖκα ἔχειν, καὶ ἡ γυνὴ ἄνδρα ἔχειν. Ἔοικε δὲ οὗτος ὁ τρόπος ἀλλότριος εἶναι τοῦ ἔχειν, ἐπεὶ ἀντιστρέφει· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον σημαίνει ἔχειν τὸν ἄνδρα γυναῖκα ἢ τὴν γυναῖκα ἄνδρα, οὐδὲ γὰρ ἕτερον ἐτέρου ἐπικρατεῖ, ἀλλ' ἴσως καὶ ἀδιαφόρως ἔχουσιν. Εἰ δὲ καὶ ὁ κτήτωρ ἔχει κτήμα καὶ τὸ κτήμα κτήτορα καὶ ἀντιστρέφει, ἀλλ' οὐχ ὡς ἄνθρωπος γυναῖκα καὶ γυνὴ ἄνδρα· ὁ γὰρ κτήτωρ αὐτοκρατὴς καὶ κυριώτατός ἐστι τοῦ κτήματος, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ὁ μὲν κτήτωρ ἔχειν λέγεται, τὸ δὲ κτήμα ἔχεσθαι. Δῆλον δέ, ὅτι τὸ ἔχειν τῶν ὁμωνύμων ἐστὶ.

Τινὲς τὰς αὐτὰς διαφορὰς λέγουσι τοῦ ἔχειν, ὅσας καὶ τοῦ ποιεῖν καὶ τοῦ πάσχειν· ὡς γὰρ τὰ ποιοῦντα καὶ πάσχοντα ἢ ἐμψυχὰ ἐστὶν ἢ ἄψυχα, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἢ ἐμψυχόν ἐστι τὸ ἔχον καὶ τὸ ἐχόμενον ἢ ἄψυχον. Πῶς οὖν τῶν διαφορῶν γενῶν αἱ αὐταὶ διαφοραὶ ἔσονται; Ἀλλ' ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι τὸ ἔχον ἢ περὶ ὅλον τὸ σῶμα ἐστὶν ἢ περὶ μέρος, καὶ πάλιν τοῦτο ἢ ἀμνητήριόν ἐστιν ἢ κόσμος.

64 Περὶ ἀποφάνσεως, ἀποφάσεώς τε καὶ καταφάσεως

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ κατάφασις καὶ ἡ ἀπόφασις ἀπόφανσις λέγεται. Κατάφασις μὲν οὖν ἐστὶν ἡ σημαίνουσα, τίτιν ὑπάρχει, τουτέστι τί ὑπάρχει τις· οἷον «Σωκράτης σοφός ἐστι», «Σωκράτης περιπατεῖ». Ἀπόφασις δὲ ἡ δηλοῦσα τὸ μὴ ὑπάρχον τινὶ ἡγουν τί οὐκ ἐστι τις, οἷον «ὁ δεῖνα οὐκ ἐστι σοφός», «ὁ δεῖνα οὐ περιπατεῖ». Ἐπεὶ δὲ

general și care poate fi ori împrejurul întregului corp (ca haina), ori împrejurul unei părți (ca inelul pe deget), ori ca partea într-un întreg (căci spunem că avem mână), ori ca într-un vas (ca atunci când spunem că vasul are vin), ori ca ceva posedat (căci spunem că avem casă sau țarină, și că avem soții, și că soția are soț). Modul acesta pare a fi străin de „a avea”, deoarece este reflexiv (că nu înseamnă că soțul o are pe soție mai mult decât soția îl are pe soț, că nu îl stăpânește unul pe celălalt, ci [se] au [unul pe celălalt] deopotrivă și fără deosebire; cu toate că și proprietarul are proprietatea, și proprietatea are proprietar, și există aici reflexivitate, totuși există nu în sensul în care soțul are soție și soția are soț, fiindcă proprietarul dispune de proprietate la modul absolut, și pentru aceasta se spune că proprietarul are, iar proprietatea este avută). Este vădit, deci, că „a avea” face parte dintre omonime/echivoce.

Unii spun că „a avea” prezintă tot atâtea deosebiri/distincții câte au „a face/făptui/acționa” și „a suferi/a fi afectat” (că după cum cele ce fac/făptuiesc/acționează și cele ce suferă/sînt afectate sînt ori însuflețite, ori neînsuflețite, așa și aici ceea ce are și ceea ce e avut e ori însuflețit, ori neînsuflețit). Cum, dar, pot neamuri/genuri diferite să aibă aceleași deosebiri/distincții? Ei bine, se poate spune că ceea ce are este ori împrejurul întregului corp, ori împrejurul unei părți, și, iarăși, că aceasta este ori apărătoare, ori podoabă.

64. Despre aserțiune, și negație, și afirmație

Trebuie știut că afirmația și negația se numesc aserțiuni. Afirmația este cea care semnifică ce [anume] subzistă în cineva, altfel spus ce [anume] este cineva (de pildă, „Socrate este înțelept”, „Socrate umblă”), pe când negația arată ce nu subzistă, altfel spus ce [anume] nu este cineva (de pildă, „cutare nu este înțelept”, „cutare nu umblă”). Iar întrucât

πάση καταφάσει ἀντίκειται ἀπόφασις καὶ πάση ἀποφάσει κατὰφασις, ἢ ἀπόφασις ἢ ἀντικειμένη τῇ καταφάσει καὶ ἢ κατὰφασις ἢ ἀντικειμένη τῇ ἀποφάσει ἀντίφασις λέγεται· ἀνάγκη δὲ τὴν μίαν ψεύδεσθαι καὶ τὴν μίαν ἀληθεύειν.

65 Περὶ ὅρου καὶ προτάσεως καὶ συλλογισμοῦ

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι σκοπὸν ἔχει ἡ λογικὴ πραγματεία περὶ τῆς ἀποδείξεως. Ἡ δὲ ἀπόδειξις συλλογισμὸς ἐστίν· ὁ δὲ συλλογισμὸς σύγκειται ἐκ δύο ἀληθῶν προτάσεων καὶ τοῦ συμπεράσματος· οἷον θέλων ἀποδείξαι, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι, λέγω, ὅτι πᾶν ἀεικίνητον ἀθάνατόν ἐστιν· αὕτη πρότασις ἐστίν. Εἴτα λέγω καὶ δευτέραν πρότασιν· Ἡ ψυχὴ ἀεικίνητός ἐστιν· εἴτα τὸ συμπέρασμα· Ἡ ψυχὴ ἄρα ἀθάνατός ἐστιν. Ἐκάστη δὲ πρότασις ἐξ ὅρων σύγκειται, ἐκάστη γάρ λέξις τῆς προτάσεως ὅρος λέγεται· ὅρος γάρ ἐστιν, εἰς ὃν ἀναλύεται ἡ πρότασις. Οἷον ἡ πρότασις λέγει· Πᾶν ἀεικίνητον ἀθάνατόν ἐστι· τὸ «Πᾶν» ὅρος λέγεται ὡς μέρος προτάσεως καὶ τὸ «ἀεικίνητον» ὁμοίως ὅρος λέγεται καὶ τὸ «ἀθάνατον» ὅρος λέγεται καὶ τὸ «ἐστίν» ὅρος λέγεται.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι δεῖ τὰς προτάσεις ἀληθεῖς εἶναι καὶ τὸ συμπέρασμα ἀκολουθεῖν ταῖς προτάσεσιν. Εἰ γὰρ εὔρεθῇ ἡ μία τῶν προτάσεων ψευδὴς ἢ τὸ συμπέρασμα, παραλογισμὸς ἐστὶ καὶ οὐ συλλογισμὸς. Ἀπλῇ φωνῇ, ὄνομα, ῥῆμα, φάσις, ὅρος· ταῦτα τὰ πέντε κατὰ μὲν τὸ ὑποκείμενον οὐδὲν ἀλλήλων διαφέρουσι, μόνον δὲ κατὰ τὴν σχέσιν ἐστὶν αὐτῶν ἡ διαφορὰ· οἷον ἄνθρωπος ὡς μὲν ἀπλῶς σημαντικόν τινος λέγεται ἀπλῇ φωνῇ, ὡς δὲ ὑποκείμενον λέγεται ὄνομα, ὡς δὲ τάξιν ἐπέχον κατηγορουμένου λέγεται ῥῆμα, ὡς δὲ μέρος καταφάσεως ἢ ἀποφάσεως λέγεται φάσις, ὡς δὲ μέρος προτάσεως καὶ συλλογισμοῦ λέγεται ὅρος.

¹⁴² V. *supra*, cap. 5.

¹⁴³ În lb. elină atâr termenul „afirmație” (κατὰφασις), cât și cel de „negație” (ἀπόφασις), provin de la „spunere” (φάσις) – cum s-ar zice, „spunere pozitivă”, respectiv „spunere negativă”.

oricărei afirmații i se opune o negație și oricărei negații i se opune o afirmație, negația opusă afirmației și afirmația opusă negației se numesc „contradicție” – și în mod necesar una dintre ele este falsă, iar cealaltă – adevărată.

65. Despre termen, și premisă, și silogism

Trebuie știut că scopul logicii privește demonstrația, iar demonstrația este silogism, iar silogismul este alcătuit din două premise adevărate și din concluzie (de pildă, vrând să argumentez că sufletul este nemuritor, spun că orice este pururea-mișcător este nemuritor: aceasta este o premisă; pe urmă, spun și premisa a doua: „sufletul este pururea-mișcător”; urmează concluzia: „așadar, sufletul este nemuritor”). Fiecare premisă este alcătuită din termeni, căci fiecare cuvânt al premisei se numește „termen”, întrucât termenul este rezultatul descompunerii premisei (de pildă, premisa glăsuiește: „orice este pururea-mișcător este nemuritor”; „orice” se numește „termen” în calitate de parte a premisei, și „pururea-mișcător” așijderea se numește „termen”, și „nemuritor” se numește „termen”, și „este” tot „termen” se numește).

Trebuie știut că premisele trebuie să fie adevărate și concluzia trebuie să rezulte în mod logic din premise (că dacă una dintre premise ori concluzia va fi falsă, avem de-a face cu un paralogism, nu cu un silogism). Sunet¹⁴² simplu, nume, verb, spunere, termen: acestea cinci nu se deosebesc una de alta cu nimic în ce privește subiectul, ci numai în privința relației (de pildă, „om”, din perspectiva în care semnifică ceva pur și simplu, se numește „sunet simplu”, ca subiect se cheamă „nume”, când are funcție de predicat se cheamă „verb”, ca parte a afirmației și negației se cheamă „spunere”¹⁴³, iar ca parte a premisei și silogismului se cheamă „termen”).

Χρή δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐν τῇ προτάσει ἦτοι τῇ καταφάσει καὶ ἀποφάσει τὸ μὲν ὑποκείμενον ὄνομα λέγεται, τὸ δὲ κατηγορούμενον λέγεται ῥῆμα. Οἶον κατὰ φασίς ἐστιν· Ἄνθρωπος περιπατεῖ, τὸ «ἄνθρωπος» ὑποκείμενόν ἐστι καὶ λέγεται ὄνομα, τὸ «περιπατεῖ» τάξιν ἐπέχει κατηγορουμένου καὶ λέγεται ῥῆμα· «Σωκράτης καλὸς ἐστι», τὸ «Σωκράτης» ὑποκείμενόν ἐστι καὶ λέγεται ὄνομα, τὸ «καλὸς ἐστι» τάξιν ἐπέχει κατηγορουμένου καὶ λέγεται ῥῆμα ὡς μέρος καταφάσεως, εἰ καὶ παρὰ τοῖς γραμματικοῖς ὄνομα λέγεται τὸ «καλός». Καὶ ἀπλῶς, ὥτινι ἀκολουθεῖ τὸ «ἐστι», ῥῆμά ἐστι καὶ ἐν τῇ ἀποφάσει καὶ ἐν τῇ καταφάσει, κὰν ὀνομά ἐστι κὰν ῥῆμα, ῥῆμα λέγεται παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὡς κατηγορούμενον.

Ιστέον, ὅτι τὰ πέντε ταῦτα οὐδὲν ἀλλήλων διεννηόχασιν, ἀπόφανσις, πρότασις, πρόβλημα, ἔνστασις, συμπέρασμα. Ὅταν γὰρ ἀπλῶς ἀποφαίνωμαι, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστιν, ἀπόφανσις λέγεται. Ὅταν δὲ ὡς μέρος συλλογισμοῦ ληφθῇ, τότε πρότασις ἐστιν τὸ λέγειν· Ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστιν. Ἦνίκα δὲ τις ἐνίσταται πρὸς τὴν πρότασιν λέγων· Πόθεν δῆλον, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι; τότε τὸ τοιοῦτον ἔνστασις προσαγορεύεται. Ἦνίκα δὲ πάλιν προτείνομεν εἰς ζήτησιν· Ἄρα ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι; καλεῖται πρόβλημα. Ὅτε δὲ ἐκ προτάσεως συναχθῇ, καλεῖται συμπέρασμα, οἶον· Ἡ ψυχὴ ἀεικίνητός ἐστι, τὸ ἀεικίνητον ἀθάνατον, ἐκ τῶν προτάσεων τούτων συνάγεται· Ἄρα ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι· τοῦτ' ἐστι συμπέρασμα.

Πρότασις ἐστὶ λόγος ἀποφαντικός τινος ἀπὸ τινος, ὅπερ ἐστὶν ἀπὸ φασίς, οἶον «Σωκράτης οὐ γελαῖ», ἢ τινος κατὰ τινος, ὅπερ ἐστὶ κατὰ φασίς, ὡς «Σωκράτης γελαῖ». Ὅρος ἐστίν, εἰς ὃν ἀναλύεται ἡ πρότασις. Συλλογισμὸς ἐστὶ λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν ἡγουν ὁμολογηθέντων ἕτερον ἐξ ἀνάγκης τῶν κειμένων συμβαίνει διὰ τὰ κείμενα· διὰ γὰρ τὰς κειμένας προτάσεις γίνεται τὸ συμπέρασμα μὴ δεόμενον ἔξωθεν ἐτέρας τινὸς συστάσεως. Πρόβλημά

Trebuie știut că în premisă – adică în afirmație și negație – subiectul se cheamă „nume”, iar predicatul se cheamă „verb” (de pildă, avem afirmația: „omul umblă”; „omul” este subiect și se cheamă „nume”, „umblă” are funcție de predicat și se cheamă „verb”; „Socrate e frumos” – „Socrate” este subiect și se cheamă „nume”, „e frumos” are funcție de predicat și se cheamă, ca parte a afirmației, „verb”, deși în gramatică „frumos” se cheamă „nume”). Pe scurt, orice cuvânt căruia îi urmează „este” e verb și în negație, și în afirmație: indiferent că este nume sau verb, la filosofi se cheamă „verb”, întrucât este predicat.

Este de știut că acestea cinci nu se deosebesc cu nimic una de alta: aserțiunea, premisa, problema, obiecția, concluzia – fiindcă atunci când enunț, pur și simplu, că sufletul este nemuritor, asta se cheamă „aserțiune”; când același lucru este luat ca parte a unui silogism, când spunem: „sufletul este nemuritor” avem de-a face cu o premisă; când cineva obiectează față de premisă, zicând: „De unde se vede că sufletul este nemuritor?”, așa ceva se cheamă „obiecție”; când, iarăși, propunem spre investigare: „Oare sufletul este nemuritor?”, se cheamă „problemă”, iar când se conchide din premisă se numește „concluzie” (de pildă, „sufletul este pururea-mișcător”, „ceea ce este pururea-mișcător este nemuritor”, iar din premisele acestea se conchide: „așadar, sufletul este nemuritor”, și aceasta este concluzie).

Premisa/propoziția este zicere asertivă care arată ori că ceva lipsește cuiva (ceea ce este negație – de pildă, „Socrate nu râde”), ori că ceva este prezent la cineva (ceea ce este afirmație – de pildă, „Socrate râde”). Termenul este rezultatul descompunerii premisei. Silogismul este zicere în care, fiind stabilite – altfel spus admise – două lucruri, din cele stabilite reiese în mod necesar [și] altceva, [și reiese] în virtutea lor, căci în virtutea premiselor stabilite se trage concluzia, fără să mai fie nevoie de vreo confirmare exterioară. Problema

ἐστὶ θεώρημα συντεῖνον εἰς αἴρεσιν καὶ φυγὴν ἤγουν εἰς ἄρνησιν καὶ συγκατάθεσιν πρὸς γνῶσιν καὶ θεωρίαν. Πύσμα ἐστὶν ἐρώτημα διεξοδικὴν ἤγουν πλατεῖαν ἀπαιτοῦν ἀπὸ κρισιν· διαφέρει γὰρ ὁ ἐρωτηματικὸς λόγος τοῦ πνευματικοῦ, ὅτι τῷ μὲν ἐρωτηματικῷ ταχεῖα ἔπεται ἢ ἀπόκρισις ἤγουν δι' ὀλίγων, τῷ δὲ πνευματικῷ χρονία καὶ διὰ πολλῶν. Διαλογικὸς χαρακτήρ λέγεται ὁ κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν. Ἐνστασις ἐστὶν ἡ ἐκ προοιμιῶν ἀνατρέπουσα τὸν λόγον. Ἀντιπαράστασις δὲ ἡ δεχομένη μὲν τὸν λόγον ὡς ἀληθεῖ, δεικνύουσα δέ, ὡς οὐδὲν βλάπτει πρὸς τὸ προκείμενον. Λημμάτιόν ἐστὶν, ὅπερ εἴληπται ὡς ὁμολογούμενον πρὸς κατασκευὴν τινος. Αἴρεσις ἐστὶ δόξα πλειόνων ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους μὲν συμφωνούντων, πρὸς ἄλλους δὲ διαφωνούντων. Κοινὴ δὲ ἔννοιά ἐστὶν ἡ παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένη, οἷον ὅτι ἐστὶν ἥλιος. Θέσις δὲ ἐστὶ παράδοξος ὑπόληψις τινος τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ γνωρίμων ἤγουν ξένη ἔννοια ὡς ὁ Παρμενίδου λόγος, ὅτι ἐν ἔλεγε τὸ ὄν, καὶ ὡς ὁ Ἡρακλείτου, ὅτι πάντα κινεῖται.

Κοινόν ἐστὶ τὸ ἐν πολλοῖς θεωρούμενον ἢ πολλῶν κατηγορούμενον. Κοινὸν δὲ τετραχῶς λέγεται· ἢ τὸ εἰς τὰ μέρη διαιρετὸν ὡς ἡ κληρουχουμένη γῆ· ἢ τὸ ἀδιαιετῶς ἐν χρήσει κοινῇ λαμβανόμενον, οὐχ ἅμα δὲ ὡς εἰς δοῦλος ἢ εἰς ἵππος δύο δεσποτῶν ποτὲ μὲν τοῦδε, ποτὲ δὲ τοῦδε τὴν κέλευσιν πληρῶν· ἢ τὸ ἐν προκαταλήψει ἰδιοποιούμενον, εἰς δὲ τὸ κοινὸν ἀναπεμπόμενον ὡς ὁ ἐν θεάτρῳ τόπος ἢ ἐν βαλανείῳ· ἢ τὸ

¹⁴⁴ Precizarea „cognitivă și teoretică” e mai ușor de înțeles din perspectiva *Introducerii* lui Elias la *Isagoga* lui Porphyrios: „Alt paradox: dacă filosofia le cunoaște pe toate cele ce sînt, înseamnă că celelalte științe sînt de prisos, fiindcă rămân lipsite de subiect. La aceasta răspundem că filosofia are **doar cognitiv și teoretic** ca subiect toate cele ce sînt, pe cînd celelalte arte/meșteșuguri le au ca subiect pentru a **făptui** ceva în privința lor... De pildă, trupurile omenеști sînt subiect pentru filosof doar ca acesta să cunoască firea/natura și elementele lor, iar pentru medic – ca să lucreze sănătatea lor” (Elias, *Introducere la Porphyrios*, p. 11, rr. 3-11, în *Commentaria in Aristotelem Graeca* 18.1, Berlin, 1900).

e o investigație ce duce la alegere sau evitare – altfel spus negare sau afirmare – cognitivă și teoretică¹⁴⁴. Interogarea este întrebare care necesită un răspuns amănunțit, adică pe larg (deoarece zicerea întrebătoare se deosebește de cea interogativă prin faptul că celei întrebătoare îi urmează un răspuns grabnic, adică pe scurt, pe când celei interogative – unul lung și pe larg). Caracter dialogic are ceea ce e sub formă de întrebări și răspunsuri. Obiecția este ceea ce răstoarnă din capul locului cele spuse [de oponent]. Antiparastaza acceptă cele spuse [de oponent] ca fiind adevărate, dar pe de altă parte dovedește că ele n-au nici o relevanță în ce privește chestiunea discutată. Lemă/axiomă este ceea ce-i asumat [ca adevărat] în scopul unei argumentații. Eresul¹⁴⁵ este părerea mai multor oameni care sînt de acord între ei, însă în dezacord cu alții. Concept comun este ceva acceptat de toți (cum ar fi că soarele există). Teza este o supoziție paradoxală, altfel spus o idee neobișnuită, a unui filosof de marcă (precum cuvîntul lui Parmenide, că una este ceea ce este, sau al lui Heraclit, că toate se mișcă).

Comun este ceea ce se consideră/observă în multe ori se predică în privința multora. Cuvîntul „comun” se folosește în patru sensuri: ori ca ceea ce se poate împărți în părți (de pildă, pămîntul divizat în loturi¹⁴⁶); ori ceea ce este luat, fără împărțire, în folosință comună, dar nu și simultană (de pildă, un rob sau un cal ce are doi stăpâni și uneori împlinește porunca unuia, alteori pe a celuiilalt); ori ceea ce este particular în virtutea ocupării, însă revine [ulterior] în folosință obștească (de pildă, locul de la teatru sau din baia publică); ori ceea ce se prezintă în mod indivizibil uneia și aceleiași considerații comune (de pildă, glasul crainicului). În acest [ultim] mod trebuie să înțelegem expresia „a căror

¹⁴⁵ Aici este mai degrabă sensul de „curent de gândire”.

¹⁴⁶ Se are în vedere, probabil, vorba de sistemul așa-numitei devălmășii, în care pămîntul unei comunități era divizat în loturi atribuite prin rotație.

ἀδιαιρέτως εἰς κοινὴν καὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν προβαλλόμενον ὡς ἡ φωνὴ τοῦ κήρυκος. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον χρηλῆφθῆναι ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων καὶ συνωνύμων τὸ «ὧν ὄνομα κοινόν».

Καθ' αὐτό ἐστι τὸ πρῶτως καὶ κατ' οὐσίαν προσόν τινι καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκὸς ὡς τὸ λογικὸν τῷ ἀνθρώπῳ. Καθόλου ἐστὶ τὸ πολλὰ σημαῖνον ὡς ἄνθρωπος, ζῶν, οὐσία. Κατὰ συμβεβηκὸς ἐστίν, ὃ δύναται ὑπάρχειν τινὶ καὶ μὴ ὑπάρχειν ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ νοσεῖν καὶ υγιαίνειν. Ποιεῖν λέγεται ἐπὶ τῶν ποιητικῶν τεχνῶν, ἐφ' ὧν διαμένει τὸ γινόμενον ὡς ἐπὶ τεκτονικῆς καὶ τῶν τοιούτων· διαμένει γὰρ μετὰ τὴν ποίησιν ἡ κλίνη. Πράττειν λέγεται, ἐφ' ὧν οὐ διαμένει τὸ τέλος ἤγουν τὸ ἀποτέλεσμα ὡς ἐπὶ τῆς αὐλητικῆς καὶ ὀρχηστικῆς. Θεωρεῖν δὲ λέγεται τὸ νοεῖν, τὸ ἀστρονομεῖν, τὸ γεωμετρεῖν καὶ τὰ τοιαῦτα.

Τὴν ἐπίνοιαν ὁ ἀληθὴς λόγος διττὴν ἀποφαίνεται. Ἡ μὲν γὰρ ἐπ' ἐννοιά τις καὶ ἐπενθύμησις ἐστὶ τὴν ὁλοσχερῇ τῶν πραγμάτων καὶ ἀδιάθροτον ἐξαπλοῦσα καὶ διασαφούςα θεωρίαν καὶ γνῶσιν, ὡς τὸ αἰσθήσει δόξαν εἶναι ἀπλοῦν τῇ πολυπραγμοσύνῃ τοῦ νοῦ πολυμερές τε καὶ ποικίλον ἀναφαίνεσθαι, οἷον ὁ ἄνθρωπος ἀπλοῦς φαινόμενος τῇ ἐπινοίᾳ διπλοῦς κατανοεῖται, ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος συγκεείμενος, ἡ δὲ ἀνάπλασμα διανοίας τυγχάνει κατὰ συμπλοκὴν αἰσθήσεως τε καὶ φαντασίας ἐκ τῶν ὄντων τὰ μηδαμῶς ὄντα συντιθεῖσα καὶ δοξάζουσα. Τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ τῶν ἵπποκενταύρων καὶ σειρήνων καὶ τραγελάφων μυθοπλαστία. Τῶν γὰρ ὄλων τὰ μέρη λαμβάνουσα καὶ ἐκ τῶν μερῶν ἄλλο τι συντιθεῖσα κατὰ πολλὴν ἐξουσίαν τε καὶ εὐκολίαν τὰ μηδαμῶς ἐν ὑποστάσει τε καὶ οὐσίᾳ θεωρούμενα ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ τοῖς λόγοις ἀνέπλασεν, εἴτα καὶ ταῖς ὕλαις διατυπουμένη ἀνειδωλοποίησεν· αὕτη δὲ λέγεται ψιλὴ ἐπίνοια.

¹⁴⁷ Spiritul acestei definiții a universalului reiese mai clar din felul în care este exemplificată în alt pasaj al sfântului Ioan: „...Că îi semnifică pe toți oamenii, care sînt mulți (sublinierea ne aparține – n. n.)” (*Fragmentele filosofice*, în *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 1, s. 15, rr. 20-21, Berlin, 1969, seria *Patristische Texte und Studien* 7).

¹⁴⁸ V. *supra*, nota 119.

denumire este comună” cu privire la cele omonime/echivoce și cele sinonime/univoce.

Esențial este ceea ce este prezent în ceva, dar nu în calitate de întâmplător/accident, ci în mod primordial și ființial/substanțial (de pildă, așa cum însușirea de a fi rațional este prezentă în om). Universal este ceea ce semnifică multe¹⁴⁷ (cum ar fi „om”, „vietate”, „ființă/substanță”). Accidental este ceea ce poate să subziste în ceva, dar poate și să nu subziste (de pildă, boala și sănătatea în om). „A face” (ποιεῖν)¹⁴⁸ se spune cu privire la artele/meșteșugurile făuritoare, al căror produs dăinuie (cum ar fi dulgheritul și celelalte de acest fel, căci patul dăinuie după ce-i făcut). „A face” (πράττειν) se spune despre cele al căror produs final – adică rezultat – nu dăinuie (cum ar fi cântatul din flaut și dansul). „A teoretiza” (θεωρεῖν) se spune cu privire la reflecția intelectuală, la astronomie, la geometrie și la celelalte de acest fel.

Cuvântul cel adevărat declară două feluri de excogitație (ἐπίνοια). Una este un fel de reflecție și considerație suplimentară, care explică și lămurește teoria și cunoașterea cea în linii mari și nediferențiată a lucrurilor, încât ceea ce pare simplu simțirii se arată iscodirii minții a fi alcătuit din mai multe părți și divers (de pildă, omul, ce pare simplu, prin excogitație apare dublu, alcătuit din suflet și trup); cealaltă este o plăsmuire a cugetului, care prin împletirea simțirii cu închipuirea alcătuiește și imaginează din cele ce sînt cele ce nu sînt nicidecum. De acest fel este născocirea cea băsmuielnică a hipocentaurilor, și sirenelor, și țapocerbilor, fiindcă luând părți din toate și alcătuint altceva din aceste părți, cu multă îndrăzneală și ușurință a plăsmuit cu cugetul și cu vorbele cele ce nu se observă nicidecum în ipostas și în ființă/substanță, apoi, reprezentându-le cu ajutorul diverselor materiale, le-a creat imaginile¹⁴⁹ – iar aceasta se cheamă excogitație pură.

¹⁴⁹ Imaginile materiale, palpabile. Termenul folosit în original este – probabil intenționat – ambiguu: poate fi vorba de imagini, dar și de idoli.

Ἐνωσις γίνεται κατὰ διαφόρους τρόπους· ἡ γὰρ κατὰ φυρμὸν γίνεται ὡς ἐπὶ διαφόρων ἀλεύρων ἀναφυρομένων καὶ μίγνυμένων, — ἡ κατὰ κόλλησιν ὡς ἐπὶ χαλκοῦ καὶ μολύβδου, — ἡ κατὰ ἀρμονίαν ὡς ἐπὶ λίθων καὶ ξύλων, — ἡ κατὰ σύγχυσιν ὡς ἐπὶ τῶν τηκτῶν καὶ τῶν μεταλλικῶν, τηκτῶν μὲν κηροῦ καὶ πίσεως καὶ τῶν τοιούτων, μεταλλικῶν δὲ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ τῶν τοιούτων, — ἡ κατὰ ἀνάκρασιν ὡς ἐπὶ τῶν ὑγρῶν, οἴνου τυχόν καὶ ὕδατος, οἴνου καὶ μέλιτος. — Ἡ δὲ κατὰ σύνθεσιν ἔνωσις ἐστὶν ἢ εἰς ἄλληλα τῶν μερῶν χωρὶς ἀφανισμοῦ περιχώρησις ὡς ἐπὶ ψυχῆς ἔχει καὶ τοῦ σώματος, ἦντινα ἔνωσιν τινες σύγκρασιν ἐκάλεσαν ἢ συμφυΐαν. Ἰστέον δέ, ὥς τινες τῶν πατέρων τὸ τῆς κράσεως ὄνομα ἐπὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου οὐ κατεδέξαντο, τὴν δὲ κατὰ σύνθεσιν ἔνωσιν ἅπαντες. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις ἢ κατὰ σύνθεσιν. Καθ' ὑπόστασιν μὲν οὖν ἐστὶ τὸ ἐκ διαφόρων φύσεων ὑφεστὸς πρᾶγμα. Καὶ πάλιν καθ' ὑπόστασιν ἐστὶ τὸ ἐκ δύο μὲν πραγμάτων, ἐν ἐνὶ δὲ προσώπῳ. Καὶ ἔτι καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις ἐστὶν ἢ ἑτέρα ὑποστάσει προστρέχουσα φύσις.

Κρᾶσις δὲ ἐστὶ σωμάτων παράθεσις, ποιότητων ἀντέμβασις. Καὶ πάλιν κρᾶσις ἐστὶν οὐσιῶν ἀλλήλαις ἑτεροίων συνδρομὴ καὶ τῶν περὶ αὐτὰς ποιότητων ἀντεμβολή. Κρᾶσις ἐστὶ σύζευξις σωμάτων ἀντικιωνόντων ἀλλήλοις τὰς ἐν αὐτοῖς ποιότητας.

Ἐστὶν ἔνωσις καὶ ἡ κατὰ παράθεσιν· ἔοικε δὲ τῇ κατὰ ἀρμονίαν. Πάλιν ἔνωσις λέγεται προσωπική, ὅταν τις τὸ τοῦ ἑτέρου ὑποδύμενος πρόσωπον ἀντ' αὐτοῦ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ποιῇται λόγους, καὶ ἔνωσις σχετική ὡς φίλου πρὸς φίλον. Ὁ δὲ Νεστόριος καὶ ἄλλας ἐπινοεῖ ἐνώσεις, κατὰ τὴν ἀξίαν φημί καὶ ὁμοτιμίαν καὶ ταυτοβουλίαν καὶ εὐδοκίαν καὶ ὁμωνυμίαν.

¹⁵⁰ Aici este vorba de amestecarea substanțelor cu caracter granular sau pulverulent.

¹⁵¹ Disparație în sensul de pierdere a identității părților respective.

¹⁵² Συμφυΐα denotă, în mod particular, o unire nu prin simplu contact, ci printr-o continuitate de substanță.

Unirea se face în diferite moduri: sau prin amestecare¹⁵⁰ (ca atunci când sînt amestecate diferite feluri de făină); ori prin lipire (ca în cazul aramei și plumbului); ori prin îmbinare (ca în cazul pietrelor și lemnului); ori prin fuzionare (ca în cazul celor care pot fi topite – cum ar fi ceara, și smoala, și celelalte de acest fel – și metalelor – cum ar fi aurul, și argintul, și celelalte de acest fel); ori prin mixare (ca în cazul lichidelor, cum ar fi vinul și apa, vinul și mierea). În ce privește unirea prin compunere (κατὰ σύνθεσιν), aceasta reprezintă întrepătrunderea părților fără dispariția¹⁵¹ acestora (ca în cazul sufletului și trupului, unire pe care unii au numit-o σύγκρασις sau συμφύα¹⁵²). Trebuie știut că unii dintre Părinți n-au acceptat denumirea de κρᾶσις¹⁵³ în privința Tainei lui Hristos¹⁵⁴, dar pe cea de unire prin compunere au acceptat-o toți. Tocmai aceasta este unirea ipostatică – cea prin compunere. Ipostatic/după ipostas este, dar, lucrul care subzistă din firi/naturi diferite; și iarăși, ipostatic/după ipostas este ceea ce e din două lucruri, dar într-o singură persoană. Unirea ipostatică mai este și fire/natură adăugată unui alt ipostas.

Amestecarea este juxtapunere a corpurilor, îmbinare a calităților; și iarăși, amestecarea este combinare a unor ființe/substanțe de tipuri diferite și infuzie reciprocă a calităților dimprejurul lor. Amestecarea este conjugare de corpuri ce își comunică unul altuia calitățile.

Există și o unire prin juxtapunere, ce seamănă cu cea prin îmbinare; și iarăși, unire după aparență este atunci când cineva, asumându-și aparența altuia, vorbește în numele lui, și unire relațională, ca între prieteni. Iar Nestorie născoceste și alte uniri – vorbesc de cea după vrednicie, și de cea după de-o-cinstire, și de cea prin identitatea dintre voințe, și de cea prin bunăvoință, și de cea prin omonimie.

¹⁵³ Vezi nota 115.

¹⁵⁴ Este vorba de Întrupare.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐπὶ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως τὰ νοητὰ καὶ ἐνοῦνται τοῖς δυναμένοις αὐτὰ δέξασθαι ὡς τὰ συνεφθαρμένα καὶ ἐνούμενα μένει ἀσύγχυτα καὶ ἀδιάφθορα καὶ ἀναλλοιώτα ὡς τὰ παρακείμενα· τοιαύτην γάρ ἔχει φύσιν τὰ νοητά.

66 Ὁρισμοὶ τῆς φιλοσοφίας εἰσὶν ἕξ

α Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις τῶν ὄντων, ἣ ὄντα ἐστίν, ἡγουν τῆς φύσεως αὐτῶν. β Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. γ Φιλοσοφία ἐστὶ μελέτη θανάτου τοῦ τε προαιρετικοῦ τοῦ τε φυσικοῦ. δ Φιλοσοφία ἐστὶν ὁμοίωσις θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπων· ὁμοιούμεθα δὲ θεῷ κατὰ τὸ δίκαιον καὶ ὅσιον καὶ ἀγαθόν. Δίκαιον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ τοῦ ἴσου διανεμητικόν ἥτοι μήτε ἀδικεῖν μήτε ἀδικεῖσθαι μήτε λαμβάνειν πρόσωπον ἐν κρίσει, ἀλλ' ἀποδιδόναι ἐκάστω κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ὅσιον δὲ τὸ ὑπὲρ τὸ δίκαιον ἥτοι τὸ ἀγαθὸν τὸ ἀδικούμενον ἀνέχεσθαι καὶ συγχωρεῖν τοῖς ἀδικοῦσι καὶ μᾶλλον εὐεργετεῖν αὐτούς. ε Φιλοσοφία ἐστὶ τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν· ἡ γὰρ φιλοσοφία ἀρχή ἐστι πάσης τέχνης, δι' αὐτῆς γὰρ πᾶσα τέχνη εὗρηται. στ Φιλοσοφία ἐστὶ φιλία σοφίας· σοφία δὲ ἀληθὴς ὁ θεός ἐστιν. Ἡ οὖν ἀγάπη ἡ πρὸς τὸν θεόν, αὕτη ἐστὶν ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία.

Διαιεῖται δὲ ἡ φιλοσοφία εἰς θεωρητικὸν καὶ πρακτικόν· τὸ θεωρητικὸν εἰς θεολογικόν, μαθηματικόν, φυσιολογικόν· τὸ μαθηματικὸν εἰς ἀριθμητικόν, μουσικόν, γεωμετρικόν,

¹⁵⁵ Termenul din original arată, *stricto sensu*, un grad de unire atît de strîns încît dacă unul dintre elementele implicate este distrus, este distrus  i celălalt.

¹⁵⁶ V. *supra*, nota 37.

¹⁵⁷ V. *supra*, nota 41.

Trebuie știut că în unirea ipostatică cele ce se înțeleg cu mintea se unesc cu cele care pot să le primească așa cum [se unesc] cele contopite¹⁵⁵, dar în unire rămân neamestecate, și nestrucate, și neschimbate, ca cele ce sînt juxtapuse (că așa-i firea/natura celor ce se înțeleg cu mintea).

66. Cele șase hotărniciri/definiții ale filosofiei

1. Filosofia este cunoaștere a celor ce sînt ca fiind¹⁵⁶, altfel spus cunoașterea firii/naturii lor.

2. Filosofia este cunoaștere a lucrurilor dumnezeiești și a celor omenești.

3. Filosofia este gândul morții – și al celei cu voia, și al celei firești/naturale.

4. Filosofia este asemănare cu Dumnezeu pe cât îi stă în putință omului – iar cu Dumnezeu ne asemănăm prin dreptate, și cuvioșie, și bunătate. Dreptate înseamnă echitate, altfel spus nici să nu nedreptățești, nici să nu fii nedreptățit, nici să nu fii părținitor la judecată, ci să dai fiecăruia după faptele lui; cuvioșie înseamnă ceea ce este mai presus de dreptate, altfel spus binele: să rabzi când ești nedreptățit și să-i ierți pe cei ce te nedreptățesc, ba, mai mult, să le lucrezi și binefaceri.

5. Filosofia e arta artelor și știința științelor, fiindcă ea este începutul oricărei arte, întrucât prin ea este inventată orice artă.

6. Filosofia este iubirea de înțelepciune – iar înțelepciunea adevărată Dumnezeu este. Așadar, iubirea de Dumnezeu, aceasta este adevărata filosofie.

Filosofia se împarte în teoretică și practică. Cea teoretică [se subîmparte] în teologică, matematică, fiziologică¹⁵⁷; cea matematică – în aritmetică, muzicală¹⁵⁸, geometrică,

¹⁵⁸ Din punctul de vedere al gândirii eline antice, teoria muzicală era o ramură a matematicii.

ἀστρονομικόν· τὸ δὲ πρακτικόν εἰς ἠθικόν, οἰκονομικόν, πολιτικόν. Θεωρητικόν μὲν οὖν ἐστὶ τὸ κατανοεῖν τὰ τε ἀσώματα καὶ ἄυλα ἡγουν περὶ θεοῦ, ὃ πρῶτως καὶ κυρίως ἐστὶν ἀσώματον καὶ ἄυλον· ἔπειτα καὶ περὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων καὶ ψυχῶν, ἃ καὶ αὐτὰ ὅσον πρὸς τὸ σῶμα ἄυλα λέγονται, εἰ καὶ πρὸς τὸ κυρίως ἄυλον ἡγουν τὸ θεῖον ὑλικά εἰσι. Τοῦτο τοίνυν ἐστὶ τὸ θεολογικόν. Θεωρεῖν δὲ ἐστὶ καὶ τὴν τῶν ὑλικῶν φύσιν ἡγουν ζώων καὶ φυτῶν καὶ λίθων καὶ τῶν τοιούτων, ὅπερ ἐστὶ τὸ φυσιολογικόν. Θεωρεῖν δὲ καὶ τὰ μέσα τούτων, ἃ ποτὲ μὲν ἐν ὕλῃ θεωροῦνται, ποτὲ δὲ ἐκτὸς ὕλης καὶ μέσα εἰσὶ τῶν ἀύλων καὶ ὑλικῶν, ὅπερ ἐστὶ τὸ μαθηματικόν. Ὁ γὰρ ἀριθμὸς ἄυλός ἐστι καθ' ἑαυτόν, θεωρεῖται δὲ καὶ ἐν ὕλῃ, σίτῳ τυχόν ἢ οἶνῳ· λέγομεν γὰρ δέκα μοδίους σίτου καὶ δέκα ξέστας οἶνου· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τοῦ μαθηματικοῦ. Τὸ δὲ πρακτικόν ἡθος κοσμεῖ καὶ τὸ πῶς δεῖ πολιτεύεσθαι διδάσκει· καὶ εἰ μὲν ἕνα ἄνθρωπον παιδεύει, λέγεται ἠθικόν, εἰ δὲ οἶκον ὅλον, λέγεται οἰκονομικόν, εἰ δὲ πόλιν ὁλόκληρον, λέγεται πολιτικόν.

Ἰστέον, ὡς τέσσαρες εἰσιν αἱ διαλεκτικαὶ μέθοδοι ἡγουν λογικαί·

α διαιρετική, ἣτις διαιρεῖ τὸ γένος εἰς εἶδη διὰ μέσων τῶν διαφορῶν·

β ὀριστική, ἣτις ἀπὸ τοῦ γένους καὶ τῶν διαφορῶν, ὧν διεῖλεν ἡ διαιρετική, ὀρίζει τὸ ὑποκείμενον·

γ ἀναλυτική ἢ τὸ συνθετικώτερον ἀναλύουσα εἰς τὰ ἀπλούστερα, τουτέστι τὸ σῶμα εἰς τοὺς χυμούς, τοὺς

¹⁵⁹ Vezi Ioan Filopon în *Comentariul la Analitica Secundă*, în *Commentaria in Aristotelem Graeca*, vol. 13.3, Berlin, 1909, p. 402, r. 26 - 403, rr. 1-7, și mai ales sfârșitul pasajului respectiv: „Definiția este [compusă] din neam/gen și deosebiri/distincții, iar acestea se află din diereză”.

astronomică. Cea practică [se subîmparte] în etică, economică, politică. Filosofia teoretică e cercetarea celor netrupești și imateriale – adică [a cerceta] despre Dumnezeu: despre ceea ce primordial și în înțelesul propriu al cuvântului este netrupesc și imaterial, pe urmă și despre îngeri, și despre draci, și despre suflete, care și ele se numesc „netrupești” în raport cu trupul, deși în raport cu ceea ce este propriu-zis imaterial – adică cu Dumnezeiescul – sînt trupești. Așadar, aceasta este teologia. Poate fi considerată/observată și firea/natura celor materiale – adică a animalelor, și a plantelor, și a pietrelor, și a celorlalte de acest fel –, ceea ce constituie fiziologia; iar a considera/observa și cele intermediare între acestea, care uneori se consideră/observă în materie, iar alteori în afara materiei, care sînt intermediare între cele imateriale și cele materiale, constituie matematica, pentru că numărul este în sine imaterial, dar se consideră/observă și în materie (de pildă, în grâne sau în vin, că zicem: „zece banițe de grâu” și „zece carafe de vin”); așijderea [stau lucrurile] și în privința celorlalte specii ale matematicii. [Filosofia] practică ne pune în rînduială obiceiurile și ne învață cum trebuie să petrecem; și dacă îl educă pe un singur om se cheamă „etică”, dacă [educă] o casă întreagă se cheamă economie, iar dacă [educă] o cetate întreagă se cheamă „politică”.

Trebuie știut că patru sînt metodele dialectice, adică logice:

1. cea împărțitoare/dieretică, ce împarte neamul/genul în specii prin intermediul deosebirilor/distincțiilor;

2. cea definitorie/oristică, ce definește subiectul pornind de la neam/gen și de la deosebirile/distincțiile aflate prin metoda împărțitoare/dieretică¹⁵⁹;

3. cea analitică, ce descompune ceea ce este mai complex în cele ce sînt mai simple (de pildă, corpul în umori, umori-

χυμούς· εἰς τοὺς καρπούς, τοὺς καρπούς εἰς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, τὰ στοιχεῖα εἰς ὕλην καὶ εἶδος·

ὁ ἀποδεικτική ἡ διὰ μέσου τινὸς δεικνύουσα τὸ προκείμενον· ὡς προκύπτει μοι δεῖξαι, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι· λαμβάνω τι μέσον, τὸ ἀεικίνητον, καὶ συλλογίζομαι οὕτως· Ἡ ψυχὴ ἀεικίνητός ἐστι· τὸ ἀεικίνητον ἀθάνατον· ἡ ψυχὴ ἄρα ἀθάνατος.

Ἰστέον δέ, ὡς οἱ συλλογισμοὶ τῆς ἀποδεικτικῆς εἰσι. Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ ἀναλυτικὴ τρισὴς τίς ἐστιν· ἐστὶ γὰρ φυσικὴ ὡς ἡ προλεχθεῖσα· ἐστὶ δὲ καὶ λογικὴ ἀνάλυσις, ὅταν τὸν προτεθέντα συλλογισμόν ἀναλύσωμεν εἰς τὸ οἰκείον σχῆμα· ἐστὶ δὲ καὶ μαθηματικὴ, ὅταν λάβωμεν τὸ ζητούμενον ὡς ὁμολογούμενον καὶ καταντήσωμεν εἰς τι ὁμολογούμενον, ὅθεν ἀγρεύεται τὸ προκείμενον. Ὡς ἔστω τὸ ζητούμενον· Εἰ ἀθάνατος ἡ ψυχὴ. Τοῦτο τὸ ζητούμενον λαμβάνω ὡς ὁμολογούμενον καὶ λέγω· Ἐπειδὴ ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, εἰσὶν ἀμοιβαί τῶν φαύλων καὶ ἀγαθῶν πράξεων· εἰ δὲ εἰσὶν ἀμοιβαί, ἐστὶ τὸ δικαζόμενον καὶ δικάζον· εἰ δὲ ἐστὶ τὸ δικαζόμενον καὶ δικάζον, ἐστὶ προνοητὴς καὶ πρόνοια. Κατηντήσαμεν τοίνυν εἰς τὴν πρόνοιαν, ἣτις παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖται. Ἐνθεν λοιπὸν κατὰ σύνθεσιν λέγω· Ἐπειδὴ ἐστὶ πρόνοια καὶ δικαστής, εἰσὶν ἀμοιβαί· ἐπειδὴ εἰσὶν ἀμοιβαί, ἐστὶ τὸ κρινόμενον· εἰ δὲ ἐστὶ τὸ κρινόμενον, ἀθάνατος ἄρα ἡ ψυχὴ.

¹⁶⁰ Această analiză nu este una nemijlocit constitutivă (de descompunere a ceva în elementele componente), ci una care urmărește creșterea gradului de complexitate în natură prin asimilarea și integrarea în propria structură a celor aflate pe o treaptă anterioară a lanțului pe care l-am putea denumi, dintr-o anumită perspectivă, trofic. Descris aici într-un mod foarte condensat, acesta este conceput în gândirea antică la modul următor: din cele patru elemente fundamentale se formează plantele, plantele dau roade, prin digerarea și asimilarea acestor roade se formează în organism umorile, din umori se formează corpul (v., de exemplu, Galen, *De elementis ex Hippocrate libri ii*, în *Claudii Galeni opera omnia*, vol. 1, p. 41, rr. 8-13, Leipzig, 1821; Galen, *In Hippocratis de natura hominis*

le în roade, roadele în cele patru elemente, elementele – în materie și aspect)¹⁶⁰.

4. cea demonstrativă/apodictică, ce demonstrează printr-un intermediar ceea ce e de demonstrat: de pildă, trebuie să demonstrez că sufletul este nemuritor; iau un intermediar, [și anume] ceea ce este pururea-mișcător, și fac următorul silogism: sufletul este pururea-mișcător, ceea ce este pururea-mișcător este nemuritor, deci sufletul este nemuritor.

Trebuie știut că silogismele țin de metoda demonstrativă/apodictică, precum și că metoda analitică este triplă, deoarece există analiză naturală, ca în exemplul arătat mai sus, analiză logică (atunci când analizăm silogismul dat, stabilind figura¹⁶¹ ce-i este proprie) și analiză matematică (când luăm ceea ce e de demonstrat ca pe un lucru unanim recunoscut și ajungem la ceva unanim recunoscut, iar pe acest temei se demonstrează¹⁶² ceea ce era de demonstrat: de pildă, să zicem că cercetăm dacă sufletul este nemuritor; iau asta ca pe ceva unanim recunoscut și zic: „întrucât sufletul este nemuritor, există răsplăți pentru faptele rele și pentru cele bune; de vreme ce există răsplăți, există judecător și judecat; de vreme ce există judecător și judecat, există proniator și pronie: așadar, am ajuns la pronie, care e unanim recunoscută. În fine, de acum¹⁶³ sintetizez și zic: „întrucât există pronie și judecător, există răsplăți; întrucât există răsplăți, există obiectul judecății, iar de vreme ce există obiectul judecății, înseamnă că sufletul este nemuritor”).

librum commentarii iii, în Claudi Galeni opera omnia, vol. 15, p. 56, rr. 12-15, Leipzig, 1821; Meletios, *De natura hominis*, în *Anecdota graeca e codd. manuscriptoris bibliothecarum Oxoniensium*, Oxford, 1936, p. 14, rr. 10-18; v., de asemenea, și Ioan Damaschin, *Dogmatica*, cap. 26, rr. 61-70, în *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 2, Berlin, 1973, seria *Patristische Texte und Studien* 12).

¹⁶¹ În filosofia aristotelică, silogismele se clasifică după figura (σχημα) de care țin, figurile fiind definite de aranjamentul termenilor în premise.

¹⁶² Literal: „se prinde (prin vânatoare sau pescuit)”.

¹⁶³ Se poate înțelege și ca „pe acest temei sintetizez și zic”.

67 Περί τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ καθ' ὑπόστασιν ἐνωσις μίαν ὑπόστασιν τῶν ἐνουμένων ἀποτελεῖ σύνθετον σώζουσα τὰς συνελθούσας πρὸς ἐνωσιν φύσεις καὶ τὴν τούτων διαφορὰν καὶ τὰ τούτων φυσικὰ ιδιώματα ἀσύγχυτὰ τε καὶ ἀτρεπτα ἐν ἑαυτῇ. Αὕτη δὲ πρὸς ἑαυτὴν οὐδεμίαν ὑποστατικὴν ἔχει διαφορὰν· αὐτῆς γὰρ γίνονται αἱ ἐκατέρου τῶν συνελθόντων πρὸς ἐνωσιν χαρακτηριστικαὶ διαφοραί, αἷς ἐκατέρων ἐκ τῶν ὁμοειδῶν χωρίζονται, ὡς ἐπὶ ψυχῆς ἔχει καὶ σώματος. Μία μὲν γὰρ ἐξ ἀμφοτέρων ἀποτελεῖται ἡ τοῦ Πέτρου τυχὸν ἢ τοῦ Παύλου ὑπόστασις σύνθετος, σώζει δὲ ἐν ἑαυτῇ τὰς δύο τελείας φύσεις, τὴν τε τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ τὴν τούτων διαφορὰν ἀσύμφυρτον καὶ τὰ τούτων φυσικὰ ιδιώματα ἀσύγχυτα. Ἐχει δὲ ἐν ἑαυτῇ τὰ ἐκατέρας χαρακτηριστικὰ ιδιώματα τὰ τε τῆς ψυχῆς τὰ χωρίζοντα αὐτὴν ἐκ τῶν λοιπῶν ψυχῶν καὶ τὰ τοῦ σώματος τὰ χωρίζοντα αὐτὸ ἐκ τῶν λοιπῶν σωμάτων, μηδαμῶς χωρίζοντα τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος ἀλλ' ἐνοῦντα καὶ συνάπτοντα, ἅμα δὲ τὴν ἐξ αὐτῶν συντεθειμένην μίαν ὑπόστασιν χωρίζοντα τῶν λοιπῶν ὁμοειδῶν ὑποστάσεων. Ἐπειδὴν δὲ ἅπαξ αἱ φύσεις τὴν πρὸς ἀλλήλα καθ' ὑπόστασιν δέξωνται ἐνωσιν, ἀδιαίρετοι μένουσιν εἰς τὸ παντελές. Εἰ γὰρ καὶ χωρίζεται ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος ἐν τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ἡ ὑπόστασις ἀμφοτέρων μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐστίν· ὑπόστασις γὰρ ἐστίν ἡ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκάστου ὑπάρξεως κατ' αὐτὸ σύμπηξις. Μένει οὖν τό τε σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ, αἰὲ μίαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἑαυτῶν ἔχοντα ὑπάρξεως τε καὶ ὑποστάσεως, εἰ καὶ χωρισθῶσιν ἀλλήλων.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι φύσεις μὲν ἐνωθῆναι ἀλλήλαις καθ' ὑπόστασιν ἐνδέχεται ὡς ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ φύσιν προσληφθῆναι ὑπὸ ὑποστάσεως καὶ ἐν αὐτῇ ὑποστῆναι δυνατόν, ἅπερ ἀμφοτέρα ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ θεωροῦνται—καὶ

67. Despre unirea ipostatică

Trebuie știut că unirea ipostatică produce un singur ipostas compus al celor unite, care păstrează în sine neconfundate și nemodificate firile/naturile ce se unesc, și deosebirea/distincția acestora, și însușirile lor firești/naturale. Acesta nu prezintă nici o deosebire/distincție ipostatică față de sine însuși, fiindcă își însușește deosebirile/distincțiile caracteristice ale ambelor componente ce se unesc, prin care se deosebesc de cele de aceeași specie [cu ele]. Așa stau lucrurile, de pildă, în cazul sufletului și trupului, fiindcă din ele două rezultă un singur ipostas compus – al lui Petru, să zicem, sau al lui Pavel –, dar acesta păstrează în sine cele două firi/naturi – a sufletului și a trupului – desăvârșite și păstrează deosebirea/distincția acestora fără amestecare, iar însușirile lor firești/naturale – neconfundate; are în sine însușirile caracteristice ale fiecăruia dintre ele – ale sufletului, care-l despart pe acesta de celelalte suflete, și ale trupului, care-l despart pe acesta de celelalte trupuri –, care nu despart nicidecum sufletul de trup, ci îl unesc și îl îmbină [cu acesta], despărțind totodată unicul lor ipostas compus de celelalte ipostasuri din aceeași specie). Iar odată ce firile/naturile primesc unirea după ipostas a uneia cu cealaltă, rămân nedespărțite pentru totdeauna, că deși sufletul se desparte de trup prin moarte, ipostasul amândorura este unul [și același], deoarece ipostas este a amândorura cea chiar de la începutul ființării de sine înche-gare. Așadar, și trupul, și sufletul rămân având întotdeauna unul [și același] început/principiu și al existenței, și al ipostasului lor chiar dacă se despart unul de celălalt.

Trebuie știut că firile/naturile se pot uni între ele după ipostas (ca în cazul omului), dar se poate și ca o fire/natură să fie asumată de către un ipostas și să subziste¹⁶⁴ în el. Amândouă situațiile se pot observa la Hristos, fiindcă în El și firile/naturile

¹⁶⁴ V. *supra*, nota 103.

γὰρ ἐν αὐτῷ καὶ αἱ φύσεις, ἡ θεία τε καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, ἠνώθησαν, καὶ ἐν τῇ προϋπαρχούσῃ τοῦ θεοῦ λόγου ὑποστάσει ὑπέστη ἡ ἔμψυχος αὐτοῦ σὰρξ καὶ αὐτὴν ἔσχεν ὑπόστασιν, — ἐκ δύο δὲ φύσεων ἀποτελεσθῆναι μίαν φύσιν σύνθετον ἢ ἐκ δύο ὑποστάσεων μίαν ὑπόστασιν παντελῶς ἀδύνατον· διότι ἀδύνατον τὰς ἐναντίας οὐσιώδεις διαφορὰς ἐν μιᾷ φύσει συνυπάρξαι ἀλλήλαις· τούτων γὰρ ἔργον ἐστὶν ἀποδυστᾶν ἀλλήλων τὰς φύσεις, ἐν αἷς ὑπάρξουσι. Καὶ πάλιν ἀδύνατον τὰ ἅπαξ καθ' ἑαυτὰ ὑποστάντα ἑτέραν ἀρχὴν ὑποστάσεως σχεῖν· ἡ γὰρ ὑπόστασις ἡ καθ' ἑαυτό ἐστιν ὑπαρξίς. Ἰστέον δέ, ὡς ἐπὶ τῆς ἀγίας τριάδος ὑπόστασις ἐστὶν ὁ ἀναρχος τρόπος τῆς ἐκάστου αἰδίου ὑπάρξεως.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι, ἡνίκα σύνθετος γένηται φύσις, δεῖ ὁμόχρονα τὰ μέρη εἶναι καὶ ἐξ ἑτέρων ἕτερον ἀποτελεῖται μὴ φυλάττον ἀλλὰ τρέπον καὶ ἀλλοιοῦν τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, ὡς ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἀποτελουμένου τοῦ σώματος ἄλλο ἐξ ἄλλων γέγονε καὶ οὔτε πῦρ τέλειον οὔτε τι τῶν ἄλλων ἐστὶν ἢ λέγεται, καὶ ὡς ἐξ ἵππου καὶ ὄνου ἡμίονος· οὔτε γὰρ ἵππος οὔτε ὄνος ἐστὶν ἢ λέγεται ἀλλ' ἐξ ἑτέρων ἕτερον, μὴδ' ὁπότερον τῶν, ἐξ ὧν συνετέθη, φυλάττον ἀσύγχυτόν τε καὶ ἄτρεπτον.

68 Ὅροι διάφοροι

Ἀνάγκη ἐστὶ βίας αἰτία. — Στοιχεῖόν ἐστι κοινῶς μέν, ἐξ οὗ τι γίνεται πρῶτον, καὶ εἰς αὐτὸ ἐπ' ἐσχάτου ἀναλύεται· ἰδίως δὲ στοιχεῖόν ἐστιν, ἐξ οὗ γίνεται σῶμα καὶ εἰς αὐτὸ ἀναλύεται, οἷον πῦρ, ὕδωρ, ἀήρ, γῆ. Πῦρ ἐστὶ σῶμα λεπτομερέστατον καὶ θερμότατον καὶ ξηρότατον· γῆ ἐστὶ σῶμα ξηρότατον καὶ βαρύτερον· ὕδωρ ἐστὶ σῶμα ὑγρὸν καὶ ψυχρότατον· ἀήρ ἐστὶ σῶμα ὑγρότατον καὶ μαλακόν.

– cea dumnezeiască și cea omenească – s-au unit, și [anume] în Ipostasul preexistent al lui Dumnezeu Cuvântul s-a subzistat trupul Lui însuflețit, și [anume] pe Acesta Îl are ca ipostas. Iar a rezulta din două firi o singură fire/natură compusă ori un singur ipostas din două ipostasuri este un lucru absolut imposibil, fiindcă nu se poate ca deosebiri/distincțiile ființiale/substanțiale contrare să coexiste într-o singură fire/natură, deoarece lucrarea lor este cea de a separa una de alta firile/naturile în care subzistă. Și iarăși, cu neputință este ca cele o dată ipostasiate de sine stătător să aibă un alt început/obârșie al ipostasului lor, fiindcă ipostasul este existența de sine stătătoare. Mai trebuie știut că în privința Sfintei Treimi ipostasul este modul cel fără de început al ființării veșnice a Fiecăruia.

Trebuie știut și că atunci când ia naștere o fire/natură compusă trebuie ca părțile să fie de aceeași vârstă și din ele să rezulte ceva diferit [de ele], care nu păstrează, ci modifică și schimbă cele din care este compus (așa cum corpul, fiind compus din cele patru elemente, a devenit ceva diferit de componentele sale și nu este, nici nu se numește „foc desăvârșit” sau altceva dintre celelalte [elemente]; sau cum catârul, [care se naște] din cal și măgar, nu este, nici nu se numește „cal”, nici „măgar”, ci este altceva decât aceștia din care se naște), și nu păstrează neconfundată și nemodificată nici una dintre cele două componente ale sale.

68. Diferite hotărniciri/definiții

Nevoia e cauză de violență. În sensul general, elementul este acel lucru primordial din care se face ceva inițial și în care se descompune în final; în sensul particular, este lucrul din care ia naștere un corp și în care acesta se descompune (de pildă, foc, apă, aer, pământ). Focul este corp compus din particule foarte fine, foarte cald și foarte uscat; pământul este corp foarte uscat și foarte greu; apa este corp umed și foarte rece; aerul este corp foarte umed și moale.

Γένεσις ἐστὶ κίνησις κατ' οὐσίαν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι· φθορὰ ἐστὶ κίνησις ἐκ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ εἶναι. Αὐξησις ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ ποσῷ κατὰ μέγεθος· φθίσις ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ ποσῷ κατὰ μείωσιν τε καὶ ἐλάττωσιν. Ἀλλοίωσις ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ ποιῷ κατὰ μεταβολήν. Φορὰ ἐστὶ κίνησις ἐκ τόπου εἰς τόπον· περιφορὰ ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ. Αὐτοκίνησις ἐστὶν ἡ τῆς ψυχῆς ἐν τοῖς ζώοις κίνησις.

Χρόνος ἐστὶ μέτρον κινήσεως καὶ ἀριθμὸς τοῦ ἐν κινήσει προτέρου καὶ ὑστέρου. Ἡμέρα ἐστὶν ἡλίου ὑπὲρ γῆς φορὰ ἢ χρόνος, ἐν ᾧ ὁ ἥλιος ὑπὲρ γῆς φέρεται· νύξ ἐστὶ σώματος τῆς γῆς σκιά ἢ χρόνος, ἐν ᾧ ὁ ἥλιος ὑπὸ γῆν φέρεται. Νυχθήμερόν ἐστὶ κόσμου περιστροφῇ. Μῆν ἐστὶ χρόνος ἀπὸ συνόδου σελήνης πρὸς ἥλιον ἐπὶ τὴν ἐξῆς σύνοδον. Ἐνιαυτός ἐστὶ χρόνος, ἐν ᾧ ὁ ἥλιος τὸν ζωδιακὸν διέξεισι κύκλον. Καιρός ἐστὶ χρόνος κατορθώματος· ἀκαιρία ἐστὶ λειψίς καιροῦ κατὰ ἐπιτυχίαν προθυμίας τοῦ ζητουμένου. Ὄρα ἐστὶ μέρος ἐνιαυτοῦ τὸ τέταρτον ἢ τῆς ἡμέρας τὸ δωδέκατον ἢ ἀκμὴ ψυχῆς ἢ σώματος ἄνθος ἢ νεότητος κάλλος. Ἔαρ ἐστὶ χρόνος, ἐν ᾧ τὸ ὑγρὸν ἐπικρατεῖ· θέρος ἐστὶ χρόνος, ἐν ᾧ τὸ θερμὸν ἐπικρατεῖ· φθινόπωρόν ἐστὶ χρόνος, ἐν ᾧ τὸ ξηρὸν ἐπικρατεῖ· χειμῶν ἐστὶ χρόνος, ἐν ᾧ τὸ ψυχρὸν ἐπικρατεῖ.

Παγωνίας ἐστὶν ἀστροειδὲς πυρὸς ἄθροισμα ἔμπροσθεν ἔχον τὰς ἀκτῖνας. Κομήτης ἐστὶ πυροειδὲς ἄστρον ἄθροισμα κόμης κεφαλῆς δίκην κύκλωθεν ἐκπέμπων ἀκτῖνας. Δοκίας ἐστὶν ἀστροειδὲς κοντὸς ἡγουν δοκὸς τὴν πυρώδη ἐπὶ τὰ ἄνω ἐκπέμπων ἀκτῖνα. Λαμπάς ἐστὶν ἀναψις καὶ ἄθροισμα πυρός. Ἰρίς ἐστὶν ἔμφασις ἡλίου σεμνοειδὲς ἐν νέφει κοίλω

¹⁶⁵ V. Ptolemeu, *Hypotheses*, în *Claudii Ptolemaei opera quae exstant omnia*, vol. 2, p. 76, rr. 10-19, Leipzig, 1907, și Euclid, *Phainomena*, în *Euclidis opera omnia*, pr., r. 108-111, Leipzig, 1916.

¹⁶⁶ Altfel spus, momentul propice pentru a reuși într-o anumită privință.

Nașterea e mișcare ființială din neființă în ființă; extincția e mișcare din ființă în neființă. Creșterea e mișcare cantitativă în sensul măririi; scăderea este mișcare cantitativă în sensul micșorării și împuținării. Schimbarea e mișcare calitativă în sensul [stră]mutării. Deplasarea este mișcare dintr-un loc în altul; rotația este mișcare în același loc. Automotricitatea este mișcarea sufletului în vietăți.

Timpul este măsură a mișcării și număr al anteriorului și posteriorului din mișcare. Ziua este deplasarea soarelui deasupra pământului, altfel spus vremea în care soarele se deplasează deasupra pământului; noaptea este umbră a corpului Pământului sau vremea în care soarele se deplasează dedesubtul pământului. Perioada de o noapte și o zi (νυχθήμερον) reprezintă o revoluție a cosmosului¹⁶⁵. Luna este vremea de la o conjuncție a lunii cu soarele până la următoarea. Anul este vremea în care soarele străbate ciclul zodiacal. Momentul oportun e vremea reușitei¹⁶⁶; momentul neprielnic este lipsa momentului oportun pentru reușita dobândirii lucrului dorit. Όρα este a patra parte din an, sau a doisprezecea parte din zi, sau maturitatea sufletului, sau înflorirea trupului, sau frumusețea tinereții. Primăvara este vremea când domină umezeala; vara este vremea când domină căldura; toamna este vremea când domină uscăciunea; iarna este vremea când domină răceala.

„Steaua bărboasă” este masă de foc cu aspect de stea, ce-și are razele în față. „Steaua pletoasă” – cometa [propriu-zisă] – este masă de stele cu aspect de foc, care emite de jur-împrejur raze ca perii unui cap. Δοκίας este [ca] o lance cu aspect de stea, altfel spus [ca] un baston care emite în sus rază cu aspect de foc. „Torța” este o aprindere și masă de foc¹⁶⁷. Curcubeul este răsfrângere maiestuoasă a soarelui

¹⁶⁷ Tot acest paragraf se referă la diferite tipuri de comete/meteoriți. Cu privire la clasificarea acestora în antichitatea greco-romană, v. mai amănunțit, de exemplu, Ioan Lydianul, *Despre luni*, în *Ioannis Lydi liber de mensis*, cartea a 4-a, secțiunea 116, Leipzig, 1898.

καὶ δροσώδει ἐν κύκλου τάξει φαινομένη περιφερῆς ὡς ἐν κατόπτρῳ πρὸς αἴσθησιν ἢ ἔμφασιν ἄστρου διὰ πύκνωσιν ἀέρος γινομένη. Παρήλιός ἐστι νέφος περιφερές, πυκνόν, ὁμοιον ἡλίῳ, ἢ ἔμφασις ἡλίου ἐν νέφει πυκνῷ καὶ λείῳ. Κεραυνός ἐστιν ἑλικοειδὲς πνεῦμα κίνησιν ποιοῦν διάπυρον καὶ ἄνωθεν κάτω διὰ πυρὸς φλογώδους φερόμενον καὶ ἐμπυρίζον κύκλῳ. Τυφώς ἐστι ἑλικοειδὴ κίνησις ἀέρος ζοφώδους ἄνωθεν ἐπὶ γῆς τεταμένη. Πρηστήρ ἐστιν ἑλικοειδὴς κίνησις διαυγοῦς ἀέρος ἄνωθεν κάτω φερομένη. Σκηπτός ἐστι κεραυνὸς ἀνευ νεφῶν.

Χάλαζά ἐστιν ὀλοπαγὲς ὕδωρ ὑπὲρ γῆς πεπηγυῖα· κρύσταλλός ἐστιν ὀλοπαγὲς ὕδωρ ἐπὶ γῆς· χιών ἐστιν ἡμιπαγὲς ὕδωρ διὰ νεφῶν ἐπὶ γῆν καταβαίνουσα· πάχνη ἐστὶν ὀλοπαγὲς ὕδωρ δι' ἄλλης ὑγρᾶς ὕλης ἐπὶ γῆς πεπηγυῖα. Ὅμβρος ἐστὶν ἀθρόον ὕδωρ ἐκ νεφῶν ἐκκρινόμενον· ὑετός ἐστι ψεκᾶδων ἄθροισμα· ψεκᾶς ἐστι νοτὶς ἀθρόα σταγόνων. Ὅμίχλη ἐστὶ σύστασις πρὸ νέφους· ἀτμός ἐστι πληθος ἀναθυμιάσεων ἐπὶ γῆς.

Λίμνη ἐστὶν ὕδωρ πολὺ, γλυκὺ καὶ ἄθρουν διὰ κοίλου καὶ κατάντους χωροῦν ἐν συστάσει. Θάλασσά ἐστιν ὕδωρ ἄλμυρόν καὶ πικρόν τὰ κοῖλα τῶν κόλπων πληροῦν τῆς κατωτάτης γῆς. Κρήνη ἐστὶν ἀπόρρυτος πηγῆς ἀρχὴ ἢ ὕδωρ ἐκ μεταβολῆς τῆς γῆς γεννώμενον καὶ ἐκκρινόμενον.

Σεισμός ἐστὶ κίνησις πνεύματος ἀθρόα ὑπὸ γῆν εισδύνουσα καὶ ταύτην κλονεῖσθαι ἀναγκάζουσα. Πυροκρατὴρ ἐστὶ στόμιον πυρὸς ἐγγαίου ἔξω ῥέοντος καὶ ἀναπνοῆς. Λύρα ἐστὶν ἰστός διὰ νεύρων ἐσκευασμένη.

Τέλος τῶν φιλοσόφων.

¹⁶⁸ Este foarte posibil ca tot acest pasaj – cu definițiile sale pompos-greoaie și mai ales cu abrupta pierdere de coerență din final (trecerea de la „științele naturale” la... liră), căreia îi urmează lapidara secvență de încheiere, interpretabilă atât ca „sfârșitul filosoficelor [capete]”, cât și ca „sfârșitul filosofilor” – să constituie o fină ironie la adresa a ceea ce sfinții Părinți numeau „flecărelele filosofilor dinafară”. În plus, nu este exclus ca sfântul Ioan, imnograf obișnuit cu aluziile măiestre, să fi adunat aici atât de multe definiții „meteorologice” făcând trimitere într-un mod foarte subtil la Matei 16, 1-4; Luca 12, 54-56.

într-un nor cav și umed, care apare circulară ca un inel, formându-se, spre perceperea sau răsfrângerea soarelui ca într-o oglindă, prin condensarea aerului. Parhelia este un nor circular, dens, similar soarelui, sau răsfrângere a soarelui într-un nor dens și neted. Trăsnetul este suflare spirală care produce mișcare incandescentă, și se deplasează de sus în jos printr-o văpaie de foc, și incendiază împrejur. Tornada (τυφώς) este mișcare spirală a [unei mase de] aer întunecat, întinsă de sus până la pământ. Furtuna (πρηστήρ) este mișcare spirală a [unei mase de] aer transparent, care se deplasează de sus în jos. Σκηπτός este trăsnetul fără nori.

Grindina este apă total înghețată, congelată deasupra pământului; gheața este apă total înghețată pe pământ; zăpada este apă semiînghețată ce se coboară pe pământ prin [intermediul] nori[lor]; bruma este apă total înghețată, congelată pe pământ prin intermediul unei alte materii umede. Ploaia torențială este cădere masivă de apă excretată din nori; ploaia este sumă de șiroaie; șiroiul este umezeală comasată în picături. Ceața este starea de condensare care premerge norului; aburul este mulțime de emanații de vapori pe pământ.

Lacul este multă apă dulce adunată [într-un singur loc], care se acumulează în virtutea concavității și declivității. Marea este apă sărată și amară ce umple scobiturile părților celor mai joase ale pământului. Izvorul este obârșie de apă curgătoare, altfel spus apă care ia naștere și este excretată în urma [stră]mutării pământului.

Cutremurul este mișcare masivă de vânt ce intră sub pământ și îl silește să se zguduie. Craterul vulcanic este gură prin care curge și răsuflă foc din pământ. Lira este un cadru vertical dotat cu coarde.

Despre eresuri

Περὶ αἱρέσεων ἐν συντομίᾳ ἑκατόν, ὅθεν
ἤρξαντο καὶ πόθεν γέγοναν.

Πασῶν αἱρέσεων μητέρες καὶ πρωτότυποι τέσσαρες· α' οἶον Βαρβαρισμός, β' Σκυθισμός, γ' Ἑλληνισμός, δ' Ἰουδαϊσμός, ἐξ ὧν αἱ ἄλλαι πᾶσαι ἀνεφύησαν.

1 Βαρβαρισμός, ἥτις καθ' ἑαυτὴν ἐστὶ διαρκέσασα ἀπὸ ἡμερῶν τοῦ Ἀδὰμ ἐπὶ δέκα γενεὰς τοῦ Νῶε. Βαρβαρισμός δὲ κέκληται ἀπὸ τοῦ μὴ τοὺς τότε ἀνθρώπους ἀρχηγόν τινα ἔχειν ἢ μίαν συμφωνίαν, ἀλλ' ὅ τι πᾶς τις ἐαυτῷ ἐστοίχει καὶ νόμος ἐαυτῷ κατὰ τὴν προτίμησιν τοῦ ἰδίου βουλήματος ἐγίνετο.

2 Σκυθισμός, ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Νῶε καὶ μετέπειτα ἄχρι τῆς τοῦ πύργου οἰκοδομῆς καὶ Βαβυλῶνος καὶ μετὰ τὸν τοῦ πύργου χρόνον ἐπὶ ὀλίγοις ἔτεσιν, τουτέστιν ἕως Φαλέκ καὶ Ραγαῦ, οἵτινες ἐπὶ τὸ τῆς Εὐρώπης κλίμα ἀνανενευκότες τῷ τῆς Σκυθίας μέρει καὶ τοῖς ἐαυτῶν ἔθνεσι προσεκρίθησαν ἀπὸ τῆς τοῦ Θάρρα ἡλικίας καὶ ἐπέκεινα, ἐξ οὗπερ οἱ Θράκες γεγόνασι.

3 Ἑλληνισμός, ἀπὸ τῶν χρόνων Σερούχ ἐναρξάμενος τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ ὡς ἐστοίχουν ἕκαστος τὸ τῆνικαῦτα κατὰ τινα δεισιδαιμονίαν ἐπὶ τὸ μάλιστα πολιτικώτερον καὶ ἐπὶ ἔθῃ καὶ θεσμούς, εἰδώλων μέντοι γε ἐναρξάμενα τάττεσθαι τὰ τῶν ἀνθρώπων γένη, οἷς τότε ἐστοίχησαν, ἐθεοποιοῦν καὶ διὰ μὲν χρωμάτων διαγράφοντες τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπεικάζοντες τοὺς τότε παρ' αὐτοῖς τετιμημένους ἢ γόητας ἢ τινὰς τι δρᾶσαντας ἐν βίῳ μνήμης δοκοῦν ἄξιον δι' ἀλκὴν ἢ σωμάτων εὐρωστίαν, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θάρρα, πατρὸς Ἀβραάμ, καὶ δι' ἀγαλμάτων τὴν

¹ Acest pasaj pare să fie rezultatul unei confuzii între două personaje biblice cu nume asemănătoare – tatăl lui Avraam și strămoșul legendar al tracilor.

Despre o sută de eresuri pe scurt, [în care se arată] de unde au început și cum au luat naștere

Maicile și prototipurile tuturor eresurilor sînt patru:

1. barbarismul,
2. scitismul;
3. elinismul;
4. iudaismul,

din care toate celelalte au odrăslit.

1. Barbarismul, care ca atare a ținut din zilele lui Adam zece generații, până la Noe. Barbarismul își trage numele de la faptul că oamenii de atunci nu aveau căpetenie, nici o singură conglăsuire, ci ceea ce găsea de cuviință fiecare după placul voii sale, aceea i se făcea lui lege.

2. Scitismul – din zilele lui Noe și mai apoi, până la zidirea turnului din Babilon, și după vremea turnului încă vreo câțiva ani, adică până la Falec și Ragav, care, suindu-se în ținuturile Europei, s-au legat de părțile Sciției și de neamurile de acolo începând din vremea lui Tharra, din care se trag tracii¹.

3. Elinismul, care a pus început, din vremurile lui Seruh, idolatriei. Întrucât pe atunci fiecare se ținea de o superstiție oarecare, începând neamurile oamenilor a primi o rânduială mai civilizată, morală și legi, au început, pe de altă parte, și a se închina la idoli, făcându-și dumnezei din cei cărora le urmau și la început prin culori zugrăvind-i și reprezentându-i pe cei pe care îi aveau atunci în cinste (ori vrăjitori, ori alții care făcuseră în viața lor vreun lucru care părea vrednic prin vitejie sau prin vîrtețea trupului), iar pe urmă, din vremurile lui Tharra, tatăl lui Avraam, și prin

πλάνην τῆς εἰδωλολατρείας εἰσηγησάμενοι τοὺς ἑαυτῶν προπάτορας δι' ἀπεικονισμῶν τετιμηκότες καὶ τοὺς πρὸ ἑαυτῶν τετελευτηκότας τεχνησάμενοι ἐκ κεραμικῆς ἐπιστήμης τὸ πρῶτον, ἔπειτα ἐκάστη τέχνη μιμησάμενοι οἰκοδόμοι μὲν λίθον ξέσαντες, ἀργυροκόποι δὲ καὶ χρυσοχόοι ἀπὸ τῆς ἰδίας ὕλης τεκτηνᾶμενοι, οὕτω τε καὶ τέκτονες καὶ οἱ καθεξῆς. Αἰγύπτιοι δὲ ὁμοῦ καὶ Βαβυλώνιοι καὶ Φρύγες καὶ Φοίνικες ταύτης τῆς θρησκείας πρῶτοι εἰσηγηταὶ γεγόνασιν ἀγαλμα τοποίαις καὶ μυστηρίοις· ἀφ' ὧν τὰ πρῶτα εἰς Ἑλλήνας μετηνέχθη ἀπὸ τῆς Κέκροπος ἡλικίας καὶ καθεξῆς, μετέπειτα δὲ καὶ ὑστέρῳ πολὺ τοὺς περὶ Κρόνον καὶ Πέα, Δία τε καὶ καθεξῆς καὶ Ἀπόλλωνα θεοὺς ἀναγορεύσαντες. Ἑλλήνες δὲ κέκληνται ἀπὸ Ἑλένου τινὸς ἀνδρὸς τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι κατωκηκότων· ὡς δὲ ἕτεροί φασιν, ἀπὸ τῆς ἐλαίας τῆς ἐν Ἀθήναις. Ἰωνες δὲ τούτων ἀρχηγοὶ γεγέννηται, ὡς ἔχει ἡ ἀκρίβεια, ἀπὸ τοῦ Ἰωῦν, ἐνὸς ἀνδρὸς τῶν τὸν πύργον οἰκοδομησάντων, ὅτε αἱ γλώσσαι διηρέθησαν τῶν πάντων, δι' ἣν αἰτίαν καὶ Μέροπες πάντες κέκληνται διὰ τὴν μεμερισμένην φωνήν. Ὑστερον δὲ ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς αἰρέσεις κατέστη κατωτέρῳ τῶν χρόνων, φημὶ δὴ Πυθαγορείων καὶ Στωϊκῶν καὶ Πλατωνικῶν καὶ Ἐπικουρείων· καὶ λοιπὸν θεοσεβείας χαρακτήρ ὑπῆρχεν ἅμα καὶ ὁ κατὰ φύσιν νόμος πολιτευόμενος, ἀπὸ τούτων τῶν ἐθνῶν ἑαυτὸν ἀφορίζων, ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς καὶ δεῦρο, μέσος τυγχάνων Βαρβαρισμοῦ καὶ Σκυθισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ, ἕως οὗ συνήφθη ἡ τοῦ Ἀβραὰμ θεοσεβεία.

4 Καὶ μετέπειτα Ἰουδαϊσμός, ἀπὸ τῶν χρόνων Ἀβραὰμ τὸν χαρακτήρα διὰ περιτομῆς εἰληφώς καὶ ἐν Μωσῇ, ἐβδόμῳ ἀπὸ Ἀβραὰμ, διὰ τοῦ δοθέντος νόμου ὑπὸ τοῦ θεοῦ γραφεῖς, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἰούδα, τετάρτου υἱοῦ Ἰακώβ τοῦ ἐπικληθέντος Ἰσραήλ, διὰ δὲ Δαυὶδ τοῦ προφήτου

² Potrivit mitologiei, cel dintâi rege al Athenei.

³ Acest cuvânt, folosit în poezie ca epitet al oamenilor, a fost înțeles de unii, începând din antichitate, ca însemnând „cei cu glas împărțit” (ceea ce a dus la interpretarea „cei cu vorbire articulată”). Conform studiilor

statui introducând rătăcirea închinării la idoli, pe strămoșii lor cinstindu-i prin reprezentări și pe cei săvârșiți înaintea lor [din această viață] plăsmuindu-i mai întâi cu ajutorul științei olăritului, iar apoi reprezentându-i cu ajutorul tuturor meșteșugurilor: constructorii sculptând piatră, argintării și aurarii făurind din materia proprie meșteșugului lor, așijderea și dulgherii și așa mai departe. Iar egiptenii, și babilonienii, și frigienii, și fenicienii sînt dimpreună cei ce au introdus primii această religie, cu faceri de statui și cu misterii, de la care mai întâi a ajuns la elini în vremea lui Kékrops² și după aceea, iar pe urmă și mult mai târziu au fost proclamați ca zei alde Kronos și Rhea, Zeus și Apollo și așa mai departe. Și elini se cheamă de la un oarecare bărbat dintre cei sălășluiți în Elada, pe numele său Elenos; iar după cum zic alții, de la măslinul (ἐλαία) cel din Athena. Strămoșii acestora sînt, după cum se știe cu acrivie, ionienii, ce se trăgeau din Iouán – unul dintre bărbații care au zidit turnul [din Babilon], când s-au și împărțit limbile tuturor, din care pricină – a limbii împărțite (μεμερισμένη) – [oamenii] mai sînt numiți și „meropi” (Μέροπες)³. Pe urmă, în vremuri mai târzii, elinismul s-a prefăcut în [patru] eresuri – vorbesc de pitagoreici, și de stoici, și de platonici, și de epicurei; și chip al cinstirii de Dumnezeu a rămas totodată și legea care petrece după fire, osebindu-se de neamurile acestea, de la întemeierea lumii încolo fiind în mijlocul barbarismului, și scitismului, și elinismului, până când a fost unită [cu ea] cinstirea de Dumnezeu a lui Avraam,

4. și după aceea iudaismul, din vremurile lui Avraam, care prin tăiere-împrejur [și]-la primit caracterul și, fiind însemnat în scris de Moisi, al șaptelea de la Avraam, prin legea dată de Dumnezeu, iar de la Iuda, al patrulea dintre fiii lui Iacov (celui numit și Israil), prin David prorocul, care

mai recente (v. Beekes, *Glotta* 73 (1995-1996):21-27), este vorba de un cuvânt din substratul grecec.

βασιλεύσαντος ἀπὸ τῆς τοῦ αὐτοῦ Ἰούδα φυλῆς τὸ τέλειον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ὀνόματος κεκληρωμένος.

Σαφῶς περὶ τούτων τῶν τεσσάρων αἰρέσεων ὁ ἀπόστολος ἀποτέμνων ἔφη· „Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ βάρβαρος, οὐ Σκύθης, οὐχ Ἕλλην, οὐκ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ καινὴ κτίσις.”

Ἑλλήνων διαφοραί.

5 Πυθαγόρειοι ἦτοι Περιπατητικοί, τὴν μονάδα καὶ πρόνοιαν καὶ τὸ κωλύειν θύεσθαι τοῖς δῆθεν θεοῖς Πυθαγόρας ἐδογμάτισεν, ἐμψύχων δὲ μὴ μεταλαμβάνειν, ἀπὸ τοῦ οἴνου δὲ ἐγκρατεύεσθαι. Διώριζεν δὲ ἅμα τὰ ἀπὸ σελήνης καὶ ἄνω ἀθάνατα λέγων, τὰ δὲ ὑποκάτω θνητά· μεταγγισμοὺς δὲ ψυχῶν ἀπὸ σωμάτων εἰς σώματα ἄκρι ζώων καὶ κνωδάλων, σιωπὴν δὲ ἅμα ἀσκεῖν ἐπὶ χρόνῳ πέντε ἐτῶν ἐδίδασκεν, τελευταῖον δὲ αὐτὸν θεὸν ὀνομάζων.

6 Πλατωνικοὶ θεὸν καὶ ὕλην καὶ εἶδος καὶ τὸν κόσμον γενητὸν καὶ φθαρτὸν ὑπάρχειν, τὴν δὲ ψυχὴν ἀγένητον καὶ ἀθάνατον καὶ θεῖαν. Εἶναι δὲ αὐτῆς τρία μέρη, λογιστικόν, θυμικόν, ἐπιθυμητικόν· τὰς τε γυναικας κοινὰς τοῖς πᾶσι γίνεσθαι, καὶ μηδὲνα γαμετὴν ἔχειν ἰδίαν, ἀλλὰ τοὺς θέλοντας ταῖς βουλομέναις συνεῖναι. Μεταγγισμὸν δὲ ὡσαύτως ψυχῶν εἰς σώματα ἄκρι κνωδάλων, ὁμοῦ δὲ καὶ θεοὺς πολλοὺς ἐκ τοῦ ἑνὸς ἐδογμάτισεν.

7 Στωϊκοὶ σῶμα τὸ πᾶν δογματίζοντες καὶ τὸν αἰσθητὸν τοῦτον κόσμον θεὸν νομίζοντες, τινὲς δὲ ἐκ τῆς τοῦ πυρὸς οὐσίας τὴν φύσιν ἔχειν αὐτὸν ἀπεφήναντο. Καὶ τὸν μὲν θεὸν νοῦν ὀρίζουσι, καὶ ὡς ψυχὴν παντὸς τοῦ ὄντος κύτους οὐρανοῦ καὶ γῆς· σῶμα δὲ αὐτοῦ τὸ πᾶν, ὡς ἔφην, καὶ ὀφθαλμοὺς τοὺς φωστήρας, τὴν δὲ σάρκα ἀπόλλυσθαι καὶ τὴν ψυχὴν πάντων μεταγγίζεσθαι ἀπὸ σωμάτων εἰς σῶμα.

8 Ἐπικούρειοι ἄτομά τε καὶ ἀμερῇ σώματα, ὁμοιομερῇ τε καὶ ἄπειρα τὴν ἀρχὴν εἶναι ὑπεστήσαντο καὶ τέλος εἶναι εὐδαιμονίας τὴν ἡδονὴν ἐδογμάτισαν καὶ μήτε θεὸν μήτε πρόνοιαν τὰ πράγματα διοικεῖν.

⁴ V. Coloseni 3, 11; 2 Corinteni 5, 17.

⁵ Adică alimente de origine animală.

din seminția acestui Iuda a împărățit, moștenind, în cele din urmă, numele de „iudaism”.

Despre aceste patru eresuri a spus Apostolul concis: *Că în Iisus Hristos nu este vârfar, nici scit, nici elin, nici iudeu, ci zidire nouă*⁴.

Felurile aparte de elinism:

5. Pitagoreicii sau peripateticii. Pitagora a dogmatizat monada, și pronia, și interzicerea jertfelor aduse așa-zișilor zei, și să nu se mănânce din cele însuflețite⁵, iar de la vin să se înfrâneze. El făcea deosebire între cele de la lună în sus, pe care le numea „nemuritoare”, și cele de la lună în jos, [pe care le numea] „muritoare”. Învăța că sufletele transmigrează din trup în trup (chiar și în cele de vietăți și de fiare), așijderea și că trebuie exersată tăcerea timp de cinci ani; în fine, pe sineși dumnezeu se numea.

6. Platonicii [învătau] că există Zeu, și materie, și aspect, și că lumea este creată și stricăcioasă, iar sufletul – nefăcut, și nemuritor, și divin, precum și că acesta din urmă are trei părți: rațională, irascibilă, poftitoare; că femeile trebuie să fie comune tuturor și că nimeni nu trebuie să aibă soție proprie, ci să se împreuneze cine vrea cu cine vrea. [Platon] a mai dogmatizat transmigrația sufletelor din trup în trup, până la cele de fiare, și că din Zeul cel unul [provin] mai mulți zei.

7. Stoicii dogmatizau că trup este universul și credeau că această lume percepută cu simțurile [trupești] este Zeu; unii dintre dâșii au declarat că ea își are firea/natura din ființa/substanța focului. Pe Zeu îl definesc ca minte și ca suflet al întregului corp al cerului și pământului, [afirmând] că trupul Acestuia este universul, precum am zis, și că ochii lui sînt luminătorii [cerești]. Pe deasupra, carnea [, cred ei,] pie-re cu totul și sufletul a toate transmigrează din trup în trup.

8. Epicureii au presupus că obârșia [lucrurilor] constă în corpuri indivizibile și nealcătuite din părți, omogene și nesfârșite la număr, și au dogmatizat că împlinirea fericirii este plăcerea și că lucrurile nu sînt cârmuite nici de Zeu, nici de pronie.

9 Σαμαρειτισμός και οί από τούτου Σαμαρείται. Ουτός ἐστίν από Ιουδαίων, πρό μὲν τοῦ καταστήναι αἰρέσεις εἰς Ἑλληνας καὶ πρό τοῦ συστήναι αὐτῶν τὰ δόγματα, μετὰ δὲ τοῦ εἶναι Ἑλλήνων τὴν θρησκείαν καὶ μέσον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ πρόφασιν εἰληφώς ἀπὸ τῶν χρόνων Ναβουχοδονόσορ καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων αἰχμαλωσίας· μέτοικοι δὲ ὄντες ἀπὸ Ἀσσυρίων εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ λαβόντες τὴν πεντάτευχον Μωσέως, τοῦ βασιλέως αὐτοῖς ἀποστείλαντος ἀπὸ Βαβυλῶνος διὰ ἱερέως Ἑσδρα καλουμένου, τὰ πάντα ἔχοντες ὡς Ἰουδαῖοι, πλην τοῦ βδελύττεσθαι τὰ ἔθνη καὶ μήτε προσπαύειν τινῶν καὶ πλην τοῦ ἀρνεῖσθαι νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ τὰς ἄλλας προφητείας τὰς μετὰ Μωσέα.

Σαμαρειτῶν ἔθνη τέσσαρα·

10 Γοροθηνοί, οἱ ἄλλοις καιροῖς τὰς ἑορτὰς ἀγοντες παρὰ τοὺς Ἰεβουσαίους.

11 Ἰεβουσαῖοι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τῶν ἑορτῶν πρὸς τοὺς Γοροθηνοὺς διαφερόμενοι.

12 Ἑσσηνοί, οἱ μὴδ' ὁποτέρους ἐναντιούμενοι, τοῖς δὲ παρατυγχάνουσι συνεορτάζοντες ἀδιαφόρως.

13 Δοσθηνοί τοῖς αὐτοῖς ἔθεσιν, οἷα δὴ Σαμαρεῖται ἐμπολιτευόμενοι, περιτομῇ τε καὶ σαββάτῳ καὶ τοῖς ἄλλοις χρώμενοι καὶ τῇ πεντατεύχῳ· περισσότερον δὲ τῶν ἄλλων φυλάττοντες τὸ ἀπέχεσθαι ἐμψύχων, ὁμοίως καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐν νηστείαις δὲ συνεχέστατα βιοῦν. Ἐχουσι δὲ καὶ παρθενίαν, τινὲς δὲ αὐτῶν ἐγκρατεύονται· ἄλλοι πιστεύουσι τε νεκρῶν ἀνάστασιν, ὅπερ ξένον ἐστὶ Σαμαρείταις.

Ἰουδαίων αἰρέσεις ἑπτά.

14 Γραμματεῖς, οἵτινες νομικοὶ μὲν ἦσαν καὶ δευτερωταὶ παραδόσεων τῶν παρ' αὐτοῖς πρεσβυτέρων τῇ περιττοτέρᾳ ἐθελοθρησκείᾳ ἔθῃ φυλάττοντες, ἃ οὐ διὰ τοῦ νόμου μεμαθήκασιν, ἀλλ' ἑαυτοῖς ἐτύπωσαν σεβάσματα δικαίωματος τῆς νομοθεσίας.

15 Φαρισαῖοι, οἱ ἐρμηνευόμενοι ἀφωρισμένοι· οἱ τὸ ἀκρότατον βιοῦντες καὶ δῆθεν τῶν ἄλλων δοκιμώτεροι,

9. Samaritismul, și de la el samaritenii. Acesta este de la iudei, dinainte să apară eresurile la elini și dinainte de a se alcătui dogmele acestora, dar a primit prilej [să ia naștere], în mijlocul iudaismului, abia după ce a apărut religia elinilor, [și anume] din vremurile lui Nabucodonosor și robirii iudeilor. Ei sînt asirieni strămutați în Iudeea, ce au primit Pentateuhul lui Moisi, pe care regele l-a trimis lor din Babilon printr-un preot numit Esdra; în toate privințe sînt la fel ca iudeii, afară de faptul că se îngreșează de neamuri⁶, nu se ating de anumite lucruri și tăgăduiesc învierea morților și prorociile de după Moisi.

Noroadale samaritenilor sînt patru:

10. Gorothenii, care țin praznicele la alte soroace decât iebuseii.

11. Iebuseii, care în virtutea aceleiași pricini se deosebesc de gorothinii în privința praznicelor.

12. Essenii, care nu se împotrivesc nici unora, nici celorlalți, ci prăznuiesc împreună cu cei la care se află, fără să facă deosebire.

13. Dosthenii, care petrec după aceleași obiceiuri ca samaritenii, ținând tăierea împrejur, și sâmbăta, și celelalte [datini], și Pentateuhul; mai mult decât ceilalți se păzesc a mânca din cele însuflețite; așijderea și în alte lucruri, și în postiri viețuiesc mereu. Și feciorie au, iar unii dintre ei se înfrânează; alții cred și în învierea morților, lucru care [îndeobște] e străin de samariteni.

Eresurile iudeilor sînt șapte:

14. Cărturarii, care erau învățați în Lege și tâlcuiau predaniile bătrânilor lor; aceștia păzeau cu cea mai samavolnică evlavie obiceiurile pe care nu prin Lege le învățaseră, ci singuri și le statorniciseră – rânduiei prin care socoteau să se îndreptățească după lege.

15. Fariseii ([numire] care se tâlcuiește „cei osebiți”), care, chipurile, duceau viața cea mai înaltă și erau mai

παρ' οἷς καὶ νεκρῶν ἀνάστασις, ὃ καὶ παρὰ τοῖς γραμματεῦσι, καὶ ἡ περὶ ἀγγέλων καὶ πνεύματος ἁγίου, ὅτι ἔστι, συγκατάθεσις· πολιτεία δὲ διάφορος, καὶ μέχρι χρόνου ἐγκράτεια καὶ παρθενία, νηστεία δὲ δις τοῦ σαββάτου, ξεστῶν καθαρισμὸς καὶ πινάκων καὶ ποτηρίων ὥς καὶ οἱ γραμματεῖς, ἀποδεκατώσεις τε καὶ ἀπαρχαὶ καὶ ἐνδελεχεῖς εὐχαὶ καὶ σχήματα ἐθελοθρησκευτικὰ τῆς ἐνδυσίας διὰ τε τῆς ἀμπεχόνης καὶ τῶν δελματικῶν ἦτουν κολοβίων καὶ τοῦ πλατυσμοῦ τῶν φυλακτηρίων, τουτέστι σημάτων τῆς πορφύρας καὶ κρασπέδων καὶ ῥοῖσκων ἐπὶ τὰ πτερύγια τῆς ἀμπεχόνης, ἅτινα ταῦτα ἐτύγχανε σημεῖα τῆς παρ' αὐτοῖς ἕως καιροῦ ἐγκρατείας· οἱ καὶ παρεισέφερον γένεσιν καὶ εἰμαρμένην.

16 Σαδδουκαῖοι, οἱ ἐρμηνευόμενοι δικαιοῦτατοι, οἱ ἐκ γένους μὲν ἦσαν Σαμαρειτῶν ὁμοῦ καὶ ἱερέως Σαδουκ ὀνόματι, νεκρῶν μὲν ἀνάστασιν ἀρνούμενοι καὶ μὴ παραδεχόμενοι ἄγγελον μήτε πνεῦμα, τὰ δὲ πάντα ὄντες Ἰουδαῖοι.

17 Ἡμεροβαπτισταί, οἱ μὲν κατὰ πάντα Ἰουδαῖοι ἦσαν, ἔφασκον δὲ μηδὲνα ζωῆς αἰωνίου τυγχάνειν, εἰ μὴ τι ἂν καθ' ἐκάστην ἡμέραν βαπτίζοιτο.

18 Ὅσσηνοί, οἱ δὴ ἰταμώτατοι ἐρμηνεύονται. Ἦσαν δὲ οὗτοι κατὰ νόμον τὰ πάντα τελοῦντες, ἐχρῶντο δὲ καὶ γραφαῖς ἐτέραις μετὰ τὸν νόμον, τοὺς δὲ πλείους τῶν μετέπειτα προφητῶν ἀπεβάλλοντο.

19 Νασσαριαῖοι, οἱ ἐρμηνευόμενοι ἀφηνιασταί, οἱ πᾶσαν σαρκοφαγίαν ἀπαγορεύουσιν, ἐμψύχων τε οὐδ' ὅλως μεταλαμβάνουσιν, ἄχρι δὲ Μωσέως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ τοῖς ἐν πεντατεύχῳ ἁγίοις ὀνόμασι πατριαρχῶν κεχορημένοι καὶ πιστεύοντες, φημί δὴ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ καὶ τῶν ἀνωτάτω καὶ αὐτοῦ Μωσέως καὶ Ἀαρὼν καὶ

⁷ Este, probabil, vorba de așa-numitul *tallith* – șalul care acum este purtat de evrei la rugăciunile de dimineață, iar în vremurile evanghelice constituia o parte distinctivă a îmbrăcăminții fariseilor.

⁸ Terminologia este aici foarte imprecisă. *Dalmatica* era o haină cu mâneci lungi, care în perioada bizantină au devenit și largi; *colobium* era o tunică lungă, fără mâneci.

iscusiți decât ceilalți, la care [găsim și credința în] învierea morților (pe care o aveau și cărturarii), și învoirea [cu credința că există] înger și Duhul Sfânt. Petrecerea lor era aparte: înfrânare și feciorie până la o vreme, postire de două ori pe săptămână, curățirea blidelor, și farfuriilor, și paharelor (asemenea cărturarilor), zeciuiei, și prinoase din pârga roadelor, și rugi stăruitoare, și feluri superstițioase de a se îmbrăca (cu șal⁷ și dalmatice – altfel spus colobii⁸ – și lărgindu-și filacteriile – adică niște dungă din porfiră, tivuri și franjuri – peste marginile șalului⁹), acestea toate fiind semne ale înfrânării lor celei până la o vreme. Ei au venit cu [credința în] ursită și soartă.

16. Saducheii ([numire] care se tâlcuiește „cei prea-drepti”), care erau de neam samaritean și se trăgeau dintr-un preot pe nume Saduc; aceștia tăgăduiau învierea morților și nu recunoșteau nici înger, nici Duh, iar în toate [celelalte privințe] erau iudei.

17. Imerobaptiști [„zilnicobotezători”), care în toate privințele erau iudei, însă ziceau că nimeni nu va primi viața veșnică dacă nu se botează¹⁰ zilnic.

18. Ossenii ([numire] care se tâlcuiește „cei mai cutezători”). Aceștia săvârșeau toate potrivit Legii, se foloseau și de unele Scripturi dintre cele de după Lege, dar pe cei mai mulți dintre prorocii de după aceea¹¹ îi respingeau.

19. Nassarieii ([numire] care se tâlcuiește „răzvrățiți”), care interzic orice mâncat de carne și nu gustă deloc din cele însuflețite. Aceștia recunosc și cred în sfintele nume ale patriarhilor din Pentateuh până la Moisi și Iisus al lui Naví – vorbesc de Avraam, și de Isaac, și de Iacov, și de cei dinaintea lor], și de însuși Moisi, și de Aaron, și de Iisus [al

⁹ V. *Matei* 23, 5.

¹⁰ Botez în sensul unui ritual de curățire prin afundare în apă.

¹¹ Adică de după Lege.

Ἰησοῦ. Τὰς δὲ τῆς πεντατεύχου γραφάς οὐκ εἶναι Μωσέως δογματίζουσιν, ἄλλας δὲ παρ' αὐτὰς διαβεβαιούνται.

20 Ἡρωδιανοὶ Ἰουδαῖοι μὲν ἦσαν κατὰ πάντα, Ἡρώδην δὲ Χριστὸν προσεδόκουν καὶ αὐτῷ τὸ τοῦ Χριστοῦ γέρας ἀπεδίδουν καὶ ὄνομα.

Οὗτος ὁ πρῶτος τόμος περιέχων κατὰ τῶν εἴκοσι τούτων αἱρέσεων· ἐν αὐτῷ δὲ ἡ περὶ τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας ὑπόθεσις καὶ ἡ τῆς ἀληθείας ὁμολογία.

Τάδε ἔνεστιν ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τοῦ πρώτου βιβλίου, ἐν ᾧ περὶ αἱρέσεων δεκατριῶν αἱ παρὰ Χριστιανοῖς αἱρέσεις.

21 Σιμωνιανοί, οἱ ἀπὸ Σίμωνος τοῦ μάγου τοῦ ἐπὶ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, κώμης Γιθθῶν τῆς Σαμαρείας. Οὗτος ἀπὸ Σαμαρειτῶν ὠρμάτο Χριστοῦ ὑποδὺς ὄνομα μόνον. Ἐδίδασκεν δὲ αἰσχροποιὸν μίξιν μολυσμοῦ, ἀδιαφορίαν σωμάτων. Αποβάλλεται δὲ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὸν κόσμον μὴ εἶναι θεοῦ φάσκει. Εἰκόνα δὲ αὐτοῦ ὡς Διὸς καὶ τῆς σὺν αὐτῷ πόρνης ὀνόματι Ἑλένης, Ἀθηνᾶς τύπον, τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς παρεδίδου εἰς προσκύνησιν. Ἐλεγεν δὲ ἑαυτὸν Σαμαρείταις μὲν τὸν πατέρα, Ἰουδαίους δὲ τὸν Χριστόν.

22 Μενανδριανοί, οἱ ἀπὸ τούτου τοῦ Σίμωνος διὰ Μενάνδρου τινὸς ἐναρξάμενοι, διαφερόμενοι δὲ πρὸς τοὺς Σιμωνιανούς κατὰ τι, οἱ ἀπὸ ἀγγέλων ἔλεγον τὸν κόσμον γεγενῆσθαι.

23 Σατορνιλιανοί, οἱ κατὰ τὴν Συρίαν τὴν τῶν Σιμωνιανῶν κρατύναντες αἰσχροουργίαν, ἕτερα δὲ παρὰ τοὺς Σιμωνιανούς εἰς ἐκπληξιν περισσοτέραν κηρύσσοντες, ἀπὸ δὲ Σατορνίλου τὴν ἀρχὴν ἐσχηκότες, καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν Μενάνδρον ὑπὸ ἀγγέλων τὸν κόσμον γεγενῆσθαι φάσκοντες, μόνων δὲ ἑπτὰ, διὰ τὴν τοῦ πατρὸς γνώμην.

24 Βασιλειδιανοί, τῆς αὐτῆς αἰσχροουργίας τελεσταί, ἀπὸ Βασιλείδους, τοῦ ἅμα Σατορνίλῳ, καὶ Σιμωνιανοῖς

¹² Pentru a înțelege scurtele pasaje de acest gen cu care este presărată prima parte a lucrării, trebuie să ne reamintim că primele optzeci de capitole ale acestei lucrări sînt preluate practic *ad litteram* din așa-numita *Anakephalosis* – un rezumat făcut după tratatul *Panarion* a sfîntului Epifanie al Ciprului după moartea autorului, pe la începutul secolului al IV-lea; trimiterile la diversele părți ale unei cărți sau alteia privesc, de fapt, acest tratat.

lui Naví]; iar despre scripturile Pentateuhului dogmatizează că nu sînt ale lui Moisi, ci susțin altele în locul acestora.

20. Irodienii erau iudei în toate privințele, însă credeau că Irod este Hristosul și îi dădeau numele și cinstirea de Hristos.

Aceasta este partea întâia, care cuprinde cele douăzeci de eresuri de mai sus; [pe deasupra,] în ea se mai vorbește și despre venirea lui Hristos, și se mărturisește adevărul¹².

Următoarele se găsesc în a doua parte a cărții întâi, unde [se vorbește] despre treisprezece eresuri de la creștini.

21. Simonienii, care își trag obârșia de la Simon magul – cel din vremea apostolului Petru –, care era din satul Githón al Samariei. Acesta era de obârșie samariteană și îmbrăcase doar numele lui Hristos: învăța amestecarea cea făcătoare de rușine a spurcăciunii, promiscuitatea trupurilor; respingea învierea și spunea că lumea nu e a lui Dumnezeu; a predat ucenicilor săi spre închinare o imagine a sa pe post de Zeus și a curvei celei dimpreună cu dânsul, pe numele său Elena, care o închipuia pe Athena. Samaritenilor le spunea că este [Dumnezeu] Tatăl, iar iudeilor – că este Hristosul.

22. Menandrienii, care își aveau obârșia de la acest Simon, printr-un oarecare Menandru, dar se deosebeau de simonieni într-o anumită privință: spuneau că lumea a fost făcută de îngeri.

23. Satornilienii, ce sprijineau în Siria lucrarea cea de rușine a simonienilor, dar propovăduiau și alte lucruri, și mai năucitoare. Aceștia își au obârșia de la Satornil, și, la fel ca Menandru, spun că lumea a fost făcută de îngeri – dar numai de șapte, după voia „Tatălui”¹³.

24. Vasilidienii, săvârșitori ai aceleiași lucrări de rușine, care își trag obârșia de la Vasilide, ce împreună cu Satornil a

¹³ Pare să fie vorba de „Tatăl necunoscut”, care este entitatea supremă a pseudoteologiei satorniliene.

καὶ Μενανδριανοῖς μαθητευομένου καὶ τὰ ὅμοια μὲν φρονούντος, κατὰ τι δὲ διαφερομένου· λέγει γὰρ τξε οὐρανοὺς εἶναι καὶ τούτοις ὀνόματα ἀγγελικὰ ἐπιτίθησι. Διὸ καὶ τὸν ἐνιαυτὸν τοσούτων ἡμερῶν εἶναι, καὶ τὸ Ἀβρασάξ ὄνομα εἶναι τξε, καὶ εἶναι τοῦτό φησιν ἅγιον ὄνομα.

25 Νικολαῖται, ἀπὸ Νικολάου τοῦ ἐπὶ ταῖς χρεῖαις ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ταχθέντος, ὃς διὰ ζῆλον τῆς ἰδίας γαμετῆς τὴν αἰσχροουργίαν ἅμα τοῖς ἄλλοις ἐπιτελεῖν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐδίδασκεν, καὶ περὶ τοῦ Καυλακαὺχ καὶ Πρωτονίκου καὶ ἄλλων βαρβαρικῶν ὀνομάτων εἰσαγαγὼν τῷ κόσμῳ.

26 Γνωστικοί, οἱ τὰς αἱρέσεις διαδεξάμενοι, πλέον δὲ τούτων πάντων τὴν αἰσχροτητα ἐμμανῶς ἐργαζόμενοι, ἐν Αἰγύπτῳ δὲ Στρατιωτικοὶ καλούμενοι καὶ Φιβιονῖται, ἐν δὲ τοῖς ἀνωτεριοῖς μέρεσι Σωκρατῖται, παρ' ἑτέροις δὲ Ζακχαῖοι. Ἄλλοι δὲ Κολδιανοὺς αὐτοὺς λέγουσιν, ἄλλοι δὲ Βορβορίτας αὐτοὺς καλοῦσιν. Οὗτοι τὴν Βαρβέλω καὶ Βερῶ αὐχοῦσι.

27 Καρποκρατιανοί, οἱ ἀπὸ Καρποκράτους τινὸς τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Οὗτος ἐδίδασκε πᾶσαν αἰσχροουργίαν ἐκτελεῖν καὶ πᾶν ἐπιτήδευμα ἀμαρτίας. Καὶ εἰ μή τις, φησί, διὰ πάντων παρέλθῃ καὶ τὸ θέλημα πάντων τῶν δαιμόνων καὶ ἀγγέλων ἐκτελέσῃ, οὐ δυνήσεται ὑπερβῆναι τὸν ἀνώτατον οὐρανὸν οὐδὲ τὰς ἀρχὰς οὐδὲ τὰς ἐξουσίας παρελθεῖν. Ἐλεγεν δὲ τὸν Ἰησοῦν ψυχὴν νοερὰν εἰληφέναι, εἰδότα δὲ τὰ ἄνω ἐνταῦθα καταγγέλλειν καί, εἴ τις πράξειεν ὅμοια τοῦ Ἰησοῦ, κατ' αὐτὸν εἶναι, τὸν τε νόμον σὺν τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει ἀπηγόρευσεν, ὥς αἱ ἀπὸ Σίμωνος καὶ δεῦρο αἱρέσεις. Τούτου γέγονεν ἐν Ῥώμῃ Μαρκελλίνα. Εἰκόνα δὲ ποιήσας ἐν κρυφῇ Ἰησοῦ καὶ Παύλου καὶ Ὁμήρου καὶ Πυθαγόρα, ταῦτας ἐθυμία καὶ προσεκύνει.

¹⁴ Suma valorilor numerice (fiecare literă din alfabetul grec are și o valoare numerică) ale literelor care alcătuiesc forma scrisă a acestui nume este trei sute șazeci și cinci.

¹⁵ Este vorba de slujirea comunitară.

fost ucenic și al simonienilor, și al menandrienilor, și cugeta aceleași lucruri [ca aceia], dar se deosebea într-o privință, întrucât zicea că sînt trei sute șazeci și cinci de ceruri, căro-ra le pune nume îngerești. De aceea[, zice el,] are anul trei sute șazeci și cinci de zile, și numele Avrasax, care este trei sute șazeci și cinci¹⁴, este un nume sfânt.

25. Nicolaiții își trag obârșia de la Nicolae, cel rînduit de apostoli spre trebuințe¹⁵, care, fiind gelos pe soața sa, îi învăța pe ucenicii săi a săvârși cu ceilalți lucrarea cea de rușine, și [a vorbit] despre Kaulakauh, și Protonikos¹⁶, și alte nume barbare, introducându-le în lume.

26. Gnosticii, care au moștenit eresurile de mai sus, dar mai vîrtos decât acestea toate au lucrat nebunește cele de rușine, în Egipt fiind numiți stratiotici și fivioniți, în părțile de mai sus – socratiți, iar în alte părți – zacchei. Alții îi numesc coldieni, iar alții – vorvoriți. Aceștia se laudă cu Varvélo și Veró¹⁷.

27. Carpocratienii își trag obârșia de la un oarecare Carpocrate, dintre asiatici. Acesta învăța a săvârși toată lucrarea cea de rușine și toată îndeletnicirea păcatului, și zicea că dacă cineva n-a trecut prin toate și n-a săvârșit voia tuturor demonilor și îngerilor nu va putea să suie dincolo de cel mai înalt cer, nici să treacă de începătorii sau de stăpânii. Zicea că Iisus a luat suflet înțeleghător cu mintea și când a cunoscut cele de Sus, atunci le-a vestit, și că dacă va face cineva faptele lui Iisus va fi ca El, și a respins Legea dimpreună cu învierea morților, la fel ca eresurile de la Simon încoace. [Ucenică] a acestuia s-a făcut Marcellina la Roma. Făcând într-ascuns imagini ale lui Iisus, și Pavel, și Homer, și Pythagora, pe acestea le tămâia și se închina lor.

¹⁶ La Epifanie avem Prunikos. Acesta și Kaulakauh făceau parte dintre așa-zișii arhonți ai diverselor versiuni de cosmologie gnostică.

¹⁷ Este vorba despre unul dintre eonii gnostici.

28 Κηρινθιανοί, οί και Μηρινθιανοί. Οὔτοι ἀπὸ Κηρίνθου καὶ Μηρίνθου Ἰουδαῖοί τινες τὴν περιτομὴν αὐχοῦντες, τὸν δὲ κόσμον ὑπ' ἀγγέλων γεγενῆσθαι, Ἰησοῦν δὲ κατὰ προκοπὴν Χριστὸν κεκληῆσθαι ἔλεγον.

29 Ναζωραῖοι, οἱ Χριστὸν ὁμολογοῦσιν Ἰησοῦν υἱὸν θεοῦ, πάντα δὲ κατὰ νόμον πολιτευόμενοι.

30 Ἐβιωναῖοι, παραπλήσιοι τοῖς προειρημένοις Κηρινθιανοῖς καὶ Ναζωραίοις, συνήφθη δὲ κατὰ τι ἢ τῶν Σαμψαίων καὶ Ἑλκεσαίων αἵρεσις, οἱ Χριστὸν φασιν ἐκτίσθαι ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἐνδημήσαντα δὲ Χριστὸν ἐν τῷ Ἀδὰμ καὶ [κατὰ καιρὸν ἐκδύμενον αὐτὸν τὸν Ἀδὰμ καὶ] πάλιν κατὰ καιρὸν ἐνδύμενον τὸ αὐτό φασιν ἐπιτετελεκέναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ. Ἰουδαῖοι δὲ ὄντες εὐαγγελικοῖς κέχρηται, σαρκοφαγίαν δὲ βδελύσσονται, τὸ ὕδωρ ἀντὶ θεοῦ ἔχουσι, τὸν δὲ Χριστὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἐνδεδύσθαι, ὡς ἔφη. Συνεχῶς βαπτίζονται ἐν τοῖς ὕδασι θέρους τε καὶ χειμῶνος, εἰς ἀγνισμόν δῆθεν ὥσπερ οἱ Σαμαρεῖται.

31 Οὐαλεντινιανοί, οἱ σαρκὸς μὲν ἀπαγορεύουσιν ἀνάστασιν, παλαιὰν δὲ ἀθετοῦσι διαθήκην, καὶ προφήτας ἀναγινώσκοντες καὶ, ὅσα ἄλλα εἰς ὁμοίωσιν δύναται τροπολογεῖσθαι τῆς αὐτῶν αἱρέσεως, δεχόμενοι. Ἐτέρας τινὰς μυθολογίας παρεισφέρουσι τριάκοντα αἰώνων ὀνομασίας λέγοντες ἀρρενοθηλείας τε ὁμοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων γεγενημένους, οὓς καὶ θεοὺς νομίζουσι καὶ αἰῶνας. Τὸν δὲ Χριστὸν ἀπ' οὐρανοῦ ἐννοχέναι τὴν σάρκα καὶ ὡς διὰ σωλήνος τῆς Μαρίας διαπεπερακέναι.

32 Σεκουνδιανοί, οἷς συνάπτεται Ἐπιφάνης καὶ Ἰσιδώρος, ταῖς αὐταῖς κεχηρμένοι συζυγίαις, τὰ ὅμοια Οὐαλεντίνῳ πεφρονηκότες, ἕτερα δὲ παρ' αὐτὸν ποσῶς διηγούμενοι. Προστιθέασι τὰ τῆς αἰσχροουργίας διδάσκοντες. Ἀπαγορεύουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν σάρκα.

33 Πτολεμαῖοι, μαθηταὶ καὶ αὐτοὶ ὄντες Οὐαλεντίνου, οἷς συνάπτεται ἡ Φλώρα· τὰ αὐτά δὲ περὶ τῶν συζυγιῶν καὶ

¹⁸ Este vorba de împerecheri ale eonilor gnostici.

28. Kirinthienii, care se mai numesc și mirinthieni. Aceștia, care își trag obârșia de la Kirinth și Mirinth, erau niște iudei ce se mândreau cu tăierea împrejur, dar spuneau că lumea a fost făcută de îngeri, iar Iisus a ajuns la numele de Hristos în virtutea sporirii Sale.

29. Nazoreii, care Îl mărturisesc pe Hristos Iisus a fi Fiu al lui Dumnezeu, dar în toate privințele petrec potrivit Legii.

30. Evioneii, care sînt foarte apropiați de kirinthienii și nazoreii sus-pomeniți; în anumite privințe coincide [cu învățătura acestora] eresul sampseilor și elcheseilor, care zic că Hristos și Sfântul Duh au fost zidiți în cer, că Hristos S-a sălășluit în Adam, și că la o vreme Se dezbrăca de Adam și [apoi] iarăși, la o vreme, Se îmbrăca în el, și zic că El a săvârșit aceasta la venirea Sa în trup. Iudei fiind, se folosesc de Evangheliile, dar se îngreșează de mîncarea cărnii, au apa în loc de Dumnezeu și [cred că] Hristos S-a îmbrăcat în om la venirea Lui cea în trup. Se botează mereu în ape, fie vară, fie iarnă – chipurile spre curățire, la fel ca samaritenii.

31. Valentinienii, care tăgăduiesc învierea trupului și resping Vechiul Testament, dar citesc prorocii și acceptă toate celelalte lucruri din el care pot fi interpretate alegoric în potrivire cu eresul lor. Aceștia vin cu alte basme, vorbind de treizeci de eoni hermafrodiți, cum că aceștia – pe care ei îi socot a fi și dumnezei, și eoni – au luat naștere de la Tatăl tuturor, iar de Hristos [spun că] Și-a adus din cer trupul și că a trecut prin Maria ca printr-o țevă.

32. Secundienii, cu care sînt înhăitați Epifan și Isidor, folosindu-se de aceleași conjugări¹⁸, cugetând la fel ca Valentin, numai că povestesc întrucâtva alte lucruri decât el – adaugă, învățând cele ale lucrării de rușine. Și aceștia resping carnea.

33. Ptolemeii, și aceștia ucenici ai lui Valentin, cu care este înhăitată și Flora. Și aceștia spun despre conjugări ace-

οὔτοι λέγουσι καθάπερ Οὐαλεντινιανοὶ καὶ Σεκουνδιανοί, κατὰ τι δὲ καὶ οὔτοι διαφέρονται.

Αὕτη καὶ ἡ τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν δεκατριῶν αἰρέσεων ἀνακεφαλαίωσις.

Τάδε ἔνεστι καὶ ἐν τῷ τρίτῳ τοῦ πρώτου βιβλίου τόμῳ, ἐν ᾧ εἰσιν αἰρέσεις δεκατρεῖς.

34 Μαρκωσαῖοι. Μάρκος τις γεγένηται Κολορβάσου συμφοιτητής, δύο ἀρχὰς καὶ οὗτος παρεισάγων. Ἀθετεῖ δὲ νεκρῶν ἀνάστασιν, φαντασίας δέ τινας δι' ἐκπωμάτων ἐξ ἐπαοιδῆς εἰς κυάνεον χρῶμα καὶ πορφυραῖον μεταβάλλων ἐμυσταγωγεῖ τὰς ἀπατωμένας γυναῖκας. Καὶ αὐτὸς δὲ τῶν εἴκοσι τεσσάρων στοιχείων βούλεται τὰ πάντα ἡγεῖσθαι ὁμοίως Οὐαλεντίνῳ.

35 Κολορβασαῖοι. Καὶ οὗτος ὁ Κολόρβάσος ὡσαύτως τὰ αὐτὰ διηγούμενος, κατὰ τι δὲ διαφερόμενος πρὸς ἄλλας αἰρέσεις — φημὶ δὴ πρὸς τὰς περὶ Μάρκον καὶ Οὐαλεντίνον — τὰς προβολὰς καὶ ὀγδοάδας ἐτέρως ἐδίδαξεν.

36 Ἡρακλεωνῖται· καὶ οὔτοι τῇ τῶν ὀγδοάδων φαίνονται μυθολογία στοιχοῦντες, ἐτέρως παρὰ τὸν Μάρκον καὶ Πτολεμαῖον καὶ Οὐαλεντίνον καὶ τοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῇ τελευτῇ τοὺς παρ' αὐτῶν τελευτῶντας ὁμοίως τῷ Μάρκῳ λυτροῦνται δι' ἐλαίου, ὀποβαλσάμου καὶ ὕδατος, ἐπικλήσεις τινὰς Ἑβραϊκαῖς λέξεσιν ἐπιλέγοντες τῇ κεφαλῇ τοῦ δῆθεν λυτρομένου.

37 Ὀφῖται, οἱ τὸν ὄφιν δοξάζοντες καὶ τοῦτον Χριστὸν ἡγούμενοι, ἔχοντες δὲ φύσει ὄφιν τὸ ἐρπετὸν ἐν κίστῃ τινί.

38 Καϊανοὶ ἅμα ταῖς ἄλλαις ὡσαύτως ταῖς τὸν νόμον ἀθετούσαις αἰρέσεσιν καὶ τὸν λαλήσαντα ἐν νόμῳ τὰ αὐτὰ φρονοῦσι. Σαρκὸς μὲν ἀνάστασιν ἀρνούμενοι, τὸν δὲ Κάϊν δοξάζουσι λέγοντες αὐτὸν τῆς ἰσχυροτέρας εἶναι δυνάμεως. Ἄμα δὲ καὶ τὸν Ἰούδαν ἐκθειάζουσιν, ὁμοῦ καὶ

¹⁹ Epifanie ne precizează că era vorba de pahare din sticlă albă, ce conțineau vin alb, precum și că uneori culoarea vinului respectiv devenea „roșie ca sângele” (v. *Epiphanius, Bände 13: Ancoratus und Panarion*, vol. 2, p. 5, rr. 21-22, p. 6, rr. 1-2, în GCS 31, Leipzig, 1922).

²⁰ După numărul literelor alfabetului grecesc.

leași lucruri ca valentinienii și secundienii, dar în anumite privințe se deosebesc de ei.

Acesta e sumarul celor treisprezece eresuri din partea a doua a cărții întâi.

Următoarele sînt din a treia parte a cărții întâi, unde se află [alte] treisprezece eresuri.

34. Marcoseii. A fost un oarecare Marcu, tovarăș de ucenicie al lui Colorvas, care introduce și acesta două principii. Respinge învierea morților și, lucrând niște năluciri (preschimbarea prin descântec a culorii cuprinsului unor pahare¹⁹ în albastru închis și purpuriu), „iniția” femeile înșelate. Și acesta pretinde, asemenea lui Valentin, că toate sînt [alcătuite] din cele douăzeci și patru de elemente²⁰.

35. Colorvaseii. Și acest Colorvas, așijderea aceleași lucruri povestind, dar în oarecare privință deosebindu-se de celelalte eresuri – vorbesc de ale lui Marcu și Valentin –, fiindcă a învățat într-un alt fel despre „emanații” și „ogdoade”.

36. Iracleoniții. Și aceștia par a urma basmelor despre „ogdoade”, dar în alt fel decât Marcu, și Ptolemeu, și Valentin, și ceilalți; însă și pe aceia dintre dînșii care trag să moară îi „răscumpără” asemenea lui Marcu, când se săvârșesc din această viață, prin untdelemn, opobalsam²¹ și apă, rostind anumite invocații cu cuvinte ebraice asupra capului celui ce este, chipurile, răscumpărat.

37. Ofiții [„șerparii”], care, slăvind șarpele și pe acesta socotindu-l a fi Hristosul, țin un șarpe adevărat într-un fel de coș.

38. Caianeii cugetă aceleași lucruri ca celelalte eresuri ce resping legea [lui Moisi] și pe Cel care a grăit prin lege. Tăgăduind învierea trupului, îl slăvesc pe Cain, zicând că acesta e al puterii mai tari. Totodată, îl divinizează pe Iuda, ca și

²¹ Extras din arborele de balsam (*Balsamodendron opobalsamum*).

τοὺς περὶ Κορὲ καὶ Δαθάν καὶ Ἀβειρών, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς Σοδομίτας.

39 Σηθιανοί. Οὗτοι πάλιν τὸν Σῆθ δοξάζουσιν φάσκοντες αὐτὸν εἶναι ἐκ τῆς ἄνω μητρὸς μεταμεληθείσης, ἐφ' οἷς τοὺς περὶ Κάιν προεβάλετο, εἶτα μετὰ τὸ τὸν Κάιν ἀποβληθῆναι καὶ τὸν Ἀβὲλ ἀποκτανθῆναι συνελθούσης τῷ ἄνω πατρὶ καθαρὸν σπέρμα τὸν Σῆθ ποιῆσαι, ἐξ οὗπερ λοιπὸν κατήχθη τὸ πᾶν ἀνθρώπων γένος. Καὶ αὐτοὶ δὲ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας καί, ὅσα οἱ ἄλλοι δογματίζουσιν.

40 Ἀρχοντικοί. Οὗτοι πάλιν εἰς πολλοὺς ἄρχοντας τὸ πᾶν ἀναφέρουσι καὶ τὰ γινόμενα ἐκ τούτων γεγενῆσθαι λέγουσιν· ἀλίσκονται δὲ καὶ ἐπ' αἰσχροτήτι τι. Σαρκὸς δὲ ἀνάστασιν ἀθετοῦσι καὶ παλαιὰν διαθήκην ἀποβάλλουσι. Κέχρηται δὲ παλαιᾷ καὶ νέᾳ διαθήκῃ, ἐκάστην λέξιν πρὸς τὸν ἑαυτῶν νοῦν μεθοδεύοντες.

41 Κερδωνιανοί, ἀπὸ Κέρδωνος τοῦ Ἡρακλέωνα διαδεξαμένου τὴν μετοχὴν τῆς πλάνης, προσθέντος δὲ τῇ ἀπάτῃ· ὃς ἀπὸ τῆς Συρίας εἰς τὴν Ῥώμην μεταστάς τὸ κήρυγμα ἑαυτοῦ ἐξέθετο ἐν χρόνοις Ὑγίνου ἐπισκόπου. Δύο δὲ ἀρχὰς κηρύττει οὗτος ἐναντίας ἀλλήλαις, μὴ εἶναί τε τὸν Χριστὸν γεννητὸν· ὁμοίως τε νεκρῶν ἀνάστασιν ἀθετεῖ καὶ τὴν παλαιὰν διαθήκην.

42 Μαρκιωνισταί. Μαρκίων ἀπὸ Πόντου ὁρμώμενος ἐπισκόπου μὲν ἦν υἱός, φθείρας δὲ παρθένον ἀπέδρα διὰ τὸ ἐξεῶσθαι ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Οὗτος ἀνελθὼν ἐν Ῥώμῃ, εἶτα αἰτήσας μετάνοιαν τοὺς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἡγουμένους τῆς ἐκκλησίας καὶ μὴ τυχῶν ἐπήρθη κατὰ τῆς πίστεως καὶ ἐδογματίσεν τρεῖς ἀρχὰς, ἀγαθὸν καὶ δίκαιον καὶ φαῦλον, εἶναί τε τὴν καινὴν διαθήκην ἁλλοτρίαν τῆς παλαιᾶς καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ λαλήσαντος. Οὗτός τε καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Μαρκιωνισταὶ ἀνάστασιν σαρκὸς ἀθετοῦσι, βάπτισμα διδόασιν οὐ μόνον ἕν, ἀλλὰ καὶ δύο καὶ τρία μετὰ τὸ παραπεσεῖν, ὑπὲρ δὲ τῶν τεθνεώτων καὶ κατηχουμένων ἄλλοι παρ' αὐτοῖς βαπτίζονται. Ἀδεῶς δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ γυναῖκες ἐπιτρέπονται λουτρὸν διδόναι.

pe alde Core, și Dathan, și Aviron, dar și pe înșiși locuitorii Sodomei.

39. Sithienii. Aceștia, la rândul lor, îl slăvesc pe Sith, zicând că acesta este [născut] din Maica cea de Sus după ce aceasta s-a căit că a produs pe alde Cain. După ce Cain a fost lepădat și Abel – ucis, ea s-a împreunat cu Tatăl cel de Sus ca să facă sămânță curată – pe Sith, din care s-a tras tot neamul omenesc. Și aceștia dogmatizează începătorii, și stăpâniri, și toate câte dogmatizează ceilalți [gnostici].

40. Arhonticii. Aceștia, la rândul lor, atribuie universul [mai] multor arhonți și spun că cele ce s-au făcut, de către aceștia s-au făcut; mai sînt vinovați și de oarece lucru rușinos. Resping învierea trupului și resping Vechiul Testament. Folosesc Vechiul și Noul Testament răstălmăcind potrivit socotinței lor fiecare cuvânt.

41. Cherdonienii, de la Chérdon, care a moștenit împărțirea de rătăcire a lui Iracleon, dar a adăugat la înșelare; acesta, mutându-se din Siria la Roma, a expus propovăduirea sa în vremurile episcopului Ighin. Acesta propovăduiește două principii contrare și că Hristos nu este născut; așijderea, tăgăduiește învierea morților și Vechiul Testament.

42. Marchioniții. Marchion, de obârșie pontică, era fiu de episcop, dar după ce a stricat o fecioară a fugit, fiind alungat din Biserică chiar de tatăl său. El, ducându-se la Roma și apoi cerând pocăință de la mai-marii de atunci ai Bisericii, dar neprimind, s-a răzvrătit împotriva credinței și a dogmatizat trei principii: binele, și dreptul, și răul, precum și că Noul Testament e străin de cel Vechi și de Cel care a grăit prin acela. El și marchioniții, ce de la el își trag obârșia, resping învierea trupului, botează nu doar o dată, ci și de două, și de trei ori după căderea în păcat, iar pentru cei care au murit catehumeni se botează la ei alții – iar la ei și femeilor li se îngăduie, fără nici o împiedicare, să boteze.

43 Λουκιανισταί. Λουκιανός τις, οὐχ ὁ νῦν ἐν χρόνοις Κωνσταντίνου γενόμενος, ἀλλ' ἀρχαιότερος, πάντα κατὰ τὸν Μαρκίωνα ἐδογματίσει, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἕτερα τινὰ παρὰ τὸν Μαρκίωνα δῆθεν δογματίζει.

44 Ἀπελλιανοί. Καὶ οὗτος Ἀπελλῆς τὰ ὅμοια Μαρκίωνι καὶ Λουκιανῷ δογματίζει, κακίζει τὴν πᾶσαν ποιήσιν καὶ τὸν πεποηκότα. Οὐχ ὁμοίως δὲ τούτοις τρεῖς ἀρχὰς ὑφηγήσατο, ἀλλὰ μίαν μὲν ἀρχὴν καὶ ἓνα θεὸν ὄντα ἀνώτατον καὶ ἀκατονόμαστον, τοῦτον δὲ τὸν ἓνα πεποηκέναι ἄλλον. Καὶ οὗτος, φησίν, ὁ γεγονώς πονηρὸς εὔρεθεις τῇ αὐτοῦ φαυλότητι τὸν κόσμον ἐποίησεν.

45 Σευηριανοί. Σευῆρός τις πάλιν τῷ Ἀπελλῇ ἐποχούμενος τὸν οἶνον ἀποβάλλεται καὶ τὴν ἄμπελον ἐκ τοῦ δρακοντοειδοῦς Σατᾶν καὶ γῆς μυθολογῶν πεφυκέναι, συνελθόντων ἀλλήλοις. Γυναῖκα δὲ παραιτεῖται φάσκων ἀριστερεᾶς δυνάμεως αὐτὴν ὑπάρχειν. Ὀνομασίας δὲ τινὰς ἀρχόντων καὶ βίβλους ἀποκρύφους παράγει. Ὅμοιως δὲ τοῖς ἄλλοις τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάστασιν ἀθετεῖ καὶ παλαιὰν διαθήκην.

46 Τατιανοί. Τατιανὸς οὗτος συνήκμασεν Ἰουστίνῳ τῷ ἀγιωτάτῳ μάρτυρι καὶ φιλοσοφῷ, μετὰ δὲ τὴν τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου τελευτὴν προσεφθάρη τοῖς τοῦ Μαρκίωνος δόγμασιν καὶ ἴσα αὐτῷ ἐδογματίσειν προσθεῖς καὶ ἕτερα παρ' ἐκείνων. Ἐλέγετο δὲ ἀπὸ Μεσοποταμίας ὀρμᾶσθαι.

Ταῦτα τὰ κεφάλαια τῶν τριῶν τοῦ πρώτου βιβλίου τῶμων περὶ τῶν τεσσαράκοντα ἕξ αἰρέσεων.

Ἀνακεφαλαίωσις τοῦ δευτέρου βιβλίου τόμου τετάρτου, ἐν ᾧ εἰσιν αἰρέσεις ιη.

47 Ἐγκρατίται, οἱ ἀπόσπασμα τυγχάνοντες Τατιανοῦ τὸν γάμον ἀποβάλλονται, τοῦ Σατανᾶ φάσκοντες εἶναι τοῦτον, πᾶσαν δὲ ἀπαγορεύοντες ἐμψυχοφαγίαν.

48 Οἱ Καταφρυγαστῶν καὶ Μοντανιστῶν καὶ Ἀσκοδρουγγητῶν, οἵτινες παλαιὰν καὶ καινὴν διαθήκην δέχονται, ἐτέρους δὲ προφήτας παρεισάγοντες, Μοντανὸν τινὰ αὐχοῦντες καὶ Πρίσκιλλαν.

43. Luchianiștii. Un oarecare Luchian (nu acesta de acum, din vremurile lui Constantin, ci unul mai vechi) a dogmatizat toate în potrivire cu Marchíon, iar pe lângă acestea dogmatizează și altele decât Marchíon, pare-se.

44. Apellienii. Și acest Apellís dogmatiza lucruri asemănătoare cu Marchíon și cu Luchian, defaimă întreaga zidire și pe Ziditor. Nu propovăduia trei principii, ca aceștia, ci un singur principiu și un singur dumnezeu, suprem și nenumit, și că acesta, cel unul, a făcut un altul. Și acela, zice el, odată făcut, s-a dovedit a fi rău și, în răutatea sa, a făcut lumea.

45. Sevirienii. Un oarecare Sevíros, întrecându-l pe Apellís, respinge vinul și via, băsmuind că acestea vin din împreunarea lui Satan în chip de balaur cu pământul. Și de partea femeiască se leapădă, zicând că este de la puterea cea de-a stânga, și vine cu niște nume de oarecare arhonți și cu cărți apocrife. Asemenea celorlalți, respinge învierea trupului și Vechiul Testament.

46. Tatienii. Acest Tatián a ajuns la apogeul lucrării sale odată cu Iustin, preasfântul mucenic și filosof, dar după sfârșitul sfântului Iustin s-a lăsat momit de dogmele lui Marchíon și la fel ca acesta a dogmatizat, adăugând și alte lucruri. Se spunea că e de obârșie din Mesopotamia.

Acestea sînt capetele celor trei părți ale cărții întâi, despre cele patruzeci și șase de eresuri.

Sumarul părții a patra din cartea a doua, în care sînt optsprezece eresuri.

47. Encratiții [„înfrânați”], care, fiind ramură a [eresului lui] Tatian, resping căsătoria, zicând că aceasta este satanică, și interzic mîncarea celor însuflețite.

48. Ai catafrigaștilor, și montaniștilor, și ascodrunghiștilor, care acceptă Vechiul și Noul Testament, dar vin și cu alți „proroci”, sumețindu-se cu un oarecare Montan și cu Prischilla.

49 Πεπουζιανοί, οί και Κυϊντιλλιανοί, οἷς συνάπτονται Ἀρτοτυρίται, αἰρέσεις δύο. Ἐξ αὐτῶν μὲν εἰσι τῶν Καταφρυγαστῶν, ἕτερα δὲ παρ' ἐκείνους δογματίζουσι, Πέπουζαν πόλιν τινὰ ἔρημον ἀνὰ μέσον Γαλατίας καὶ Καππαδοκίας καὶ Φρυγίας ἐκθειάζοντες καὶ δὴ ταύτην Ἱερουσαλήμ ἡγούμενοι—ἔστι δὲ καὶ ἄλλη Πέπουζα—, γυναιξὶ δὲ ἀποδιδόντες τὸ ἄρχειν καὶ ἱερατεῦειν. Μυοῦνται δέ τινα κατακεντοῦντες νέον παιῖδα ῥαφίσι χαλκαῖς ὥσπερ οἱ Καταφρυγαστῶν καὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ ἄλευρον φυράσαντες καὶ ἄρτοποιήσαντες προσφορὰν μεταλαμβάνουσι. Καὶ δὴ τῇ Κυϊντίλλῃ ἢ Πρισκίλλῃ Χριστὸν ἐκείσε ἐν Πεπούζῃ ἀποκεκαλύφθαι ἐν εἰδει θηλείας μυθολογοῦσι. Κέχρηται δὲ ὡσαύτως παλαιᾷ καὶ καινῇ διαθήκῃ κατὰ τὸν νοῦν τὸν ἴδιον μεταποιούμενοι.

50 Τεσσαρεσκαίδεκατίται. Οὗτοι μίαν ἡμέραν τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸ πάσχα ἐκτελοῦντες, ἐν ὁποίᾳ ἂν ἡμέρᾳ ἐμπέσοι ἡ τῆς σελήνης τεσσαρεσκαίδεκαταία, ἥτοι ἐν σαββάτῳ ἥτοι ἐν κυριακῇ, ἐκείνην τε νηστεύοντες καὶ ἅμα ἀγρυπνοῦντες ἐορτάζουσιν.

51 Ἄλογοι, ἀφ' ἡμῶν κληθέντες, οἱ τὸ εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Ἰωάννην ἀθετοῦντες καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν αὐτοῦ διὰ τὸ τὸν ἐλθόντα ἐκ τοῦ πατρὸς θεὸν λόγον ὄντα αἰεὶ μὴ δέχεσθαι.

52 Ἀδαμιοὶ παρὰ τινος Ἀδὰμ ζῶντος καλουμένου χλεῦης μάλλον ἢ ἀληθείας τὸ δόγμα ἔχουσι. Γίνεται δέ τι τοιοῦτον. Γυμνοὶ συνάγονται ὥς ἐκ μητρὸς ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ οὕτως τὰς ἀναγνώσεις καὶ τὰς εὐχὰς καὶ πᾶν ὅτιοῦν ἐκτελοῦσι, δῆθεν μονάζοντές τε καὶ ἐγκρατεῦόμενοι καὶ γάμον μὴ δεχόμενοι τὴν ἑαυτῶν ἐκκλησίαν παράδεισον ἡγοῦνται.

53 Σαμψαῖοι καὶ Ἐλκεσαῖοι, ἔτι δεῦρο τὴν Ἀραβίαν κατοικοῦντες καθύπερθεν τῆς νεκρᾶς θαλάσσης κειμένην· οἷτινες ἀπὸ τοῦ Ἠλξαῖ τινος ψευδοπροφήτου ἡπατημένοι,

²² Cunoscuți în literatura teologică românească și sub numele de „cvartodecimani”.

49. Pepuzienii, numiți și cvintilieni, cu care sînt înhăitați artotiriții – două eresuri. Ei provin din catafrigaști, însă dogmatizează alte lucruri decât aceia, divinizând Pepuza – un oraș pustiu aflat între Galatia și Capadocia și Frigia (mai este și o altă Pepuză) – și pe aceasta o socotesc Ierusalim, iar unor femei le dau cârmuirea și preoția. „Inițiază” pe cineva împungând un copil mic cu ace de aramă, asemenea catafrigaștilor, și cu sângele lui frămîntă făină, și, cocând pâine, se împartășesc [din ea]. Și băsmuiesc că Hristos S-a descoperit acolo, în Pepuza, Cvintillei sau Prischillei, în chip femeiesc. Se folosesc, așijderea, de Vechiul și de Noul Testament, răstălmăcindu-le după socotința lor.

50. Paisprezeciții²². Aceștia săvârșesc Paștile într-o singură zi din an – cea în care cade a paisprezecea zi a lunii, oricare ar fi ea, fie că este sâmbătă, fie că este duminică, și în aceea prăznuiesc postind și totodată priveghind.

51. Cei pe care îi numim alóghi [„cei fără-de-Cuvânt”], care tăgăduiesc Evanghelia după Ioan și Apocalipsa lui, deoarece nu acceptă că Dumnezeu Cuvântul vine din Dumnezeu Tatăl și ființează pururea.

52. Adamienii, care își trag numele de la un oarecare Adam viu²³, au dogmă mai degrabă de batjocură decât ade-vărată. [La ei] se întâmplă ceva de felul următor: se adună goi, cum au ieșit din pânțele mamei, bărbați și femei, și așa săvârșesc citirile, și rugăciunile, și orice altceva; petrecând, chipurile, monahal, și înfrînându-se, și neprimind căsătoria, socot „Biserica” lor a fi paradis.

53. Sampseii și elcheseii, care până în ziua de astăzi locuiesc în acea parte a Arabiei care se află mai sus de Marea Moartă, fiind înșelați de un oarecare proroc mincinos numit Ilcsai, din

²³ Ceea ce poate însemna atât „un om pe nume Adam, aflat în viață (la momentul scrierii cărții)”, fie „un om zis «Adam cel viu»”. Oricum, Epifanie arată că ei se numeau pe sine însuși „Adami”, pe motiv că erau în „Biserica” lor ca Adam și Eva în rai (v. *Epiphanius, Bände 13: Ancoratus und Panarion*, vol. 2, p. 313, rr. 8-12, în GCS 31, Leipzig, 1922).

οὗ ἔτι δεῦρο ἐκ τῆς συγγενείας ὑπῆρχεν Μαρθοῦς καὶ Μαρθίνα γυναῖκες προσκυνούμεναι ὑπὸ τῆς αἰρέσεως ὡς θεαί, παραπλησίως τῶν Ἑβιωναίων τὰ πάντα ἔχοντες.

54 Θεοδοτιανοί, οἱ ἀπὸ Θεοδότου τοῦ σκυτέως ἀπὸ Βυζαντίου. Οὗτος ἐν παιδείᾳ Ἑλληνικῇ ἄκρος γενόμενος, ἅμα δὲ ἄλλοις τῶν ἐν ἡμέραις τοῦ τότε διωγμοῦ μόνος ἐκπεσὼν μαρτυρησάντων ἐκείνων διὰ θεόν. Ἐπειδὴ οὖν οὗτος φυγὼν ὠνειδίσθη, ἐπενόησε, ψιλὸν ἄνθρωπον λέγειν τὸν Χριστόν, διὰ τὸ ἔγκλημα, ὅτι θεὸν ἡρνήσατο.

55 Μελχισεδεκianoί. Οὗτοι τὸν Μελχισεδεκ γεραίροντες, τινὰ δύναμιν αὐτὸν φάσκοντες καὶ μὴ ἄνθρωπον ψιλὸν καὶ εἰς τὸ τούτου ὄνομα πάντα ἀνάγειν καὶ λέγειν τετολμηκότες.

56 Βαρδησιανισταί. Βαρδησιάνης οὗτος ἐκ τῆς Μεσοποταμίας ὠρμάτο· τὰ πρῶτα μὲν τῆς ἀληθινῆς πίστεως ὑπάρχων καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ διαπρέπων, ἐκκλίνας δὲ τῆς ἀληθείας παραπλησίως Οὐαλεντίνῳ ἐδογματίσεν χωρὶς ἐνίων, ὧν διαφέρεται πρὸς Οὐαλεντίνον.

57 Νοητιανοί. Νόητος οὗτος ἀπὸ Σμύρνης ὑπῆρχεν τῆς Ἀσίας. Ἐφ' ἄρματι δὲ ἐνεχθεὶς σὺν ἄλλοις φησὶν υἱοπάτορα τὸν Χριστόν· ἐδίδαξε τὸν αὐτὸν εἶναι πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα. Ἐαυτὸν δὲ ἔλεγεν εἶναι Μωσέα καὶ τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν Ἀαρών.

58 Οὐαλήσιοι. Οὗτοι, καθὼς ὑπειλήφαμεν, εἰσὶν οἱ τὴν Βάκαθον κατοικοῦντες, μητροκωμίαν τῆς Ἀράβων Φιλαδελφίας, οἱ τοὺς παρεντυγχάνοντας καὶ ἐπιξενουμένους παρ' αὐτοῖς εὐνουχιζόντες· οἱ πλείους δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς εὐνοῦχοι ὑπάρχουσιν ἀποτετμημένοι. Τινὰ δὲ ἕτερα διδάσκουσιν αἰρέσεως ἔμπλεα, ἀφηνιάζοντες τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν καὶ ἑτέρας τινὰς αἰσχροουργίας παρεισφέροντες.

²⁴ Sensul exact al termenului μητροκωμία („sat-mamă” în trad. românească) este obiect de dispută între istorici: unii presupun că este vorba de treapta cea mai înaltă a unei ierarhii a așezărilor rurale, alții – că avem de-a face cu o etapă intermediară între sat și oraș în procesul

a cărui spiță trăiesc până în ziua de azi două femei, Marthús și Marthína, cărora eresul li se închină ca unor dumnezei. La ei toate seamănă foarte mult cu ale evioniților.

54. Theodotienii, care își trag obârșia de la Theodot cizmarul din Bizanț. Acesta, fiind foarte înaintat în instruirea elinească, împreună cu alții [fiind prins] în zilele prigoanei de atunci, singur a căzut, aceia mărturisind pentru Dumnezeu. Așadar, întrucât, fugind, a fost certat, a născocit a spune despre Hristos că este simplu om, din pricina învinuirii că s-a lepădat de Dumnezeu.

55. Melhisedecienii. Aceștia, cinstindu-l pe Melhisedec, spun că acesta este o anumită putere, nu om simplu, și cutează a atribui toate numelui său.

56. Vardisianiștii. Acest Vardisián era de obârșie din Mesopotamia. La început se ținea de credința adevărată și excela în filosofie, dar abătându-se de la adevăr a dogmatizat în chip foarte asemănător cu Valentin, în afara câtorva privințe în care se deosebește de acesta.

57. Noitienii. Acest Nóit era din Smirna Asiei, și mânat de trufie a zis că Hristos este Fiu-Tată – a învățat că Tatăl, și Fiul, și Sfântul Duh, sînt unul și același, iar despre sine spunea că este Moisi și că fratele lui este Aaron.

58. Ualisienii. Aceștia, din câte am înțeles, sînt locuitorii Vácathonului, mitrocomie a Filadelfiei Arabiei²⁴, care pe cei ce se întâmpla să ajungă în părțile lor și pe vizitatori îi jugăneau, ba și dintre ei cei mai mulți sînt eunuci, scopiți. Învăță și alte lucruri pline de eres, nesupunându-se legii [lui Moisi] și prorocilor și venind cu alte lucrări de rușine.

de urbanizare, iar alții – că termenul respectiv semnifică anumite așezări situate pe domeniile imperiale. În orice caz, o serie de „mitrocomii” aveau episcopi în secolul al IV-lea, ceea ce arată că e vorba de localități relativ importante (v. Kevin Butcher, *Roman Syria and Near East*, J. Paul Getty Museum, 2004, pp. 160-161). În cazul de față, avem de-a face cu o așezare din *hinterlandul* Filadelfiei, care era unul dintre principalele orașe ale provinciei romane Arabia (acum Amman, capitala Iordaniei).

59 Καθαροί, οὗτοι ἅμα Ναυάτῳ συναφθέντες τῷ Ῥωμαίῳ καὶ τοὺς διγάμους παντελῶς ἀποβάλλονται καὶ μετάνοιαν οὐ δέχονται.

60 Ἀγγελικοί. Οὗτοι παντελῶς ἐξέλιπον, αὐχοῦντες ἀγγελικὴν ἔχειν τάξιν ἢ διὰ τὸ ἀγγέλοις προσκεκλησθαι.

61 Ἀποστολικοί, οἱ καὶ Ἀποτακτικοί. Καὶ οὗτοι περὶ τὴν Πισιδίαν, μόνον ἀποτακτικοὺς δεχόμενοι. Παραπλησιάζουσι δὲ τοῖς Ἐγκρατίταις, ἄλλα δὲ παρ' αὐτοὺς φρονοῦσι.

62 Σαβελλιανοί, οἱ τὰ ὅμοια Νοήτου δοξάζοντες παρὰ τὸ μὴ τὸν πατέρα λέγειν πεπονθέναι, λέγοντες προφορικὸν καὶ πάλιν ἀναχεόμενον τὸν λόγον.

63 Ὀριγενιανοί, οἱ ἀπὸ τινος Ὀριγένους· αἰσχροποιοὶ δὲ οὗτοί εἰσιν, ἀρρητοποιοῦντες καὶ τὰ ἑαυτῶν σώματα φθορᾷ παραδιδόντες.

64 Ὀριγενιανοὶ ἄλλοι, Ὀριγένους τοῦ καὶ Ἀδαμαντίου τοῦ συντάκτου, οἱ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν ἀποβαλλόμενοι, Χριστὸν δὲ κτίσμα καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα εἰσηγούμενοι, παράδεισόν τε καὶ οὐρανοὺς καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἀλληγοροῦντες, Χριστοῦ δὲ ποτε πεπαῦσθαι τὴν βασιλείαν ληροῦντες καὶ ὁμοῦ τοὺς ἀγγέλους παυθήσεσθαι, Χριστὸν δὲ σὺν διαβόλῳ βασιλευθησόμενον καὶ δαίμοσι σταυρωθέντα Χριστὸν τερατεῦνται.

Αὗται τοῦ τετάρτου τόμου, δευτέρου δὲ βιβλίου αἰρέσεις ιη.

Τάδε ἔνεστιν ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ, δευτέρου δὲ βιβλίου, αἰρέσεις πέντε.

65 Παυλιανισταί, ἀπὸ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως. Οὗτος ὁ Παῦλος ἀνύπαρκτον τὸν Χριστὸν ὀλίγου δεῖν διαβεβαιοῦται, λόγον προφορικὸν αὐτὸν σχηματίσας, ἀπὸ Μαρίας δὲ καὶ δεῦρο εἶναι, προ καταγγελτικῶς μὲν τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς εἰρημένα ἔχοντος μὲν, μὴ ὄντος δέ, ἀλλ' ἀπὸ Μαρίας καὶ δεῦρο ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ἔχειν τὴν ὑπαρξιν.

59. Catharii [„curații”]. Aceștia erau înhăitați cu Novat romanul; ei îi resping cu desăvârșire pe cei căsătoriți a doua oară și nu acceptă pocăința.

60. Angelicii [„îngereștii”]. Aceștia au dispărut cu desăvârșire. Ei [și trag numele de la faptul că] se lăudau că au rânduială îngerească ori că invocau îngerii.

61. „Apostolicii” sau „cei ce s-au lepădat”. Și aceștia sînt în Pisidia. Ei primesc doar pe cei ce s-au lepădat [de bunurile pămîntesti]. Sînt foarte apropiați [ca învățătură] de encrațiți, dar sînt și lucruri pe care le cugetă altfel decât aceștia.

62. Savelienii, care au păreri asemănătoare cu ale lui Noít, însă nu zic că Tatăl a pătimit, și zic că Cuvântul a fost rostit și pe urmă reabsorbit.

63. Origeniștii, care își trag obârșia de la un oarecare Origen. Aceștia sînt făcători de lucruri rușinoase, săvârșind [spurcăciuni] de negrăit și dând trupurile lor stricăciunii.

64. Alți origeniști, ai lui Origen Adamantie, alcătuitorul de scrieri, care tăgăduiesc învierea morților, învață că Hristos și Sfântul Duh sînt zidiri, interpretează alegoric și raiul, și cerurile, și toate celelalte, aiurează că Hristos a încetat cândva să împărătească, că și îngerii vor înceta cândva, vin cu povești aberante că Hristos va fi împreună cu diavolul sub aceeași stăpînire împărătească și că a fost răstignit de draci.

Acestea sînt cele optsprezece eresuri din partea a patra a cărții a doua.

În partea a cincea a cărții a doua sînt cuprinse următoarele cinci eresuri.

65. Pavlianiștii, numiți după Pavel al Samosatei. Acest Pavel mai că nu spune că Hristos e inexistent, prezentându-L ca pe un cuvânt rostit, care a început să existe de la Maria încoace, și afirmă că cele spuse despre El în dumnezeieștile Scripturi sînt prevestitoare, iar El Își are existența de la Maria încoace, [abia] din momentul venirii în trup.

66 Μανιχαῖοι, οἱ καὶ Ἀκονῖται. Οὗτοι Μάνη τοῦ Πέρσου μαθηταὶ Χριστὸν μὲν σχήματι λέγοντες, ἥλιον δὲ σέβοντες καὶ σελήνην ἄστροις τε καὶ δυνάμεσι καὶ δαίμοσιν εὐχόμενοι, ἀρχὰς δύο εἰσηγούμενοι, πονηράν τε καὶ ἀγαθὴν, αἰεὶ οὕσας· Χριστὸν δὲ δοκῇσι πεφηνέναι καὶ πεπονθέναι, παλαιὰν διαθήκην βλασφημοῦντες καὶ τὸν ἐν αὐτῇ λαλήσαντα θεόν, κόσμον οὐ τὸν πάντα, ἀλλὰ μέρος ἐκ θεοῦ γεγενῆσθαι ὀριζόμενοι.

67 Τερακῖται. Οὗτοι ἀπὸ Τέρακος τοῦ Λεοντοπολίτου τῆς Αἰγύπτου, ἐξηγητοῦ τινος, σαρκὸς μὲν ἀνάστασιν ἀθετοῦντες, χρώμενοι δὲ παλαιᾷ καὶ νέᾳ διαθήκῃ, ἀπαγορεύοντες γάμον παντελῶς, μονάζοντας δὲ καὶ παρθένους καὶ ἐγκρατευομένους δεχόμενοι καὶ χήρους, λέγοντες τὰ μηδέπω ἐν ἡλικίᾳ γεγονότα παιδία μὴ μετέχειν βασιλείας διὰ τὸ μὴ ἡθληκέναι.

68 Μελετιανοί, οἱ ἐν Αἰγύπτῳ σχίσμα ὄντες, οὐχ αἵρεσις, μὴ συνευχόμενοι τοῖς ἐν τοῖς διωγμοῖς παραπεπτωκόσι, νῦν δὲ Ἀρειανοῖς συναφθέντες.

69 Ἀρειανοί, οἱ καὶ Ἀρειομανῖται καὶ Διατομίται, οἱ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ κτίσμα λέγοντες καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα κτίσματος, σάρκα μόνον τὸν σωτῆρα ἀπὸ Μαρίας εἰληφέναι διαβεβαιούμενοι, οὐχὶ δὲ καὶ ψυχὴν.

Αὗται τοῦ πέμπτου τόμου, δευτέρου δὲ βιβλίου, αἰρέσεις πέντε.

Τὰδε ἔνεστιν ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ βιβλίου τρίτου, αἰρέσεις ἑπτὰ.

70 Αὐδιανοί, σχίσμα καὶ ἀφηνιασμός, οὐ μέντοι αἵρεσις. Οὗτοι διαγωγὴν μὲν καὶ βίον εὖ τεταγμένον κέκτηνται, εἰσὶν δὲ κατὰ πάντα τὴν πίστιν ἔχοντες ὡς ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, ἐν μοναστηρίοις οἱ πλείους οἰκοῦντες καὶ οὐ πᾶσι συνευχόμενοι. Καὶ μάλιστα τοῖς ἀποκρύφους κέχρηνται, κατακόρως ψέγοντες τοὺς παρ' ἡμῖν ἐπισκόπους πλουσίους, καὶ ἄλλους εἰς ἄλλα. Τὸ πάσχα δὲ ποιοῦσιν ἰδιαζόντως μετὰ

²⁵ „Înfrânații” reprezentau unul dintre așa-zisele cinuri ale creștinismului antic, separat de cele ale monahilor, văduvelor și fecioarelor. Erau, probabil, un fel de „călugări în lume”.

66. Maniheii, numiți și aconiți. Aceștia sînt ucenicii persului Mani, care zic că Hristos a fost [doar] o arătare, venerază soarele și luna, se roagă stelelor și puterilor și demonilor, vin cu două principii, unul rău și unul bun, care sînt eterne, iar cu privire la Hristos [susțin] că S-a arătat și a pătimit [numai] aparent. Hulesc Vechiul Testament și pe Dumnezeu, Care grăiește în acesta, și consideră că nu tot universul a fost făcut de Dumnezeu, ci doar o parte.

67. Ierachiții. Aceștia sînt numiți după Iérax, un oarecare tâlcuitor din Leontopolea Egiptului. Ei tăgăduiesc învierea trupului, folosesc Vechiul și Noul Testament, interzic cu desăvârșire căsătoria, acceptă monahi, și fecioare, și înfrânați²⁵, și văduve, zic că pruncii care nu au ajuns încă la vârsta maturității n-au parte de Împărăție, fiindcă nu s-au nevoit.

68. Meletienii, care sînt schismatici – nu eretici – din Egipt, și nu se roagă cu cei ce au căzut în prigoane, iar acum s-au unit cu arienii.

69. Arienii, ziși și ariomaniaci, și diatomiți [„cei ce scindează”], care spun că Fiul lui Dumnezeu este zidire și că Duhul Sfânt este zidire a unei zidiri, afirmă că Mântuitorul a luat din Maria numai trup, nu și suflet.

Acestea sînt cele cinci eresuri din prima parte a cărții a doua.

În prima parte a cărții a treia sînt cuprinse următoarele șapte eresuri.

70. Avdienii, [ce reprezintă] nu un eres, ci o schismă și răzvrătire. Aceștia au petrecere și viață bine rânduită și în toate privințele țin credința la fel ca soborniceasca Biserică, cei mai mulți locuind în mănăstiri, și nu se roagă cu toată lumea. Se folosesc foarte mult de apocrife, peste măsură învinuindu-i pe episcopii noștri bogați, și pe alții pentru alte pricini. Fac Paștile într-un fel aparte, împreună cu iudeii.

Ιουδαίων. Ἐχουσι δὲ ἰδιωτικόν τι καὶ φιλόνεικον τὸ “κατ’ εἰκόνα” ξηρότατα ἐρμηνεύοντες.

71 Φωτεινιανοί. Φωτεινὸς οὗτος ἀπὸ Σιρμίου ὁρμώμενος τὰ ὅμοια Παύλῳ τῷ Σαμοσατεῖ ἐφρόνησεν, κατὰ τι δὲ πρὸς αὐτὸν διηνέχθη. Καὶ οὗτος δὲ ἀπὸ Μαρίας καὶ δεῦρο τὸν Χριστὸν διαβεβαιοῦται.

72 Μαρκελλιανοί, οἱ ἀπὸ Μαρκέλλου τοῦ ἀπ’ Ἀγκύρας τῆς Γαλατίας. Οὗτος ἐν ἀρχῇ παραπλησίως Σαβελλίῳ φρονήσας διεφημίσθη· εἰς ἀπολογίαν δὲ πολλάκις ἐλθὼν καὶ ἐγγράφως ἀπολογησάμενος παρ’ ἄλλων τοῖς αὐτοῖς ἐμμένειν κατηγορήθη. Ἵσως δὲ μεταγνοὺς τάχα ἑαυτὸν διωρθώσατο ἢ οἱ αὐτοῦ μαθηταί. Ὑπὲρ τῶν αὐτοῦ λόγων ὁρθόδοξοί τινες μέσοι ὑπεραπελογήσαντο.

73 Ἡμιάρειοι· οἱ Χριστὸν μὲν κτίσμα ὁμολογοῦντες, εἰρωνεῖα δὲ κτίσμα αὐτὸν φάσκοντες οὐχ ὥς ἐν τῶν κτισμάτων. Ἀλλά, φασίν, υἱὸν αὐτὸν λέγομεν, διὰ δὲ τὸ μὴ πάθος προσάψαι τῷ πατρὶ διὰ τοῦ γεγεννηκέναι κτιστὸν αὐτὸν λέγομεν. Ὡσαύτως καὶ περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου κτίσμα παντελῶς ὀρίζονται, παρεκβάλλοντες τοῦ υἱοῦ τὸ ὁμοούσιον, ὁμοιούσιον δὲ θέλουσι λέγειν. Ἄλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ τὸ ὁμοιούσιον παρεξέβαλον.

74 Πνευματομάχοι. Οὗτοι μὲν περὶ Χριστοῦ καλῶς λέγουσι παρὰ τι, τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον βλασφημοῦσι, κτιστὸν αὐτὸ ὀριζόμενοι καὶ οὐκ ὄν ἐκ τῆς θεότητος, μᾶλλον δὲ καταχρηστικῶς δι’ ἐνέργειαν αὐτὸ κεκτίσθαι, ἁγιαστικὴν δύναμιν αὐτὸ φάσκοντες εἶναι μόνον.

75 Ἀεριανοί. Οὗτος ὁ Ἀέριος ἀπὸ Πόντου ὠρμάτο· ἔτι δὲ δεῦρο πειρασμός ἐστιν οὗτος τῷ βίῳ. Γέγονε δὲ πρεσβύτερος τοῦ ἐπισκόπου Εὐσταθίου τοῦ ἐν Ἀρειανοῖς διαβληθέντος· καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς Ἀέριος οὐ κατέστη ἐπίσκοπος, πολλὰ κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐδογμάτισε, τῇ μὲν πίστει ὦν Ἀρειανὸς τελειότατος, περιττότερον δὲ δογματίζει. Μὴ δεῖν φησιν προσφέρειν ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, νηστεύειν δὲ τετράδα καὶ προσάββατον καὶ τεσσαρακοστὴν καὶ πάσχα κωλύει·

²⁶ Al Sevastiei Armeniei. Secta lui Aerie a proliferat pentru o vreme în re-spectivul oras, dar s-a stins la scurtă vreme după moartea fondatorului ei.

Într-o anumită privință sînt ignoranți și gâlcevitori, tâlcuind extrem de literal [expresia] „după chip[ul lui Dumnezeu]”.

71. Fotinienii. Acest Fotinó, de obârșie din Sirmium, cugeta lucruri asemănătoare cu Pavel al Samosatei, dar într-o anumită privință se deosebea de acesta. Și el afirma că Hristos există [numai] de la Maria încoace.

72. Marchellienii, ce își trag numele de la Marchel din Anghira Galatiei. La început, acestuia i-a mers vestea că gândește într-un chip foarte apropiat de al lui Savellie, și cu toate că în numeroase rînduri s-a dezvinovătit pînă și în scris, unii l-au învinuit că a rămas în aceleași. Poate că totuși, pocăindu-se, s-a îndreptat – el sau ucenicii lui (unii ortodocși moderați i-au luat apărarea).

73. Semiarienii, care pe de o parte mărturisesc că Hristos este zidire, dar pe de alta spun cu fățarnicie că nu este o zidire ca celelalte zidiri, ci zic: „Îl numim Fiu, dar spunem că e zidit, ca nu cumva în virtutea nașterii să atribuim Tatălui pătimirea”. Așijderea și despre Duhul Sfânt afirmă că este, fără îndoială, zidire, și, respingând deoființimea Fiului, vor să spună „de ființă asemănătoare” – ba unii dintre ei au respins pînă și [expresia] „de ființă asemănătoare”.

74. Pnevmatomahii [„luptătorii împotriva Duhului”]. Aceștia vorbesc bine despre Hristos (în afara unei anumite privințe), dar Îl hulesc pe Duhul Sfânt, afirmând că este zidit și că nu este din Dumnezeu, ci [Se numește astfel] doar prin abuz, în virtutea lucrării Sale, și zic că El este doar o putere sfințitoare.

75. Aerienii. Acest Aerie era de obârșie din Pont, și pînă în ziua de astăzi e în viață, făcând ispită. A fost presviter al episcopului Efstathie²⁶, care a fost învinuit de arianism – și întrucât acest Aerie n-a fost făcut episcop, a dogmatizat multe împotriva Bisericii. Cu credința fiind arian întru totul desăvârșit, dogmatizează chiar mai multe [răutăți] decât aceștia: spune că nu trebuie aduse prinoase pentru adormiți, interzice postitul miercurea și vinerea și în Patruzecime,

ἀποταξίαν ἀποκηρύττει, σαρκοφαγίαις παντοίαις κέχρηται καὶ τροφαῖς ἀδεῶς. Εἰ δέ τις τῶν αὐτοῦ βούλοιτο νηστεύειν, μὴ ἐν ἡμέραις τεταγμέναις, φησὶν, ἀλλ' ὅτε βούλη· οὐ γὰρ εἴ, φησὶν, ὑπὸ νόμον. Φάσκει δὲ μηδὲν διαφέρειν πρεσβυτέρου ἐπίσκοπον.

76 Αἰτιανοὶ οἱ ἀπὸ Αἰτίου τοῦ Κίλικος διακόνου γενομένου ὑπὸ Γεωργίου τοῦ τῶν Ἀρειανῶν ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, οἱ καὶ Ἀνόμοιοι καλούμενοι, παρὰ τισι δὲ Εὐνομιανοὶ δι' Εὐνόμιόν τινα μαθητὴν Αἰτίου γενομένον· οἷς συνῆν καὶ Εὐδόξιος, ἀλλὰ δῆθεν διὰ τὸν πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον φόβον ἀφώρισεν ἑαυτόν, καὶ μόνον τὸν Αἴτιον ἐξώρισεν. Ἐμεινε μέντοι ὁ Εὐδόξιος ἀρειανίζων, οὐ μέντοι γε κατὰ τὸν Αἴτιον. Οὗτοι οἱ Ἀνόμοιοι καὶ οἱ Αἰτιανοὶ παντάπασι Χριστὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀπαλλοτριουσι θεοῦ πατρός, κτιστὸν αὐτὸν διαβεβαιούμενοι, καὶ οὐδὲ ὁμοιότητά τινα ἔχειν λέγουσιν. Ἐκ συλλογισμῶν Ἀριστοτελικῶν καὶ γεωμετρικῶν τὸν θεὸν παριστᾶν βούλονται, καὶ Χριστὸν δῆθεν μὴ δύνασθαι εἶναι ἐκ θεοῦ διὰ τοιούτων τρόπων. Οἱ δὲ ἀπ' αὐτῶν Εὐνομιανοὶ ἀναβαπτίζουσι πάντας τοὺς πρὸς αὐτοὺς ἐρχομένους, οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπὸ Ἀρειανῶν κατὰ κεφαλῆς ἄνω τοὺς πόδας στρέφοντες τῶν βαπτιζομένων, ὥς πολὺς ἄδεται λόγος. Τὸ δὲ σφαλῆναι ἐν τινι, πορνεία ἢ ἐτέρα ἁμαρτία οὐδὲν δεινὸν εἶναι φασιν· οὐδὲν γὰρ ζητεῖ ὁ θεός, ἀλλ' ἢ τὸ εἶναι τινα ἐν ταύτῃ μόνον τῇ νομιζομένῃ αὐτῶν πίστει.

Αὗται εἰσιν ὁμοίως τοῦ ἔκτου τόμου, τρίτου δὲ βιβλίου αἰρέσεις ἐπτά.

Τὰδε ἔνεστι ἐν τῷ ἐβδόμῳ τόμῳ, τρίτου δὲ βιβλίου, αἰρέσεις τέσσαρες.

77 Διμοιρῶνται, οἱ καὶ Ἀπολλινάριοι, οἱ μὴ τελείαν τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ἡγουν ἐνανθρώπησιν ὁμολογοῦντες,

²⁷ Împăratul Constantin.

²⁸ Hristos.

²⁹ De la Apolinarie al Laodiceii, întemeietorul respectivei secte.

precum și prăznuirea Paștilor; propovăduiește lepădarea de lume, însă mănâncă fără teamă tot felul de cărnuri și [alte] bucate, iar dacă cineva dintre ai lui voiește să postească, îi spune să n-o facă în zilele rânduite, ci când voiește, că „nu ești”, zice, „sub lege”. Mai spune că presviterul nu se deosebește întru nimic de episcop.

76. Aetienii, ce își trag numele de la Aetius cilicianul, care a fost făcut diacon de către Gheorghe, episcopul arian al Alexandriei, mai sînt numiți de unii și anómii [„cei ce spun că Hristos nu este de fire asemănătoare cu a Tatălui”], și evnomieni, după un oarecare Evnomie, care a fost ucenic al lui Aetie. Împreună cu aceștia era și Evdoxie, dar acesta, zice-se, de frica împăratului Constantin s-a distanțat [de el], și [acesta]²⁷ numai pe Aetie l-a exilat. Evdoxie a rămas arian, dar nu în același fel ca Aetie. Acești anómii și aetieni înstrăinează cu totul de Dumnezeu Tatăl pe Hristos și pe Sfântul Duh, afirmând că El²⁸ este zidit, și zic că nu este asemănător în nici un fel [cu Tatăl]. Vor să-L demonstreze pe Dumnezeu prin silogisme aristotelice și geometrice, și prin mijloace de acest soi [dovedesc], chipurile, că Hristos nu are cum să fie din Dumnezeu. Iar evnomienii, care din ei își trag obârșia, îi rebotează pe toți cei ce vin la dînșii – chiar și pe arieni –, întorcându-i cu picioarele în sus, peste cap, potrivit unui zvon foarte răspândit. Ei spun că nu e nimic dacă greșești în vreo privință, prin curvie sau printr-un alt păcat, că nimic alta nu cere Dumnezeu decât să fie omul în această „credință” a lor.

Acestea, așijderea, sînt cele șapte eresuri din partea a șasea a cărții a treia.

În partea a șaptea a cărții a treia sînt cuprinse următoarele patru eresuri.

77. Dimiriții [„cei ce recunosc numai două părți”], numiți și apolinariști²⁹, ce nu mărturisesc deplină venirea lui Hristos,

ὥς τινὲς ὁμοούσιον τὸ σῶμα τῇ θεότητι ἐτόλμησαν εἰπεῖν ποτέ, τινὲς δὲ ποτέ, ὅτι καὶ ψυχὴν εἴληφεν, καὶ τοῦτο ἡρνοῦντο, τινὲς δὲ διὰ τοῦ ῥητοῦ τοῦ “ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο” ἐπερειδόμενοι ἡρνοῦντο ἀπὸ κτιστῆς σαρκός, τουτέστιν ἀπὸ Μαρίας, σάρκα αὐτὸν εἴληφέναι· μόνον δὲ φιλονείκως ἔλεγον τὸν λόγον σάρκα γεγενῆσθαι, ὕστερον δὲ διανοοῦμενοι, τί οὐκ οἶδα εἰπεῖν, νοῦν αὐτὸν φασὶ μὴ εἴληφέναι.

78 Ἀντιδικομαριαμίται, οἱ τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν ἀειπαρθένον μετὰ τὸν σωτῆρα γεννήσαι τῷ Ἰωσήφ συνήφθαι λέγοντες.

79 Κολλυριδιανοί, οἱ εἰς ὄνομα τῆς αὐτῆς Μαρίας ἐν ἡμέρᾳ τινὶ τοῦ ἔτους ἀποτεταγμένη κολλυρίδα τινὰ προσφέροντες, οἷς ἐπεθέμεθα Κολλυριδιανοί.

80 Μασσαλιανοί, οἱ ἐρμηνευόμενοι Εὐχῆται. Συνάπτονται δὲ τοῦτοι καὶ τῶν ἀπὸ Ἑλλήνων ἐπιτετηδευμένων αἰρέσεων οὗτοι οἱ λεγόμενοι Εὐφημίται καὶ Μαρτυριανοί καὶ Σατανιανοί.

Αὕτη τοῦ ἐβδόμου τόμου ἀνακεφαλαίωσις.

{Κεφάλαια τοῦ τῶν Μασσαλιανῶν δυσσεβοῦς
δόγματος ἀναληφθέντα ἐκ τοῦ βιβλίου αὐτῶν.}

“Ὅτι συνοικεῖ τῷ ἀνθρώπῳ ἐνυποστάτως ὁ σατανᾶς καὶ κατὰ πάντα κυριεῦει αὐτοῦ. Ὅτι ὁ σατανᾶς καὶ οἱ δαίμονες κατέχουσι τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων κοινωνικὴ ἐστὶ τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας. Ὅτι συνοικοῦσιν ὁ σατανᾶς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ὅτι οὐδὲ οἱ ἀπόστολοι καθαροὶ ἦσαν τῆς ἐνεργουμένης ἐνεργείας καὶ ὅτι οὐδὲ τὸ βάπτισμα τελειοῖ τὸν ἄνθρωπον οὔτε ἡ τῶν θείων μυστηρίων μετάληψις καθαρίζει τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ μόνη ἡ παρ’ αὐτοῖς σπουδαζομένη εὐχή. Ὅτι συμπέφυρται ὁ ἄνθρωπος τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ μετὰ τὸ

³⁰ *Ioan 1:14.*

³¹ *De la cuvântul siriac msallyane, care înseamnă, exact cum spune autorul, „rugători”.*

altfel spus Întruparea, întrucât unii dintre ei au cutezat a spune că trupul [Lui] este de o ființă cu Dumnezeuirea, alții au tăgăduit până și că a luat suflet, iar alții, sprijinindu-se pe spusa: *și Cuvântul trup S-a făcut*³⁰, tăgăduiau că El a luat trup din trup zidit, adică din Maria. Spuneau, îndărătnicindu-se, că doar trup S-a făcut Cuvântul, iar mai târziu, având în minte nu știu să spun ce, au zis că El nu a luat minte.

78. Antidicomarianiții [„potrivnicii Mariei”], care spun că după ce a născut pe Mântuitorul, Pururea-Fecioara Maria s-a împreunat cu Iosif.

79. Collyridienii [„turtarii”], care în numele aceleiași Marii, într-o zi din an rânduită în acest scop aduc prinos un soi de turtă (κολλυρίς), drept care le-am și pus numele de „turtari”.

80. Massalienii³¹, numire ce se tâlcuiește „rugătorii”. Cu aceștia se înrudesce și unele dintre eresurile practicate la elini – așa-numiții evfimiți, și martyrienii, și satanienii.

Acesta a fost sumarul părții a șaptea.

*Capete ale rău-cinstitoareii dogme a massalienilor,
luate din cartea lor*³²

Că satana conviețuiește cu omul în mod enipostatic și stăpânește peste el în toate privințele.

Că satana și demonii posedă mintea omului și firea/natura oamenilor are împărtășire cu duhurile răutății.

Că satana și Duhul Sfânt conviețuiesc în om, și că nici apostolii nu erau curați de lucrarea drăcească, și că nici botezul nu-l desăvârșește pe om, nici împărtășirea dumnezeieștilor Taine nu curăță sufletul, ci numai rugăciunea cu care se sârguiesc ei.

Că omul este amestecat cu păcatul și după botez.

³² Greu de spus exact despre ce carte este vorba – poate că așa-numitul *Asketikon*.

βάπτισμα. Ὅτι οὐ διὰ τοῦ βαπτίσματος λαμβάνει τὸ ἄφθαρτον καὶ θεῖον ἔνδυμα ὁ πιστός, ἀλλὰ δι' εὐχῆς. Ὅτι δεῖ καὶ ἀπάθειαν λαβεῖν καὶ μετουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν αἰσθήσει πάση καὶ πληροφορία ἔσεσθαι. Ὅτι δεῖ τὴν ψυχὴν τοιαύτης αἰσθέσθαι τῆς κοινωνίας τοῦ οὐρανίου νυμφίου, οἷας αἰσθάνεται ἡ γυνὴ ἐν τῇ συνουσίᾳ τοῦ ἀνδρός. Ὅτι οἱ πνευματικοὶ ὁρῶσιν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν χάριν ἐνεργουμένην καὶ ἐνεργοῦσαν. Ὅτι ἐστὶν ἀποκάλυψις γινομένη ἐν αἰσθήσει καὶ ὑποστάσει θεϊκῇ ὡς δόγματι. Ὅτι τὸ πῦρ δημιουργόν ἐστιν. Ὅτι ἡ ψυχὴ ἢ μὴ ἔχουσα τὸν Χριστὸν ἐν αἰσθήσει καὶ πάσῃ ἐνεργείᾳ οἰκητήριόν ἐστιν ἐρπετῶν καὶ ἰοβόλων θηρίων, τουτέστι πάσης τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως. Ὅτι φύσει τὰ κακά. Ὅτι καὶ πρὸ τῆς παραβάσεως ἀπαθῶς ἐκοινωνήσεν ὁ Ἀδὰμ τῇ Εὐᾱ. Ὅτι σπέρμα καὶ λόγος ἔπεσεν εἰς τὴν Μαρίαν. Ὅτι δύο δεῖ κτήσασθαι τὸν ἄνθρωπον ψυχάς, φασί, μίαν τὴν κοινὴν ἀνθρώποις καὶ μίαν τὴν ἐπουράνιον. Ὅτι δυνατόν, φησί, δέξασθαι αἰσθητῶς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἁγίου πνεύματος τὸν ἄνθρωπον ἐν πάσῃ πληροφορίᾳ καὶ πάσῃ ἐνεργείᾳ. Ὅτι τοῖς εὐχομένοις δύναται φανεροῦσθαι ὁ σταυρὸς ἐν φωτὶ καὶ κατὰ τινα καιρὸν εὑρεθῆναι ἄνθρωπον παρεστῶτα τῷ θυσιαστηρίῳ καὶ προσηνέχθαι αὐτῷ τρεῖς ἄρτους δι' ἐλαίου πεφυρμένους.

Ἔτι δὲ ἀποστρέφονται καὶ τὴν ἐκ τῶν χειρῶν ἐργασίαν ὡς οὐ πρόεπουσαν χριστιανοῖς. Κατὰ μέρος δὲ καὶ τὴν περὶ τοὺς πτωχοὺς ἀπανθρωπίαν εἰσάγοντες φάσκοντες, ὡς οὐχὶ τοῖς δημοσίᾳ προσαιτοῦσιν ἢ ταῖς καταλελειμμέναις χήραις οὐδὲ τοῖς διαφόροις περιστάσεσι χρησαμένοις ἢ λώβῃ σωμάτων ἢ νόσοις ἢ πικροῖς δανεισταῖς ἢ ληστῶν ἢ βαρβάρων ἐπίδρομαῖς ἢ τισι τοιαύταις συμφοραῖς περιπεπτωκόσιν ἐπαρκεῖν

³³ Sensul nu este foarte clar. Este, poate, vorba de faptul că mesallienii considerau „descoperirile” primite de ei „întru simțire” ca fiind de același nivel cu revelația dogmatică.

³⁴ Nu este clar dacă se referă la „cuvânt” sau „Cuvânt”.

Că nu prin botez primește credinciosul haina nestricăcioasă și dumnezeiască, ci prin rugăciune.

Că trebuie și să fie dobândită nepătimirea, și ca împărtășirea de Sfântul Duh să fie într-o toată simțirea și încredințarea.

Că trebuie ca sufletul să simtă împărtășirea Mirelui Ceresc așa cum simte femeia când se împreunează cu bărbatul.

Că cei duhovnicești văd dinăuntru și dinafară păcatul și harul lucrat și lucrător.

Că există descoperire care se face într-o simțire și ipostas dumnezeiesc [la fel] ca în dogmă³³.

Că focul este demiurg.

Că sufletul care nu-L are pe Hristos în chip simțit și într-o toată lucrarea este sălaș de târătoare și de fiare veninoase, adică a toată puterea potrivnică.

Că relele sînt firești/naturale.

Că Adam și Eva s-au împreunat, în chip nepătimaș, și înainte de călcarea poruncii.

Că sămânță și cuvânt³⁴ a căzut în Maria.

Că două suflete trebuie să dobândească omul, unul fiind cel omenesc obișnuit, iar celălalt – cel ceresc.

Că este cu putință ca omul să primească în chip simțit Ipostasul Sfântului Duh, cu toată încredințarea și cu toată lucrarea.

Că celor care se roagă li se poate arăta crucea în lumină, și că într-o vreme a fost aflat un om stînd la jertfelnic, și i-au fost aduse prinos trei pâini frămîntate cu untdelemn.

Și de rucodelie se feresc, pe temei că nu li se cuvine creștinilor. În particular, introduc neomenia față de săraci, zicînd că nu pe cei care cerșesc în public, ori pe văduvele părăsite, ori pe cei loviți de felurite restriți (de schilodirea trupului, ori de boli, ori de creditori amarnici, ori de năvăliri de tâlhari sau barbari), ori pe cei căzuți în [alte] necazuri

ἀρμόττον τοὺς ἀποταττομένους ἢ τοὺς ὅλως ἀγαθοεργεῖν ἀρχομένους, ἀλλ' αὐτοῖς ἅπαντα χορηγεῖν· ἑαυτοὺς γὰρ ἔφασκον εἶναι τοὺς ἀληθῶς πτωχεύοντας τῷ πνεύματι.

Τούτοις προσετίθεσαν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν θυσιαστηρίων ὑπεροψίαν, ὡς δεόν τοὺς ἀσκητὰς ἐκκλησιαστικάς μὲν μὴ παραμένειν συνάξειςιν, ἀρκεῖσθαι δὲ ταῖς ἐν τοῖς εὐκτηρίοις αὐτῶν εὐχαῖς· τοσαύτην γὰρ ἔλεγον εἶναι τῆς προσευχῆς αὐτῶν δύναμιν, ὥστε αὐτοῖς τε καὶ τοῖς παρ' αὐτῶν μαθητευθεῖσιν αἰσθητῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπιφαίνεσθαι. Τερατεύονται γάρ, ὡς χρή τοὺς σωθῆναι βουλομένους ἐπὶ τοσοῦτον προσεύχεσθαι, οὐδὲν τὸ παράπαν ἕτερον διαπραττομένους, ἕως ἂν τῆς μὲν ἁμαρτίας αἰσθωνται καθάπερ καπνοῦ τινος ἢ πυρὸς ἢ δράκοντος ἢ τινος τοιούτου θηρίου διὰ τῆς προσευχῆς ἐξελαυνομένης καὶ αἰσθητῶς διὰ τῶν προσευχῶν ἐξιούσης, τοῦ πνεύματος δὲ τοῦ ἁγίου πάλιν τὴν εἰσοδὸν αἰσθητῶς ὑποδέξωνται καὶ φανεράν ἐν τῇ ψυχῇ ἔχωσιν αἰσθησιν τῆς εἰσόδου τοῦ πνεύματος. Καὶ ταύτην εἶναι τὴν ἀληθινὴν χριστιανῶν κοινωνίαν· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ βαπτίσματι τῆς ἐκκλησίας ἢ ταῖς τῶν κληρικῶν χειροτονίαις ἁγίου πνεύματος πάντως μεταλαμβάνειν τοὺς βαπτιζομένους, εἰ μὴ ταῖς αὐτῶν προσευχαῖς φιλοπονώτερον κοινωνήσειεν, καὶ λαβεῖν ἂν τινα καὶ δίχα τοῦ βαπτίσματος ἁγίου πνεύματος κοινωνίαν, εἰ παραμένειν αὐτοῖς ἐθελήσειε καὶ τοῖς ἐκείνων μαθητεῦσθαι δόγμασιν, ὡς καὶ πρεσβυτέρων τινῶν εἰπόντων αὐτοῖς, ὅτι ἐν πίστει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμολογοῦμεν ἔχειν καὶ οὐκ αἰσθήσει, ἐπαγγεῖλασθαι καὶ αὐτοῖς διὰ τῆς σὺν αὐτοῖς προσευχῆς μεταδοθήσεσθαι τῆς αἰσθήσεως τοῦ πνεύματος. Τοσοῦτος δὲ ἐστὶν αὐτῶν τῆς ἀλαζονείας ὁ τύφος, ὡς τοὺς μετασχόντας παρ' αὐτοῖς δῆθεν τῆς τοῦ πνεύματος αἰσθήσεως μακαρίζεσθαι ὑπ' αὐτῶν ὡς τελείους καὶ πάσης ἁμαρτίας ἐλευθέρους καὶ κρείττονας καὶ περιέπειν καὶ σέβεσθαι ὡς μὴ ὑποκειμένους ἔτι κινδύνους ἁμαρτίας, ἀλλὰ λοιπὸν ἄνεσιν καὶ βρωμάτων ἁδεῖαν καὶ πᾶσαν ὑπάρχειν αὐτοῖς δορυφορίαν καὶ τιμὴν καὶ τρυφήν, ὧν πολλοὶ καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην παρ' αὐτοῖς μαρτυρίαν τῆς τελειότητος εἰς τοὺς ἐκτὸς ὄντας οὔτε χριστιανούς

de acest fel, este potrivit să-i îndeostuleze cei ce s-au lepădat de lume ori măcar au început să lucreze binefaceri, deoarece ziceau despre sine că ei sînt adevărații săraci cu duhul.

La acestea au adăugat disprețuirea bisericilor și jertfelnicilor, pe motiv că asceții nu trebuie să stea în adunările bisericești, ci să se mulțumească cu rugăciunile săvârșite în locașurile lor de rugăciune, deoarece ziceau că puterea rugăciunii lor este atît de mare încât Duhul Sfânt li Se arată în chip simțit lor și ucenicilor lor; căci – aberează ei – trebuie ca cei ce vor să se mîntuiască să se roage, nefăcînd nimic altceva, pînă cînd simt că păcatul este gonit prin rugăciune ca un fel de fum, sau foc, sau balaur, sau altă fiară de acest fel, și iese în chip simțit prin rugăciuni, și, pe de altă parte, că primesc în chip simțit intrarea Duhului Sfânt și au în suflet simțirea limpede a intrării Lui – și zic că aceasta este adevărata împărtășire a creștinilor, fiindcă cei botezați nu se împărtășesc deloc de Sfîntul Duh prin botezul Bisericii, nici prin hirotoniile clericilor, dacă nu iau parte cu multă sîrguință la rugăciunile lor, și că cineva poate primi împărtășirea Sfîntului Duh și fără botez, dacă voiește să rămîna cu ei și să fie învățat dogmele lor; așa încât și cînd le-au spus niște preoți că mărturisim a avea Duhul Sfânt cu credința, nu cu simțirea, le-au făgăduit și acestora că prin rugăciunea împreună cu ei li se va împărtăși simțirea Duhului. Atît de mare este înfumurarea îngâmării lor încât pe aceia dintre dînșii care s-au împărtășit, chipurile, de simțirea Duhului îi fericesc ca pe unii ce sînt desăvârșiți, și liberi de orice păcat, și superiori, și îi cinstesc, și îi venerează ca pe unii ce nu mai sînt supuși primejdiilor păcatului, și de atunci încolo aceia au parte de toată îngăduința, și mînăncă fără teamă [orice vor], și se bucură de toată slujirea, și cinstea, și desfătarea; mulți dintre aceștia, și după o asemenea recunoaștere a „desăvârșirii” lor de către ai lor, de către cei din afara [eresului lor], pe care nu-i socot vrednici nici a se numi creștini, au

προσαγορεύειν ἀξιοῦσιν· αἰσχροουργίαις διαφόροις καὶ χρημάτων κλοπαῖς καὶ πορνείαις περιπεσόντες ὥφθησαν.

Πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα πρὸς τοῖς εἰρημένοις τερατεύονται, ὥς καὶ γάμους ἐνθέσμους ἀδιαφορώτατα διαλύειν αὐτοὺς καὶ τοὺς τῶν γάμων ἀφισταμένους ὥς ἀσκητὰς προσλαμβάνεσθαι καὶ μακαρίζειν, καὶ πατέρας καὶ μητέρας τεκνοτροφίας ἀμελεῖν πείθουσιν, αὐτοῖς δὲ προσκομίζειν πάντα κατεπάδοντες. Δούλους δὲ δεσποτῶν ἀποδιδράσκοντας ἐτοίμως παραδέχονται καὶ τοὺς ἀπὸ διαφόρων ἁμαρτημάτων αὐτοῖς προσιόντας ἄνευ καρποῦ τινος μετανοίας, ἄνευ ἱερέων αὐθεντίας, ἄνευ βαθμῶν τῶν τοῖς κανόσι τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς διηγορευμένων τάχιστα καθαίρειν παντὸς ἁμαρτήματος ἐπαγγέλλονται, μόνον εἴ τις τὴν πολυθρύλλητον αὐτῶν προσευχὴν παρ' αὐτοῖς μελετήσας μύστης σχέδιος τῆς ἐκείνων κυβείας ἐγένετο, ὥς καὶ τινες τῶν τοιούτων πρὸ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἄγειν αὐτοὺς εἰς κληρικῶν χειροτονίας δολερῶς πείθοντες τοὺς ἐπισκόπους ἐπιτιθέναι χεῖρας αὐτοῖς τῇ παρὰ τῶν νομιζομένων παρ' αὐτοῖς ἀσκητῶν μαρτυρία δελεαζομένους. Τοῦτο δὲ σπουδάζουσιν οὐχ ὥς τοὺς τῶν κληρικῶν βαθμοὺς τιμίους κρίνοντες οἱ γε καὶ αὐτῶν τῶν ἐπισκόπων καταφρονοῦντες, ὅταν ἐθέλωσι, ἀλλὰ δυναστείαν τινὰ καὶ αὐθεντίαν ἑαυτοῖς πραγματευόμενοι. Ἐνιοὶ δὲ αὐτῶν μήτε κοινωνῆσαί ποτε τῶν μυστηρίων λέγουσιν, εἰ μὴ τῆς παρουσίας τοῦ πνεύματος αἰσθητῶς αἰσθονταί, γενομένης κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν. Ἐπιτρέπουσι δὲ τινες αὐτῶν τοῖς βουλομένοις ἀποτέμνειν τὰ ἑαυτῶν φυσικὰ μόρια.

Καταφρονοῦσι δὲ ῥαδίως καὶ ἀφορισμῶν. Ὁμνῶνσι δὲ ἀδεῶς καὶ ἐπιπορευοῦσιν, ἀναθεματίζουσί τε ὑπούλως τὴν αἵρεσιν αὐτῶν.

³⁵ Fortând întrucâtva, textul poate fi înțeles și astfel: „...De către cei din afara [rezului lor] nici nu mai sînt socotiți vrednici a se numi creștini, [căci] s-au arătat căzând în felurite lucruri de rușine, și în furtisaguri, și în curvii”. Oricum, această interpretare ni s-a părut mai puțin probabilă.

fost văzuți căzând în tot felul de lucruri rușinoase, și în furțișaguri, și în curvii³⁵.

Pe lângă cele sus-pomenite, mai fac și multe alte grozăvii, încât și căsătorii legiuite desfac fără să țină seama de nimic, și pe cei ce își părăsesc căsniciile îi primesc și îi fericesc ca pe niște asceți, îi conving pe tați și pe mame să neglijeze creșterea copiilor, ținând-o întruna că lór trebuie să li se dea de toate. Primesc cu plăcere robi care au fugit de la stăpânii lor și promet că pe cei care din tot felul de păcate vin la ei îi vor curăți de tot păcatul cu cea mai mare repeziciune, fără vreo roadă de pocăință, fără dezlegare de la preoți, fără [să treacă prin] treptele pe care le rânduiesc canoanele Bisericii, cu singura condiție ca omul, sârguindu-se la ei cu multtrâmbițata lor rugăciune, să se facă „inițiat” îndeaproape al potlogăriei lor, așa încât pe unii dintre cei de acest fel îi duc să fie hirotoniți întru clerici înaintea slobozirii de păcate, înduplecându-i pe episcopi, în chip viclean, să-și pună asupra lor mâinile, înșelându-i prin mărturia celor ce sînt socotiți la dînșii asceți – iar pentru aceasta se silesc nu întrucât ar socoti de cinste treptele clericilor (ei, care și pe înșiși episcopii îi disprețuiesc când vor), ci străduindu-se să capete pentru sine o anumită autoritate și stăpânire. Iar unii dintre dînșii spun că nici nu se împărtășesc vreodată de Taine dacă nu simt în chip simțit venirea Duhului făcându-se în ceasul acela. Alții le îngăduie doritorilor să își reteze mădulele firești.

Disprețuiesc fără păs și afurisaniiile; se jură (chiar și strâmb) fără nici o teamă și dau anatemei în chip prefăcut eresul lor.

Ἔτι περὶ τῆς εἰρημένης αἰρέσεως τῶν
Μασσαλιανῶν τῶν ἐν μοναστηρίοις μάλιστα
εὐρισκομένων ἐκ τῆς ἱστορίας Θεοδωρήτου.

Κατὰ τοὺς χρόνους Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος ἐβλάστησεν ἡ τῶν Μασσαλιανῶν αἵρεσις· Εὐχήτας αὐτοὺς προσαγορεύουσιν οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦνομα μεταβάλλοντες. Ἔχουσι δὲ καὶ ἑτέραν προσηγορίαν ἐκ τοῦ πράγματος γινομένην· Ἐνθουσιασταὶ καλοῦνται, δαίμονός τινος ἐνέργειαν εἰσδεχόμενοι καὶ πνεύματος ἁγίου ταύτην ὑπολαμβάνοντες. Οἱ δὲ τέλειον τὴν νόσον εἰσδεδεγμένοι ἀποστρέφονται μὲν τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν ὡς πονηράν, ὕπνῳ δὲ σφᾶς αὐτοὺς ἐκδιδόντες ἐνθουσιασμόν τὰς τῶν ὀνείρων φαντασίας ἀποκαλοῦσι. Ταύτης ἐγένοντο τῆς αἰρέσεως ἀρχηγοὶ Δαδόης τε καὶ Σάβας καὶ Ἀδελφίος καὶ Ἑρμᾶς καὶ Συμεῶν καὶ ἄλλοι πρὸς τοῦτοις, οἱ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἀπέστησαν, οὐδὲν οὔτε ὀνιάναι οὔτε λωβᾶσθαι φάσκοντες τὴν θεῖαν τροφήν, περὶ ἧς ὁ κύριός φησιν· «Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἶμα ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.» Κρύπτειν δὲ πειρώμενοι καὶ μετ' ἐλέγχους ἀναιδῶς ἐξαρνοῦνται καὶ ἀποκηρύττουσι τοὺς ταῦτα φρονοῦντας, ἅπερ ἐν ταῖς ψυχαῖς περιφέρουσι.

Λητώιος μέντοι, ὁ τὴν Μελιτηνῶν ἐκκλησίαν ἰθύνων, ζήλω θείῳ κοσμούμενος, πολλὰ τῆς νόσου ταύτης σπάσαντα θεασάμενος μοναστήρια, μᾶλλον δὲ σπήλαια ληστρικά, ἐνέπρησεν ταῦτα καὶ τοὺς λύκους ἐκ τῆς ποιμνῆς ἐξήλασεν. Ἀμφιλόχιος δέ, ὁ πανεύφημος ὡσαύτως τὴν Λυκαόνων μητρόπολιν πεπιστευμένος καὶ ἅπαν ἰθύνων τὸ ἔθνος, ἐπισκήψασαν αὐτόθι τὴν λύμην ταύτην μαθῶν ἐξανέστη πάλιν καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ νεμόμενα τῆς λώβης ἐκείνης ἡλευθέρωσε ποιμνία. Φλαβιανὸς δέ, ὁ πολυθρύλλητος τῆς Ἀντιοχείων ἀρχιερεὺς, ἐν Ἐδέσσει τούτους διάγειν μαθῶν, τὸν οἰκείον τοῖς πελάζουσιν ἐγχεῖν προιεμένους ἰόν, συμμορίαν μοναχῶν ἀποστεύλας ἤγαγεν εἰς Ἀντιόχειαν καὶ τὴν νόσον ἐξαρνομένους τὸνδε τὸν τρόπον διήλεγξεν. Τοὺς μὲν γὰρ κατηγόρους ἔφη τυγχάνειν καὶ τοὺς μάρτυρας ψεύδεσθαι.

Încă ceva despre sus-pomenitul eres al massalienilor, care se află cu precădere în mănăstiri, din Istoria lui Theodorit

În vremea lui Valentinian și Valens a odrăslit eresul massalienilor, cărora cei ce le tălmăcesc numele în elină le spun „efhiți” (mai au și un alt nume întemeiat pe fapte, fiindcă primind o anumită lucrare drăcească și socotind că aceasta e a Duhului Sfânt, sînt numiți „enthusiaști”). Cei ce au primit deplin [în ei înșiși] această boală fug de rucodelie ca de ceva rău, și dedându-se somnului numesc „enthusiasm” (insuflare dumnezeiască) nălucirile viselor. Începători ai eresului acestuia s-au făcut Dadoe, și Sava, și Adelfie, și Ermá, și Simeon, și pe lângă aceștia alții, care s-au înstrăinat de împărtășirea bisericească, spunând că nu poate nici să aducă folos, nici să vatăme, Dumnezeiasca Hrană, despre care Domnul zice: *Cel ce mănâncă Trupul Meu și bea Sângele Meu va trăi în veac*³⁶; iar încercând a [se] tăinui, când sînt învinuiți fără rușine se dezic și se leapădă de cei care cugetă aceleași lucruri pe care ei înșiși le rumegă în inimile lor.

Litoi, cârmuitorul Bisericii melitenilor, împodobit cu dumnezeiasca râvnă, văzând că multe mănăstiri – mai bine zis peșteri de tâlhari – sînt prinse de această boală, le-a ars cu foc și a izgonit lupii din turmă; la fel și Amfilohie prealăudatul, căruia îi fusese încredințată mitropolia licaonilor și care cârmuia tot neamul: aflând că stricăciunea cu pricina s-a abătut asupra locurilor acelora, s-a ridicat³⁷, iarăși, și a slobozit de vătămarea aceea turmele încredințate lui. Iar Flavian, multvestitul arhieru al antiohienilor, aflând că aceștia petrec în Edessa și toarnă otrava lor în cei ce se apropie de dânșii, a trimis o ceată de monahi și i-a adus în Antiohia – și tăgăduindu-și ei cu înverșunare boala, i-a dat în vileag în felul următor: a zis că pârâșii sînt nedrepți și martorii sînt mincinoși, și,

³⁶ Ioan 6, 56, 58.

³⁷ Termenul elin respectiv poate însemna și „s-a ridicat”, și „a alungat”.

τὸν δὲ Ἀδελφίον ἄγαν ὄντα πρεσβύτατον ἡπίως κελεύσας πλησίον καθεσθῆναι· Ἡμεῖς, ἔφη, ὦ πρεσβύτα, τὸν πλείω βεβιωκότες βίον ἀκριβέστερον καὶ τὴν ἀνθρωπείαν ἐμάθομεν φύσιν καὶ τὰ τῶν ἀντιπάλων δαιμόνων ἔγνωμεν μηχανήματα, πείρα δὲ καὶ τὴν τῆς χάριτος ἐδιδάχθημεν χορηγίαν. Οὗτοι δὲ νέοι ὄντες καὶ τούτων οὐδὲν ἀκριβῶς ἐπιστάμενοι πνευματικώτερον ἀκοῦσαι λόγον οὐ φέρουσι. Τοιγάρτοι εἰπέ μοι, πῶς φατε καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐναντίον ὑποχωρεῖν καὶ τοῦ παναγίου πνεύματος τὴν χάριν ἐπιφοιτᾷν; Τούτοις ὁ πρεσβύτερος ἐκεῖνος καταθελχθεὶς ἐξήμεσεν ἅπαντα τὸν κεκρυμμένον ἰὸν καί φησι, μὴδε μίαν μὲν ἐκ τοῦ βαπτίσματος ὠφέλειαν τοῖς ἀξιουμένοις ἐγγίνεσθαι, μόνην δὲ τὴν σπουδαίαν εὐχὴν τὸν δαίμονα τὸν ἔνοικον ἐξελαύνειν. Ἐλκεῖν γὰρ ἕκαστον τῶν τικτομένων ἔλεγεν ἐκ τοῦ προπάτορος ὥσπερ τὴν φύσιν, οὕτω δὴ καὶ τὴν τῶν δαιμόνων δουλείαν· τούτων δὲ ὑπὸ τῆς σπουδαίας εὐχῆς ἐλαυνομένων ἐπιφοιτᾷν λοιπὸν τὸ πανάγιον πνεῦμα αἰσθητῶς καὶ ὁρατῶς τὴν οἰκειάν παρουσίαν σημαίνουν καὶ τὸ σῶμα τῆς τῶν παθῶν κινήσεως ἐλευθεροῦν καὶ τὴν ψυχὴν τῆς ἐπὶ τὰ χεῖρω ῥοπῆς παντελῶς ἀπαλλάττον, ὥς μηκέτι δεῖσθαι λοιπὸν μήτε νηστείας πιεζούσης τὸ σῶμα μήτε διδασκαλίας χαλινούσης καὶ βαίνειν εὐτακτα παιδευούσης. Οὐ μόνον δὲ ὁ τούτων τετυχηκὼς τῶν τοῦ σώματος ἀπαλλάττεται σκιρτημάτων, ἀλλὰ καὶ σαφῶς τὰ μέλλοντα προορᾷ, καὶ τὴν τριάδα τὴν θείαν τοῖς ὀφθαλμοῖς θεωρεῖ. Οὕτως ὁ θεῖος Φλαβιανὸς τὴν δυσώδη διορύξας πηγὴν καὶ γυμνώσαι παρασκευάσας τὰ νάματα πρὸς τὸν δυσσεβῆ πρεσβύτερον ἔφη· «Πεπαλαιωμένε ἡμερῶν κακῶν, ἐλέγξει σε τὸ σὸν στόμα, καὶ οὐκ ἐγώ· τὰ δὲ χεῖλη σου καταμαρτυρῆσαι σάν σου.» Δήλης δὲ ταύτης τῆς νόσου γενομένης τῆς μὲν Συρίας ἐξηλάσθησαν, εἰς δὲ Παμφυλίαν ἀνεχώρησαν καὶ ταύτην τῆς λώβης ἐνέπλησαν.

Αὗται μὲν ἕως Μαρκιανοῦ αἱ αἰρέσεις· ἀπὸ δὲ Μαρκιανοῦ μικρὸν πρὸς καὶ δεῦρο καὶ ἐπὶ Λέοντος ἀνεφύησαν αἱ αἰρέσεις αὗται.

³⁸ Termenul elin respectiv poate însemna și „îmbelșugarea”.

³⁹ În sensul de „a vomat”.

poruncindu-i lui Adelfie, care era foarte înaintat în vârstă, să şadă lângă el, a zis: „Noi, bătrâne, care am trăit cea mai mare parte din viaţă cu acrivie, am aflat slăbiciunea firii omeneşti şi am cunoscut viclesugurile vrăjmaşilor draci, iar prin cercare am fost învăţaţi şi dăruirea³⁸ harului, pe când aceştia, tineri fiind şi neştiind cu acrivie nimic dintre acestea, nu suferă să audă cuvânt mai duhovnicesc. Aşadar, spune-mi: cum ziceţi voi că dă înapoi duhul potrivit şi se pogoară harul Preasfântului Duh?”. Bătrânul, fiind încântat de aceste spuse, a vărsat³⁹ îndată toată otrava ascunsă [în el] şi a zis: „Nici un folos nu au de pe urma botezului cei învredniciţi [de el], ci numai rugăciunea osârdnică alungă demonul încuibat, căci după cum fiecare dintre cei ce se nasc”, zicea, „a moştenit firea de la strămoşul⁴⁰, aşijderea a moştenit şi robia dracilor; şi fiind goniţi aceştia de rugăciunea osârdnică, de acum Se pogoară Preasfântul Duh, însemnând în chip sfinţit şi văzut venirea sa, şi slobozind trupul de mişcarea patimilor, şi izbăvind desăvârşit sufletul de aplecarea spre cele rele, aşa încât nu mai este nevoie nici de postire care să strămtoreze trupul, nici de învăţătură care să [ne] ţină în frâu şi să [ne] înveţe a umbla cu bună rânduială; şi cel ce a primit acestea nu doar că este izbăvit de săltările trupului, ci prevede limpede cele ce au să vină, şi vede cu ochii Treimea Dumnezeiască”. Astfel săpând dumnezeiescul Flavian până a tăşnit izvorul cel puturos şi făcând să se dezgolească undele lui, a grăit către bătrânul răucinstitor: „Învechitule în zile rele⁴¹, te osândeşte gura ta, nu eu; buzele tale mărturisesc împotriva ta”. Dată fiind în vileag această boală, [ereticii] au fost alungaţi din Siria, s-au bejenit în Pamfilia şi au umplut-o pe aceasta de vătămare.

Acestea sînt eresurile de până la Marchian – iar de la Marchian ceva mai încoace şi în vremea lui Leon au răsărit eresurile următoare.

⁴⁰ Adam.

⁴¹ V. *Istoria Susanei* 52.

81 Νεστοριανοί, οἱ ἰδίως καὶ κεχωρισμένως ὑπάρχειν τὸν θεὸν λόγον δογματίζοντες καὶ ἰδίως τὸν ἄνθρωπον αὐτοῦ καὶ τὰ μὲν ταπεινότερα τῶν πραχθέντων ὑπὸ τοῦ κυρίου ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐπιδημία αὐτοῦ μόνῳ τῷ ἀνθρώπῳ αὐτοῦ προσάπτοντες, τὰ δὲ ὑψηλότερα καὶ θεοπρεπῆ μόνῳ τῷ θεῷ λόγῳ καὶ μὴ τὰ συναμφότερα ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ προσάγοντες.

82 Εὐτυχιανισταί, οἱ ἀπὸ Εὐτυχέως τοῦνομα τῆς αἰρέσεως ἐσχηκότες, οἱ μὴ λέγοντες ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας εἰληφέναι τὴν σάρκα τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀλλὰ θειότερόν πως σεσαρκῶσθαι ἀποφαινόμενοι, μὴ εἰληφότες κατὰ νοῦν, ὅτι τὸν τῇ ἁμαρτία τοῦ προπάτορος αὐτῶν Ἀδὰμ ὑπεύθυνον τυγχάνοντα ἄνθρωπον, τοῦτον ἥνωσεν ἑαυτῷ ὁ θεὸς λόγος ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας, ἐξ οὗ καὶ «τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἀπεκδυσάμενος ἐδειγμάτισεν ἐν παρρησίᾳ», ὡς γέγραπται, «θριαμβεύσας» ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἃς διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ πρωτοπλάστου ἦν ἐνδεδυκώς.

83 Αἰγυπτιακοί, οἱ καὶ Σχηματικοί, μονοφυσίται, οἱ προφάσει τοῦ ἐν Χαλκηδόνι συντάγματος τοῦ τόμου ἀποσχίσαντες τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Αἰγυπτιακοὶ δὲ προσείρηνται διὰ τὸ πρῶτους Αἰγυπτίους κατάρξασθαι τούτου τοῦ σχήματος ἐπὶ Μαρκιανοῦ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ τῶν βασιλέων, τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες. Οὗτοι δὲ προσπαθεία τῇ πρὸς τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Διόσκορον ὑπὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου καθαιρεθέντα ὡς τῶν Εὐτυχοῦς δογμάτων συνήγορον ἀντεπάθησαν τῇ συνόδῳ καὶ μυρίας τότε ἐπ' αὐτοῖς μέμψεις κατ' αὐτῆς ἀνεπλάσαντο, ἃς προλαβόντως ἐν τῇ παρούσῃ βίβλῳ ἱκανῶς διελύσαμεν σκαιοὺς αὐτοὺς καὶ ματαιόφρονas ἀποδείξαντες. Ὡν ἀρχηγοὶ Θεοδόσιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ἐξ οὗ Θεοδοσιανοί, Ἰάκωβος ὁ Σύρος, ἐξ οὗ Ἰακωβῖται. Τούτων δὲ συνίστορες καὶ βεβαιωταὶ καὶ ὑπέρμαχοι

⁴² Omenitatea Mântuitorului.

⁴³ Este vorba, evident, de prima Lui venire.

⁴⁴ V. Coloseni 2, 15.

81. Nestorienii, care dogmatizează că Dumnezeu Cuvântul există aparte și separat, și Omul Lui⁴² există tot aparte, și că lucrurile mai smerite pe care le-a făcut Domnul în vremea venirii Sale la noi⁴³ le atribuie doar Omului Său, iar pe cele mai înalte și potrivite Dumnezeirii le atribuie numai lui Dumnezeu Cuvântul, dar nu le atribuie pe amândouă Uneia și Aceleiași Persoane.

82. Eftihianiștii, care își trag numirea de la eresul lui Eftih. Aceștia nu recunosc că Domnul nostru Iisus Hristos a luat trup din Sfânta Fecioară Maria, ci declară că El S-a întrupat într-un mod mai dumnezeiesc, nepricepând că [tocmai] pe om, care este răspunzător pentru păcatul strămoșului Adam, pe acesta l-a unit Sieși Dumnezeu Cuvântul din Fecioara Maria, de unde și *dezbrăcând începătoriile și stăpâniile, le-a dat de ocară în văzul tuturor*, precum este scris, *biruind pe Cruce*⁴⁴ [aceste începătorii și stăpânii], cu care [omul] era îmbrăcat prin căderea celui întâi-zidit⁴⁵.

83. Egiptiacii, care se mai numesc și „schimatici”, monofiziți, care sub pretextul definiției Tomului de la Calcedon s-au rupt de Biserica Ortodoxă. „Egiptiaci” sînt numiți fiindcă niște egipteni au pus început, în vremea împăraților Marchian și Valentinian, acestei forme [de eres], iar în toate celelalte privințe sînt ortodocși. Aceștia, ținând pătimăș cu Dioscor cel din Alexandria, care a fost caterisit de Soborul de la Calcedon ca sprijinitor al dogmelor lui Eftih, s-au împotrivit Soborului și potrivit acelor⁴⁶ au plăsmuit împotriva lui, pe cât le-a stat în putere, nenumărate învinuiri, pe care în cartea de față, mai sus, le-am destrămat îndestul, dovedind că sînt strâmbi și cugetători de cele deșarte. Întemeietorii lor sînt Theodosie alexandrinul, de la care se trag theodosienii, [și] Iacob sirul, de la care se trag iacobiții. Complici, și chezași, și apărători ai acestora sînt

⁴⁵ V. și comentariul sfântului Ioan Gură de Aur la pasajul respectiv.

⁴⁶ Este vorba, probabil, de dogmele eutihiene.

Σευήρος, ὁ τῆς Ἀντιοχείων φθορεὺς, καὶ ὁ τὰ μάταια πονέσας Ἰωάννης ὁ Τριθεΐτης, οἱ τὸ τῆς κοινῆς ἀρνούμενοι σωτηρίας μυστήριον. Πολλὰ μὲν τῆς ἐν Χαλκηδόνι θεοπνεύστου τῶν ἑξακοσίων τριάκοντα πατέρων διδασκαλίας κατέγραψαν, πολλὰ δὲ τοῖς ἀπολλυμένοις ἐπολέθῳ ἑαυτῶν ἐχόμενα τρίβου τεθείκασι σκάνδαλα, καὶ μερικὰς δὲ δογματίζοντες οὐσίας τὸ τῆς οἰκονομίας συγχέουσι μυστήριον.

{Περὶ φύσεως καὶ ὑποστάσεως, ὅπως οἱ ἐκ Σευήρου δοξάζουσι καὶ πῶς τὰς μερικὰς δογματίζουσιν οὐσίας. Ἰωάννου γραμματικοῦ τοῦ τριθεΐτου τοῦ λεγομένου Φιλοπόνου ἐκ τοῦ δ λόγου τοῦ Διαιτητοῦ.}

Ὁ γὰρ κοινὸς καὶ καθόλου τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως λόγος, εἰ καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἰς ἐστίν, ἀλλ' οὖν ἐν πολλοῖς ὑποκειμένοις γινόμενος πολλὰ γίνεται, ὁλόκληρος ἐν ἐκάστῳ καὶ οὐκ ἀπὸ μέρους ὑπάρχων, ὥσπερ καὶ ὁ ἐν τῷ ναυπηγῷ τοῦ πλοίου λόγος εἰς ὧν πληθύνεται ἐν πολλοῖς ὑποκειμένοις γινόμενος. Οὕτω δὲ καὶ τὸ ἐν τῷ διδασκάλῳ θεώρημα ἐν ὧν τῷ ἰδίῳ λόγῳ, ὅταν ἐν τοῖς διδασκομένοις γίνηται, συμπληθύνεται αὐτοῖς ὅλον ἐν ἐκάστῳ γινόμενον. Προσέτι δὲ καὶ ὁ ἐν τῷ δακτυλίῳ τύπος εἰς ὧν ἐν πλείοσιν ἐκμαγείοις ὅλος ἐν ἐκάστῳ γινόμενος πολλὰ λοιπὸν ἔστι τε καὶ λέγεται. Ὅστε τὰ πολλὰ πλοῖα καὶ οἱ πολλοὶ ἀνθρώποι καὶ τὰ ἐκμαγεῖα τὰ πολλὰ καὶ τὰ ἐν τοῖς πλείοσι μαθηταῖς νοήματα τοῖς μὲν ἀτόμοις πλείονα τυγχάνει κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ ταύτῃ διηρημένα ἐστὶ καὶ οὐχ ἡνωμένα, τῷ κοινῷ δὲ εἶδει οἱ πολλοὶ ἀνθρώποι εἰς τυγχάνουσι καὶ τὰ πολλὰ πλοῖα ἐν καὶ τὰ νοήματα δὲ ὡσαύτως καὶ τὰ ἐκμαγεῖα τῇ ταυτότητι τοῦ ἐκτυπώματος τὸ ἐν ἔχουσιν. Ὅστε ταῦτα κατ' ἄλλο μὲν πολλὰ ἐστὶ καὶ διηρημένα, κατ' ἄλλο δὲ ἡνωμένα καὶ ἐν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν συνεχῶν πολλὰκις φέρωμεν τὸν ἀριθμὸν, δύο φέρε πῆχεων εἶναι τὸ ξύλον λέγοντες, ἀλλὰ δυνάμει δύο φαμέν εἶναι τὸ ἐν, οὐκ ἐνεργεῖα, ἐπεὶ τοί γε ἐν ἐστὶν ἐνεργεῖα καὶ οὐ δύο· τῷ δὲ

Sevir, stricătorul⁴⁷ Bisericii antiohienilor, și Ioan triteitul, ostenitorul întru cele deșarte⁴⁸, care au tăgăduit taina mântuirii celei de obște. Multe au scris împotriva de Dumnezeu însuflătei învățături a celor șase sute treizeci de Părinți de la Calcedon, și multe *sminteli lângă cărare*⁴⁹ au pus celor ce pier prin pierzătorul lor [eres], și dogmatizând „firile/naturile parțiale” fac talmeș-balmeș taina iconomieii.

Despre fire/natură și ipostas așa cum opinează severienii, și cum dogmatizează ei firile/naturile parțiale, [pasaj] al lui Ioan grămăticul, triteitul, zis și „iubitorul de osteneală”, din cuvântul *Arbitrul*

...Întrucât logosul comun și universal al naturii omului, deși e, ca atare, unul singur, totuși, ajungând în subiecți multipli, se multiplică, subzistând întreg în fiecare, nu parțial, precum și logosul cel din constructorul de nave, unul fiind, se multiplică ajungând în subiecți multipli; la fel și știința din învățător este una în ce privește logosul care îi este propriu, dar când ajunge în învățăcei se multiplică corespunzător numărului lor, ajungând întreagă în fiecare. Și imaginea peceții de pe inel, una fiind, ajunge întreagă în fiecare dintre multiplele bucăți de ceară întipărite: din acel moment și este, și se numește multiplă. Prin urmare, și multiplele nave, și multiplii oameni, și multiplele bucăți de ceară întipărite, și înțelegerile din multiplii elevi, sînt multiple numeric în indivizi, și în virtutea acestui fapt sînt aparte și nu unite, dar în virtutea speciei comune multiplii oameni sînt una, și multiplele nave sînt una, și înțelegerile la fel, și bucățile de ceară au caracter unitar. Așadar, dintr-un punct de vedere acestea sînt multiple și aparte, iar din alt punct de vedere sînt unite. Deși atribuim număr [lucrurilor] continue, zicând, de

⁴⁷ În sensul de „corupător, seducător”.

⁴⁸ Aluzie batjocoritoare la porecla lui Ioan, care era numit și ὁ φιλόπονος, adică „iubitorul de osteneală”.

⁴⁹ Psalmi 139, 6.

δύνασθαι τομήν ὑπομένον δύο γενέσθαι, ταύτη φαμέν αὐτὸ δύο τινῶν εἶναι.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Διαιτητοῦ κεφάλαιον ζ.

Ἐβδομος ἔστω λόγος ὁ, ἐξ ὧν οἱ τὰναντία πρεσβεύοντες ὑποτίθενται, τὴν ἰδίαν ἐπισφραγίζειν ἀλήθειαν· δύο γὰρ εἶναι τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις ὑποτιθέμενοι μίαν αὐτοῦ καὶ μόνην ἀξιοῦσιν εἶναι τὴν ὑπόστασιν ἡγουν πρόσωπον, ὁμοίως ἀποσκευαζόμενοι τοὺς ἢ μίαν εἶναι τὴν Χριστοῦ φύσιν μετὰ τὴν ἔνωσιν ἢ δύο τούτου τὰς ὑποστάσεις πρεσβεύοντας.

Ἀλλὰ πρὶν εἰς τοὺς ἐλέγχους ἡμᾶς ἐμβαλεῖν ταύτης τῆς ὑποθέσεως, εὐλογον οἶμαι πρότερον ἀφορίσασθαι, τί μὲν τὸ τῆς φύσεως ἢ τῶν ἐκκλησιῶν διδασκαλία σημαίνειν βούλεται ὄνομα, τί δὲ τὸ τοῦ προσώπου καὶ τῆς ὑποστάσεως.

Φύσιν μὲν οὖν οἶεται τὸν κοινὸν τοῦ εἶναι λόγον τῶν τῆς αὐτῆς μετεχόντων οὐσίας, ὡς ἀνθρώπου παντὸς τὸ ζῶον λογικὸν θνητὸν νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν· τούτῳ γὰρ οὐδεὶς ἀνθρώπων διενήνοχεν. Οὐσίαν δὲ καὶ φύσιν εἰς ταυτὸν ἄγει. Ὑπόστασιν δὲ ἡγουν πρόσωπον τὴν ἰδιοσύστατον τῆς ἐκάστου φύσεως ὑπαρξιν καί, ἵν' οὕτως εἴπω, περιγραφὴν ἐξ ιδιοτήτων τινῶν συγκεκριμένην, καθ' ἃς ἀλλήλων οἱ τῆς αὐτῆς κεκοινωνηκότες φύσεως διαφέρουσι καί, συντόμως εἰπεῖν, ἅπερ ἄτομα προσαγορεύειν τοῖς ἐκ τοῦ Περιπάτου φίλον, ἐν οἷς ἢ τῶν κοινῶν γενῶν τε καὶ εἰδῶν ἀποτελευντὰ διαίρεσις, ταῦτα οἱ τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι ὑποστάσεις, ἔσθ' ὅτε καὶ πρόσωπα προσηγόρευσαν. Τοῦ γὰρ ζῶου εἰς τὸ λογικὸν διαιρουμένου καὶ τὸ ἄλογον, καὶ τοῦ λογικοῦ πάλιν εἰς ἀνθρώπον καὶ ἄγγελον καὶ δαίμονα, τὰ εἰς ἃ λοιπὸν ὑποτέμνεται ἐσχάτων τῶν εἰδῶν τούτων ἕκαστον, οἷον ἀνθρώπος μὲν εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον, ἄγγελος δὲ εἰς Γαβριὴλ καὶ Μιχαὴλ φέρε καὶ τῶν λοιπῶν ἀγγέλων ἕκαστον, ἄτομα προσαγορεύουσι, διότι μὴ οἷον τε τούτων ἕκαστον ὑποτέμνεσθαι λοιπὸν εἰς ἕτερα τὴν φύσιν αὐτῶν μετὰ τὴν τομήν διασφύζοντα. Ἡ μὲν γὰρ εἰς

exemplu, „lemnul are doi coți”, spunem că unul este doi la modul potențial, nu actual, întrucât actual este unul, nu doi; iar întrucât suferind diviziune poate deveni două „ceva”-uri, spunem că este doi.

[Pasaj] al aceluiași, din capitolul 7 al Arbitrului

Al șaptelea cuvânt va pecetlui adevărul său pe temeiul celor afirmate de către cei care susțin cele contrare – deoarece afirmând ei că două sînt firile/naturile lui Hristos, consideră că unul și singur este Ipostasul – adică Persoana – [Lui], respingându-i, de asemenea, pe cei care susțin că una este firea/natura lui Hristos după unire ori că două sînt ipostasurile Lui.

Înainte de a mă lansa însă în argumentele prin care voi respinge teza lor, consider că este oportun să definesc mai întâi ce consideră învățătura Bisericii că înseamnă denumirea „fire/natură”, ce înseamnă cea de „persoană” și cea de „ipostas”.

Ei bine, [această învățătură] consideră firea/natura a fi logosul comun al existenței celor care participă la aceeași ființă/substanță: de pildă, orice om este vietate rațională, muritoare, capabilă de gândire și de cunoaștere, fiindcă nici un om nu reprezintă o excepție în această privință. Ea consideră identice ființa/substanța și firea/natura, iar în ipostas sau persoană vede existența aparte-constituită a fiecărei firi/naturi și, ca să zic așa, o circumscriere alcătuită din anumite proprietăți, potrivit cărora cei ce participă la aceeași fire/natură diferă între ei; și, pe scurt, învățătorii Bisericii au numit „ipostasuri”, iar câteodată și „persoane”, cele pe care le place peripateticienilor să le numească „netăiați/indivizi”, cu care se sfârșește diviziunea genurilor și speciilor comune – căci divizându-se vietatea în rațională și irațională, iar cea rațională, la rândul său, în om, și înger, și demon, pe cele în care se subdivide fiecare dintre aceste ultime specii (de exemplu, [specia] „om” – în Petru și Pavel [și așa mai departe], [specia] înger – în Gavriil și Mihail și fiecare dintre ceilalți îngeri) le numesc „netăiați/indivizi”, fiindcă nici una dintre acestea nu se poate subdivide în

ψυχὴν καὶ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου διαίρεσις τοῦ παντὸς ζῶου φθορὰν ἐργάζεται. Ἐνθεν ἄτομα ταῦτα καλεῖν ἐκείνοις φίλον. Ὑποστάσεις δὲ τὰ τοιαῦτα ὁ ἐκκλησιαστικὸς ὠνόμασε λόγος, διότι ἐν τούτοις τὰ γένη καὶ εἶδη λαμβάνει τὴν ὑπαρξιν. Εἰ γὰρ καὶ ἴδιον ἔχει τὸν τοῦ εἶναι λόγον τὸ ζῶον, φέρε καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὦν τὸ μὲν ἐστὶ γένος, τὸ δὲ εἶδος, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀτόμοις τὴν ὑπαρξιν ἔχουσιν, οἷον Πέτρῳ καὶ Παύλῳ, χωρὶς τούτων οὐχ ὑφιστάμενα. Τί μὲν οὖν ὑπόστασις ἐστὶ καὶ τί φύσις κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑφήγησιν, εἶπομεν.

Αὕτη δὴ οὖν ἡ κοινὴ φύσις, ἡ ἀνθρώπου, καθ' ἣν οὐδεὶς ἄνθρωπος οὐδενὸς διενήνοχεν, ἐν ἐκάστῳ τῶν ἀτόμων γινομένη ἰδίᾳ λοιπὸν ἐκείνου καὶ οὐδενὸς ἑτέρου κοινὴ γίνεται, καθὼς ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ ὠρισάμεθα. Τὸ γὰρ ἐν ἐμοὶ ζῶον λογικὸν θνητὸν οὐδενὸς ἄλλου κοινόν ἐστιν. Ἀμέλει παθόντος ἀνθρώπου τινὸς ἢ βοδὸς ἢ ἵππου ἀπαθῇ μένειν τὰ ὁμοειδῆ τῶν ἀτόμων οὐκ ἀδύνατον. Καὶ γὰρ Παύλου τεθνεῶτος μηδένα τεθνάναι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἐνδέχεται, καὶ γενομένου Πέτρου καὶ εἰς τὸ εἶναι παρενεχθέντος οἱ ἐσόμενοι μετ' αὐτὸν ἄνθρωποι οὐπω τῶν ὄντων εἰσίν. Οὐκοῦν ἐκάστη φύσις οὐ μοναχῶς λέγεται τοῦθ' ὅπερ ἐστίν, ἀλλὰ διχῶς. Καθ' ἓνα μὲν τρόπον, ὅταν τὸν κοινὸν ἐκάστης φύσεως λόγον αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρῶμεν, οἷον τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἢ τὴν ἵππου ἐν οὐδενὶ τῶν ἀτόμων γινομένην, καθ' ἕτερον δέ, ὅταν αὐτὴν δὴ ταύτην τὴν κοινὴν φύσιν ἐν τοῖς ἀτόμοις γινομένην κατίδωμεν καὶ μερικωτάτην ἐν ἐκάστῳ αὐτῶν λαμβάνουσιν ὑπαρξιν, οὐδενὶ ἄλλῳ πλὴν ἐκείνῳ καὶ μόνῳ λοιπὸν ἐφαρμόζουσιν. Τὸ γὰρ ἐν ἐμοὶ ζῶον λογικὸν θνητὸν οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐστὶ κοινόν οὐδὲ ἢ ἐν τῷδε τῷ ἵππῳ τοῦ ζῶου φύσις ἐν ἄλλῳ τινὶ γένοιτ' ἂν, ὥς ἀρτίως δεδείχαμεν. Ὅτι δὲ ταύτας τὰς ἐννοίας περὶ τε φύσεων ἔχει καὶ ὑποστάσεων ἢ τῆς ἐκκλησίας διδασκαλία, δῆλον ἐξ ὧν μίαν μὲν φύσιν πατρός τε καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος

⁵⁰ Peripateticienilor.

altele care să păstreze după diviziune natura lor (fiindcă împărțirea omului în suflet și trup duce la distrugerea întregii vietăți). De aceea le place acelora⁵⁰ să le numească „netăiați/indivizi” – însă celor de acest fel cuvântul Bisericii le-a pus numele de „ipostasuri”, fiindcă în ele își primesc existența genurile și speciile (că deși vietatea și, să zicem, omul își au propriul logos al existenței, vietatea fiind gen, iar omul specie, nu altundeva decât în indivizi – precum Petru și Pavel – își au existența, nesubzistând separat de aceștia). Așadar, am spus ce este ipostasul și ce este firea/natura potrivit interpretării bisericești.

Ei bine, această fire/natură umană comună, în privința căruia nici un om nu se deosebește de ceilalți oameni, când ajunge să existe în fiecare dintre netăiați/indivizi devine din momentul respectiv proprie aceleia și nu comună cu a vreunui altuia, precum am definit în capitolul patru, fiindcă nu am în comun cu altcineva vietatea rațională din mine. Fără îndoială, când un om, sau un bou, sau un cal pătimește, nu e cu neputință ca netăiații/indivizii de aceeași specie să rămână nepătimitori, și dacă a murit Pavel este posibil să nu fi murit nici unul dintre ceilalți oameni, și când se naște Petru și este adus în existență oamenii care au să fie după el nu fac încă parte dintre cele ce sînt. Așadar, fiecare fire/natură nu într-un singur sens e definită ca atare, ci în două sensuri: într-unul dintre sensuri, atunci când considerăm ca atare logosul comun al fiecărei firi/naturi (de exemplu, firea omului sau a calului nerealizată în vreun individ); în celălalt, când considerăm însăși această fire/natură comună realizată în netăiați/indivizi și primind existență particularizată la maxim în fiecare dintre ei, nepotrivindu-se nimănui altcuiva, ci doar singur aceleia (pentru că nu am în comun cu vreun alt om vietatea rațională și muritoare din mine, nici firea/natura de vietate din cutare cal nu poate fi în vreun altul, după cum tocmai am arătat); iar că acestea sînt concepțiile pe care le are învățătura Bisericii cu privire la firi/naturi și la ipostasuri se vede din aceea că mărturisim o singură fire/natură a Tatălui, și a Fiului, și a Sfântului Duh, dar

ὁμολογοῦμεν, τρεῖς δὲ τὰς τούτων ὑποστάσεις ἡγουν τὰ πρόσωπα δογματίζομεν, καθ' ἃς ἕκαστον ιδιότητι τινὶ ἐκ τῶν λοιπῶν διακρίνεται. Τί γὰρ ἂν εἴη μία φύσις θεότητος ἢ ὁ κοινὸς τῆς θείας φύσεως λόγος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενος καὶ τῇ ἐπινοίᾳ τῆς ἐκάστης ὑποστάσεως ιδιότητος κεχωρισμένος;

Ὅτι δὲ καὶ ἰδικώτερον πάλιν τὸ τῆς φύσεως γινώσκουμεν ὄνομα, τὸν κοινὸν λόγον τῆς φύσεως ἐφ' ἑκάστου τῶν ἀτόμων ἡγουν τῶν ὑποστάσεων ἐκάστης ἴδιον γενόμενον θεωροῦντες καὶ οὐδενὶ λοιπὸν ἑτέρῳ τῶν ὑπὸ τὸ κοινὸν εἶδος ἐφαρμόζειν δυνάμενον, δηλὸν πάλιν ἐξ ὧν ἐπὶ Χριστοῦ δύο φύσεων ἔνωσιν, τῆς θείας φημὶ καὶ τῆς ἀνθρωπείας, πρεσβεύομεν. Οὐ γὰρ δὴ τὴν κοινὴν ἐπὶ τῆς ἀγίας τριάδος νοουμένην τῆς θεότητος σεσαρκῶσθαι φαμεν· οὕτω γὰρ ἂν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος κατηγοροῦμεν τὴν ἐνανθρώπησιν. Ἀλλ' οὐδὲ τὸν κοινὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λόγον ἠνώσθαι τῷ θεῷ λόγῳ πρεσβεύομεν· οὕτω γὰρ πάλιν καὶ τοῖς πρὸ τῆς τοῦ λόγου ἐπιδημίας γενομένοις ἀνθρώποις καὶ τοῖς μετ' αὐτὴν ἐσομένοις ἅπασιν ἠνώσθαι ἂν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος δικαίως ἐλέγετο.

Ἀλλὰ δηλόν, ὅτι φύσιν θεότητος ἐνταῦθα φαμεν τὴν ἐν τῇ ὑποστάσει τοῦ λόγου τῆς κοινῆς θεότητος ἐξιδιασθεῖσαν φύσιν. Ὅθεν καὶ μίαν φύσιν τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην ὁμολογοῦμεν, αὐτῷ τῷ προσθεῖναι τοῦ θεοῦ λόγου ἀποκρίναντες αὐτὴν τοῦ τε πατρὸς καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος.

Ὅποτε κἀνταῦθα τὸν κοινὸν τῆς θείας φύσεως λόγον ἴδιον λοιπὸν τοῦ θεοῦ λόγου νενοηκότες σεσαρκῶσθαι φαμεν τοῦ λόγου τὴν φύσιν. Καὶ φύσιν πάλιν ἂν θρωπότητος λέγομεν ἠνώσθαι τῷ λόγῳ τὴν μερικωτάτην ἐκείνην ὑπαρξιν, ἣν μόνην ἐκ πασῶν ὁ λόγος προσείληφεν. Ὅποτε σχεδὸν κατὰ τοῦτο τῆς φύσεως τὸ σημαινόμενον ταυτὸν ἂν εἴη φύσις καὶ ὑπόστασις, πλὴν ὅτι τὸ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα συνεπινοούμενας ἔχει καὶ τὰς ἐπιγινόμενας παρὰ τὴν κοινὴν φύσιν ἐκάστῳ τῶν ἀτόμων ιδιότητος, καθ' ἃς ἀλλήλων κεχώρισται. Ἐνθεν τῶν ἡμετέρων πολλοὺς δια

dogmatizăm Trei Ipostasuri – altfel spus Persoane – ale acestora, din a căror perspectivă Fiecare se distinge de Celelalte printr-o anumită proprietate: că ce altceva ar putea să fie unica fire/natură a Divinității decât logosul comun al firii/naturii divine, considerat ca atare și distins intelectual de proprietatea fiecărui ipostas?

Iar că știm și o denumire mai particulară a firii/naturii, considerând logosul comun al firii/naturii ca fiind particular în fiecare dintre indivizi – adică în fiecare dintre ipostasuri – și imposibil de aplicat altuia dintre [ceilalți indivizi] subordonați speciei comune, asta se vede, iarăși, din aceea că afirmăm cu privire la Hristos unirea a două firi/naturi – vorbesc de cea divină și cea umană –, deoarece nu spunem că s-a întrupat [firea/natura] Divinității în sensul de cea comună Sfintei Treimi (că atunci am afirma întruparea Tatălui și a Sfântului Duh), dar nici nu afirmăm că logosul comun al firii/naturii umane s-a unit cu Dumnezeu Cuvântul, fiindcă atunci s-ar spune, pe bună dreptate, că Cuvântul lui Dumnezeu S-a unit și cu oamenii care au fost înaintea venirii Lui, și cu cei care aveau să fie după ea.

Este vădit însă că aici numim „fire/natură a Divinității” firea/natura Divinității comune particularizată în Ipostasul Cuvântului, drept care și mărturisim o singură fire/natură întrupată a lui Dumnezeu Cuvântul, prin însuși adaosul „a lui Dumnezeu Cuvântul” distingând-o de cea a Tatălui și de cea a Sfântului Duh.

Prin urmare, când spunem că s-a întrupat firea/natura Cuvântului avem în vedere și aici logosul comun al firii/naturii divine propriu de acum lui Dumnezeu Cuvântul; și, iarăși, când zicem că firea/natura omenității s-a unit cu Cuvântul vorbim de acea singură existență particularizată la maxim pe care Cuvântul a asumat-o dintre toate, așa încât potrivit acestui înțeles al termenului „fire/natură” firea/natura și ipostasul ar fi aproximativ unul și același lucru, cu excepția că termenul „ipostas” include și proprietățile adăugate la firea/natura comună în fiecare dintre indivizi, prin care acesta se distinge de ceilalți. De aceea îi aflăm pe mulți dintre ai noștri în mod diferit spunând că s-a făcut unirea

φόρως εὔρεϊν ἔστι λέγοντας φύσεων ἡγουν ὑποστάσεων ἔνωσιν γεγονέναι. Εἰ γὰρ ἡ ὑπόστασις, ὡς ἐδείξαμεν, τὴν ἰδικὴν ἐκάστου καὶ ἄτομον σημαίνει ὑπαρξιν. Ἐκ παραλλήλου δὲ τούτοις πολλάκις κέχρηται τοῖς ὀνόμασι, δηλον, ὡς καὶ τὴν ἰδικωτάτην φύσιν σημαίνει ἡμῖν διὰ τούτων ἐθέλουσιν, ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ ἀνὰ χεῖρα ὁμιλία καὶ ἐν τῇ χρήσει τῶν τὰ τοιαῦτα πεφυσιολογηκόντων ἔθος ἅπασι καὶ τὸν κοινὸν τῆς φύσεως λόγον ἄνθρωπον προσαγορεύειν, ὡς ὅταν λέγωσιν εἶδος εἶναι τοῦ ζώου τὸν ἄνθρωπον, εἴπερ μὴδὲν τῶν ἀτόμων μῆτε ἔστιν εἶδος τὸ ὑπὸ τὸ γένος μῆτε λέγεται. Ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπον ἵππου διαφέρειν λέγομεν, αὐτὰς δηλονότι τὰς καθόλου λέγοντες φύσεις. Καὶ πάλιν Πέτρον ἄνθρωπον εἶναι φαμεν καὶ Παῦλον καὶ Ἰωάννην καὶ γεγονέναι ἄνθρωπον καὶ τεθνάναι, τὸν καθ' ἕκαστα δηλονότι, καὶ τοῦ κοινοῦ λόγου τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως ὡσαύτως ἔχοντος. Καὶ τοῦτο δὲ πάλιν εὐλογον προδιαστείλασθαι, ὡς τὸ τοῦ προσώπου καὶ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα πολλάκις μὲν τῆς αὐτῆς ἔστι παρ' ἡμῖν σημασίας δηλωτικόν, ὡσεὶ καὶ ξίφος τις τὸ αὐτὸ καλοῖη καὶ μάχαιραν. Οὕτω γοῦν ἐπὶ τῆς ἀγίας τριάδος ἀδιαφόρως πρόσωπά τε τρία καὶ ὑποστάσεις τρεῖς προσαγορεύομεν, τῷ ἐκ παραλλήλου τρόπῳ δι' ἑκατέρου ταυτὸν σημαίνοντες. Πολλάκις δὲ τὸ πρόσωπον τῆς ὑποστάσεως διακρίνουσι, πρόσωπον καλοῦντες τὴν τινων σχέσιν πρὸς ἄλληλα, οὐκ ἀγνοούσης οὐδὲ τῆς συνήθους χρήσεως τοῦτο τοῦ προσώπου τὸ σημαινόμενον· φαμέν γάρ τὸ ἐμὸν ἀνειληφέναι πρόσωπον τὸν δεῖνα, καὶ εἰς πρόσωπον τοῦδε τὴν δίκην εἰσαγαγεῖν τὸν δεῖνα, καὶ τὸν ὑπαρχον δὲ πρόσωπον ἔχειν τοῦ βασιλέως λέγομεν. Ἐνθεν καὶ οἱ τῶν Νεστορίου δογμάτων κατήκοι οὔτε φύσιν μίαν ἐπὶ Χριστοῦ οὔτε ὑπόστασιν λέγειν ἀνεχόμενοι, ἐπεὶ μῆτε τῶν φύσεων μῆτε τῶν ὑποστάσεων καθ' αὐτὰς πρεσβεύουσιν ἔνωσιν, ἄνθρωπον δὲ εἶναι τὸν ἐκ Μαρίας ψιλὸν ὑποτίθενται, ὅλην ἐν ἑαυτῷ τὴν θεῖαν χωρήσαντα ἑλλαμψιν καὶ ταύτη

⁵¹ Cum s-ar spune în limbajul contemporan, „și în terminologia de specialitate”.

firilor/naturilor sau a ipostasurilor – că de vreme ce termenul „ipostas” semnifică, așa cum am arătat, existența particulară și individuală a fiecăruia, iar ei utilizează frecvent în paralel termenii aceștia, prin urmare vor, în mod evident, să ne indice prin ei și firea/natura de ordinul cel mai particular (deoarece și în vorbirea curentă, și în uzajul celor ce au studiat natura lucrurilor de acest fel⁵¹ toți au obiceiul să numească „om” și logosul comun al firii/naturii, ca atunci când zic că omul este o specie de vietate, cu toate că nici unul dintre indivizi nu este, nici nu se numește specie subordonată genului; dar spunem și că omul diferă de cal – numind, evident, [„om”, respectiv „cal”,] înseși firile/naturile universale). Și iarăși, spunem că Petru este om, și Pavel, și Ioan, că s-a născut om, și că a murit (evident, unul particular), deși logosul comun al naturii umane nu se modifică; și este, iarăși, oportun să precizăm din capul locului că la noi denumirea de „persoană” și cea de „ipostas” au în mod frecvent aceeași semnificație, la fel cum unul și același lucru poate fi numit „spadă” și „paloș”. Astfel, în privința Sfintei Treimi vorbim, nediferențiat, de „Trei Persoane” și „Trei Ipostasuri”, ambilor termeni atribuindu-li-se aceeași semnificație, însă în mod frecvent ei fac distincție între „persoană” și „ipostas”, „persoană” numindu-se relația reciprocă a unora cu alții – și această semnificație a termenului „persoană” nu e necunoscută nici în uzajul obișnuit, întrucât zicem: „cutare a asumat persoana mea”⁵², și „cutare a intentat proces persoanei acestuia”⁵³, și spunem că prefectul „are”⁵⁴ persoana împăratului”. De aceea și cei care ascultă de dogmele lui Nestorie nu suportă să se vorbească nici de o unică fire/natură la Hristos, nici de un unic ipostas, deoarece nu recunosc nici unirea firilor/naturilor, nici pe cea a ipostasurilor ca atare, ci cred că om simplu este Cel din Maria, dar a încăput în Sine toată strălucirea dumnezeiască

⁵² Altfel spus, „joacă rolul meu”, „vorbește/acționează în numele meu”, „mi se substituie”.

⁵³ Într-un anumit registru al limbii eline, această formulare se poate înțelege și ca „a intentat proces persoanei mele”.

⁵⁴ Adică reprezintă.

τῶν ἄλλων ἀπάντων θεοφόρων ἀνθρώπων διαφέροντα, μερικωτέρας ἐν ἐκείνων ἐκάστω τῆς θείας γενομένης ἐλλάμψεως, ὁμως θαρρούντως ἐν εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸ πρόσωπον δισχυρίζονται, τὴν σχέσιν τοῦ θεοῦ λόγου πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας ἀνθρώπον μίαν οὖσαν πρόσωπον ἐν λέγοντες, ἐπεὶ πᾶσαν ἐκεῖνος τὴν θείαν οἰκονομίαν εἰς πρόσωπον ἐποιεῖτο τῆς τοῦ λόγου θεότητος. Ὅθεν δικαίως καὶ τὴν εἰς τὸν ἀνθρώπον ὕβριν εἰς θεὸν ἀναφέρεσθαι, ἐπεὶ καὶ ἡ ἐκ τῶν ὑπηκόων εἰς τὸν ὑπαρχον γινομένη τιμὴ τε καὶ ὕβρις εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται τὸν βασιλέα.

Ταύτης γοῦν τῆς σχέσεως καὶ τὴν Χριστός προσηγορίαν κυρίως δηλωτικὴν εἶναί φασιν, ὅθεν καὶ Χριστὸν ἕνα καλεῖν ἀξιούσιν, ἐπεὶ καὶ ἡ σχέσις, ὡς εἴρηται, μία, κἂν πλείονα εἴῃ τὰ ταύτης μετέχοντα. Δῆλον οὖν οἶμαι τοῖς εὐσεβοῦσι περὶ τὴν τοῦ σωτῆρος ἐνανθρώπησιν, ὡς ἐν εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸ πρόσωπον λέγοντες ἡμεῖς οὐχ, ὡς τοῖς Νεστορίου φίλοις ἔδοξεν, ἐπ' αὐτῆς ψιλῆς τῆς σχέσεως τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν ἀνθρώπον τὸ τοῦ προσώπου φέρομεν ὄνομα, ἀλλ' ἐκ παραλλήλου τῇ τῆς ὑποστάσεως καὶ τῇ τοῦ προσώπου προσηγορίᾳ χρώμεθα, οὕτω λέγοντες ἐν εἶναι τὸ Χριστοῦ πρόσωπον, ὡς ἀνθρώπου μίαν ὑπόστασιν, Πέτρου τυχὸν ἢ Παύλου.

Προδιηγείσθω δὲ ἡμῖν μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο, ὡς εἰ καὶ τὰ μάλιστα μηδὲ τὸν τυχόντα χρόνον χωρὶς τῆς πρὸς τὸν λόγον ἐνώσεως τὸ ἀνθρώπινον ὑπέστη τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἅμα τε τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὸ εἶναι παρόδου καὶ τὴν πρὸς τὸν λόγον ἀνείληφεν ἔνωσιν, ἀλλ' οὐκ ἀνυπόστατον εἶναί φαμεν τὴν φύσιν ἐκείνην, εἴπερ ἰδιοσύστατον εἶχε παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους καὶ ἰδιοπερίγραφον τὴν ὑπαρξιν ἰδιώμασί τισι παρὰ τὴν κοινὴν φύσιν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἀπάντων διακρινομένην· τοῦτο γὰρ σημαίνειν ἀρτίως τὸ τῆς ὑποστάσεως ἐδείξαμεν ὄνομα. Οὐκοῦν ὡς ἐπὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ φύσιν αὐτῆς καὶ ὑπόστασιν ὁμολογοῦμεν, οὕτω δήπου καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, ὥσπερ φύσιν, οὕτω καὶ τὴν ἰδικὴν ταύτην ὑπόστασιν

⁵⁵ Adică „în numele” - v. *supra*.

și prin aceasta se deosebește de toți ceilalți oameni purtători de Dumnezeu (strălucirea fiind doar parțială în fiecare dintre toți aceia), și totuși afirmă cu îndrăzneală că una este Persoana lui Hristos, numind relația dintre Dumnezeu Cuvântul și Omul Cel din Maria „o singură Persoană”, întrucât acesta din urmă făcea[, chipurile,] toată iconomia dumnezeiască întru persoana⁵⁵ dumnezeirii Cuvântului. Din această perspectivă, este just ca și ofensa adusă omului să cadă asupra lui Dumnezeu, deoarece și onorurile, respectiv ofensa aduse prefectului de către supuși cad asupra împăratului.

Ei spun că și numele de „Hristos” indică, propriu-zis, tocmai această relație, și ca atare consimt să-L cheme pe Hristos „unul”, deoarece, după cum s-a spus, una este relația, deși participă la ea mai mulți. Așadar, cred că pentru cei ce au evlavie față de întruparea Mântuitorului este evident că noi, vorbind de o singură Persoană a lui Hristos, nu aplicăm denumirea de „Persoană” cu privire la simpla relație a lui Dumnezeu cu omul, așa cum li s-a părut [că este drept] prietenilor lui Nestorie, ci utilizăm denumirea de „Persoană” în același sens ca pe cea de „Ipostas”, spunând că una este Persoana lui Hristos în sensul în care spunem că unul este ipostasul omenesc (al lui Petru, să zicem, sau al lui Pavel).

Pe lângă celelalte, să spunem din capul locului și următorul lucru: deși omenitatea lui Hristos n-a existat nici măcar cel mai mic interval de timp fără a fi unită cu Cuvântul, ci chiar de la începutul venirii lui întru existență a primit unirea cu Cuvântul, nu spunem însă că firea/natura aceea a fost anipostatică, deoarece avea existență autonomă față de ceilalți oameni și aparte-circumscrisă prin anumite proprietăți, distingându-se astfel de firea/natura comună a celorlalți oameni (întrucât tocmai am demonstrat că asta semnifică denumirea de „ipostas”). Așadar, după cum în privința dumnezeirii lui Hristos mărturisim atât firea/natura, cât și ipostasul ei, așa și în privința omenității Lui trebuie a se mărturisi precum natura, așa și ipostasul particular al acesteia, pentru a nu fi obligați, după cum am zis, să spunem

ὁμολογεῖν ἀνάγκη, ἵνα μὴ ἀνυπόστατον, ὅπερ εἶρηκα, τὴν φύσιν ἐκείνην λέγειν ἀναγκαζώμεθα· ἐν γὰρ δηλονότι τῶν ὑπὸ τὴν κοινὴν φύσιν τελούντων ἀτόμων τὸ τοῦ σωτῆρος ὑπῆρχεν ἀνθρώπινον.

Τούτων οὕτω διευκρινημένων σαφῶς καὶ ὑπὸ πάντων, οἶμαι, συμφωνουμένων, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ δύο εἶναι τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις, μίαν δὲ τὴν ὑπόστασιν ὑποτιθέμενοι, ἐπειδὴ τῶν ἐνωθέντων ἐκάτερον φύσιν τε ἅμα καὶ ὑπόστασιν ἐξ ἀνάγκης εἶχεν, ὡς ὁ λόγος ἔδειξε, πότερον ὁμοτίμως τῶν τε φύσεων καὶ τῶν ὑποστάσεων ὁμολογοῦσι γεγονέναι τὴν ἔνωσιν, ἢ μᾶλλον ἠνώσθαι τὰς ὑποστάσεις οἶονται, ἐπεὶ καὶ μία ἐξ ἀμφοῖν ὑπόστασις γέγονεν, ἦττον δὲ τὰς φύσεις, ὅθεν καὶ δύο μετὰ τὴν ἔνωσιν μεμενῆκασι.

Καὶ μεθ' ἕτερα πάλιν, ἐν οἷς γυμνάζει, ὅτι τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἡ οὐσία οὐκ ἐπιδέχεται, φησὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ οὕτως·

Μίαν μὲν γὰρ φύσιν πλειόνων ὑποστάσεων γεννητικὴν ἐναργὲς οἶμαι τυγχάνειν ἅπασιν. Οὕτω γοῦν μίαν εἶναι φύσιν τῆς θεότητος ὁμολογοῦντες τρεῖς εἶναι τὰς ὑποστάσεις αὐτῆς πρεσβεύομεν. Καὶ ἀνθρώπων δὲ μία ἐστὶν ἡ φύσις τῶν ὑπ' αὐτὴν ὑποστάσεων ἐπ' ἅπειρον σχεδὸν ἐκτεινομένων τῷ πλήθει, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως. Δύο δὲ φύσεις σφζούσας κατ' ἀριθμὸν τὴν δυάδα μίαν ἀποτελέσαι ὑπόστασιν ἀδύνατον. Καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐκ τῆς τῶν κατὰ μέρος ἀπάντων ἐπαγωγῆς ἔστι πιστώσασθαι—πῶς γὰρ ἂν εἴη λίθου καὶ ξύλου μία ὑπόστασις, τουτέστιν ἀτομον ἓν, ἢ βοὸς καὶ ἵππου; —, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ λόγου ἐνεργείας. Εἰ γὰρ ἐν ταῖς ὑποστάσεσι—ταυτὸν δὲ εἰπεῖν ἐν τοῖς ἀτόμοις—ἐκάστη φύσις λαμβάνει τὴν ὑπαρξιν, ἀνάγκη πᾶσα δύο τῶν φύσεων οὓων δύο τοῦλάχιστον καὶ τὰς ὑποστάσεις εἶναι, ἐν αἷς τὴν ὑπαρξιν αἱ φύσεις ἔλαβον· ἀδύνατον γὰρ φύσιν ὑποστῆναι καθ' αὐτὴν μὴ ἐν ἀτόμῳ τινὶ θεωρουμένην, ἀτομον δὲ ταυτὸν εἶναι καὶ ὑπόστασιν ἀρτίως δεδεῖχamen.

că firea/natura aceea este anipostatică, deoarece, în mod evident, omenitatea Mântuitorului a fost unul dintre indivizii subordonați firii/naturii comune.

Ei bine, fiind acestea elucidate cu toată claritatea și încuviințate, cred eu, de toată lumea, îi invităm pe cei care cred că două sînt firile/naturile lui Hristos, dar unul Ipostasul Lui, să ne spună: de vreme ce ambele [elemente] ale unirii aveau în mod necesar și fire/natură, și ipostas, așa cum am demonstrat, ei mărturisesc că firile/naturile s-au unit în aceeași măsură ca ipostasurile, ori sînt de părere că ipostasurile s-au unit mai mult – fiindcă din două s-a făcut unul singur –, iar firile/naturile mai puțin – drept care au și rămas două după unire?

Și mai încolo, după ce explică el că firea/natura nu admite mai multul și mai puținul⁵⁶, zice iarăși, în același capitol, așa:

Căci este evident, cred eu, pentru toată lumea că o singură fire/natură naște mai multe ipostasuri: astfel, mărturisind că una este firea/natura Dumnezeirii, afirmăm că Trei sînt Ipostasurile Acesteia; și la oameni una este firea/natura ipostasurilor subordonate ei, a căror mulțime se extinde aproape la infinit, și dacă luăm alte [specii] – la fel. Iar ca două firi/naturi care rămân numeric diadă să constituie un singur ipostas este cu neputință – și asta se poate demonstra cu certitudine nu numai prin inducție pornind de la toate cazurile particulare (căci cum ar putea piatra și lemnul să constituie un singur ipostas, adică un singur individ, sau boul și calul?), ci prin însăși lucrarea [elementară a] rațiunii: că dacă în ipostasuri (sau, cu alte cuvinte, în indivizi) își primește existența [concretă] fiecare fire/natură, în mod necesar acolo unde sînt două firi/naturi trebuie să fie minimum două ipostasuri în care firile/naturile să-și primească existența [concretă], căci este imposibil ca firea/natura să subziste autonom, fără a fi considerată într-un individ – și tocmai am demonstrat că individul este

⁵⁶ Adică nu se poate participa mai mult sau mai puțin la o anumită natură, ci toți indivizii de aceeași natură participă la ea în mod egal.

Ὡστε, ὅσοι μὲν μὴ μόνον τὴν ὑπόστασιν μίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν διὰ τὴν ἔνωσιν γεγονέναι φασί, σύμφωνοι καὶ ἑαυτοῖς καὶ τῇ ἀληθείᾳ φαίνονται, ὅσοι δὲ τὴν μὲν ὑπόστασιν μίαν, τὰς δὲ φύσεις δύο φασὶν εἶναι, καὶ ἑαυτοῖς ἀσύμφωνοι καὶ τῇ ἀληθείᾳ πεφήνασιν.

Ἀλλ' ἐπεὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Χριστοῦ, φασίν, ἐν τῷ λόγῳ τὴν ὑπόστασιν ἔσχε καὶ οὐ προϋπέστη τῆς τοῦ λόγου ἐνώσεως, διὰ τοῦτο μίαν φαμέν εἶναι τὴν τοῦ Χριστοῦ ὑπόστασιν. Πότερον οὖν φαίμεν ἂν καὶ ἡμεῖς ἐν καὶ ταυτὸν ἡγεῖσθαι σημαίνειν τὴν φύσιν καὶ τὴν ὑπόστασιν, ὡς ὀνόματα μόνον εἶναι διάφορα καθ' ἑνὸς σημαινομένου πίπτοντα, ὡς μάχαιρα καὶ ξίφος, ἢ ἕτερον καὶ ἕτερον; Εἰ μὲν οὖν ταυτὸν, μιᾶς τῆς ὑποστάσεως οὔσης μίαν εἶναι καὶ τὴν φύσιν ἀνάγκη, ὡς, εἰ τὸ ξίφος ἐν εἴῃ, καὶ τὴν μάχαιραν μίαν εἶναι ἀνάγκη, ἢ εἰ αἱ φύσεις δύο, καὶ ὑποστάσεις ἐξ ἀνάγκης δύο ἔσονται. Εἰ δὲ ἄλλο μὲν σημαίνει τὸ τῆς φύσεως ὄνομα, ἄλλο δὲ τὸ τῆς ὑποστάσεως, αἴτιον δὲ τοῦ μίαν εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὴν ὑπόστασιν ἡγοῦνται τὸ μὴ προϋπάρχειν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ὑπόστασιν ἡγουν πρόσωπον τῆς πρὸς τὸν λόγον ἐνώσεως, οὐκοῦν καὶ τοῦ δύο τοῦ Χριστοῦ τὰς φύσεις εἶναι αἴτιον ἂν εἴῃ τὸ προϋπάρχειν τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν τῆς πρὸς τὸν λόγον ἐνώσεως. Ἀλλ' εἰ προϋπέστη ἢ ἐνωθεῖσα τῷ λόγῳ μερικὴ φύσις, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὴν ταύτης προϋποστήναι ὑπόστασιν. Τοῦτων γὰρ οὐκ ἐνδέχεται θάτερον εἶναι τοῦ λοιποῦ μὴ ὄντος, τὴν μερικὴν λέγω φύσιν ἄνευ τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ἢ τὴν μερικὴν ὑπόστασιν ἄνευ τῆς ἰδίας φύσεως· ἐν γὰρ ἔστιν ἄμφω τῷ ὑποκειμένῳ, εἰ καὶ εἰς ταυτὸν πολλάκις συντρέχουσι παρὰ τοῖς χρησαμένοις, ὡς μικρῷ πρόσθεν ἐδειξάμεν. Εἰ τοίνυν ὥσπερ ἢ ὑπόστασις, οὕτω καὶ ἡ φύσις ἢ τῷ λόγῳ ἐνωθεῖσα οὐ προϋπέστη τῆς πρὸς αὐτὸν ἐνώσεως, διόπερ ἄρα μίαν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀξιούσιν ὑπόστασιν, διὰ τοῦτο καὶ φύσιν αὐτοῦ μίαν ἀξιούτωσαν εἶναι· μὴ διαφέρουσαι γὰρ κατὰ τὸ ἡγῶσθαι οὐδὲ κατὰ τοῦτο ἂν διαφέροιν.

totuna cu ipostasul. Așa încât toți cei ce zic că prin unire a rezultat nu doar un singur ipostas, ci și o singură fire/natură, se arată a fi în acord cu ei înșiși și cu adevărul, pe când toți cei ce zic că prin unire numai ipostasul a devenit unul, nu și firea/natura, s-au dovedit a se contrazice și pe ei înșiși, și adevărul.

„Dar întrucât omenitatea lui Hristos”, zic ei, „și-a avut ipostasul în Cuvântul și nu a existat anterior unirii cu Cuvântul, de aceea spunem că unul e ipostasul lui Hristos”. Atunci le-am putea spune și noi: „Credeți că [termenul de] fire/natură și [cel de] ipostas semnifică unul și același lucru, fiind doar denumiri diferite ale aceluiași semnificat, cum ar fi „spadă” și „paloș”, sau două lucruri diferite? Ei bine, dacă sînt unul și același lucru, unul fiind ipostasul este necesar ca și firea/natura să fie una (de exemplu, dacă spada este una, și paloșul este, în mod necesar, tot unul), sau, dacă firile/naturile sînt două, și ipostasurile vor fi, în mod necesar, tot două; iar dacă denumirea de „fire/natură” înseamnă una, iar cea de „ipostas” altceva, și ei văd cauza pentru care ipostasul lui Hristos este unul în faptul că ipostasul omului (adică persoana lui) nu e preexistent unirii cu Cuvântul, așadar și cauza faptului că firile/naturile lui Hristos sînt două ar fi aceea că firea/natura omului este preexistentă unirii cu Cuvântul; dar dacă firea/natura parțială care s-a unit cu Cuvântul este preexistentă, în mod absolut necesar este preexistent și ipostasul acesteia, căci nu se poate ca unul dintre acestea două să existe în lipsa celuilalt, adică firea/natura parțială [nu poate să existe] fără ipostasul propriu, ori ipostasul parțial fără firea/natura proprie, fiindcă în privința subiectului ele sînt una și [termenii corespunzători] converg adesea ca sens în limbajul celor ce îi utilizează, precum am arătat puțin mai înainte. Așadar, dacă precum ipostasul, așa și firea/natura cea unită cu Cuvântul nu a preexistat unirii cu El, și exact acesta este motivul pentru care ei cred că unul e ipostasul lui Hristos, din același motiv să creadă și că una este firea/natura Lui, fiindcă cele ce nu se deosebesc din perspectiva unirii n-ar avea de ce să fie deosebite nici din perspectiva aceasta.

84 Αφθαρτοδοκῆται, οἱ ἀπὸ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀλικαρνασέως καὶ Γαϊανοῦ τοῦ Ἀλεξανδρέως, οἱ καὶ Γαϊανῖται λεγόμενοι, ἐν τοῖς ἄλλοις μὲν ἅπασιν τοῖς ἐκ Σευήρου συμφερόμενοι, ἐν τούτῳ δὲ διαφερόμενοι, ἐν τῷ τοὺς μὲν διαφορὰν ἐπὶ τῆς ἐνώσεως τοῦ Χριστοῦ τὸ δοκεῖν λέγειν, τούτους δὲ ἀφθαρτον ἐξ αὐτῆς διαπλάσεως τὸ σῶμα τοῦ κυρίου πρεσβεύειν. Καὶ τὰ μὲν πάθη ὑπομεῖναι τὸν κύριον ὁμολογοῦσι, πεινᾶν φημι καὶ δίψαν καὶ κόπον, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἡμῖν ταῦτα αὐτὸν ὑπομεμενηκέναι φασίν· ἡμᾶς γὰρ ἐξ ἀνάγκης φυσικῆς, τὸν δὲ Χριστὸν ἐκουσίως ὑπομεῖναι λέγουσι καὶ τοῖς τῆς φύσεως νόμοις μὴ δουλεύσαι.

85 Ἀγνοῆται, οἱ καὶ Θεμιστιανοί, οἱ ἀγνοεῖν ἀσεβῶς καταγγέλοντες τὸν Χριστὸν τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως καὶ δειλίαν αὐτοῦ καταγράφοντες. Οὗτοι δὲ ἀπόσχισμα τῶν Θεοδοσιανῶν εἰσιν· ὁ γὰρ Θεμίστιος, ὃς ἐγένετο αὐτῶν αἵρεσιάρχης, μίαν ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν σύνθετον ἐπρέσβευεν.

86 Βαρσανουφῖται, οἱ καὶ Σεμιδαλίται, σύμφρονες μὲν τῶν Γαϊανιτῶν καὶ τῶν Θεοδοσιανῶν, ἔχουσι δὲ τι καὶ πλέον· σεμίδαλιν γὰρ προστιθέασι τοῖς ἀπὸ Διοσκόρου δῆθεν προσκομισθεῖσι καὶ τῷ ἄκρῳ δακτύλῳ ἐφαπτόμενοι γεύονται τοῦ ἀλεύρου καὶ τοῦτ' ἀντὶ μυστηρίου δέχονται προσκομιδὴν καθόλου μὴ ποιούμενοι. Ἐάσαντες γὰρ τάς, ὡς εἴρηται, Διοσκόρου κοινωνίας προστιθέασι τὴν σεμίδαλιν, καθότε δαπανηθεῖη παρὰ βραχύ, καὶ τοῦτ' αὐτοῖς ἀντὶ κοινωνίας λελόγισται.

87 Ἠϊκέται, οἵτινες ἀσκηταὶ μὲν ὑπάρχουσιν, ὀρθόδοξοι ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ὄντες, συναγόμενοι δὲ ἅμα γυναιξὶν ἀσκητρίαις ἐν μοναστηρίοις ὕμνους τῷ θεῷ προσφέρουσι μετὰ χορείας τινὸς καὶ ὀρχήσεως, μιμούμενοι ὡσανεὶ τὸν χορὸν ἐκείνων ἐπὶ Μωσέως συστάντα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν Αἰγυπτίων τῇ ἐν τῇ ἐρυθρᾷ θαλάσῃ γεγονυῖα.

88 Γνωσιμάχοι, οἱ πάσῃ γνώσει τοῦ χριστιανισμοῦ ἀντιπίπτοντες ἐν τῷ λέγειν αὐτοὺς, ὅτι περισσόν τι ποιοῦσιν οἱ γνώσεις τινὰς ἐκζητοῦντες ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς· οὐδὲν

⁵⁷ Sever afirma că în „unica fire compusă” a lui Hristos se păstrează, totuși, diferența dintre dumnezeire și omenitate.

⁵⁸ Probabil neatinsă.

84. Afthartodocheții, care își trag obârșia de la Iulian al Halicarnasului și Gaian al Alexandriei, numiți și gaianiți, în toate privințele sînt de acord cu sevirienii, deosebindu-se printr-un singur lucru: în vreme ce aceia par a vorbi de o distincție în privința unirii lui Hristos⁵⁷, ei susțin că trupul Domnului a fost nestricăcios chiar de la formarea sa; și mărturisesc că Domnul a răbdât patimile (vorbesc de foame, și de sete, și de oboseală), însă nu în același fel ca noi, fiindcă noi răbdăm din fireasca nevoie, zic ei, pe când Hristos a răbdât de bunăvoie, nefiind supus legilor firii.

85. Agnoiții [„cei ce cred că Hristos este neștiutor”], care se mai cheamă și themistieni, proclamă în chip necinstitor de Dumnezeu că Hristos nu știe când va fi Ziua Judecării și Îi atribuie frică. Aceștia sînt o sectă desprinsă din theodosienii, fiindcă Themistie, de la care a început eresul lor, afirma o singură fire/natură compusă în Hristos.

86. Varsanufiții, care se mai numesc și semidaliți [„făinari”], pe de o parte cugetă la fel ca gaianiții și theodosienii, dar au ceva în plus față de aceștia, fiindcă adaugă făină din cea mai fină la cele sfințite, chipurile, de Dioscor, și luând [ei] cu vârful degetului gustă din făină, și primesc asta în locul Tainelor, fără să mai facă deloc sfințire, fiindcă lăsând⁵⁸, după cum am spus, „împărtașania” lui Dioscor, adaugă făină câte puțin, pe măsură ce se consumă, și asta ține la ei loc de împărtașanie.

87. Icheții, care sînt asceți și în toate celelalte privințe sînt ortodocși, adunându-se laolaltă cu femeii ascete în mănăstiri aduc lui Dumnezeu prinos de cântări însoțit de dănțuire și joc, urmând, chipurile, dănțuirii ce s-a făcut în vremea lui Moisi pentru pieirea egiptenilor în Marea Roșie.

88. Gnosimahii [„luptătorii împotriva cunoașterii”], care se împotrivesc oricărei cunoașteri creștinești, zicând că cei ce caută cunoștințe în dumnezeieștile Scripturi fac un lucru de prisos, fiindcă Dumnezeu nu cere de la creștin altceva

γὰρ ἄλλο ζητεῖ ὁ θεὸς παρὰ χριστιανοῦ εἰ μὴ πράξεις καλὰς. Ἀγαθὸν οὖν ἐστὶ μᾶλλον ἀπλουστέρως τινὰ πορεύεσθαι καὶ μηδὲν δόγμα γνωστικῆς πραγματείας πολυπραγμονεῖν.

89 Ἡλιοτροπῖται, οἱ τὰς λεγομένας ἡλιοτροπίους βοτάνας ταῖς ἀκτίσι τοῦ ἡλίου συμπεριφερομένας λέγοντες δύναμιν τινὰ θεῖαν ἔχειν, τὴν τὰς τοιαύτας περιφορὰς ἐργαζομένην ἐν αὐταῖς, καὶ ὡς διὰ τοῦτο τιμᾶν αὐτὰς ἐθέλοντας, μὴ συνιέντες τὴν μηνυθεῖσαν κίνησιν αὐτῶν φυσικὴν τινὰ ὑπάρχειν.

90 Θνητοψυχῖται, οἱ τὴν ἀνθρωπεῖαν ψυχὴν εἰσάγοντες ὁμοίαν τῆς τῶν κτηνῶν καὶ τῷ σώματι λέγοντες συναπόλλυσθαι αὐτήν.

91 Ἀγονυκλῖται, οἱ ἐν παντὶ καιρῷ τῶν προσευχῶν αὐτῶν γόνυ μὴ θέλοντες κλίνειν, ἀλλ' ἐστῶτες ἀεὶ τὰς προσευχὰς ποιούμενοι.

92 Θεοκαταγνώσται, οἱ καὶ Βλάσφημοι, οἱ ἐν τισι λόγοις καὶ πράγμασι τοῦ δεσπότη τοῦ ἡμῶν θεοῦ τῶν τε ἀνακειμένων αὐτῷ ἁγίων προσώπων καὶ τῶν θείων γραφῶν πειρώμενοι καταγινώσκειν, τολμηροὶ τινες καὶ βλάσφημοι ὑπάρχοντες.

93 Χριστολύται, οἱ λέγοντες τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τὸ ἔμψυχον σῶμα αὐτοῦ κάτω λελοιπέναι καὶ γυμνῇ τῇ θεότητι ἀνεληλυθέναι εἰς τοὺς οὐρανοὺς.

94 Ἐθνόφρονες, οἱ ταῖς συνηθείαις τῶν ἐθνῶν ἐπακολουθοῦντες, χριστιανοὶ τᾶλλα ὑπάρχοντες, οἵτινες παρεισάγουσι γένεσιν καὶ τύχην καὶ εἰμαρμένην, πᾶσάν τε τὴν ἀστρονομίαν καὶ ἀστρολογίαν παραδεχόμενοι καὶ πᾶσαν μαντείαν καὶ ὀρνιθοσκοπίαν, καὶ οἰωνισμοὺς καὶ ἀποτροπιασμοὺς καὶ κληδονισμοὺς καὶ τερατοσκοπίαις καὶ ἐπαοιδαῖς καὶ τοῖς ὁμοίοις αὐτῶν καὶ ἑτέροις μύθοις ἀσεβῶν τῇ τε λοιπῇ συνηθείᾳ τῶν ἐθνῶν προσανέχοντες

⁵⁹ Formă de divinație care constă în interpretarea zborului păsărilor.

⁶⁰ În original οἰωνισμοί – este vorba de o disciplină mantică care consta în interpretarea zborului sau cântării păsărilor; așadar, avem de-a face cu un echivalent (cel puțin parțial) al ornitoscopiei.

decât fapte bune. Așadar, este mai bine să viețuiască omul cât mai simplu și să nu fie curios în privința vreunei învățături rezultate din activitatea [intelectuală] cognitivă.

89. Iliotropiții [„închinătorii la heliotrop”], care zic că planta heliotrop, care se rotește după razele soarelui, are o anumită putere dumnezeiască, ce este lucrată în el de rotirile acelea, și vor, din această pricină, s-o cinstească, nepricepând că mișcarea ce se observă la ea este una firească/naturală.

90. Thnitopsihiții [„cei ce susțin că sufletul este muritor”], care zic că sufletul omenesc e la fel cu al dobitoacelor și că el piere odată cu trupul.

91. Agonicliții [„cei ce nu-și pleacă genunchii”], care nu vor să-și plece genunchii niciodată când se roagă, ci totdeauna fac rugăciunile în picioare.

92. Theocatagnoștii [„osânditorii de Dumnezeu”], care se mai numesc și „hulitori”. Aceștia încearcă să găsească lucruri condamnabile în anumite cuvinte și fapte ale Stăpânului nostru Dumnezeu, precum și în ale sfințelor persoane închinat Lui și în dumnezeieștile Scripturi, fiind niște obraznici și hulitori.

93. Hristoliții [„disociatorii de Hristos”], care zic despre Domnul nostru Iisus Hristos că după Învierea din morți trupul Lui însuflețit a rămas jos și El S-a înălțat la ceruri doar cu dumnezeirea.

94. Ethnofronii [„cei care cugetă ca neamurile”], care urmează obiceiurilor neamurilor [păgâne], fiind creștini în celelalte privințe. Aceștia introduc lucruri străine: ursită, și soartă, și predestinare, acceptând toată astronomia, și astrologia, și toată divinația, și ornitoscopia⁶⁹, și ținându-se de auspicii⁶⁰, și sacrificii expiatorii, și auguri, și teratoscopii⁶¹, și farmece, și de basmele păgânești asemănătoare acestora, precum și de altele, și de tot obiceiul neamurilor, și cinstind

⁶¹ Este vorba (cel puțin în sensul original) de divinația prin interpretarea unor monstruoziități (în general feteși sau nou-născuți cu malformații).

καὶ ἑορτάς τινας Ἑλληνικὰς τιμῶντες ἡμέρας τε αὐθις καὶ μῆνας καὶ καιροὺς καὶ ἐνιαυτοὺς παρατηροῦμενοι.

95 Δονατικοί, ἀπὸ Δονάτου τινὸς ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἐναρξάμενοι, τοῦ παραδεδωκότος αὐτοῖς ὅσοι ἂν τι, ἐπὶ τῆς χειρὸς αὐτῶν κρατοῦντας τοῦτο πρότερον ἀσπάξασθαι καὶ τῆνικαὐτα τῆς προσφορᾶς τῶν ἁγιασμάτων μετέχειν, ἥνικα μέλλει ταῦτα προσκομίζεσθαι.

96 Ἡθικοπροσκόπται, οἱ ἐν τῇ ἠθικῇ ἡγουν πρακτικῇ προσκόπτοντες καὶ ἕνια μὲν δόγματα αὐτῆς ἐπαινέτὰ ὑπάρχοντα διαβάλλοντες, τινὰ δὲ ψεκτὰ ὄντα ὡς χρηστὰ μετιόντες.

97 Παρερμηνευταί, οἱ τινὰ κεφάλαια τῶν θείων γραφῶν τῆς τε παλαιᾶς καὶ νέας διαθήκης παρερμηνεύοντες καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν ταῦτα μεθοδεύοντες· ἐμφιλονεϊκῶς δὲ παρὰ τὰς πολλὰς τῶν ἀκριβῶν καὶ ἀντεπιλήπτων ἐρμηνειῶν διακείμενοι, ἐξ ιδιωτείας τινὸς καὶ ἀδιακρισίας τοῦτο πάσχοντες, βεβαιοῦν δὲ ἐντεῦθεν αὐτοὺς καὶ ἕνια τῶν αἰρετικῶν δογμάτων μὴ ἐπιστάμενοι.

98 Λαμπετιανοί, οἱ ἀπὸ Λαμπετίου τινὸς οὕτω προσαγορευόμενοι, οἵτινες τοῖς βουλομένοις ἐπὶ τὸ αὐτὸ ζῆν καὶ ἐν κοινοβίοις διάγειν ἐπιτρέπουσιν ἐκάστῳ, οἷαν ἐθέλει καὶ δοκιμάζει πολιτείαν, ταύτην μετιέναι καί, ὃ προαιρεῖται σχῆμα, ἀμφιέννυσθαι· οὐ δεῖ γάρ, φησὶν, ἡναγκασμένως ποιεῖν τι τὸν χριστιανόν, ὅτι γέγραπται· “Ἐκουσίως θύσω σοι”, καὶ πάλιν· “Ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ.” Ἐπιτρέπουσι δέ, ὥς φασί τινες, καὶ φυσικοῖς πάθεσι χώραν διδόναι καὶ μὴ ἀνθίστασθαι αὐτοῖς ὡς τῆς φύσεως οὕτως ἀπαιτούσης· καὶ ἕτερά τινὰ παραπλησίως τῶν ὀνομαζομένων Ἀεριανῶν λέγονται φρονεῖν.

99 Μονοθελῆται, οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀλεξανδρείας Κύρου τὴν ἀρχὴν εἰληφότες, ὑπὸ δὲ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Σεργίου βεβαιωθέντες. Οὗτοι δύο μὲν ἐπὶ Χριστοῦ φύσεις πρεσβεύουσι καὶ μίαν ὑπόστασιν, ἐν δὲ θέλημα καὶ μίαν

⁶² În sensul sfințirii lor.

⁶³ *Psalmi* 53, 6.

⁶⁴ *Psalmi* 27, 10.

anumite praznice elinești, și ținând zile, și luni, și anotimpuri, și ani.

95. Donatiștii, care își trag obârșia de la un oarecare Donat din Africa, care le-a predat lor un oarecare os; ținându-l pe acesta în mână, mai întâi îl sărută și abia pe urmă se împărtășesc de sfintele [Daruri], atunci când au a se aduce prinos⁶² acestea.

96. Ithicoproscopții [„ofensatorii moralei”], care păcătuiesc în privința moralei, altfel spus a făptuirii: pe unele învățăături de laudat ale acesteia le defaimă, iar pe altele, care sînt vrednice de mustrare, le urmează socotindu-le bune.

97. Parermeneuții [„răstălmăcitorii”], care răstălmăcesc unele capete din dumnezeieștile Scripturi ale Vechiului și Noului Testament și le aduc din condei ca să se potrivească scopului lor; și împotrivindu-se cu încăpățănare celor mai multe dintre tâlcuirile precise și fără cusur, pătesc aceasta dintr-o anumită ignoranță și lipsă de dreaptă socotință, fără să își dea seama că întăresc astfel și unele dintre dogmele ereticilor.

98. Lampetienii, care de la un oarecare Lampetie își trag numirea. Aceștia îngăduie celor ce vor să viețuiască în comun și să-și ducă traiul în chinovii petrecerea pe care o voiește și o socoate de cuviință fiecare și să se îmbrace după bunul plac, fiindcă nu se cuvine, zic ei, să facă creștinul ceva de silă, că scris este: *De bunăvoie jertfi-voi Ție*⁶³, și: *De voia mea mă voi mărturisi Lui*⁶⁴. Îngăduie, după cum zic unii, și să se dea loc patimilor firești și să nu li se țină piept, sub motiv că firea/natura cere așa; se spune că ei cugetă și alte lucruri foarte apropiate de învățătura așa-numiților aerieni.

99. Monoteliții, care își trag obârșia de la Chir al Alexandriei și au fost întăriți de Serghie al Constantinopolei. Aceștia afirmă două firi/naturi și un singur ipostas la Hristos, însă dogmatizează o singură voință și o singură lucrare,

ἐνέργειαν δογματίζουνσιν, ἀναιροῦντες διὰ τούτου τὴν τῶν φύσεων δυάδα καὶ τοῖς Ἀπολιναρίου δόγμασιν ἰσχυρῶς ἀντιποιοῦμενοι.

100 Ἔστι δὲ καὶ ἡ μέχρι τοῦ νῦν κρατοῦσα λαοπλανὴς θρησκεία τῶν Ἰσμηλιτῶν πρόδρομος οὖσα τοῦ ἀντιχριστοῦ. Κατάγεται δὲ ἀπὸ τοῦ Ἰσμαήλ τοῦ ἐκ τῆς Ἄγαρ τεχθέντος τῷ Ἀβραάμ· διόπερ Ἀγαρηνοὶ καὶ Ἰσμηλίται προσαγορεύονται. Σαρακηνοὺς δὲ αὐτοὺς καλοῦσιν ὡς ἐκ τῆς Σάρρας κενοὺς διὰ τὸ εἰρησθαι ὑπὸ τῆς Ἄγαρ τῷ ἀγγέλῳ· Σάρρα κενὴν με ἀπέλυσεν.

Οὗτοι μὲν οὖν εἰδωλολατρήσαντες καὶ προσκυνήσαντες τῷ ἑωσφόρῳ ἄστρῳ καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ, ἣν δὴ καὶ Χαβάρ τῇ ἑαυτῶν ἐπωνόμασαν γλώσση, ὅπερ σημαίνει μεγάλη.

Ἔως μὲν οὖν τῶν Ἡρακλείου χρόνων προφανῶς εἰδωλολάτρουν, ἀφ' οὗ χρόνου καὶ δεῦρο ψευδοπροφήτης αὐτοῖς ἀνεφύη Μάμεδ ἐπονομαζόμενος, ὃς τῇ τε παλαιᾷ καὶ νέᾳ διαθήκῃ περιτυχών, ὁμοίως ἀρειανῶ προσομιλήσας δῆθεν μοναχῶ ἰδίαν συνεστήσατο αἵρεσιν. Καὶ προφάσει τὸ δοκεῖν θεοσεβείας τὸ ἔθνος εἰσποιησάμενος, ἐξ οὐρανοῦ γραφὴν ὑπὸ θεοῦ κατενεχθῆναι ἐπ' αὐτὸν διαθρυλλεῖ. Τινὰ δὲ συντάγματα ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ βίβλῳ χαράξας γέλωτος ἄξια τὸ σέβας αὐτοῖς οὕτω παραδίδωσι.

Λέγει ἕνα θεὸν εἶναι ποιητὴν τῶν ὅλων, μήτε γεννηθέντα μήτε γεγεννηκότα. Λέγει τὸν Χριστὸν λόγον εἶναι τοῦ θεοῦ καὶ πνεῦμα αὐτοῦ, κτιστὸν δὲ καὶ δοῦλον, καὶ ὅτι ἐκ Μαρίας, τῆς ἀδελφῆς Μωσέως καὶ Ἀαρών, ἀνευ

⁶⁵ Altfel spus, „m-a făcut să plec cu mâna goală”. Aceste cuvinte nu se regăsesc ca atare în Scriptură (v. *Facere* 16).

⁶⁶ Probabil că este vorba de cuvântul arab *kabir*, care înseamnă, într-adevăr, „mare”.

⁶⁷ Este vorba, pare-se, de zeița al-Uzzá, care împreună al-Lāt și Manāt constituia triada principalelor divinități feminine din religia arabă preislamică așa cum era ea practică la Mekka. Desigur, avem de-a face cu o prezentare extrem de simplificată a acestei religii – ceea ce, de altfel, corespunde manierei foarte sumare în care ereziile sînt tratate în lucrarea de față.

⁶⁸ V. sura 112 (*Al-Ikhlā*, „a Sincerității”), 1-3.

distrugând prin aceasta doimea firilor/naturilor și urmând cu tărie dogmelor lui Apolinarie.

100. Există și religia rătăcitoare de norod a ismailitenilor, care până în ziua de astăzi are putere și care este înaintemergătoare lui Antihrist. Ea își trage obârșia de la Ismail, care s-a născut lui Avraam din Agar: de aceea ismailitenii se mai numesc și agareni. Ei sînt numiți și „saracini” de la spusă „Σάρρα κενούς”, că Agar i-ar fi zis îngerului: „Sarrah m-a slobozit pe mine deșartă (Σάρρα κενήν με απέλυσεν)”⁶⁵.

Aceștia erau idololatrici și se închinau luceafărului și Afroditei, pe care o numeau în limba lor Havar⁶⁶, ceea ce înseamnă „mare”⁶⁷.

Ei bine, până în vremurile lui Iraclie au fost vădit închinători la idoli, dar între timp a apărut la ei un proroc mincinos pe nume Mámed, care, după ce a dat peste Vechiul și Noul Testament și a vorbit cu un călugăr – chipurile – arian, a alcătuit un eres al său – și băgându-se sub pielea poporului prin păruta cucernicie, a dat sfoară în țară că s-a pogorât asupra lui carte din cer, și după ce a scris în cartea sa niște alcătuiți caraghioase, așa le-a predat închinarea.

Zice că Dumnezeuul tuturor este unul singur, nici născut, nici născător⁶⁸. Zice că Hristos este cuvântul lui Dumnezeu și duhul Lui⁶⁹, zidit⁷⁰ însă și rob⁷¹, și că din Maria⁷², sora lui Moisi și Aaron⁷³, s-a născut fără de sămânță⁷⁴, deoarece

⁶⁹ V. sura 4 (*An-Nisa'*, „a Femeilor”), 171.

⁷⁰ V. sura 3 (*Al 'Imran*, „a Familiei lui Imran”), 59.

⁷¹ V. sura 4 (*An-Nisa'*, „a Femeilor”), 172.

⁷² V. sura 4 (*An-Nisa'*, „a Femeilor”), 171; 19 (*Maryam*, „a Mariei”), 34; 43 (*Az-Zukhruf*, „a Podoabelor din aur”), 57.

⁷³ Aici avem de-a face cu o confuzie datorată faptului că în tradiția coranică Imran este atât numele tatălui Fecioarei Maria, cât și cel al tatălui lui Moisi. În plus, în sura 19 (*Maryam*, „a Mariei”), versetul 28, Maria este numită „soră a lui Aaron” (teologii islamici interpretează, evident, această denumire în sensul de „soră de credință a lui Aaron”, „soră în duh a lui Aaron”).

⁷⁴ V. sura 19 (*Maryam*, „a Mariei”), 16-22.

σποράς ἐτέχθη. Ὁ γὰρ λόγος, φησί, τοῦ θεοῦ καὶ τὸ πνεῦμα εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μαρίαν, καὶ ἐγέννησε τὸν Ἰησοῦν προφήτην ὄντα καὶ δούλον τοῦ θεοῦ. Καὶ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι παρανομήσαντες ἠθέλησαν αὐτὸν σταυρῶσαι καὶ κρατήσαντες ἐσταύρωσαν τὴν σκιὰν αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς οὐκ ἐσταυρώθη, φησίν, οὔτε ἀπέθανεν· ὁ γὰρ θεὸς ἔλαβεν αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν εἰς τὸν οὐρανὸν διὰ τὸ φιλεῖν αὐτόν. Καὶ τοῦτο δὲ λέγει, ὅτι, τοῦ Χριστοῦ ἀνελθόντος εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ θεὸς λέγων· Ὡ Ἰησοῦ, σὺ εἶπας, ὅτι υἱὸς εἰμι τοῦ θεοῦ καὶ θεός; Καὶ ἀπεκρίθη, φησίν, ὁ Ἰησοῦς· Ἰλεώς μοι, κύριε· σὺ οἶδας, ὅτι οὐκ εἶπον οὐδὲ ὑπερηφανῶ εἶναι δούλος σου· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι οἱ παραβάται ἔγραψαν, ὅτι εἶπον τὸν λόγον τοῦτον, καὶ ἐψεύσαντο κατ' ἐμοῦ, καὶ εἰσι πεπλανημένοι. Καὶ ἀπεκρίθη, φησίν, αὐτῷ ὁ θεός· Οἶδα, ὅτι σὺ οὐκ ἔλεγες τὸν λόγον τοῦτον.

Καὶ ἄλλα πολλὰ τερατολογῶν ἐν τῇ τοιαύτῃ συγγραφῇ γέλωτος ἄξια, ταύτην πρὸς θεοῦ ἐπ' αὐτὸν κατενεχθῆναι φρουάττεται. Ἡμῶν δὲ λεγόντων· Καὶ τίς ἐστιν ὁ μαρτυρῶν, ὅτι γραφὴν αὐτῷ δέδωκεν ὁ θεός, ἢ τίς τῶν προφητῶν προεῖπεν, ὅτι τοιοῦτος ἀνίσταται προφήτης, καὶ διαπορούντων αὐτοῖς, ὡς ὁ Μωσῆς τοῦ θεοῦ κατὰ τὸ Σινᾶ ὄρος ἐπόψεσι παντὸς τοῦ λαοῦ, ἐν νεφέλῃ καὶ πυρὶ καὶ γνόφῃ καὶ θυέλλῃ φανέντος ἐδέξατο τὸν νόμον, καὶ ὅτι πάντες οἱ προφῆται ἀπὸ Μωσέως καὶ καθεξῆς περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας προηγόρευσαν καὶ ὅτι θεὸς ὁ Χριστὸς καὶ θεοῦ υἱὸς σαρκούμενος ἦξει καὶ σταυρωθισόμενος θνήσκων καὶ ἀναστησόμενος καὶ ὅτι κριτὴς οὗτος ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ λεγόντων ἡμῶν, πῶς οὐχ οὕτως ἦλθεν ὁ προφήτης ὑμῶν, ἄλλων μαρτυρούντων περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ παρόντων ὑμῶν ὁ θεός, ὡς τῷ Μωσεῖ βλέποντος παντὸς τοῦ λαοῦ, καπνιζομένου τοῦ ὄρους δέδωκε τὸν νόμον, κάκείνω τὴν γραφὴν, ἣν φατε, παρέσχεν, ἵνα καὶ ὑμεῖς τὸ βέβαιον ἔχητε, ἀποκρίνονται, ὅτι ὁ θεός, ὅσα θέλει, ποιεῖ. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς, φαμέν, οἶδαμεν, ἀλλ', ὅπως ἡ γραφὴ κατῆλθεν εἰς τὸν προφήτην ὑμῶν, ἐρωτῶμεν. Καὶ ἀποκρίνονται, ὅτι, ἐν ὧν κοιμᾶται, κατέβη ἡ γραφὴ ἐπάνω αὐτοῦ. Καὶ τὸ γελοιῶδες πρὸς

⁷⁵ V. sura 4 (*An-Nisa'*, „a Femeilor”), 171.

„cuvântul și duhul lui Dumnezeu”, zice, „a intrat în Maria și a născut pe Iisus, care a fost proroc și rob al lui Dumnezeu”⁷⁵. Mai zice că iudeii, săvârșind călcare de lege, au vrut să-L răstignească și, punând mâna pe El, au răstignit numai umbra Lui, dar Hristos Însuși nu a fost răstignit, nici nu a murit, fiindcă Dumnezeu L-a luat pe El la Sine în cer, fiindcă Îl iubea. Zice și că după ce S-a înălțat Hristos la ceruri L-a întrebat Dumnezeu, zicând: „O, Iisuse, ai zis tu: «Sînt Fiul lui Dumnezeu și Dumnezeu?»”, la care Iisus a răspuns: «Fie-Ți milă de mine, Doamne; Tu știi că nu am zis [așa ceva], nici nu mă simt înjosit a fi rob al Tău, însă oamenii cei călcători de lege au scris că am zis cuvântul acesta, și au mințit împotriva mea, și sînt rătăciți». Și I-a răspuns Lui Dumnezeu”, zice: „«Știu că tu n-ai zis cuvântul acesta»”.

Și multe altele lucruri de răs îndrugând în acea scriere, se sumește că ea s-a pogorât asupra lui – iar când noi zicem: „Și cine dă mărturie că Dumnezeu i-a dat lui scrierea [aceasta], sau care dintre proroci a prezis că se va scula asemenea proroc?”, și punându-i noi în încurcătură prin aceea că atunci când Moisi a primit Legea arătându-Se Dumnezeu pe muntele Sinai în văzul a tot poporul, în nor, și foc, și vișor, și că toți prorocii, de la Moisi încolo, au prezis Venirea lui Hristos și că Dumnezeu este Hristos, și că va veni Fiul lui Dumnezeu întrupat, și că va muri răstignit, și că va învia, și că va judeca viii și morții, și zicându-le noi: „De ce „prorocul” vostru nu a venit așa, [adică] având pe alții martori cu privire la el, și de ce Dumnezeu nu în fața voastră, ca să aveți încredințare, i-a dat lui scriptura de care vorbiți voi, așa cum i-a dat Legea lui Moisi – sub privirile a tot poporul, fumegând muntele?”, ei răspund că Dumnezeu câte voiește, face. „Asta știm și noi”, zicem, „dar întrebăm cum a venit scriptura [voastră] la prorocul vostru” – și ei răspund că scriptura a venit asupra lui atunci când dormea, la care noi le spunem în derâdere: „Întrucât dormind a primit

αὐτοὺς λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι λοιπόν, ἐπειδὴ κοιμώμενος ἐδέξατο τὴν γραφὴν καὶ οὐκ ἤσθετο τῆς ἐνεργείας, εἰς αὐτὸν ἐπληρώθη τὸ τῆς δημώδους παροιμίας. Πάλιν ἡμῶν ἐρωτῶντων· Πῶς αὐτοῦ ἐντειλαμένου ὑμῖν ἐν τῇ γραφῇ ὑμῶν μηδὲν ποιεῖν ἢ δέχεσθαι ἄνευ μαρτύρων, οὐκ ἠρωτήσατε αὐτόν, ὅτι πρῶτον αὐτὸς ἀπόδειξον διὰ μαρτύρων, ὅτι προφήτης εἶ καὶ ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐξῆλθες, καὶ ποία γραφὴ μαρτυρεῖ περὶ σοῦ, σιωπῶσιν αἰδούμενοι. Πρὸς οὓς εὐλόγως φαμέν· Ἐπειδὴ γυναῖκα γῆμαι οὐκ ἔξεστιν ὑμῖν ἄνευ μαρτύρων οὐδὲ ἀγοράζειν οὐδὲ κτᾶσθαι, οὔτε δὲ ὑμεῖς αὐτοὶ καταδέχεσθε ὄνους ἢ κτήνος ἀμαρτυρον ἔχειν, ἔχετε μὲν καὶ γυναῖκας καὶ κτήματα καὶ ὄνους καὶ τὰ λοιπὰ διὰ μαρτύρων, μόνην δὲ πίστιν καὶ γραφὴν ἀμαρτυρον ἔχετε· ὁ γὰρ ταύτην ὑμῖν παραδοὺς οὐδαμόθεν ἔχει τὸ βέβαιον οὐδέ τις προμάρτυς ἐκείνου γνωρίζεται, ἀλλὰ καὶ κοιμώμενος ἐδέξατο ταύτην.

Καλοῦσι δὲ ἡμᾶς ἐταιριαστάς, ὅτι, φησὶν, ἑταῖρον τῷ θεῷ παρεισάγομεν λέγοντες εἶναι τὸν Χριστὸν υἱὸν θεοῦ καὶ θεόν. Πρὸς οὓς φαμεν, ὅτι τοῦτο οἱ προφητὰι καὶ ἡ γραφὴ παραδέδωκεν· ὑμεῖς δέ, ὡς δισχυρίζεσθε, τοὺς προφήτας δέχεσθε. Εἰ οὖν κακῶς λέγομεν τὸν Χριστὸν θεοῦ υἱόν, ἐκεῖνοι ἐδίδαξαν καὶ παρέδωκαν ἡμῖν. Καὶ τινες μὲν αὐτῶν φασιν, ὅτι ἡμεῖς τοὺς προφήτας ἀλληγορήσαντες τοιαῦτα προστεθείκαμεν, ἄλλοι δέ φασιν, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι μισοῦντες ἡμᾶς ἐπλάνησαν ὡς ἀπὸ τῶν προφητῶν γράψαντες, ἵνα ἡμεῖς ἀπολώμεθα. Πάλιν δέ φαμεν πρὸς αὐτούς· Ὑμῶν λεγόντων, ὅτι ὁ Χριστὸς λόγος ἐστὶ τοῦ θεοῦ καὶ πνεῦμα, πῶς λοιδορεῖτε ἡμᾶς ὡς ἐταιριαστάς; Ὁ γὰρ λόγος καὶ τὸ πνεῦμα ἀχώριστόν ἐστι τοῦ ἐν ᾧ πέφυκεν· εἰ οὖν ἐν τῷ θεῷ ἐστὶν ὡς λόγος αὐτοῦ, δῆλον, ὅτι καὶ θεὸς ἐστίν. Εἰ δὲ ἐκτός ἐστι τοῦ θεοῦ, ἄλογός ἐστι καθ' ὑμᾶς ὁ θεὸς καὶ ἄπνους. Οὐκοῦν φεύγοντες

⁷⁶ Nu este clar despre ce proverb este vorba aici.

⁷⁷ În sensul de confirmare.

⁷⁸ De aici se vede clar că în islamul timpuriu, al cărui contemporan a fost sfântul Ioan, termenul de *mushrikūn* („asociatori/întovărășitori” – persoane care din punct de vedere coranic sînt vinovate de *shirk*, altfel

scriptura și n-a simțit lucrarea, s-a împlinit asupra lui vorba din popor⁷⁶". Și întrebându-i noi iarăși: „Cum de atunci când v-a poruncit în scriptura voastră să nu faceți, nici să nu primiți ceva fără martori, voi nu i-ați cerut: «Mai întâi arată-ne tu cu martori că ești proroc, și că de la Dumnezeu ai ieșit, și care Scriptură dă mărturie despre tine», tac rușinați – și atunci le spunem cu bun temei: „Fără martori nu puteți să vă luați femeie, nici să cumpărați, nici să dobândiți bunuri; nu îngăduiți să aibă cineva fără martori asin ori [alt] dobitoc, ci și femei, și bunuri, și asini, și celelalte le aveți numai cu martori, ci doar credința și scriptura le aveți fără martori? Fiindcă cel care v-a predat-o vouă n-are întărire⁷⁷ de nicăieri, nici nu e cunoscut cineva care să fi dat dinainte mărturie despre ea, ba, pe deasupra, a primit-o în somn”.

Ei ne numesc „întovărășitori”⁷⁸, fiindcă, după spusele lor, zicând că Hristos este Fiul lui Dumnezeu și Dumnezeu noi introducem un tovarăș al lui Dumnezeu⁷⁹ – la care spunem: „Lucrul acesta ni l-au predat prorocii și Scriptura, iar voi, după cum spuneți sus și tare, pe proroci îi primiți. Așadar, dacă rău facem spunând că Hristos este Fiul lui Dumnezeu, [să știți că] aceia ne-au învățat și ne-au predat [asta]”. Și unii dintre ei zic că noi am adăugat unele ca acestea tâlcuindu-i pe proroci în chip alegoric, pe când alții zic că evreii, din ură față de noi, ne-au rătăcit scriind în numele prorocilor, ca să pierim – și iarăși le grăim: „De vreme ce ziceți că Hristos este cuvântul și duhul lui Dumnezeu, cum se face că ne ocărăți ca pe niște „întovărășitori”? Că doar cuvântul și duhul sînt nedespărțite de cel în care ele ființează în chip firesc. Așadar, dacă El este în Dumnezeu ca cuvânt al Lui, este vădit că este și Dumnezeu, iar dacă este în afara lui Dumnezeu, atunci fără de cuvânt este Dumnezeu, după

spus de politeism) era aplicat și creștinilor, deși mulți teologi musulmani mai noi au încercat să nege acest fapt.

⁷⁹ V. sura 4 (*An-Nisa'*, „a Femeilor”), 171-172.

ἐταιριάζειν τὸν θεὸν ἐκόψατε αὐτόν. Κρεῖσσον γὰρ ἦν λέγειν ὑμᾶς, ὅτι ἐταῖρον ἔχει, ἢ κόπτειν αὐτόν καὶ ὡς λίθον ἢ ξύλον ἢ τι τῶν ἀναισθήτων παρεισάγειν. Ὡστε ὑμεῖς μὲν ἡμᾶς ψευδηγοροῦντες ἐταιριαστὰς καλεῖτε· ἡμεῖς δὲ κόπτας ὑμᾶς προσαγορεύομεν τοῦ θεοῦ.

Διαβάλλουσι δὲ ἡμᾶς ὡς εἰδωλολάτραι προσκυνοῦντας τὸν σταυρὸν, ὃν καὶ βδελύττονται. Καὶ φαμεν πρὸς αὐτούς· Πῶς οὖν ὑμεῖς λίθῳ προστριβέσθε κατὰ τὸν Χαβαθὰν ὑμῶν καὶ φιλεῖτε τὸν λίθον ἀσπαζόμενοι; Καὶ τινες αὐτῶν φασιν, ἐπάνω αὐτοῦ τὸν Ἀβραάμ συνουσίασαι τῇ Ἄγαρ, ἄλλοι δὲ, ὅτι ἐπ' αὐτὸν προσέδθη τὴν κάμηλον μέλλων θύειν τὸν Ἰσαάκ. Καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀποκρινόμεθα· Τῆς γραφῆς λεγούσης, ὅτι ὄρος ἦν ἀλσῶδες καὶ ξύλα, ἀφ' ὧν καὶ εἰς τὴν ὀλοκάρπωσιν σχίσας ὁ Ἀβραάμ ἐπέθηκε τῷ Ἰσαάκ, καὶ ὅτι μετὰ τῶν παίδων τὰς ὄνους κατέλιπεν. Πόθεν οὖν ὑμῖν τὸ ληρεῖν; Οὐ γὰρ ἐκεῖσε ξύλα δρυμῶδη κεῖται οὔτε ὄνοι διοδεύουσιν. Αἰδοῦνται μὲν, ὅμως φασὶν εἶναι τὸν λίθον τοῦ Ἀβραάμ. Εἰτά φαμεν· Ἐστὼ τοῦ Ἀβραάμ, ὡς ὑμεῖς ληρεῖτε· τοῦτον οὖν ἀσπαζόμενοι, ὅτι μόνον ὁ Ἀβραάμ ἐπ' αὐτὸν συνουσίασε γυναικὶ ἢ ὅτι τὴν κάμηλον προσέδθησεν, οὐκ αἰδεῖσθε, ἀλλ' ἡμᾶς εὐθύνετε, ὅτι τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ προσκυνοῦμεν, δι' οὗ δαιμόνων ἰσχύς καὶ διαβόλου καταλέλυται πλάνη. Οὗτος δέ, ὃν φασὶ λίθον, κεφαλὴ τῆς Αφροδίτης ἐστίν, ἣ προσεκύνουν, ἦν δὴ καὶ Χαβάρ προσηγόρευον, ἐφ' ὃν καὶ μέχρι νῦν ἐγγλυφίδος ἀπο σκίασμα τοῖς ἀκριβῶς κατανοοῦσι φαίνεται.

Οὗτος ὁ Μάμεδ πολλάς, ὡς εἴρηται, ληρωδίας συντάξας ἐκάστη τούτων προσηγορίαν ἐπέθηκεν, οἷον ἡ γραφὴ "τῆς γυναικὸς" καὶ ἐν αὐτῇ τέσσαρας γυναικας προφανῶς λαμβάνειν νομοθετεῖ καὶ παλλακάς, ἐὰν δύνηται, χιλίας, ὅσας ἡ χεὶρ αὐτοῦ κατάσχη ὑποκειμένας ἐκ τῶν τεσσάρων γυναικῶν. Ἦν δ' ἂν βουλευθῇ ἀπολύειν, ἦν ἐθελήσειε, καὶ κομίζεσθαι

⁸⁰ Celebra Ka'ba din Mekka.

⁸¹ V. *Facere* 22, 3, 5-6.

⁸² V. *supra*, nota 66.

⁸³ Este vorba de celebra „Piatră Neagră” (*al-ajar al-Aswad*), care era, indubitabil, obiect de venerație încă din perioada preislamică.

păreră voastră, și fără duh. Prin urmare, ferindu-vă să-L „întovărășiți” pe Dumnezeu, L-ați ciuntit, că mai bine era să ziceți că are tovarăș decât să Îl ciuntiți și să-L înfățișați ca pe o piatră, sau un lemn, sau ceva dintre cele neînsuflețite. Așa încât voi în chip mincinos ne spuneți „întovărășitori”, iar noi vă numim „ciuntitori” ai lui Dumnezeu.

Ne mai clevetesc că sîntem idolatri, fiindcă ne închinăm la Cruce, de care ei se și îngreșează – și le zicem: „Cum, dar, vă frecați de piatră în Havathă⁸⁰ voastră și vă place să sărutați piatra?”. Și unii dintre ei spun că pe aceea s-a împreunat Avraam cu Agar, iar alții că de ea și-a legat cămila când urma să îl jertfească pe Isaac – și noi le răspundem: „De vreme ce Scriptura spune că muntele era împădurit și avea copaci, din care tăind Avraam a pus asupra lui Isaac ca să aducă ardere de tot, și că el a lăsat asinii cu slugile⁸¹, de unde ați scos asemenea aiureli? Că acolo nu-i pădure, și nici nu trec asini. Se rușinează, și zic că totuși e piatra lui Avraam. Atunci noi spunem: „Să zicem că e a lui Avraam, cum aiurați voi; așadar, sărutând-o pentru singura pricină că Avraam s-a împreunat pe ea cu femeie sau că și-a legat de ea cămila, nu vă rușinați, dar pe noi ne trageți la socoteală că ne închinăm Crucii lui Hristos, prin care s-au destrămat vîrtutea dracilor și rătăcirea diavolului”. Iar această piatră de care vorbesc ei este un cap al Afroditei, la care se închinau, pe care o mai numeau și Havar⁸², pe care cei ce iau seama bine pot vedea până în ziua de astăzi urmă de cioplitură⁸³.

Acest Mámed, alcătuind, după cum am spus, multe aiureli, a pus numire fiecăreia dintre acestea, cum ar fi cartea „Femeii”, în care legiuiește învederat să ia omul patru neveste și fiitoare, de va putea, chiar mii, dintre cele pe care le ține supuse mâna lui⁸⁴, pe lângă cele patru neveste⁸⁵. A

⁸⁴ În Islam, concubinele erau sclave. Odată cu abolirea sclaviei în țările musulmane, instituția concubinajului (*as-sirr*) a dispărut.

⁸⁵ V. sura 4 (*An-Nisa'*, „a Femeilor”), 3.

ἄλλην, ἐκ τοιαύτης αἰτίας νομοθετήσας. Σύμπονον ἔσχεν ὁ Μάμεδ Ζεῖδ προσαγορευόμενον. Οὗτος γυναῖκα ὠραίαν ἔσχεν, ἣς ἠράσθη ὁ Μάμεδ. Καθημένων οὖν αὐτῶν φησιν ὁ Μάμεδ· Ὁ δεῖνα, ὁ θεὸς ἐνετείλατό μοι τὴν γυναῖκά σου λαβεῖν. Ὁ δὲ ἀπεκρίθη· Απόστολος εἶ· ποιήσον, ὥς σοι ὁ θεὸς εἶπε· λάβε τὴν γυναῖκά μου. Μᾶλλον δέ, ἵνα ἄνωθεν εἴπωμεν, ἔφη πρὸς αὐτόν· Ὁ θεὸς ἐνετείλατό μοι, ἵνα ἀπολύσης τὴν γυναῖκά σου. Ὁ δὲ ἀπέλυσε. Καὶ μεθ' ἡμέρας ἄλλας φησὶν· Ἵνα καγὼ αὐτὴν λάβω, ἐνετείλατο ὁ θεός. Εἶτα λαβὼν καὶ μοιχεύσας αὐτὴν τοιοῦτον ἔθηκε νόμον· Ὁ βουλόμενος ἀπολυέτω τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ μετὰ τὸ ἀπολύσαι ἐπ' αὐτὴν ἀναστρέψῃ, γαμεῖτω αὐτὴν ἄλλος. Οὐ γὰρ ἔξεστι λαβεῖν αὐτὴν, εἰ μὴ γαμηθῇ ὑφ' ἑτέρου. Ἐὰν δὲ καὶ ἀδελφὸς ἀπολύσῃ, γαμεῖτω αὐτὴν ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ βουλόμενος. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ γραφῇ τοιαῦτα παραγγέλλει· Ἔργασαι τὴν γῆν, ἣν ἔδωκέ σοι ὁ θεός, καὶ φιλοκάλῃσον αὐτὴν, καὶ τότε ποιήσον καὶ τοιῶσδε, ἵνα μὴ πάντα λέγω ὡς ἐκεῖνος αἰσυχρά.

Πάλιν γραφὴ τῆς καμήλου τοῦ θεοῦ, περὶ ἣς λέγει, ὅτι ἦν κάμηλος ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ ἔπινεν ὅλον τὸν ποταμὸν καὶ οὐ διήρχετο μεταξὺ δύο ὁρέων διὰ τὸ μὴ χωρεῖσθαι. Λαὸς οὖν, φησὶν, ἦν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ τὴν μὲν μίαν ἡμέραν αὐτὸς ἔπινε τὸ ὕδωρ, ἡ δὲ κάμηλος τῇ ἐξῆς. Πίνουσα δὲ τὸ ὕδωρ ἔτρεφεν αὐτοὺς τὸ γάλα παρεχομένη ἀντὶ τοῦ ὕδατος. Ἀνέστησαν οὖν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, φησί, πονηροὶ ὄντες καὶ ἀπέκτειναν τὴν κάμηλον· τῆς δὲ γέννημα ὑπῆρχεν μικρὰ κάμηλος, ἥτις, φησί, τῆς μητρὸς ἀναιρεθείσης ἀνεβόησε πρὸς τὸν θεόν, καὶ ἔλαβεν αὐτὴν πρὸς ἑαυτόν. Πρὸς οὓς φαμεν· Πόθεν ἡ κάμηλος ἐκεῖνη· Καὶ λέγουσιν, ὅτι ἐκ θεοῦ. Καὶ φαμεν· Συνεβιάσθη ταύτη κάμηλος ἄλλη; Καὶ λέγουσιν· Οὐχί. Πόθεν οὖν, φαμέν, ἐγέννησεν; Ὅρωμεν γὰρ τὴν κάμηλον

⁸⁶ V. sura 2 (*Al-Baqara*, „a Vacii”), 226-232.

⁸⁷ Sursa este, probabil, sura 2, 223. În versiunea receptă a Coranului nu există însă vreo descriere a unor „lucruri de rușine” ca cele la care face aluzie sfântul Ioan.

⁸⁸ În forma actualmente receptă, Coranul nu cuprinde o sură dedicată așa-zisei „cămile a lui Salih”, dar în el se face aluzie la această poveste în mai multe

legiuit și ca dacă va voi cineva să-și lase nevasta, este îndes-
tulă pricină ca s-o lase și să ia alta. Mámed a avut un împre-
ună-ostenitor pe nume Zeíd. Acesta avea nevastă frumoasă,
care i-a picat cu tronc lui Mámed – și odată, când ședeau
ei [împreună], zice Mámed: „Măi cutare, Dumnezeu mi-a
poruncit s-o iau pe nevasta ta”. Acela a răspuns: „Apostol
ești; fă cum ți-a zis Dumnezeu: ia-o pe nevasta mea”. Mai
bine zis – ca să o luăm de la început – [Mámed] a zis către
dânsul: „Dumnezeu mi-a poruncit s-o lași pe nevasta ta”,
iar acela a lăsat-o. După câteva zile i-a zis: „Dumnezeu a
poruncit și s-o iau eu”. Pe urmă, după ce a luat-o și a prea-
curvit-o, a pus următoarea lege: cine vrea, poate să-și lase
femeia, iar dacă după ce o lasă se va întoarce la dânsa, [mai
întâi] să se însoare cu ea altul, că nu e voie să o ia dacă nu
va fi [mai întâi] luată în căsătorie de altul; iar dacă cineva își
lasă nevasta, să o ia, dacă voiește, un frate de-al lui⁸⁶. În ace-
eași carte poruncește următoarele: „Lucrează pământul pe
care ți l-a dat ție Dumnezeu, și împodobește-l, și fă cutare
lucru, și fă așa și pe dincolo” (ca să nu spun toate lucrurile
de rușine pe care le spune el)⁸⁷.

Și iarăși, cartea „Cămilei lui Dumnezeu”⁸⁸, despre care
zice că a fost o cămilă de la Dumnezeu și că aceasta bea tot
râul și nu putea să treacă printre doi munți, fiindcă nu încă-
pea. Și era popor în locul acela, zice, și o zi beau ei apa, o zi
bea cămila, iar bând apa îi hrănea cu laptele pe care îl dădea
în locul apei. Ei bine, s-au sculat bărbații aceia, zice, răi fiind,
și au omorât cămila. Ea avea însă o odraslă, o cămilă mică,
care, zice, atunci când mama ei a fost omorâtă, a strigat către
Dumnezeu, și Dumnezeu a luat-o la El. La care noi le zicem:
„De unde era cămila aceea?” – și ei zic că de la Dumnezeu.
Și zicem: „S-a împreunat cu aceasta altă cămilă?” – și ei zic:
„Nu”. „Și atunci”, zicem noi, „de unde a născut? Că vedem

sure: 7 (*Al-A'raf*, „a Înălțimilor”), 73-79; 17 (*Al-Isra'*, „a Călătoriei de noapte”), 59; 26 (*Ash-Shu'ara'*, „a Poeților”), 141-158; 54 (*Al-Qamar*, „a Lunii”), 23-31.

ὕμῶν ἀπάτορα καὶ ἀμήτορα καὶ ἀγενεαλόγητον, γεννήσασα δὲ κακὸν ἔπαθεν. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ βιβάσας φαίνεται, καὶ ἡ μικρὰ κάμηλος ἀνελήφθη. Ὁ οὖν προφήτης ὑμῶν, ὦ, καθὼς λέγετε, ἐλάλησεν ὁ θεός, διὰ τί περὶ τῆς καμήλου οὐκ ἔμαθε, ποῦ βόσκεται καὶ τίνες γαλεύονται ταύτην ἀμέλγοντες; Ἡ καὶ αὐτὴ μή ποτε κακοῖς ὥς ἡ μήτηρ περιτυχοῦσα ἀνηρέθη ἢ ἐν τῷ παραδείσῳ πρόδρομος ὑμῶν εἰσῆλθεν, ἀφ' ἧς ὁ ποταμὸς ὑμῖν ἔσται, ὃν ληρεῖτε, τοῦ γάλακτος; Τρεῖς γάρ φατε ποταμούς ὑμῖν ἐν τῷ παραδείσῳ ῥεῖν· ὕδατος, οἴνου καὶ γάλακτος. Ἐάν ἐκτός ἐστιν ἡ πρόδρομος ὑμῶν κάμηλος τοῦ παραδείσου, δῆλον, ὅτι ἀπεξηράνθη πείνη καὶ δίψη ἢ ἄλλοι τοῦ γάλακτος αὐτῆς ἀπολαύουσι, καὶ μάτην ὁ προφήτης ὑμῶν φρυάττεται ὥς ὁμιλήσας θεῷ· οὐ γάρ τὸ μυστήριον αὐτῷ ἀπεκαλύφθη τῆς καμήλου. Εἰ δὲ ἐν τῷ παραδείσῳ ἐστὶ, πάλιν πίνει τὸ ὕδωρ, καὶ ἀνυδρία ξηραίνεσθε ἐν μέσῳ τῆς τρυφῆς τοῦ παραδείσου. Κὰν οἶνον ἐκ τοῦ παροδεύοντος ἐπιθυμήσητε ποταμοῦ, μὴ παρόντος ὕδατος—ἀπέπιε γὰρ ὅλον ἡ κάμηλος— ἄκρατον πίνοντες ἐκκαίεσθε καὶ μέθη παραπαίετε καὶ καθεύδετε· καρηβαροῦντες δὲ καὶ μεθ' ὕπνον καὶ κεκραιπαληκότες ἐξ οἴνου τῶν ἡδέων ἐπιλανθάνεσθε τοῦ παραδείσου. Πῶς οὖν ὁ προφήτης ὑμῶν οὐκ ἐνενοήθη ταῦτα, μήποτε συμβῇ ὑμῖν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, οὐδὲ περὶ τῆς καμήλου πεφρόντικεν, ὅπου νῦν διάγει; Ἀλλ' οὐδὲ ὑμεῖς ἠρωτήσατε αὐτόν, ὥς ὑμῖν περὶ τῶν τριῶν διηγόρευσεν ὀνειροπολούμενος ποταμῶν. Ἀλλ' ἡμεῖς σαφῶς τὴν θαυμαστὴν ὑμῶν κάμηλον εἰς ψυχὰς ὄνων, ὅπου καὶ ὑμεῖς μέλλετε διάγειν ὥς κτηνώδεις, προδραμοῦσαν ὑμῶν ἐπαγγελλόμεθα. Ἐκεῖσε δὲ σκότος ἐστὶ τὸ ἐξώτερον καὶ κόλασις ἀτελεύτητος, πῦρ ἡχοῦν, σκώληξ ἀκοίμητος καὶ ταρτάριοι δαίμονες.

Πάλιν φησὶν ὁ Μάμεδ· ἡ γραφὴ “τῆς τραπέζης” λέγει δέ, ὅτι ὁ Χριστὸς ἡτήσατο παρὰ τοῦ θεοῦ τράπεζαν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ. Ὁ γὰρ θεός, φησὶν, εἶπεν αὐτῷ, ὅτι δέδωκά σοι καὶ τοῖς σοῖς τράπεζαν ἄφθαρτον.

⁸⁹ V. sura 5 (*Al-Ma'ida*, „a Mesei”), 114.

cămila voastră fără tată, și fără mamă, și fără spiță de neam, și că născătoarea ei a pățit-o, dar cine a împerecheat-o nu se arată, și cămila cea mică a fost... luată. Așadar, „prorocul” vostru, căruia ziceți că i-a grăit Dumnezeu, de ce nu a aflat despre cămilă unde paște și cine capătă lapte mulgându-o? Sau nu cumva și aceasta, la fel ca mama ei, a dat de bucluc și a fost omorâtă, sau a intrat ca înainte-mergătoare a voastră în rai, ca să aveți de la ea râul de lapte despre care aiurați? Deoarece ziceți că trei râuri vă curg în rai: de apă, de vin și de lapte. Dacă înainte-mergătoarea voastră, cămila, e în afara raiului, este vădit că s-a uscat de foame și de sete sau că alții au parte de laptele ei, și în deșert se sumește prorocul vostru că a vorbit cu Dumnezeu, fiindcă Acesta nu i-a descoperit nici măcar taina cămilei; iar dacă este în rai, iarăși bea apă, și [atunci] vă uscați de secetă în mijlocul desfătărilor raiului; dacă în lipsa apei – că a băut-o cămila pe toată – veți pofti vin din râul care trece pe acolo, bând vin neamestecat veți fi pârjoliți, și o veți lua razna din pricina beției, iar după ce vă veți trezi, amețiți și mahmuri din pricina vinului, veți uita de plăcerile raiului. Cum, dar, nu s-a gândit prorocul vostru că o să vi se întâmple așa ceva în raiul desfătărilor și nici nu s-a îngrijit [să afle] unde petrece acum [cămila]? Însă nici voi nu l-ați întrebat când v-a povestit nălucirile lui despre cele trei râuri. Noi însă vă vestim limpede că minunata voastră cămilă a mers înaintea voastră între suflete de măgari, unde și voi o să petreceți ca niște dobitoace – iar acolo este întunericul cel mai dinafară și pedeapsa fără sfârșit, foc care vuiteste, vierme neadormit și draci de tartar.

Iarăși zice Mámed: cartea „Mesei” spune că Hristos a cerut de la Dumnezeu masă, și s-a dat Lui, fiindcă Dumnezeu, zice [Mámed], i-a spus: „Ți-am dat Ție și alor Țăi masă nestricăcioasă”⁸⁹.

Πάλιν γραφήν “βοιδίου” λέγει καὶ ἄλλα τινὰ ῥήματα γέλωτος ἄξια, ἃ διὰ τὸ πλῆθος παραδραμεῖν οἶμαι δεῖν. Τούτους περιτέμνεσθαι σὺν γυναιξὶ νομοθετήσας καὶ μήτε σαββατίζειν μήτε βαπτίζεσθαι προστάξας, τὰ μὲν τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀπηγορευμένων ἐσθίειν, τῶν δὲ ἀπέχεσθαι παραδούς· οἰνοποσίαν δὲ παντελῶς ἀπηγόρευσεν.

Iarăși, are o carte „a Juncii”⁹⁰ și alte spuse vrednice de răs, care socot că trebuie lăsate deoparte, din pricina mulțimii lor. Legiuind ca aceștia⁹¹ să se taie împrejur cu femei cu tot⁹², și poruncind nici să sâmbăteze, nici să se boteze, le-a lăsat predanie ca pe unele dintre cele oprite de lege[a lui Moisi] să le mănânce, iar de la altele să se înfrâneze, însă băutul vinului l-a oprit cu totul⁹³.

⁹⁰ Este vorba de sura 2.

⁹¹ Adepții religiei sale.

⁹² Cu privire la circumcizie în Coran nu se menționează nimic explicit, însă în tradiția islamică circumcizia masculină este un lucru general acceptat, iar cea feminină este admisă și chiar recomandată. De exemplu, dintre cele patru școli tradiționale de jurisprudență islamică shafiiții consideră obligatorie circumcizia femeilor, hanbaliții și malikiții o recomandă, iar hanafiții o consideră permisă, dar nu și virtuoasă.

⁹³ Cu privire la interzicerea alcoolului în Coran v., de exemplu, sura 2, 219; 5, 90.

Bibliografie selectivă

A. IZVOARE

Ammonios Hermeiou, *Introducere la Isagoga lui Porfiriu*, în *In Porphyrii isagogen sive quinque voces*, în *Commentaria in Aristotelem Graeca* 4.3, Berlin, 1891.

Anastasia Sinaitul, *Via Dux*, Călăuza, ed. K.H. Uthemann, CCSG 8, 1981.

Antisthene, *Antisthenis fragmenta*, Milan, 1966.

Aristotel, *Fizicele*, ed. Ross, *Oxford Classical Text*, 1950. *Metafizicele*, ed. Ross, Clarendon Press, 1924. *Topicele*, ed. Ross, *Oxford Classical Text*, 1958.

Dionisie Areopagitul, *Opere*, *Corpus Dionysiacum*, ed. Ritter, Heil, Suchla, vol. I-II, PTS 33, 36, ed. De Gruyter, Berlin-New York, 1990-91.

Elias, *Comentariu la Isagoga lui Porfiriu*, în *Eliae in Porphyrii isagogen et Aristotelis categorias commentaria*, în *Commentaria in Aristotelem graeca* 18.1, Berlin, 1900.

Euclid, *Phainomena*, în *Euclidis opera omnia*, Leipzig, 1916.

Galen, , *De elementis ex Hippocrate libri ii*, în *Claudii Galeni opera omnia*, vol. 1, Leipzig, 1821; *In Hippocratis de natura hominis librum commentarii iii*, în *Claudii Galeni opera omnia*, vol. 15, Leipzig, 1821.

Grigorie al Nyssei, *Opere*, în BEPES, vol. 65, 66, 67. *Gregorii Nysseni opera*, vol. 3.1, Leiden, 1958 și vol. 1.1, 1960.

Epifanie, *Panarion*, ed. Holl, vol. I-III, *Die Griechischen Christlichen Schriftsteller* GCS 25, 31, 37, 1915-1933.

Ioan Damaschin, *Opera Completă*, *Patrologia Graeca*, vol. 94, 95, 96. Ed. Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. I, II, II, IV, V, *Patristische Texte und Studien* 7, 12, 17, 22, 29, de Gruyter, Berlin, New York, 1969-1988. *Ioan Damaschin, Opere Complete*, vol. I-XII, ed. Meretakis, Thessalonica.

Ioan Filopon, *Comentariu la Categoriile aristotelice*, în *Philoponi (olim Ammonii) in Aristotelis categorias commentarium*, seria *Commentaria in Aristotelem Graeca*, vol. 13.1, Berlin, 1898.

Ioan Lydianul, *Despre luni*, în *Ioannis Lydi liber de mensis*, cartea a 4-a, secțiunea 116, Leipzig, 1898.

Maxim Mărturisitorul, *Capetele despre iubire*, *Patrologia graeca* vol. 90. Ed. A.C. Gastaldo, în *Verba Seniorum* 3, Roma, 1963.

Meletios, *De natura hominis*, în *Anecdota graeca e codd. manuscriptorum bibliothecarum Oxoniensium*, Oxford, 1936.

Olympiodoros, *Comentariul la aceleași Categorii*, în *Commentaria in Aristotelem graeca*, vol. 12.1, Berlin, 1902.

Porfirie, *Isagoga*, în *Porphyrii isagogen sive quinque voces*, în *Commentaria in Aristotelem Graeca* 4.3, Berlin, 1891.

Ptolemeu, *Hypotheses*, în *Claudii Ptolemaei opera quae exstant omnia*, vol. 2, Leipzig, 1907.

Teodor din Raith, *Opusculul Pregătirea*, ed. Diekamp, OCA 117-222.

B. STUDII

Aryeh Kosman, *The Activity of Being*, Harvard University Press, 2013.

George Blair, *Energeia kai Entelecheia: "Act" in Aristotle*, University of Ottawa Press, 1992.

Robert S. Blake, *Deux lacunes comblées dans la Passio XX monachorum Sabaitarum*, *Analecta Bollandiana*, 38, 26-43.

Frederich Dölger, *Der Griechische Barlaam Roman, ein Werk des Johannes von Damaskos*, Ettal, 1953.

Bonifaciu Kotter, *Ioan Damaschin*, în *Theologische Realenzyklopädie*, XVII, de Gruyter, Berlin, New York, 1988, 127-132.

Klaus Oehler, *Aristotle in Byzantium*, p. 144, în *Greek, Roman and Byzantine Studies*, vol. 5, nr. 2 1964.

Andrew Louth, *Ioan Damaschinul*, trad. I. Ică jr., ed. Deisis, 2010.

Gabriel Mândrilă, *Estetica în elocința Bisericii*, Thessalonica 2007.

Deborah K. W. Modrak, *Aristotle's Theory of Language and Meaning*, Cambridge University Press, 2001.

Joseph Nasrallah, *Saint Jean de Damas, Son Epoque-Sa Vie-Son Oeuvre*, Harissa, 1950.

Daniel Sahas, *John of Damascus on Islam*, Leiden, 1992.

Simon Vailh, *Viața sfântului Ștefan Făcătorul de minuni, Échos d'Orient* 9.

Sofronie Eștatiadis, *Sfântul Ioan Damaschin și opera sa poetică*, *Neos Sion*, 26, 27, 28, 1931, 1932, 1933.

Theodoros Zisis, *Introducere în volumul EPE 1, Ioan Damaschin, Opere Complete*, ed. Meretakis, Thessalonica, 1976.

